Rudolf Steiner

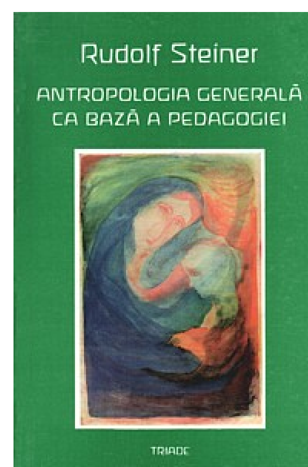
ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

Paisprezece conferinţe, ţinute la Stuttgart din 21 august
până în 5 septembrie 1919 şi o cuvântare din 20 august 1919

Curs de pregătire pentru învăţători şi profesori
cu ocazia întemeierii Scolii Libere Waldorf din Stuttgart

Partea I

Traducere după:
ALLGEMEINE MENSCHENKUNDE ALS GRUNDLAGE DER PÄDAGOGIK
Editura Rudolf Steiner, Dornach/Elveţia 1992
GA 293

Imaginea de pe copertă: Rudolf Steiner ❙ Viaţă nouă (Mamă şi copil) 1924

Traducători: Liliana Dumitriu, Sorin Ţigăreanu
Redactor: Sorin Ţigăreanu

ISBN 973-9196-19-5

EDITURA TRIADE
Str. Cetăţii Nr. 9
400166 Cluj Napoca

Tel/Fax: 021.240.13.17
Mobil: 0740.216.020; 0745.086.007
edituratriade@yahoo.com

Despre publicaţiile din opera sub formă de conferinţe
a lui Rudolf Steiner

Baza ştiinţei spirituale orientată antroposofic este constituită din lucrările scrise de Rudolf Steiner (1861-1925). Alături de acestea el a ţinut, între anii 1900 şi 1924, numeroase conferinţe şi cursuri, atât publice cât şi pentru membrii Societăţii Teosofice, iar mai târziu, ai Societăţii Antroposofice. Iniţial el voia ca aceste conferinţe, ţinute totdeauna liber, să nu fie fixate în scris, ele fiind concepute "drept comunicări orale, nedestinate tipăririi". Dar când textele acestor conferinţe au început să fie răspândite sub diverse forme şi cu greşeli, fiind redactate de unii dintre auditorii săi, el s-a simţit răspunzător de a le ordona. Această sarcină i-a încredinţat-o Mariei Steiner von Sivers. Ei îi revenea alegerea stenografilor, administrarea textelor şi corectarea lor în vederea editării. Deoarece, din lipsă de timp, Rudolf Steiner nu a putut să corecteze el însuşi textele decât într-un număr foarte mic de cazuri, trebuie ţinut cont de rezerva sa faţă de toate scrierile de acest gen: "Totuşi, trebuie luat în considerare faptul că în stenogramele nerevizuite de mine există greşeli ".

În lucrarea sa autobiografică "Cursul vieţii mele" (cap. 35) el se exprimă asupra raportului conferinţelor pentru membrii, care la început nu au fost accesibile decât sub formă de manuscris tipărit, faţă de scrierile sale publice. Pasajul respectiv este redat la sfârşitul acestui volum. Ceea ce este spus acolo este valabil, în acelaşi fel, şi pentru cursurile referitoare le diverse specialităţi, cursuri care se adresau unui număr mic de participanţi, familiarizaţi cu bazele ştiinţei spirituale.

După moartea Mariei Steiner (1867-1948) s-a început, conform liniilor directoare date de ea, editarea operelor complete ale lui Rudolf Steiner. Prezentul volum face parte din această ediţie. Date mai amănunţite referitoare la text se găsesc, atât cât este necesar, la începutul capitolului "Indicaţii".

CUPRINS

compromisuri. Şcoală şi politică. Şcolile bolşevice ca locuri de îngropăciune a instruirii. Conducerea republicană a şcolii. Structurarea cursului de pedagogie: pedagogie generală, metodică, exerciţii. Şcoala Waldorf nu e şcoală doctrinară. Antroposofie şi instruire; predarea religiei. Trăsături necesare ale pedagogului: interes faţă de lume, entuziasm, elasticitate a spiritului, dăruire.

PRIMA CONFERINŢĂ — *Stuttgart, 21 august 1919* — Aspectul moral-spiritual al problematicii educative. Fondarea şcolii Waldorf ca "act festiv al ordinii universale". Orientarea culturii actuale înspre egoismul uman, după exemplul problematicii nemuririi. Educarea ca prelungire a "ceea ce au făcut fiinţe superioare înainte de naştere". Despre problema "educării prenatale". Legătura a două duble trinităţi la coborârea în existenţa terestră: omul spirit, spiritul vieţii, sinea spirituală şi sufletul conştienţei, cel al înţelegerii sau al afectivităţii, cel al senzaţiei (spiritul suflet) cu trupul astral, eteric şi fizic împreună cu regnul mineral, vegetal şi animal (trupul corporal). Armonizarea spiritului suflet cu trupul corporal ca sarcină a educatorului, prin 1. armonizare a respiraţiei cu procesul nervos-senzorial; 2. educarea ritmului potrivit dintre trezie şi somn. Însemnătatea relaţiei spirituale interioare dintre pedagog şi copil.

A DOUA CONFERINŢĂ — *Stuttgart, 22 august 1919* — Psihologia fundamentată antroposofic, fundament al instruirii. Despre conceptele fără conţinut ale psihologiei moderne. Însemnătatea centrală a reprezentării şi a voinţei. Caracterul de imagine al reprezentării: oglindire a prenatalului. Voinţa ca germene pentru realitatea spiritual-sufletească post-mortem. Transformarea realităţii prenatale în reprezentări prin forţa antipatiei; potenţarea acestei forţe până la memorie şi noţiune. Potenţarea forţei simpatice a voinţei până la fantezie şi imaginaţie. Sânge şi nerv: tendinţa nervului de a se materializa, tendinţa sângelui de a se spiritualiza. Interacţiunea dintre simpatie şi antipatie în creier, în măduva spinării şi în sistemul nervos simpatic. Tripartiţia omului: partea de cap, cea de trunchi şi cea de membre. Interacţiunea dintre cele trei membre şi raportul lor cu Cosmosul. Formarea voinţei şi formarea reprezentării în pedagogie.

A TREIA CONFERINŢĂ — *Stuttgart, 23 august 1919* — O vedere cuprinzătoare asupra legilor Universului ca fundament al existenţei de pedagog. Marea eroare a psihologiei actuale: partiţia duală a fiinţei umane. Legea înşelătoare a conservării forţei; formarea de noi forţe şi materii în om. Cuprinderea lucrurilor din natură ce mor, prin înţelegere, a celor în devenire prin voinţă. Despre fundamentul trupesc al sentimentului de eu. Momentul de libertate în gândirea lipsită de senzorialitate. Natura fără om: pericolul pieirii. Funcţiunea de ferment a cadavrului uman pentru dezvoltarea Pământului. Lucrarea forţelor aducătoare de moarte în sistemul (mort) al oaselor şi cel (muritor) nervos, a celor aducătoare de viaţă în sistemul sangvin şi cel muscular; despre rahitism. "Geometrizarea" oaselor. Geometria ca oglindire a mişcărilor cosmice. Omul nu ca privitor, ci ca "scenă" a lumii. Noua creare de materii şi forţe prin atingerea dintre sânge şi nerv. Despre metoda ştiinţifică: postulate în locul definiţiilor universale.

A PATRA CONFERINŢĂ — *Stuttgart, 25 august 1919* — Sentimentul în raport cu voinţa. Omul cu cele nouă părţi ca fiinţă completă; manifestările voinţei în fiecare membru al fiinţei în parte: în cel trupesc, ca instinct în fizic, ca pulsiune în eteric, ca poftă în trupul senzaţilor; în sufletesc, ca preluare a voinţei în eu ca motiv; germinativ, în spiritual, ca dorinţă în sinea spirituală, ca premiză în spiritul vieţii, ca hotărâre în omul-spirit. Psihanaliza în căutarea voinţei inconştiente a "celui de al doilea om" din noi. Intelectualismul ca voinţă îmbătrânită, sentimentul ca voinţă în devenire. Despre educaţia socialistă. Formarea sentimentului şi a voinţei în educaţie: cultivarea sentimentului prin repetarea inconştientă, cultivarea voinţei şi mărirea forţei de decizie prin recapitularea conştientă. Însemnătatea exerciţiului artistic în acest context.

A CINCEA CONFERINŢĂ — *Stuttgart, 26 august 1919* — Întrepătrunderea celor trei activităţi sufleteşti. Legătura dintre elementul de cunoaştere şi cel de voinţă, de procese antipatice şi simpatice în actul vederii; separarea mai puternică de mediu a omului, faţă de animal. Necesitatea întrepătrunderii reciproce dintre gândire şi voinţă. Separarea de lume în observare, legarea de lume în acţiune. Combaterea instinctelor animalice, "simpatice" prin incorporarea idealurilor morale. Întrepătrunderea activităţilor sufleteşti după modelul disputei dintre Brentano şi Sigwart despre capacitatea obiectivă de judecare a omului. Sentimentul, ca şi cunoaştere reţinută şi voinţă reţinută: evidenţierea simpatiei şi antipatiei ascunse în voinţă şi în gândire. Naşterea sentimentului în trupesc prin atingerea dintre sânge şi nerv, în exemplul ochiului şi al urechii. Disputa dintre Wagner şi Hanslick despre elementele de simţire şi de cunoaştere în ascultarea muzicală. Situaţia nefastă a psihologiei actuale în exemplul teoriei simţurilor. Greşeli ale kantianismului.

A ŞASEA CONFERINŢĂ — *Stuttgart, 27 august 1919* — Structura completă a ciclului. Observarea omului până acum din punct de vedere sufletesc, în final, din cel trupesc, acum din cel spiritual: stări de conştienţă. Cunoaşterea prin gândire ca activitate trează, pe deplin conştientă, simţirea ca activitate seminconştientă, visătoare, voinţa ca activitate inconştientă, adormită. Lucrul cu copii visători şi apatici. Viaţa pe deplin trează a eului posibilă doar în imaginea despre lume, nu în lumea reală. Viaţa eului în activităţile sufleteşti: treaz-imaginativ în cunoaşterea prin gândire, visător şi inspirat inconştient în simţire, dormind şi intuitiv inconştient în voinţă; despre coşmaruri. Apariţia intuiţiilor în exemplul creaţiei lui Goethe la "Faust I". Relaţia mai strânsă a voinţei intuitive cu cunoaşterea reprezentativă, faţă de simţirea inspirată. Retragerea capului din voinţa adormită.

A ŞAPTEA CONFERINŢĂ — *Stuttgart, 28 august 1919* — Omul din perspectiva spirituală: observarea stărilor de conştienţă. Despre înţelegere. Scăderea capacităţii de preluare a spiritualului în trupesc odată cu înaintarea în vârstă. De la voinţa simţitoare a copilului la gândirea simţitoare a bătrânului. Observarea pur sufletescului la adult; momentul de libertate. Eliberarea simţirii de voinţă, ca sarcină a educaţiei. Esenţa sentimentului: concepţia eronată a psihologiei actuale, adevăratele cunoştinţe ale lui Moritz Benedikt. Natura dormind-visătoare a suprafeţei corpului, ca sferă a simţurilor: natura volitiv-sentimentală a senzaţiilor. Diferenţa dintre sentimentele copilului şi ale bătrânului. Trezia, visarea şi somnul în structurarea spaţială a omului: periferie şi interior dormind-visător, treaz ▌ sistemul nervos intermediar. Nervii în legătură cu sufletesc-spiritualul: formarea de spaţii goale pentru acesta, prin mortificare continuă. Somnul şi veghea în relaţie cu temporalul uman: uitarea şi amintirea.

A OPTA CONFERINŢĂ — *Stuttgart, 29 august 1919* — Compararea proceselor uitării şi ale amintirii cu procesele adormirii şi trezirii în exemplul tulburărilor de somn. Procesul amintirii. Educarea forţei de amintire şi a voinţei prin acţiunea asupra obiceiurilor. Întărirea forţei memoriei prin trezirea interesului intensiv. Înţelegerea naturii umane prin structurare pe de o parte, prin cuprindere pe de alta. Cele douăsprezece simţuri. Despre simţul de eu şi despre diferenţa în perceperea eului străin (proces de cunoaştere) şi propriu (proces de voinţă). Despre simţul gândurilor. Structurarea celor douăsprezece simţuri în simţuri de voinţă (simţul tactil, al vieţii, al mişcării, al echilibrului), de simţire (al mirosului, al gustului, al văzului, al căldurii) şi de cunoaştere (de eu, al gândurilor, de auz, de vorbire). Descompunerea lumii prin cele douăsprezece simţuri; reunirea în judecare. Cuprinderea spiritului prin stări de conştienţă (veghe, somn, visare), a sufletescului prin stări de viaţă (simpatie, antipatie), ale trupului prin stări de formă (forma de sferă, de semilună, de linie).

A NOUA CONFERINŢĂ — *Stuttgart, 30 august 1919* — Primele trei perioade de şapte ani. Cele trei membre ale gândirii logice: concluzia, judecata şi noţiunea. Viaţa sănătoasă a concluziei doar în viaţa deplin trează; coborârea judecăţii în sufletul visător, a noţiunii în cel adormit. Formarea obiceiurilor sufleteşti prin felul judecării. Efectul noţiunilor, coborâte în sufletul adormit, asupra formării trupului, îndeosebi asupra fizionomiilor astăzi adesea atât de uniforme. Necesitatea noţiunilor vii: caracterizare în loc de definire. Noţiuni fixe şi mobile. Construirea unei idei de om. Atitudinea fundamentală inconştientă a copilului (1) în primii şapte ani de viaţă: "Lumea este morală", deci demnă de a fi imitată; impulsuri ale trecutului prenatal (2) în cea de a doua perioadă de şapte ani: "Lumea este bună"; viaţa în artă; savurarea prezentului (3) în cea de a treia perioadă de şapte ani în predispoziţia : "Lumea este adevărată"; învăţământul ştiinţific;

impulsuri de viitor.

A ZECEA CONFERINŢĂ — *Stuttgart, 1 septembrie 1919* — Fundamentul sferic în cele trei membre de viaţă: 1. cap (doar trupesc) ❙ forma de sferă e deplin vizibilă; 2. piept (trupesc-sufletesc) ❙ vizibil doar ca fragment de sferă, ca semilună; 3. membre (trupesc-sufletesc-spiritual) ❙ vizibil doar ca raze. Capul şi membrele ca manifestări ale inteligenţei, respectiv ale voinţei lumii; despre oase lungi şi oase netede în acest context. Craniul ca vertebră transformată. Oasele lungi ca os de cap transformat. Centrul sferei de cap, de trunchi şi de membre. Capul şi membrele în relaţie cu mişcarea lumii. Imitarea mişcării lumii în dans şi transpunerea ei în mu-zicalitate. Originea percepţiilor senzoriale şi a corelaţiei dintre artele plastice şi cele muzicale. Trup, suflet şi spirit în relaţie cu sfera capului, a trunchiului şi a membrelor. Conciliul 869: biserica catolică ca provocatoare a materialismului ştiinţelor naturii. Dezvoltarea capului din lumea animală. Însemnătatea sentimentului legăturii omului cu Universul pentru pedagog. Pedagogia ca artă.

A UNSPREZECEA CONFERINŢĂ — *Stuttgart, 2 septembrie 1919* — Esenţa trupului omenesc în relaţie cu lumea sufletescului şi a spiritualului: capul ❙ trup cu totul format, sufleteşte visător, spiritual adormit; trunchi ❙ trezie a trupesc-sufletescului, visare a spiritualului; membre ❙ trezie a trupesc-sufletesc-spiritualului încă neformat. Sarcina educatorului din această perspectivă: dezvoltarea omului de membre, parţial a celui de trunchi, trezirea omului de cap. Efectul educativ al limbii ("geniul limbii") la vârsta timpurie, şi a laptelui matern ("geniul naturii") în primii ani de viaţă: trezirea spiritului adormit al omului. Trezirea intelectului prin activare artistică a voinţei în timpul şcolii generale. Influenţa educaţiei asupra forţelor de creştere ale copilului: stimularea creşterii prin solicitarea prea puternică a memoriei şi frânarea creşterii prin stimularea prea puternică a fanteziei. Despre necesitatea perceperii dezvoltării trupeşti a copilului prin pedagog de-a lungul anilor şi lipsa de sens a obişnuitelor dese schimbări de profesori. Copii de memorie şi copii de fantezie.

A DOUĂSPREZECEA CONFERINŢĂ — *Stuttgart, 3 septembrie 1919* — Interrelaţionarea dintre trupul fizic şi mediu. Constituţia trupească a omului: învingerea permanentă a formelor animalice ce pornesc de la cap, prin sistemul de trunchi şi de membre; gândurile ca şi corelaţia lor suprasensibilă. Relaţia dintre sistemul de trunchi şi regnul vegetal. Respiraţia omenească ❙ proces contrar asimilării plantelor. Dezvoltarea vegetalului în om ca o cauză a îmbolnăvirilor. Mediul vegetal ca imagine a unor boli. Procesul uman de hrănire ca fază intermediară faţă de procesul de ardere de la plantă. Respiraţia ca proces anti-plantă. Legătura dintre procesul de respiraţie şi hrănire, trupesc şi sufletesc. Sarcina medicinii şi a igienei viitorului; căutarea bacililor de către medicina de astăzi. Relaţia sistemului de membre cu mineralul. Descompunerea continuă a mineralelor prin sistemul de membre; boli precum diabetul sau guta ca început al unui proces de cristalizare în corp. Viaţa eului în trupul de forţe. Sarcina trupului uman: dizolvarea mineralului; răsfrângerea plantei; spiritualizarea animalicului.

A TREISPREZECEA CONFERINŢĂ — *Stuttgart, 4 septembrie 1919* — Configuraţia omului de membre (din afară înăuntru), opusă configuraţiei omului de cap (dinăuntru în afară). Omul ca "aparat de acumulare" a spiritual-sufletescului; caracterul aspirant al proceselor spiritual-sufleteşti. Crearea de materialitate suplimentară (formarea de grăsime) prin sistemul de piept-burtă; consumarea acesteia prin sufletesc-spiritualul activ în sistemul de membre. Acumularea de spiritual-sufletesc în cap şi "revărsarea" lui de-a lungul căilor nervilor. Impermeabilitatea la spirit a organic-viului; permeabilitatea fizic-mortificatului osos-nervos. Supraactivitatea spiritului la munca trupească, a trupului la cea spirituală. Activitate exterioară lipsită de sens şi cu sens, şi efectele ei asupra somnului; sportul şi euritmia în acest context. Activitatea sportivă excesivă ca "darwinism aplicat". Insomnia ca urmare a activităţii corporale exagerate; lipsa de sens a "tocirii pentru examen". Feluri sănătoase şi nesănătoase de activitate de gândire. Elementul educativ-social prin spiritualizarea muncii în afară, cel educativ-igienic prin irigarea sangvină a muncii înăuntru.

A PAISPREZECEA CONFERINŢĂ — *Stuttgart, 5 septembrie 1919* — Tripartiţia trupească. Tripartiţia capului în parte de cap, de piept (nasul ca plămân metamorfozat) şi de membre (gura); membrele ca maxilar metamorfozat. Sistemul de piept-trunchi între cap şi membre: tendinţa naturii superioare a pieptului înspre configurarea fină de cap (laringe şi vorbire), a naturii inferioare a pieptului la configurarea mai brută a membrelor (sexualitatea). Apelul la fantezie în materia ultimilor ani de şcoală generală; exemplul teoremei lui Pitagora. Condiţii de viaţă ale pedagogului: pătrunderea materiei de studiu cu voinţă însufleţită şi menţinerea în stare vie a fanteziei; pedanterie ca imoralitate. Concepţii ale secolului al 19-lea asupra utilizării fanteziei în pedagogie; Schelling. Motto pentru pedagog: fantezie, simţul adevărului, simţul răspunderii.

ANEXĂ: "Din cuvântarea la serbarea de deschidere a Şcolii Libere Waldorf, cu cuvinte însoţitoare de Marie Steiner"

NOTE La această ediţie
Referiri la text

Rudolf Steiner despre notiţele de la prelegeri

Sinopsis al ediţiei complete Rudolf Steiner

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

ALOCUŢIUNE

ţinută în seara preliminară cursului
Stuttgart, 20 august 1919 [Nota ac.ed.] [Nota 1]

(după notiţele unor participanţi)

Astă seară vom spune doar ceva preliminar. Şcoala Waldorf trebuie să fie un adevărat fapt de cultură, pentru a se atinge o înnoire a vieţii noastre spirituale contemporane. Trebuie avută în vedere o schimbare în toate lucrurile; întreaga mişcare socială provine, în cele din urmă, din aspectele spirituale (mişcarea socială trebuie raportată la domeniul social), iar pro-blema şcolară este o subcomponentă a marilor probleme spirituale arzătoare ale prezentului. Posibilitatea şcolii Waldorf trebuie folosită în acest caz spre a acţiona reformator, revoluţionând, în domeniul învăţământului.

Reuşita acestui fapt de cultură stă în mâinile dumneavoastră. S-au pus multe în mâinile dumneavoastră spre a putea activa prin realizarea unui model. Multe depind de reuşita acestui fapt. Şcoala Waldorf va fi o dovadă practică a forţei decisive a orientării mondiale a antroposofiei. Aceasta va fi o şcoală unitară, în sensul că ea ţine seama doar de faptul de a educa şi instrui într-un aşa fel precum omul o cere, fiinţa omenească întreagă. Trebuie să punem totul în slujba acestui ţel.

Este însă necesar să încheiem compromisuri. Compromisurile sunt necesare pentru că nu am ajuns încă până la a realiza cu adevărat o faptă liberă. Statul ne va prescrie ţeluri rele de învăţare, finalităţi proaste. Aceste scopuri sunt cele mai proaste imaginabile şi va trebui să facem din ele cele mai înalte posible. Politica, activitatea politică de acum se va manifesta prin aceea că-i va trata pe oameni în mod şablonard, că va încerca într-o mult mai mare măsură ca până acum să-i încadreze pe oameni în şabloane. Oamenii vor fi trataţi ca nişte obiecte ce vor fi trase pe sârme şi se va crea închipuirea că asta înseamnă cel mai mare progres imaginabil. Se vor organiza asemenea lucruri precum sunt instituţiile de învăţământ – într-un mod neadecvat şi cât se poate de trufaş. Un exemplu şi o anticipare a acestora este construcţia şcolilor bolşevice ruse, care sunt adevărate cimitire ale oricărui sistem real de învăţământ. Vom avea de susţinut o luptă dură împotriva lor, dar trebuie să facem acest fapt de cultură.

Vom avea de armonizat aici două forţe contradictorii. Pe de o parte, trebuie să ştim care ne sunt idealurile şi va trebui, de asemenea, să avem totuşi şi mlădierea adaptării la ceea ce se află departe de idealurile noastre. Cum se armonizează aceste două forţe, va fi dificil de realizat de oricare din dumneavoastră. O vom putea realiza doar dacă fiecare îşi implică întreaga sa personalitate. Fiecare trebue să-şi implice întrega personalitate, de la bun început.

De aceea vom organiza şcoala nu în manieră de guvernare, ci de administrare şi o vom conduce în mod republican. Într-o republică profesorală reală nu vom avea, drept capitonaj, prescripţiile ce provin de la rectorat, ci va trebui să aducem /să purtăm în noi/ ceea ce ne dă posibilitatea, ceea ce ne dă fiecăruia întreaga răspundere pentru ce anume avem de făcut. Fiecare trebuie să fie, de la sine, pe deplin responsabil.

Vom putea crea un înlocuitor al rectoratului prin faptul că organizăm acest curs pregătitor şi că asimilăm prelucrând aspectele ce fac din şcoală o unitate. Aspectul unitar ni-l vom însuşi prin curs, dacă vom lucra cu adevărat serios.

Despre curs, avem de anunţat că el va conţine:

– întâi, o abordare continuă a problemelor general – pedagogice,

– în al doilea rând, o abordare a problemelor special – metodice a obiectelor de predare mai importante,

– în al treilea rând, un anume fel de lucrări seminaristice din cadrul a ceea ce vor constitui sarcinile noastre de predare. Vom prelucra şi valorifica în exerciţii – dispute asemenea sarcini de predare.

În fiecare zi, înainte de masă, vom avea aspectele mai mult teoretice, iar după amiază, cele seminaristice.

Vom începe aşadar mâine la ora 9, cu pedagogia generală, apoi la 10 1/2 vom avea instruirea special – metodică, iar după amiază, de la 3 la 6, exerciţiile seminaristice.

Trebuie să fim pe deplin conştienţi că un fapt de cultură de mari dimensiuni trebuie înfăptuit în toate direcţiile.

Aici, în şcoala Waldorf, nu vrem să realizăm o şcoală bazată pe o anumită concepţie despre lume. Şcoala Waldorf nu va fi o şcoală bazată pe o anumită concepţie despre lume, în care să îndopăm copiii, cât se poate de mult, cu dogme antroposofice. Nu vrem să predăm câtuşi de puţin dogmatică antroposofică; antroposofia nu constituie materie de predare, dar ne străduim pe bazele practice ale antroposofiei. Vrem să transpunem ceea ce se poate obţine pe tărâmul antroposofic într-o practică a predării

Va fi vorba mult mai puţin de conţinuturi de predare ale antroposofiei, cât despre aplicarea practică a ceea ce poate proveni, în sens pedagogic, în general, şi în cel metodic, în special, din antroposofie, din felul cum antroposofia poate trece în aplicarea activităţilor de predare.

Instrucţia religioasă se va preda în comunităţi religioase. Antroposofia o vom activa doar în metodica predării. Aşadar pe copii îi vom împărţi

la diverşi profesori de religie, după confesiuni.

Aceasta este cealaltă parte a compromisului. Prin compromisuri justificate, vom accelera faptul nostru de cultură.

Trebuie să fim conştienţi de marile sarcini. Nu este pemis să fim doar pedagogi, ci va trebui să devenim oameni de cultură în cel mai înalt grad, în sensul cel mai înalt al cuvântului. Trebuie să avem un interes viu pentru toate cele ce se petrec în ziua de azi, altfel suntem profesori răi pentru această şcoală. Nu va trebui să ne angajăm numai pentru sarcinile noastre specifice. Căci profesori buni vom putea fi numai dacă avem un interes viu pentru tot ceea ce se petrece în lume. Abia prin interesul pentru lume va trebui să dobândim entuziasmul de care avem nevoie pentru şcoală, pentru sarcinile muncii noastre. Pentru aceasta sunt necesare elasticitatea spiritului şi dăruirea pentru misiunea noastră. Vom putea crea cele ce se pot realiza în ziua de azi, doar atunci când ne aplecăm cu interes: întâi, asupra nevoilor vremurilor de azi şi, în al doilea rând, asupra marilor sarcini ale timpului, ale căror dimensiuni sunt mult mai mari decât ni le putem imagina noi.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

PRIMA CONFERINŢĂ

Stuttgart, 21 august 1919

Dragii mei prieteni, vom face faţă sarcinii noastre aşa cum trebuie numai dacă nu o vom privi ca pe una intelectual-comodă, ci ca pe una moral-spirituală în cel mai înalt sens; şi de aceea veţi găsi de înţeles faptul că noi, începând azi această muncă, vom cugeta mai întâi asupra relaţiei pe care vrem s-o realizăm, tocmai prin munca noastră, chiar de la început, cu lumile spirituale. La o asemenea sarcină trebuie să fim conştienţi că nu lucrăm doar ca oameni trăitori aici, în planul fizic; acest mod de a pune problema a căpătat o extindere deosebită mai ales în ultimele secole, i-a pătruns pe oameni aproape până la ultimul. Din acest mod de a înţelege problemele au reieşit şi aspectele din predare şi din educaţie pe care va trebui să le corectăm prin sarcina pe care ne-o luăm. De aceea, vrem ca la începutul acestei activităţi pregătitoare a noastre, să ne gândim mai întâi la felul cum să realizăm în special legătura cu puterile spirituale din a căror însărcinare şi cu mandatul cărora va trebui să lucreze fiecare din noi, într-o anumită măsură. De aceea vă rog să înţelegeţi aceste cuvinte introductive ca pe un fel de rugăciune [Nota 2] către acele puteri care, imaginativ, inspirator, intuitiv vor trebui să fie în spatele nostru când ne asumăm această sarcină.

(Cuvintele care urmează în continuare nu au fost stenografiate. Vezi "Referiri la text" [Nota 2])

Dragii mei prieteni! Este necesar să sesizăm importanţa misiunii noastre. O vom face dacă vom şti că această şcoală este înzestrată cu o misiune deosebită. Iar aici noi vrem să ne concretizăm într-adevăr gândurile, vrem să dăm într-adevăr formă gândurilor noastre, astfel încât să putem avea conştienţa că se realizează ceva deosebit cu această şcoală. Vom face aceasta doar dacă nu transpunem în cotidian, cu alte cuvinte, ceea ce s-a făcut cu această întemeiere a şcolii, ci dacă o privim ca pe un act festiv al ordinii cosmice. În acest sens aş dori mai întâi să fac să se petreacă faptul ca, în numele acestui bun spirit ce trebuie să scoată omenirea din nevoi şi mizerie, în numele acestui bun spirit, care trebuie să conducă omenirea pe o treaptă mai înaltă a dezvoltării, în predare şi educaţie, să exprim cele mai din inimă mulţumiri, în faţa acelor bune spirite care i-au dat dragului nostru domn Molt [Nota 3] gândul cel bun de a face în această direcţie şi în acest loc, pentru dezvoltarea pe mai departe a omenirii, ceea ce a făcut cu şcoala Waldorf. Ştim că el este conştient de faptul că ceea ce se poate face cu această sarcină astăzi doar cu forţe slabe se poate face. El priveşte problema în acest fel; dar tocmai prin faptul că noi simţim, uniţi cu el, măreţia misiunii şi a momentului în care este ea începută, drept ceva festiv, inclus în ordinea universală, tocmai prin aceasta va putea acţiona el, cu forţa cea mai potrivită, în mijlocul nostru. Pornind de la acest punct de vedere vrem să ne începem activitatea. Vrem să ne privim cu toţii pe noi înşine ca pe nişte fiinţe omeneşti pe care karma le-a aşezat în acel loc din care nu se va întâmpla ceva obişnuit, ci ceva care închide în sine ❙ la cei ce participă ❙ simţământul unei clipe universale festive. Ceea ce voi avea deci de spus în continuarea acestei deschideri festive de astăzi a pregătirii noastre, va fi spus la sfârşitul cursului în care se vor fi clarificat multe, în care ne vom situa, într-un sens mult mai concret, în faţa problemei pe care începem azi să ne-o punem.

Emil Molt: Dacă îmi voi permite să iau cuvântul în acest moment festiv, aceasta se va petrece pentru a-mi exprima cea mai cordială mulţumire pentru a-mi fi fost îngăduit să trăiesc aici acest moment şi pentru a făgădui solemn să colaborez cu slabele mele puteri la această mare operă pe care o începem astăzi.

Dragii mei prieteni, primul lucru cu care vom începe trebuie să fie discutarea atribuţiilor noastre pedagogice, discuţii la care vreau să vă adresez astăzi un fel de introducere. Atribuţiile noastre pedagogice trebuie să se deosebească într-adevăr de îndatoririle pedagogice pe care şi le-a propus până acum omenirea. Ele nu vor trebui să fie diferite din cauză că am crede cu mândrie orgolioasă că tocmai noi am porni, aşa-zicând, o nouă ordine mondială pedagogică, ci pentru că, pornind de la ştiinţa spirituală orientată antroposofic, suntem lămuriţi că epocile succesive de dezvoltare ale omenirii îi vor pune acesteia mereu alte sarcini. O anumită misiune a avut omenirea în prima epocă postatlanteeană de evoluţie, o alta în a doua, şi, tot aşa, până în epoca noastră, a cincea postatlanteeană de evoluţie. Iar lucrurile aşa sunt: ceea ce trebuie făcut într-o epocă de evoluţie a omenirii, devine conştient umanităţii abia la o vreme după ce epoca aceea de evoluţie a început.

Epoca de evoluţie în care ne aflăm astăzi a început pe la mijlocul secolului al XV-lea. Abia astăzi apare, oarecum din străfundurile spiritului, recunoaşterea a ceea ce trebuie făcut tocmai referitor la misiunea educaţiei în cadrul acestei epoci a noastre. Chiar şi când au făcut-o cu cea mai mare bunăvoinţă pedagogică, oamenii au lucrat până acum doar în sensul vechii educaţii, doar în sensul aceleia din a patra epocă postatlanteeană de evoluţie. Multe vor depinde de faptul ca noi să ştim de la început să ne angajăm pentru misiunea noastră, să învăţăm a înţelege că pentru epoca noastră trebuie să ne imprimăm o anume direcţie; o direcţie care este importantă nu pentru că ar trebui să fie valabilă pentru întreaga omenire în evoluţia ei, ci pentru că ar trebui să fie valabilă tocmai pentru vremurile noastre. Materialismul a evidenţiat în afară de altele şi faptul că oamenii nu au conştienţa sarcinilor deosebite ale unor vremuri deosebite. Ca prim aspect, vă rog să acceptaţi faptul că vremurile deosebite îşi au sarcinile lor deosebite.

Va trebui să preluaţi, de altfel, spre educare şi învăţare copii ce au deja o anumită vârstă şi va trebui să luaţi atunci în considerare faptul că preluaţi aceşti copii după ce ei au parcurs, în cea dintâi perioadă a vieţii lor, educaţia, poate adeseori lipsa de educaţie a părinţilor. Va fi pe de-a-ntregul împlinit ceea ce dorim noi abia atunci când vom fi ajuns ca omenire atât de departe încât şi părinţii să fi înţeles că deja din prima perioadă a educaţiei se pun sarcini deosebite omenirii de azi. Vom putea totuşi corecta mult din ceea ce s-a greşit în prima perioadă de viaţă, atunci când vom primi copiii în şcoală.

Trebuie dar să ne pătrundem foarte puternic de conştienţa pornind dela care noi, fiecare în parte, să ne concepem activitatea de predare şi educarea.

Când vă consacraţi misiunii dumneavoastră, să nu uitaţi că întreaga cultură de astăzi, până în sfera spiritualului, este aşezată pe egoismul omenirii. Priviţi fără părtinire domeniul spiritual căruia i se dedică azi omul, priviţi tărâmul religios şi întrebaţi-vă dacă nu cumva cultura noastră de astăzi se orânduieşte, tocmai în domeniul religios, pe egoismul oamenilor. Este tipic chiar pentru predicile timpului nostru ca predicatorul să vrea să-l atingă pe om în egoismul său. Luaţi apoi ceea ce ar trebui să-l pătrundă cel mai profund pe om: problema nemuririi şi gândiţi-vă că azi aproape totul, chiar şi în natura predicilor, se ordonează în aşa fel încât să-l conceapă pe om din unghiul de vedere al egoismului său faţă de cele suprasensibile. Prin egoism, omul are pornirea de a nu trece prin poarta morţii în nefiinţă, ci de a-şi păstra Eul. Acesta este egoism, chiar dacă unul mai rafinat. La acest egoism apelează astăzi, în cea mai largă măsură, deasemenea şi oricare din credinţele religioase, atunci când e vorba de problema nemuririi. De aceea, credinţa religioasă vorbeşte înainte de toate în aşa fel oamenilor încât uită, de cele mai multe ori, unul din capetele existenţei noastre pământeşti, luând în considerare doar celălalt capăt al acestei existenţe, încât mai ales moartea este luată în considerare, iar naşterea este dată uitării.

Chiar dacă lucrurile nu sunt exprimate aşa de clar, ele constituie temelia. Trăim într-o vreme în care trebuie combătut acest apel la egoismul omenesc în toate sferele, ca nu cumva oamenii să meargă tot mai mult în coborâre, pe căile culturii, pe care merg astăzi. Va trebui să devenim tot mai conştienţi de celălalt capăt al dezvoltării omeneşti de pe parcursul existenţei terestre: naşterea. Va trebui să ne aducem în conştienţă faptul că omul evoluează vreme îndelungată între moarte şi o nouă naştere, că pe parcursul acestei evoluţii, el ajunge la un punct în care moare într-o anumită măsură pentru lumea spirituală, punct unde trăieşte în asemenea condiţii în lumea spirituală, încât acolo nu mai poate continua să trăiască fără a trece într-o altă formă de existenţă. El primeşte această altă formă de existenţă prin faptul de a se lăsa îmbrăcat cu trupul fizic şi cu cel eteric. Ceea ce trebuie să primească prin îmbrăcarea trupului fizic şi a celui eteric, el n-ar putea primi dacă şi-ar continua numai dezvoltarea în linie dreaptă, în lumea spirituală. Iar pentru că, de la naştere încolo, datorită acestui fapt, putem să-l privim pe copil doar cu ochii fizici, va trebui să conştientizăm faptul următor: aceasta este o continuare. Şi nu vom dori să aflăm doar ceea ce existenţa omenească află după moarte, deci continuarea spirituală a fizicului; dorim să conştientizăm faptul că existenţa fizică este aici o continuare a celei spirituale şi că, prin educaţie, trebuie să continuăm ceea ce s-a făcut fără contribuţia noastră, prin grija entităţilor superioare. Doar aşa vom da atmosfera potrivită formei noastre de educaţie şi învăţământ, dacă vom deveni conştienţi de următoarele: "Aici, în această fiinţă umană, tu ai de realizat prin activitatea ta o continuare a ceea ce fiinţele superioare au făptuit înainte de naşterea sa."

Astăzi când oamenii şi-au pierdut, în gândurile şi în simţămintele lor, legătura cu lumile superioare, suntem adeseori întrebaţi, într-un mod abstract, ceva ce nu are, de fapt, nici un sens corect ca întrebare, în faţa unei concepţii spirituale despre lume. Suntem întrebaţi: cum ar trebui să îndrumăm aşa-zisa educaţie pre-natală ? Există mulţi oameni care iau astăzi lucrurile în sens abstract; dacă le iei însă în sens concret, în anumite domenii, nu poţi să continui a pune întrebări la voia întâmplării. Am amintit odată un exemplu [Nota 4]: pe un drum se văd nişte şleauri. Putem să ne întrebăm: de unde provin ele? ❙ De la o căruţă ce a trecut. ❙ De ce a trecut căruţa? ❙ Pentru că cei ce se aflau în ea voiau să ajungă într-un anume loc. ❙ De ce voiau ei să ajungă în acel loc anume? ❙ În realitate, odată şi odată se termină şi cu pusul întrebărilor. Dacă rămânem în abstract, putem întreba tot mai departe: de ce? Roata întrebărilor poate fi întoarsă tot mai departe. Gândirea concretă găseşte întotdeauna un sfârşit, gândirea abstractă se roteşte alergând împreună cu gândurile, mereu la nesfârşit, ca o roată. Aşa e şi cu întrebările care sunt puse asupra domeniilor ce nu sunt atât de apropiate. Oamenii cugetă la educaţie şi întreabă despre educaţia prenatală. Însă, dragii mei prieteni, înainte de naştere, fiinţa omenească este încă în grija entităţilor ce stau deasupra celor fizice. Lor trebuie să le lăsăm legătura nemijlocită, unică, dintre lume şi fiinţa individuală. De aceea, educaţia prenatală nu presupune încă nici o atribuţie pentru copilul însuşi. Educaţia prenatală poate fi doar urmarea inconştientă a ceea ce fac părinţii, şi îndeosebi mama. Dacă mama se comportă până la naştere astfel încât să exprime în ea însăşi ceea ce este just, în cel mai bun sens, din punct de vedere moral şi intelectual, atunci ceea ce va realiza ea prin autoeducare continuă va fi trecut asupra copilului. Cu cât ne gândim mai puţin să-l educăm pe copil încă înainte de a vedea lumina zilei, şi cu cât ne gândim mai mult să ducem noi înşine o viaţă justă, corespunzătoare, cu atât va fi mai bine pentru copil. Educaţia poate începe abia atunci când copilul este încadrat cu adevărat în ordinea lumii planului fizic, aceasta fiind atunci când el începe să respire aerul exterior.

Atunci când copilul păşeşte în planul fizic, trebuie să înţelegem ce s-a petrecut cu el la trecerea dintr-un tărâm spiritual într-unul fizic. Trebuie ❙ vedeţi dumneavoastră ❙ să conştientizăm faptul că fiinţa omenească este alcătuită cu adevărat din două părţi componente. Înainte ca fiinţa omenească să păşească pe pământul fizic, se stabileşte o legătură între spirit şi suflet; spirit, în măsura în care înţelegem prin aceasta ceea ce în lumea fi-zică de astăzi este încă cu totul ascuns şi ceea ce în terminologia antroposofică a ştiinţei spirituale numim omul-spirit, spiritul vieţii şi sinea spi-rituală. În ceea ce priveşte aceste trei componente ale fiinţei omeneşti [Nota 5], trebuie spus că ele preexistă oarecum în sfera suprasensibilă la care trebuie să ne străduim să ajungem; între o moarte şi o nouă naştere ne aflăm deja într-o anumită relaţie cu omul-spirit, spiritul vieţii şi cu sinea spirituală. Forţa ce emană de la această triadă străbate ceea ce este sufletesc în om: sufletul conştienţei, sufletul înţelegerii sau al afectivităţii şi sufletul senzitivităţii.

Iar dacă aţi cerceta fiinţa omenească pe cale să se coboare ❙ după ce a trecut prin existenţa dintre moarte şi o nouă naştere ❙ în lumea fizică, aţi găsi spiritualul precum l-am descris aici, legat laolaltă cu sufletescul. Omul coboară ca suflet-spirit sau spirit-suflet dintr-o sferă superioară în existenţa pământească. El se înveşmântează cu o existenţă pământească. Cealaltă parte componentă a fiinţei sale, care se uneşte cu cea pe care tocmai am caracterizat-o, va putea fi descrisă astfel: jos, pe pământ, sufletului-spirit îi este adus în întâmpinare acel ceva care ia naştere prin procesele de ereditate fizică. Spiritului-suflet sau sufletului-spirit le sunt aduse în aşa fel în întâmpinare trupul-corp sau corpul-trup, încât din nou sunt legate laolaltă două triade. În cazul sufletului-spirit sunt legate omul-spirit, spiritul vieţii şi sinea spirituală cu sufletescul care constă din sufletul conştienţei, sufletul înţelegerii sau afectivităţii şi sufletul senzitivităţii. Acestea sunt legate laolaltă şi trebuie să se unească, la coborârea în lumea fizică, cu trupul senzaţiei sau trupul astral, cu trupul eteric şi cu trupul fizic. Acestea sunt şi ele legate mai întâi cu trupul mamei şi apoi, în lumea fizică, cu cele trei regnuri ale lumii fizice, regnul mineral, vegetal şi animal, aşa încât avem şi aici de a face cu două triade legate laolaltă.

Dacă priviţi cu suficientă nepărtinire copilul ce a crescut aşezându-se în lume, veţi constata cu temei următoarele: În copilul din acest stadiu, spiritul-suflet sau sufletul-spirit nu sunt deocamdată unite cu corpul trupesc sau trupul corporal. Misiunea educaţiei, înţeleasă în sens spiritual, înseamnă armonizarea spiritului-suflet cu trupul corporal sau corpul trupesc. Ele trebuie să ajungă la armonie unul cu altul, să devină unul pe potriva celuilalt, căci la naşterea copilului în lumea fizică ele nu se prea potrivesc împreună. Misiunea educatorului şi a dascălului este armonizarea acestor două părţi componente.

Şi acum să privim această misiune într-un mod ceva mai concret. Dintre toate legăturile pe care le are omul cu lumea exterioară, cea mai de seamă este respiraţia. Dar abia atunci când păşim în lumea fizică începem să respirăm. Ca să zicem aşa, respiraţia în trupul mamei este încă o respiraţie pregătitoare care nu-l pune încă pe om într-o relaţie perfectă cu lumea înconjurătoare. Ceea ce poate fi numit cu temei respiraţie, începe pentru om abia după ce a părăsit trupul mamei. Respiraţia înseamnă foarte, foarte mult pentru fiinţa omenească, deoarece în această respiraţie este cuprins întregul sistem tripartit al omului fizic [Nota 6].

Între părţile componente ale sistemului tripartit omenesc avem mai întâi metabolismul. Însă metabolismul are a face, la unul din capetele sale, în mod intim, cu respiraţia; procesul respirator ţine, din punct de vedere metabolic, de circulaţia sângelui. Circulaţia sângelui preia substanţele lumii exterioare introduse pe altă cale în corpul omenesc, astfel încât respiraţia ţine, într-un anumit sens, de întregul metabolism. Respiraţia are aşadar propriile-i funcţii, având totuşi de a face într-o anumită privinţă cu sistemul metabolic.

Pe de altă parte respiraţia este corelată şi cu viaţa nervilor şi a simţurilor omului. Prin aceea că respirăm, presăm în permanenţă lichidul cefalo-rahidian în creier; prin expiraţie, îl repezim înapoi în corp. Prin aceasta implantăm creierului ritmul respiraţiei. Şi aşa cum respiraţia ţine, pe de o parte, de metabolism, tot astfel ea ţine şi de viaţa nervilor şi a simţurilor. Putem spune: Respiraţia este mijlocitorul cel mai de seamă între omul ce păşeşte în lumea fizică şi lumea fizică exterioară. Dar totodată trebuie să fim contienţi şi de faptul că această respiraţie nu decurge încă aşa cum este necesar pentru a menţine viaţa fizică a omului, şi anume, pe una din aceste laturi: în cazul omului ce tocmai păşeşte în existenţa fizică, legătura dintre procesul respirator şi procesul nervos-senzorial nu s-a realizat încă îndeajuns de armonios.

Dacă privim copilul, putem observa în privinţa fiinţei sale: copilul n-a învăţat încă să respire în aşa fel încât respiraţia să poată întreţine în mod optim procesul nervos-senzorial. Aici se ascunde tocmai caracteristica subtilă a ceea ce trebuie făcut cu copilul. Trebuie mai întâi să înţelegem fiinţa umană în perspectiva antropologic-antroposofică. În consecinţă, cele mai importante măsuri educative se vor găsi deci în observarea tuturor acelor elemente ce organizează în mod adecvat procesul respirator introducându-l în procesul nervos-senzorial. În sens superior copilul trebuie să înveţe să înglobeze în spiritul său acel ceva care-i poate fi dăruit prin aceea că este născut întru respirare. Observaţi, această parte a educaţiei se va orienta către sfera spiritual-sufletească: prin aceea că armonizăm respiraţia cu procesul nervos-senzorial, atragem sufletesc-spiritualul în viaţa fizică a copilului. Simplificând putem spune: copilul nu ştie încă să respire lăuntric aşa cum trebuie, iar educaţia va trebui să constea în a-l învăţa cum să respire corect.

Dar mai este încă ceva ce nu ştie copilul să facă aşa cum trebuie, şi acest altceva trebuie şi el început, pentru a realiza o armonizare între cele două părţi ale fiinţei, între trupul corporal şi sufletul-spirit. Ceea ce nu poate copilul să facă aşa cum trebuie la începutul existenţei sale – şi veţi observa desigur că cea ce trebuie să subliniem din punct de vedere spiritual pare îndeobşte să contrazică ordinea exterioară a lumilor – ceea ce nu poate copilul să facă este să împlinească alternanţa dintre somn şi veghe într-un fel care să corespundă fiinţei omeneşti. Ce-i drept – privit într-un mod superficial – s-ar putea spune: copilul ştie să doarmă destul de bine; el doarme, după cum se vede, mult mai mult decât omul la o vârstă mai înaintată. Ba chiar se poate spune că el intră în viaţă dormind. – Dar el încă nu poate împlini ceea ce se află în mod intim la temelia somnului şi a ve-ghei. În plan fizic, copilul trăieşte tot felul de lucruri. El îşi utilizează membrele, mănâncă, bea şi respiră. Dar făcând tot felul de lucruri în planul fizic, trecând de la somn la veghe şi de la veghe la somn, el nu poate purta în lumea spirituală şi nu poate prelucra acolo tot ce cunoaşte în plan fizic – ceea ce vede cu ochii, ceea ce aude cu urechile, ceea ce face cu mânuţele şi cum dă din picioruşe – şi nu poate readuce rezultatul muncii în plan fizic. Somnul său se caracterizează tocmai prin faptul că este un alt fel de somn decât cel al adulţilor. În somnul adultului se prelucrează în principal ceea ce cunoaşte el între momentul trezirii şi momentul adormirii [Nota 7]. Copilul nu poate purta încă în somn ceea ce cunoaşte între momentul trezirii şi cel al adormirii, şi aşa se face că el pătrunde, dormind încă, în aşa fel în ordinea generală a lumilor, încât nu aduce cu sine în timpul somnului, în această lume, acel ceva pe care l-a aflat pe cale exterioară în lumea fizică. De aceea, printr-o educaţie adecvată, trebuie obţinut ca tot ceea ce omul află în plan fizic să fie purtat în ceea ce spiritul-suflet sau sufletul-spirit făptuieşte din momentul adormirii până în cel al trezirii. Ca dascăli şi educatori nu putem învăţa copilul absolut nimic despre lumea superioară. Căci acel ceva din lumea superioară care pătrunde în om, pătrunde în el în perioada dintre momentul adormirii şi momentul trezirii. Numai timpul pe care omul îl petrece pe planul fizic poate fi exploatat astfel încât el să poată introduce treptat în lumea spirituală tocmai ceea ce facem cu el, şi, prin această introducere să poată să se reverse înapoi în lumea fizică forţa pe care el o poate lua cu sine din lumea spirituală, pentru ca apoi în existenţa fizică să fie un om cum se cuvine.

Astfel, toată activitatea de predare şi educare va fi direcţionată mai întâi spre un nivel cu adevărat superior, spre învăţarea respiraţiei corecte şi a ritmului corect în alternanţa dintre somn şi trezie. Bineînţeles că în educare şi în predare vom învăţa asemenea reguli de comportare care nu vor duce în nici un caz la dresura respiraţiei sau la dresura somnului şi a veghei. Acestea vor rămâne doar în plan secund. Ceea ce vom învăţa vor fi măsuri concrete. Dar trebuie să fim conştienţi până la fundamentele a ceea ce facem. Astfel, va trebui să devenim conştienţi că atunci când îi predăm copilului una sau alta dintre materii, acţionăm, o dată mai mult în aducerea spiritului-suflet mai adânc în trupul fizic, iar altă dată mai mult în aducerea corporalităţii trupului în spiritul-suflet.

Să nu subestimăm importanţa a ceea ce afirmăm acum, pentru că nu veţi deveni buni educatori şi învăţători dacă vă veţi uita doar la ceea ce faceţi iar nu la ceea ce sunteţi. De altfel, avem ştiinţa spirituală orientată antroposofic pentru a pătrunde, de fapt, însemnătatea acestei realităţi că omul acţionează în lume nu numai prin ceea ce face, ci, mai ales, prin ceea ce este. E o diferenţă foarte mare, dragii mei prieteni, dacă la o clasă cu un număr mai mare sau mai mic de elevi intră unul sau altul dintre învăţători. Este o mare diferenţă şi ea nu va consta numai din aceea că unul dintre învăţători este mai priceput decât celălalt în folosirea, într-un fel sau altul, a tehnicilor pedagogice exterioare; ci diferenţa esenţială, cu efect în predare, provine din direcţia generală a gândurilor învăţătorului din tot timpul existenţei sale, pe care o aduce cu sine la intrarea în clasă. Un învăţător care este preocupat de gânduri asupra omului în devenire, va avea un cu totul alt efect asupra elevilor decât un învăţător care nu ştie nimic despre aceasta şi nu-şi îndreaptă niciodată gândurile în această direcţie. Ceea ce se întâmplă când aveţi asemenea gânduri, adică atunci când începeţi să ştiţi ce importanţă cosmică are procesul respiraţiei şi metamorfoza lui în educaţie, ce importanţă cosmică are procesul ritmic dintre somn şi veghe? În momentul în care aveţi asemenea gânduri, ceva din Dumneavoastră se luptă cu tot ce este doar spirit al personalităţii. În acest moment, toate instanţele care stau la baza spiritului personalităţii se vor estompa; se va stinge tocmai ceva din aspectele cele mai prezente în om, prin faptul că el este om fizic.

Şi în măsura în care trăiţi în această stingere, şi intraţi în sala de clasă, se întâmplă că puteri interioare vin să stabilească o relaţie între elevi şi dumneavoastră. Se poate întâmpla, desigur, ca realităţile exterioare să contrazică la început această posibilitate. Intraţi în şcoală şi poate că aveţi în faţa dumneavoastră nişte ştrengari şi ştrengăriţe care râd de dumnea-voastră. Prin gândurile pe care vrem să le cultivăm aici, trebuie să fiţi atât de întăriţi încât să nici nu luaţi în seamă acest râs, încât să-l acceptaţi ca şi cum ar fi un fapt exterior. Vreau să spun, ca şi cum ar începe să plouă într-un moment în care aţi ieşit fără umbrelă. Fireşte asta este o surpriză neplăcută. Dar îndeobşte omul însuşi face o deosebire între faptul de a deveni ţinta râsului şi faptul de a fi surprins de ploaie fără umbrelă. Dar nu trebuie făcută nici o deosebire. Trebuie să producem gânduri atât de tari încât acestă deosebire să nu mai apară, astfel încât să putem accepta faptul de a fi ţinta râsului ca şi cum ar fi vorba de o rupere de nori. Dacă suntem pătrunşi de aceste gânduri şi dacă, ceea ce este şi mai important, avem cuvenita credinţă, atunci peste noi va veni ceea ce o să apară poate abia după opt zile, poate abia după paisprezece zile, poate abia după un timp şi mai îndelungat, chiar dacă copiii au râs oricât de mult de noi: Vom stabili o relaţie cu copiii pe care o considerăm de dorit. Trebuie să instaurăm această relaţie prin ceea ce facem din noi înşine, chiar dacă ne vom lovi de obstacole. Şi trebuie, înainte de toate, să devenim conştienţi de prima atribuţie pedagogică, şi anume că, mai întâi, trebuie să facem ceva din noi înşine, că există o relaţie spirituală între dascăl şi copii şi că intrăm în sala de clasă cu conştiinţa: această relaţie spirituală există şi nu este vorba doar de cuvintele şi îndemnurile pe care le dăm copiilor, iar odată cu ea va apare şi priceperea în a preda. Toate acestea sunt lucruri exterioare pe care trebuie să le cultivăm; dar nu vom izbuti să le cultivăm cum trebuie dacă nu vom stabili ca fapt fundamental întreaga relaţie dintre gândurile care ne umplu pe noi înşine şi faptele care urmează să se petreacă cu trupul şi sufletul copiilor în timpul procesului educativ. Întreaga noastră atitudine în

procesul educativ nu ar fi completă dacă nu am purta în noi conştienţa: omul a fost născut; prin acesta i-a fost dată posibilitatea să făptuiască ceea ce nu a putut făptui în lumea spirituală. Trebuie să formăm şi să educăm, trebuie să conferim respirării armonia potrivită cu lumea spirituală. Omul nu a putut să împlinească în acelaşi mod trecerea ritmică de la veghe la somn, în lumea spirituală, ca în lumea fizică. Trebuie să educăm acest ritm prin formare şi educaţie astfel încât în om să fie rostuite în mod potrivit trupul-corporal sau corpul-trupesc în spiritul-suflet sau sufletul-spirit. Aceasta este ceva ce nu există, desigur, în fiinţa noastră ca o abstracţie şi nu trebuie folosit ca atare, în mod nemijlocit, în procesul predării, dar trebuie să ne domine ca gând despre fiinţa (esenţa) omenească.

Acestea am vrut să vi le spun în introducere, iar mâine ne vom propune să începem cu pedagogia propriu-zisă.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

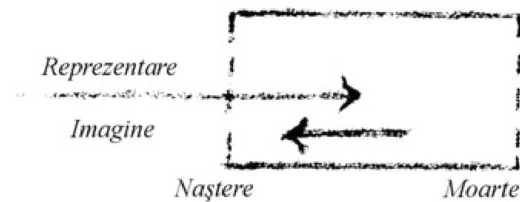
A DOUA CONFERINŢĂ

Stuttgart, 22 august 1919

Orice predare va trebui să se bazeze în viitor pe o psihologie adevărată care să provină dintr-o cunoaştere antroposofică a lumii. Că predarea şi sistemul de educaţie ar trebui să se bazeze pe psihologie, a fost recunoscut în mai multe locuri, şi ştiţi, desigur, că în trecut de pildă, pedagogia herbartiană, activă în cercuri largi, şi-a bazat măsurile ei educative pe psihologia herbartiană [Nota 8]. Atât azi cât şi în ultimele secole se poate întâlni un fapt care împiedică apariţia unei psihologii reale şi utile. Aceasta se explică prin faptul că în epoca în care ne aflăm acum, epoca sufletului conştienţei, nu a fost realizată cu adevărat o asemenea aprofundare spirituală care să permită o reală înţelegere a sufletului omenesc. Noţiunile formate odinioară pe tărâmul psihologiei, pe tărâmul ştiinţei despre suflet, pe baza vechii ştiinţe a celei de a patra epoci postatlanteene, sunt astăzi, de fapt, mai mult sau mai puţin lipsite de conţinut, au devenit o simplă frază. Cel care ia astăzi în mână vreun tratat de psihologie sau orice altceva ce are de a face cu noţiunile de psihologie, acela va constata că acestor scrieri le lipseşte astăzi adevăratul conţinut. Ai sentimentul că psihologii se joacă doar cu noţiunile. Cine mai dezvoltă astăzi, de pildă, o noţiune clară şi corectă despre ceea ce sunt reprezentarea şi voinţa? Puteţi lua astăzi din tratatele de psihologie şi de pedagogie definiţie după definiţie despre reprezentare, despre voinţă: aceste definiţii nu vă vor da o reprezentare propriu-zisă despre reprezentare, o reprezentare propriu-zisă despre voinţă. Dintr-o necesitate istorică exterioară s-a omis cu totul racordarea pe tărâm sufletesc a omului individual la totalitatea Cosmosului. Oamenii au fost incapabili să înţeleagă în ce raport stă sufletescul din om cu întreg Cosmosul. Abia atunci când ne dăm seama de legătura fiecărui om cu întreg Cosmosul putem avea o idee despre ceea ce înseamnă în esenţă omul.

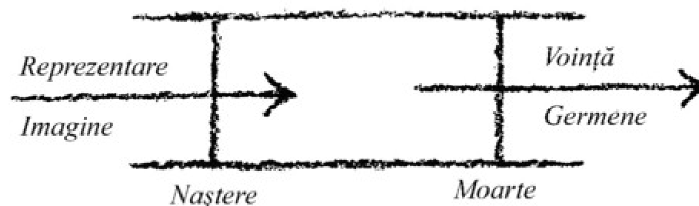
Să aruncăm o privire asupra a ceea ce numim în mod obişnuit reprezentare [Nota 9]. Noi trebuie să dezvoltăm, fireşte, în copii, reprezentarea, simţirea, voinţa. Aşadar trebuie mai întâi să dobândim o noţiune clară despre ceea ce este reprezentarea. Cel ce observă fără prejudecăţi ce anume trăieşte în om drept reprezentare, aceluia îi va sări pe dată în ochi legătura indisolubilă dintre reprezentare şi imagine: reprezentarea are un caracter de imagine. Iar cel care caută în reprezentare un caracter de fiinţă, cel care caută în reprezentare o existenţă reală, acela este pradă unei mari iluzii. Ce ar trebui atunci să fie reprezentarea pentru noi, dacă ea ar avea un caracter de fiinţă? Noi avem neîndoios şi elemente de fiinţă în noi. Luaţi doar seama la elementele de fiinţă ale corpului nostru. Ceea ce voi spune acum trebuie luat într-un mod aproximativ: de exemplu, şi ochii dumneavoastră sunt un element de fiinţă, nasul dumneavoastră care este un element de fiinţă, sau stomacul dumneavoastră este un element de fiinţă. Vă veţi spune că, ce-i drept, trăiţi în aceste elemente de fiinţă, însă nu puteţi avea cu ajutorul lor reprezentări. Vă revărsaţi cu propria dumneavoastră fiinţă în elementele de fiinţă, vă identificaţi cu elementele de fiinţă. Tocmai aceasta face posibil să înţelegem ceva cu ajutorul reprezentărilor, faptul că putem surprinde ceva cu ele, că au caracter de imagine, că nu se contopesc atât de mult cu noi, încât noi să fim în ele. Aşadar ele de fapt nu sunt nimic, ele sunt simple imagini. Marea greşeală săvârşită tocmai la începutul ultimei epoci de evoluţie a omenirii, în secolele trecute, a fost aceea de a identifica fiinţa cu gândirea. "Cogito, ergo sum" [Nota 10] este cea mai mare eroare ce a fost pusă la baza concepţiei moderne despre lume; căci întreaga cuprindere a lui "cogito" se referă nu la "sum" ci la "non sum". Aceasta înseamnă: Cunoaşterea mea, oricât de departe s-ar întinde, nu mă exprimă pe mine, este doar o imagine.

Dacă vreţi acum să vă îndreptaţi atenţia asupra caracterului de imagine al reprezentării, trebuie mai ales să aveţi în vedere latura lui calitativă. Trebuie să luaţi în seamă mobilitatea reprezentării, trebuie să vă formaţi o noţiune, care nu e întru totul potrivită, despre ceea ce înseamnă a fi activ, ceea ce ar însemna, cu alte cuvinte, că aveţi în vedere fiinţa. Însă trebuie să ne imaginăm că şi în activitatea de gândire nu avem decât o activitate imagistică. Aşadar, tot ceea ce este mişcare pe tărâmul reprezentării, este o mişcare a imaginii. Dar imaginile trebuie să fie imagini a ceva, nu pot fi doar imagini în sine. Dacă vă gândiţi la comparaţia cu imaginile reflectate, atunci vă puteţi spune: În oglindă apar imaginile reflectate (oglindite), dar tot ceea ce este conţinut de imaginile oglindite nu se află în spatele oglinzii, ci cu totul în altă parte şi independent de ea, iar pentru oglindă nu prea contează ce se oglindeşte într-însa; într-însa se poate oglindi orice. ❙ Dacă ştim tocmai în acest sens că activitatea de reprezentare este una imagistică, se cuvine să ne întrebăm: A cui reprezentare este imaginea? Nu există fireşte nici o ştiinţă exterioară care să dea lămuriri asupra acestui lucru; asupra acestui lucru poate să dea lămuriri doar ştiinţa orientată antroposofic. Reprezentarea este imagine a tuturor trăirilor pe care le-am avut înainte de naştere, respectiv înainte de zămislire. Nu veţi putea ajunge la o reală înţelegere a reprezentării decât dacă vă este limpede că înainte de naştere, de zămislire, aţi trăit o viaţă. Şi aşa cum imaginile oglindite obişnuite se nasc în mod spaţial ca imagini oglindite, tot astfel se reflectă viaţa dumneavoastră dintre moarteşi o nouă naştere în viaţa prezentă, iar această reflectare este reprezentarea. Astfel încât trebuie să vă reprezentaţi ❙ pe cât posibil în imagini ❙ viaţa dumneavoastră desfăşurându-se între cele două linii orizontale, mărginite la stânga şi la dreapta prin naştere şi prin moarte. Mai trebuie apoi să vă reprezentaţi că de dincolo de naştere interferează mereu reprezentarea şi că este reflectată prin fiinţa umană. Şi în acest fel, prin faptul că activitatea pe care aţi avut-o în lumea spirituală înainte de naştere, respectiv de zămislire, este reflectată de corporalitatea dumneavoastră, aflaţi ce anume este reprezentarea. Pentru cei care într-adevăr cunosc, reprezentarea este o dovadă a acestei existenţe prenatale, pentru că este o imagine a acestei existenţe prenatale.

Am vrut pentru început să enunţ pur şi simplu această idee. ❙ Vom mai reveni la explicarea propriu-zisă a lucrurilor pentru a vă atrage atenţia asupra faptului că în felul acesta evadăm din simplele explicaţii de noţi-uni pe care le puteţi găsi în sfera psihologiei şi a pedagogiei, şi să ajungem la o reală sesizare a ceea ce înseamnă activitatea de reprezentare, învăţând să ştim că am reflectat în reprezentare activitatea care a fost efectuată de suflet, înainte de naştere sau de zămislire, în lumea pur spirituală. Orice altă definire a reprezentării nu foloseşte la nimic, pentru că nu oferă nici o idee reală despre ceea ce înseamnă în noi reprezentarea.

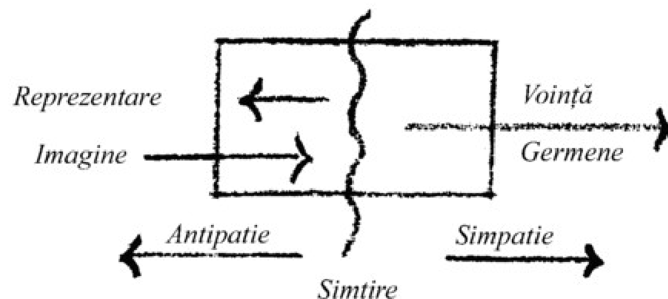
În cele ce urmează vom cerceta în acelaşi fel voinţa. Pentru conştienţa obişnuită, voinţa este ceva extrem de enigmatic; ea este o problemă dificilă pentru psihologi pur şi simplu din cauza faptului că psihologul este confruntat cu voinţa ca ceva foarte real dar care în fond nu are un conţi-nut propriu-zis. Căci dacă veţi căuta la psihologi ce conţinut conferă ei voinţei, veţi găsi de fiecare dată: conţinutul ei provine din reprezentare. Voinţa în sine nu are, în primă instanţă, un conţinut propriu-zis. Aici lucrurile stau iarăşi aşa că nu există definiţii pentru voinţă; la voinţă aceste definiţii sunt cu atât mai dificile, deoarece aceasta nu are un conţinut adevărat. Dar ce este ea, de fapt? Ea nu este altceva decât germenele aflat deja în noi a ceea ce, după moarte, va fi în noi realitate spiritual-sufletească. Aşadar dacă vă imaginaţi ce anume din noi va fi după moarte realitate spiritual-sufletească şi dacă această realitate vă veţi reprezenta-o în germene, atunci veţi obţine voinţa. În desenul nostru, viaţa se sfârşeşte pe partea stângă a liniei care marchează moartea, iar voinţa trece dincolo de acestă linie (vezi desenul).

Trebuie aşadar să ne imaginăm lucrurile după cum urmează: Reprezentarea pe de o parte, pe care trebuie s-o concepem ca o imagine a vieţii prenatale; voinţa pe de altă parte, pe care trebuie s-o concepem ca germene a ceea ce urmează. Vă rog să înţelegeţi cum trebuie diferenţa dintre germene şi imagine. Căci un germene este ceva supra-real, o imagine este ceva sub-real; un germene devine abia mai târziu ceva real, poartă aşadar în sine, potrivit destinaţiei sale, realul de mai târziu, astfel că voinţa este într-adevăr de o natură foarte spirituală. Acest lucru l-a intuit Schopenhauer [Nota 11] dar el nu a putut fireşte să ajungă până la înţelegerea faptului că voinţa reprezintă germenele spiritual-sufletescului şi cum anume se dezvoltă acest spiritual-sufletesc după moarte în lumea spirituală.

Aveţi acum, într-un fel anume, viaţa sufletească a omului împărţită în două domenii: reprezentarea imagistică şi voinţa germinală; iar între imagine şi germene se află o limită. Această limită este întreaga viaţă a omului fizic, ce reflectă prenatalul şi produce în felul acesta imaginile reprezentării şi care nu lasă voinţa să se manifeste în întregime, păstrând-o prin aceasta continuu drept germene, lăsând-o să fie doar germene. Prin care forţeanume, va trebui să ne întrebăm, se întâmplă toate acestea, de fapt?

Trebuie să ne fie clar faptul că în om trebuie să fie existente anumite forţe cu ajutorul cărora se realizează aruncarea-înapoi a realităţii prenatale şi păstrarea în germene a realităţii de după moarte, iar aici întâlnim cele mai importante concepte pshologice ale faptelor care sunt o oglindire a ceea ce cunoaşteţi deja din cartea ***Teosofia***: oglindiri de antipatie şi simpatie. Deoarece şi aici ne referim la ceea ce afirmam în prima expunere nu mai putem rămâne în lumea spirituală, suntem transpuşi în lumea fizică. Prin această transpunere dezvoltăm antipatie împotriva a tot ceea ce este spiritual, astfel încât reflectăm realitatea spirituală prenatală într-o antipatie inconştientă nouă. Purtăm forţa antipatiei în noi şi prin ea transformăm elementul prenatal într-o simplă imagine de reprezentare. Iar prin ceea ce răzbate spre existenţa noastră, ca realitate a voinţei, după moarte, ne legăm prin simpatie. De acestea două, simpatia şi antipatia, nu devenim conştienţi nemijlocit, dar ele trăiesc în noi inconştient şi înseamnă simţirea noastră, care este compusă în permanenţă dintr-un ritm, dintr-o alternanţă între simpatie şi antipatie.

Dezvoltăm în noi lumea sentimentelor, care este o permanentă alternare ❙ sistolă, diastolă ❙ între simpatie şi antipatie. Această alternanţă este în permanenţă în noi. Antipatia, care merge într-o direcţie, transformă în permanenţă viaţa noastră sufletească într-una de reprezentare; simpatia, care merge în cealaltă parte, ne transformă viaţa sufletească în ceea ce numim voinţa faptei, în păstrarea în germene a ceea ce, după moarte, este realitate spirituală. Aici ajungeţi la înţelegerea reală a vieţii sufleteşti-spirituale: noi creăm germenele vieţii sufleteşti ca ritm de simpatie şi antipatie.

Ce reflectaţi deci înapoi, în antipatie? Reflectaţi întreaga viaţă pe care aţi trăit-o, întreaga lume prin care aţi trecut înainte de naştere, respectiv concepere. Aceasta are, în esenţă, un caracter cognitiv. Deci cunoaşterea dumneavoastră o datoraţi de fapt acestei apariţii, acestei radieri dincoace a vieţii dumneavoastră prenatale. Iar această cunoaştere, prezentă într-o măsură mult mai mare, ca realitate, înainte de naştere sau concepere, este micşorată până la imagine, prin antipatie. Astfel putem spune: Această cunoaştere întâlneşte

antipatia şi prin aceasta se atenuează până devine imagine de reprezentare.

Dacă antipatia devine destul de puternică, are loc ceva foarte deosebit. Pentru că nici în viaţa obişnuită de după naştere nu ne-am putea reprezenta ceva, dacă nu am face-o, totuşi, într-un anume sens, cu aceeaşi forţă care ne-a rămas din vremea prenatală. Dacă astăzi, ca oameni fizici, vă reprezentaţi ceva, atunci nu vă reprezentaţi cu o putere ce se află înlăuntrul dumneavoastră, ci cu puterea din vremea prenatală care continuă încă să mai aibă efect în dumneavoastră. S-ar putea crede că ea a încetat odată cu conceperea, dar ea mai este încă activă, iar noi ne reprezentăm cu ajutorul acestei forţe care încă mai pătrunde radiind în noi. Aveţi în dumneavoastră în permanenţă vitalitatea prenatală, numai că aveţi în dumneavoastră puterea de a o reflecta. Ea întâlneşte antipatia dumneavoastră. Dacă vă reprezentaţi acum ceva, fiece asemenea reprezentare întâlneşte antipatia, iar dacă antipatia devine destul de puternică, atunci ia naştere imaginea de amintire, memoria, aşa încât memoria nu este nimic altceva decât antipatia care domneşte în noi. Aici aveţi relaţia dintre aspectul de simţire pură, încă, al antipatiei, ce se reflectă încă în mod nedefinit, şi reflectarea definită, reflectarea activităţii de percepţie, realizate încă şi acum în manieră imagistică, în cadrul memoriei. Memoria nu este decât antipatie potenţată. Nu aţi avea câtuşi de puţin memorie, dacă aţi manifesta faţă de reprezentările dumneavoastră o atât de mare simpatie încât să le „înghiţiţi"; aveţi memorie doar pentru că faţă de reprezentările dumneavoastră aveţi un fel de greaţă, le respingeţi – şi prin aceasta le faceţi să fie prezente. Aceasta este realitatea lor.

Dacă aţi parcurs această întreagă procedură, dacă v-aţi reprezentat pictural, dacă aţi respins aceasta în memorie, şi aţi păstrat aspectul imagistic, atunci ia naştere noţiunea. În felul acesta aveţi o latură a activităţii sufleteşti, antipatia, care este în relaţie reciprocă cu viaţa noastră prenatală.

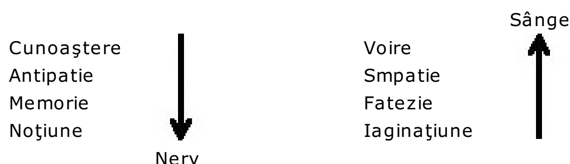
Să luăm acum cealaltă latură, aceea a voirii, care, în noi, se află în stare germinală, post-mortem. Voirea trăieşte în noi, pentru că noi avem simpatie faţă ea, pentru că avem simpatie faţă de acest germene care se dezvoltă abia după moarte. Aşa cum reprezentarea se sprijină pe antipatie, voirea se sprijină pe simpatie. Dacă simpatia devine destul de puternică – aşa cum a fost la reprezentare, care prin antipatie devine memorie –, atunci, din simpatie, ia naştere fantezia. Exact în acelaşi mod în care din antipatie ia naştere memoria, din simpatie ia naştere fantezia. Iar dacă vă realizaţi fantezia suficient de puternică, ceea ce, în viaţa obişnuită se întâmplă doar inconştient, ea devenind atât de puternică încât să pătrundă întreg omul până în simţuri, atunci veţi obţine imaginaţiunile obişnuite, prin care vă reprezentaţi lucrurile exterioare. Aşa cum noţiunea provine din memorie, tot aşa, imaginaţiunea provine din fantezie, ea oferind imaginile senzoriale. Ele provin din voinţă.

Marea eroare căreia i se dedau oamenii este că în psihologie se povesteşte tot mereu astfel: noi privim lucrurile, apoi abstractizăm şi obţinem astfel reprezentarea. – Nu aşa stau însă lucrurile. Faptul că, de exemplu, noi percepem creta ca albă, provine din utilizarea voinţei, care, prin simpatie şi fantezie, devine imaginaţiune. Dacă însă, din contră, ne construim o noţiune, aceasta are o cu totul altă origine, căci noţiunea provine din memorie.

Prin aceasta v-am descris aspectul sufletesc. Aţi putea înţelege într-un mod imposibil fiinţa umană dacă nu veţi pătrunde diferenţa dintre elementul simpatic şi cel antipatic din om. Acestea, elementul simpatic şi cel antipatic, ajung să se exprime – aşa cum am arătat – propriu-zis în lumea sufletească, după moarte. Acolo domnesc neînvăluite simpatia şi antipatia.

V-am descris omul sufletesc. În plan fizic, el este legat de omul trupesc. Tot ce este sufletesc se exprimă, se manifestă prin trupesc, astfel încât, pe de o parte, toate acestea se revelează în trupesc, ce se exprimă prin antipatie, memorie, noţiune. Acest aspect este legat de organizarea trupească a nervilor. Prin faptul că organizarea nervilor se formează în trup, în acest proces acţionează tot ceea ce este prenatal referitor la trupul omenesc. Prenatalul sufletesc acţionează prin antipatie, memorie şi noţiune înlăuntrul trupului omenesc şi-şi creează nervii. Aceasta este noţiunea corectă pentru nervi. Orice discuţie despre diferenţierea nervilor în senzitivi şi motorici, este, după cum v-am mai spus-o adeseori, doar un nonsens.

Şi tot astfel, voirea, simpatia, fantezia şi imaginaţiunea acţionează, şi ele, într-o anume privinţă, pornind din om. Acest fapt este legat de aspectul embrionar şi trebuie să rămână în stadiu de germene, nefiindu-i, de fapt, niciodată permis să ajungă la o adevărată încheiere, ci trebuind iarăşi să dispară în stare născândă. Trebuie să rămână în germene, nefiindu-i permis să ajungă prea departe în evoluţie; de aceea trebuie să dispară în faza născândă. Aici ajungem la ceva foarte important din om. Dumneavoastră trebuie să învăţaţi să cunoaşteţi omul întreg: spiritual, sufletesc şi trupesc. Astfel, în om se constituie mereu ceva ce are tendinţa de a deveni spiritual. Numai că, din prea mare iubire, iubire de altfel egoistă, omul vrea să reţină în trup acest ceva şi atunci el nu devine spiritual niciodată ci dispare în trupescul omului. În noi, avem ceva material, care însă vrea în continuu să treacă din starea materială într-o stare spirituală. Noi nu-l lăsăm să devină spiritual; de aceea îl distrugem chiar în momentul în care vrea să devină spiritual. Acesta este sângele, opusul nervilor.

Sângele este într-adevăr "un suc cu totul deosebit". Căci el este acel suc pe care dacă l-am putea îndepărta din trupul omenesc – ceea ce în condiţiile terestre nu se poate – astfel încât el să rămână încă sânge şi să nu fie distrus datorită celorlalţi agenţi fizici, s-ar învolbura drept spirit. Dar pentru ca sângele să nu se învolbureze drept spirit, şi, câtă vreme suntem pe Pământ, să-l putem păstra în noi ca sânge, până la moarte, de aceea el trebuie distrus. Pentru aceasta, în noi avem continuu: formare de sânge – distrugere de sânge, formare de sânge, distrugere de sânge şi aşa mai departe, prin inspiraţie şi expiraţie.

În noi avem un proces polar. Avem în noi acel proces ce se desfăşoară în sânge, de-a lungul căilor sangvine, şi care are în continuu tendinţa de a conduce existenţa noastră înspre spiritual. A vorbi despre nervii motori, aşa cum se obişnuieşte, este un nonsens, pentru că, de fapt, nervii motori ar fi căile sangvine. În opoziţie cu sângele toţi nervii sunt astfel constituiţi încât sunt permanent prinşi într-un proces de mortificare, de materializare. Ceea ce se află de-a lungul căilor nervoase, este, de fapt, materie secretată; nevul este, de fapt, materie secretată. Sângele vrea să devină tot mai spiritual, nervul tot mai material; în aceasta constă opoziţia polară.

Vom urmări în conferinţele ulterioare aceste principii fundamentale descrise aici şi vom vedea cum urmărirea lor în continuare ne va putea da ceva ce poate servi la formarea igienică a predării la clasă, şi prin care îl vom educa pe copil întru sănătate sufletească şi trupească, iar nu spre decădere spirituală şi sufletească. Se educă prost într-o atât de mare măsură pentru că atât de multe lucruri nu se cunosc. În măsura în care fiziologia crede că se află în posesia a ceva, atunci când vorbeşte despre nervii senzitivi şi cei motorii [Nota 12], ea are de a face

numai cu un joc de cuvinte. Se vorbeşte despre nervii motorii deoarece există faptul că omul nu poate merge dacă anumiţi nervi sunt afectaţi, de exemplu cei ce merg către picioare. Se spune că omul nu poate merge pentru că i-au paralizat nervii care, drept "nervi motorii", îi pun picioarele în mişcare. În realitate însă, lucrurile stau aşa că, în asemenea cazuri, omul nu poate merge pentru că nu-şi poate simţi propriile picioare. Epoca în care trăim a trebuit în mod necesar să se încurce într-o sumă de erori, prin aceasta însă, avem din nou posibilitatea de a ne descâlci din aceste erori şi de a deveni oameni independenţi.

Observaţi deja, după cele ce am dezvoltat aici, că de fapt fiinţa omenească poate fi înţeleasă doar în legătură cu realitatea cosmică. Deoarece, prin faptul de a ne reprezenta, avem cosmicul în noi. Ne aflam în realitatea cosmică, înainte de a fi născuţi, iar trăirile noastre de atunci se oglindesc acum în noi; şi vom fi din nou în realitatea cosmică, după ce vom fi păşit prin poarta morţii, iar viaţa noastră viitoare se exprimă în germene prin ceea ce domneşte în voinţa noastră. Ceea ce stăpâneşte inconştient în noi, aceea stăpâneşte foarte conştient pentru cunoaşterea superioară din Cosmos.

De altfel, chiar în manifestarea trupească avem o expresie triplă a acestei simpatii şi antipatii. Respectiv avem trei focare unde simpatia şi antipatia conlucrează. Întâi, noi avem în cap un asemenea focar, în interacţiunea dintre sânge şi nervi, prin care ia naştere memoria. Peste tot unde activitatea nervoasă este întreruptă, peste tot unde există un salt, o trecere, acolo există un asemenea focar, unde simpatia şi antipatia conlucrează. Un alt asemenea salt se află în măduva spinării, de exemplu acolo unde un nerv se îndreaptă către apofiza posterioară a măduvei spinării iar altul către apofiza anterioară. Apoi, încă un asemenea salt găsim la aglomerările de ganglioni care sunt inserate în nervii simpatici. Nici nu suntem nişte fiinţe atât de necomplicate pe cât ni se pare. În trei locuri ale organismului nostru, în cap, în piept, şi în abdomen, se petrece aceasta, acolo sunt graniţele la care se întâlnesc simpatia şi antipatia. Cu percepţia şi voirea lucrurile nu sunt aşa că ceva este deviat de la un nerv senzitiv la unul motor, ci un flux drept sare de la un nerv la altul, şi prin aceasta sufletescul din noi este "mişcat": în creier şi în măduva spinării. În acele locuri unde nervii sunt întrerupţi, suntem noi cuplaţi, cu simpatia şi antipatia noastră, la trupesc; şi apoi mai suntem cuplaţi acolo unde îngrămădirile de ganglioni se dezvoltă în sistemul nervos simpatic.

Prin trăirea noastră suntem cuplaţi la Cosmos. Aşa cum noi dezvoltăm activităţi care pot fi urmărite mai departe, în Cosmos, tot astfel, la rândul său, Cosmosul dezvoltă împreună cu noi continuu, activităţi, căci el dezvoltă continuu activitatea de simpatie şi antipatie. Dacă noi ne privim ca oameni, noi înşine suntem un rezultat al simpatiilor şi antipatiilor Cosmosului. Pornind din noi, dezvoltăm antipatie: Cosmosul dezvoltă împreună cu noi antipatie; dezvoltăm simpatie, Cosmosul dezvoltă împreună cu noi, simpatie.

Deci noi, ca oameni, prin faptul că ne manifestăm în exterior, suntem împărţiţi în mod clar în sistem de cap, în sistem de piept şi în sistemul trupesc propriu-zis, cu membrele. Vă rog însă acum să luaţi în considerare că această împărţire în sisteme structurate poate fi foarte uşor contestat, deoarece oamenii, atunci când sistematizează în ziua de astăzi, vor să aibe membrele componente, frumos aşezate una lângă alta. Deci când spunem: deosebim la om un sistem de cap, un sistem de piept şi un sistem de abdomen cu membrele, atunci, după părerea oamenilor, ar trebui ca fiecare sistem să aibe o limită riguroasă. Oamenii vor să tragă linii, atunci când împart, ori acest lucru nu se poate, atunci când vorbim despre realităţi. Noi suntem în cap, în principal cap, dar întregul om este cap, doar că restul din om nu este în principal cap. Pentru că, aşa cum în cap avem uneltele senzoriale propriu-zise, de-a lungul întregului trup ne-am constituit, de exemplu, simţul tactil şi simţul caloric; prin faptul de a simţi, datorită lor, căldură, noi suntem în întregime cap. Doar în cap suntem noi în-principal-cap, altfel, suntem doar „pe lângă altele" cap. Astfel, părţile se întrepătrund şi nu ne este atât de comod cu componentele, pe cât ar vrea s-o aibe pedanţii. Capul se continuă, deci; el este constituit în mod deosebit doar în cap. Tot aşa este şi cu pieptul. Pieptul este propriu-zis piept, dar numai în principal, căci întregul om este tot aşa, piept. Deci şi capul este puţin piept, deasemenea şi abdomenul cu membrele. Componentele trec aşadar una într-alta. Şi tot aşa este cu abdomenul. Felul cum capul este abdomen, l-au observat unii fiziologi, deoarece constituţia foarte fină a capului şi a sistemului nervos se găseşte de fapt nu în ceea ce constituie mândria noastră, în creier, în scoarţa cerebrală exterioară, ci dedesubtul scoarţei cerebrale exterioare. Da, ingenioasa construcţie, scoarţa cerebrală exterioară este, într-un anume fel, deja o regresie; aici, construcţia aceasta complicată este prinsă deja într-un proces de regresie; avem aici mai mult un sistem digestiv | de hrănire | aflat în scoarţa cerebrală. Astfel încât omul nu are nevoie, dacă vrem să ne exprimăm printr-o comparaţie, să-şi mai dezvolte nimic deosebit la mantaua sa cerebrală; aceasta este o regresie a creierului mai complicat într-un creier mai mult digestiv. Noi posedăm şi scoarţa cerebrală pentru a furniza în mod ordonat hrană nervilor ce au de a face cu cunoaşterea. Iar faptul că avem un creier mai bun ce depăşeşte creierul animal, aceasta este doar pentru că ne hrănim mai bine nervii creierului decât o pot face animalele. Avem posibilitatea de a ne dezvolta o cunoaştere superioară mai bine decât o pot animalele. Dar cu adevărata cunoaştere, creierul şi sistemul nervos nu au absolut nimic de a face, ci numai cu expresia cunoaşterii în organismul fizic.

Se pune acum întrebarea: de ce avem opoziţia dintre sistemul cerebral | să lăsăm deocamdată sistemul median la o parte | şi sistemul polar al membrelor cu sistemul abdominal? Îl avem pentru că sistemul capului este, în anumite momente în timp, "expirat" prin Cosmos. Omul posedă configuraţia capului său datorită antipatiei Cosmosului. Atunci când Cosmosul „se îngreţoşează", aşa-zicând, în faţa a ceea ce poartă omul în sine, în aşa măsură încât îl şi expulzează, ia naştere atunci această imagine-oglindire. Cu adevărat, omul poartă în capul său, imaginea-oglindire, reflectare a Cosmosului. Capul cu formă rotundă al omului este o asemenea reflectare-imagine. Prin antipatia sa, Cosmosul îşi creează o imagine-oglindire de sine, în afara sa. Aceasta este capul nostru. Ne putem folosi de capul nostru ca de un organ al libertăţii noastre din cauză că, mai întâi, Cosmosul l-a expulzat din sine. Nu privim corect capul dacă îl gândim intens integrat în Cosmos, în acelaşi sens ca sistemul nostru de membre, de care ţine, desigur, şi sfera sexuală. Sistemul nostru de membre este integrat în Cosmos, iar Cosmosul îl atrage, are simpatie faţă de el, aşa cum, faţă de cap, are antipatie. În cap, antipatia noastră întâlneşte antipatia Cosmosului, şi ele se izbesc una de alta. Aici, prin ciocnirea reciprocă a antipatiilor noastre cu cele ale Cosmosului, iau naştere percepţiile noastre. Întreaga viaţă lăuntrică ce ia naştere, în cealaltă parte din om, se trage din încolăcirea plină de iubire şi de simpatie a sistemului membrelor noastre prin Cosmos.

Astfel, în făptura trupului omenesc, se exprimă felul cum omul şi sufleteşte este constituit pornind de la Cosmos şi, fiind în starea de separare de acesta, ce anume preia el iarăşi din Cosmos. Veţi înţelege de aceea mai uşor, pe baza unor asemenea consideraţii, că există o mare deosebire între formarea voinţei şi formarea reprezentării. Dacă dumneavoastră acţionaţi îndeosebi asupra formării reprezentărilor, acţionaţi unilateral asupra formării reprezentărilor, atunci raportaţi de fapt omul întreg înapoi, la perioada prenatală şi-i veţi dăuna, dacă îl educaţi raţional, pentru că, atunci, îi veţi angaja voinţa la ceva pe care el l-a absolvit deja: la starea prenatală. Nu este permis să interveniţi cu prea multe noţiuni abstracte în ceea ce daţi prin educaţie copilului. Trebuie să interveniţi cu mai multe imagini. De ce? Aceasta o puteţi desprinde din cele ce am configurat aici. Imaginile sunt „imaginaţiuni", trec prin fantezie şi simpatie. Noţiunile, noţiunile abstracte sunt „abstracţiuni", trec prin memorie şi, prin antipatie, vin din viaţa prenatală. Dacă veţi utiliza, deci, cu copiii multe abstracţiuni, veţi stimula copilul înspre a trebui să se transpună deosebit de intens, în procesul de devenire al acidului carbonic (bioxidul de carbon), al formării acidului carbonic în sânge, în procesul de durificare, învârtoşare al trupului, de mortificare. Dacă prezentaţi copilului cât de multe imaginaţiuni posibil, dacă îl învăţaţi pe cât posibil în aşa fel încât să-i vorbiţi în imagini, atunci aşezaţi în copil sământa păstrării continue a oxigenului, a continuei deveniri, pentru că trimiteţi la viitor, indicaţi spre perioada post-mortem. Într-o anumită măsură, prin faptul că educăm, noi reluăm activitatea ce se face cu noi, oamenii, înainte de naştere. Astăzi, trebuie s-o recunoaştem: reprezentarea este o activitate „de imagine" care provine din ceea ce am trăit înainte de naştere sau de concepere. Cu noi, puterile spirituale au procedat atunci astfel că activitatea „de imagine" a fost aşezată în noi şi ea continuă să acţioneze încă şi după naştere. Prin faptul că transmitem copiilor imagini, începem în

educare cu faptul de a relua această activitate cosmică. Noi transplantăm în ei imagini ce pot deveni germeni, prin faptul că le aşezăm într-o activitate trupească. De aceea, prin faptul că noi, ca pedagogi, ne însuşim capacitatea de a acţiona prin imagini, trebuie să avem sentimentul continuu: tu acţionezi asupra întregului om, este prezentă o rezonanţă a întregului om, atunci când acţionezi în imagini.

A prelua în propria simţire acest fapt, că în orice educare se petrece un fel de continuare a activităţii suprasenzoriale prenatale, aceasta dă tuturor educatorilor consacrarea necesară, iar fără această consacrare nu se poate câtuşi de puţin educa.

Astfel, ne-am însuşit două sisteme de noţiuni: cunoaştere, antipatie, memorie, noţiune | voire, simpatie, fantezie, imaginaţiune; două sisteme care, prin utilizări speciale, ne pot sluji la toate câte le avem de efectuat în mod practic în activitatea noastră pedagogică. Despre aceasta vom vorbi atunci mâine mai departe.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

A TREIA CONFERINŢĂ

Stuttgart, 23 august 1919

Dascălul din ziua de azi trebuie să aibă, drept fundal a tot ceea ce întreprinde ca activitate şcolară, o privire atotcuprinzătoare asupra legilor Cosmosului. Este într-adevăr de la sine înţeles că tocmai predarea în clasele primare, pe treptele primare ale şcolii, solicită o corelare a sufletului celui ce predă cu cele mai înalte idei ale omenirii. Un cancer al constituţiei şcolare de până acum constă tocmai în faptul că învăţătorul din clasele primare a fost menţinut într-o anume dependenţă, aş zice, anume că a fost menţinut într-o sferă din care existenţa lui părea inferioară existenţei profesorilor din clasele superioare. Fireşte nu este aici sarcina mea de a vorbi despre această problemă generală a componentei spirituale a organismului social. Dar trebuie să se atragă atenţia totuşi asupra faptului că în viitor, tot ceea ce ţine de corpul profesoral, va trebui considerat ca fiind de aceeaşi condiţie, iar în viaţa publică va trebui să existe un puternic sentiment pentru faptul că învăţătorul claselor primare este absolut egal, chiar şi referitor la constituţia sa spirituală, profesorului claselor superioare. De aceea nu vă veţi mira dacă astăzi vom face referire tocmai la faptul că în fundalul oricărei activităţi de predare – chiar şi în clasele cele mai de început – trebuie să stea ceea ce, fireşte, în faţa copiilor nu poate fi utilizat direct, dar ceea ce dascălul trebuie neapărat să ştie, căci altfel predarea nu ar putea fi rodnică.

Noi prezentăm copiilor la oră, pe de o parte, lunea naturii, iar pe de alta, lumea spirituală. Ca oameni, suntem în mod absolut înrudiţi, pe de o parte, cu lumea naturii, pe de altă parte, cu lumea spirituală, în măsura în care noi chiar suntem oameni aici pe Pământ, în planul fizic, iar existenţa noastră ne-o înfăptuim între naştere şi moarte.

Acum însă tocmai cunoaşterea psihologică este, în întregul ei, ceva extraordinar de slab dezvoltat în vremea noastră. Şi anume, cunoaşterea psihologică suferă datorită efectului acelei decizii bisericeşti dogmatice care a fost luată în anul 869 [Nota 13] şi prin care a fost camunflată o concepţie mai veche, bazată pe o cunoaştere instinctivă: anume concepţia că omul este structurat, în trup, suflet şi spirit. Aproape peste tot unde auziţi astăzi vorbindu-se despre psihologie auziţi de fapt vorbindu-se doar despre o împărţire a fiinţei omului în două componente. Puteţi auzi vorbindu-se despre faptul că omul ar consta din trup şi suflet ori din corp şi spirit, după cum vrem să le numim; considerăm astfel corpul şi trupul, ca şi spiritul şi sufletul aproximativ identice. Aproape toate psihologiile sunt construite pe această eroare a structurării fiinţei umane în două componente. Nu putem ajunge câtuşi de puţin la o înţelegere adevărată a fiinţei umane dacă ne interesăm doar de această structurare în două părţi constitutive, considerând-o în mod hotărâtor valabilă. De aceea, aproape tot ce apare de fapt azi ca psihologie, este absolut diletant şi adesea doar un joc de cuvinte.

Aceasta însă provine, în general, din acea mare eroare, devenită atât de mare abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, deoarece, de fapt, o mare realizare a ştiinţei fizice, care trebuia recunoscută, a fost ignorată. Cunoaşteţi desigur că bravii locuitori ai oraşului Heilbronn au înălţat în mijlocul oraşului lor un monument omului pe care, în vremea când trăia, îl închiseseră în casa de nebuni: Julius Robert Mayer [Nota 14]. Şi mai ştiţi că această personalitate de care astăzi, evident heilbronnerii sunt foarte mândri, este legată de aşa-zisa lege a conservării energiei sau forţei. Această lege afirmă anume că suma tuturor energiilor sau forţelor aflate în Univers este o constantă, că aceste forţe doar se transformă, astfel încât de exemplu, o forţă apare o dată drept căldură, altă dată drept forţă mecanică, şi aşa mai departe. Însă legea lui Julius Robert Mayer îmbracă această formă doar atunci când este în mod fundamental neînţeleasă! Deoarece pe el îl interesa dezvăluirea metamorfozei forţelor iar nu prezentarea unei legi atât de abstracte cum este cea a conservării energiei.

Ce anume este, văzut într-un context mai larg, cultural-istoric, această lege a conservării energiei sau forţei? Este marele obstacol în calea înţelegerii într-adevăr a omului. Câtă vreme suntem de părere că forţele nu pot fi niciodată nou constituite, nu vom putea ajunge de loc la o cunoaştere a fiinţei adevărate a omului. Fiindcă această adevărată fiinţă a omului depinde tocmai de faptul că prin ea se constituie mereu noi forţe. De altfel, în contextul în care trăim noi în lume, omul este singura fiinţă în care se constituie forţe noi şi – după cum vom auzi mai târziu – chiar substanţe noi. Însă concepţia actuală despre lume nu vrea să admită absolut de loc asemenea elemente, prin care şi omul poate fi cunoscut pe deplin, astfel încât ea vine atunci cu această lege a conservării forţei, care de fapt, într-un anume sens nu deranjează, dacă se iau în considerare doar celelalte regnuri ale naturii – regnul mineral, regnul vegetal şi regnul animal – dar care stinge imediat toată cunoaşterea adevărată, atunci când vrea să ajungă la om.

Ca dascăli, veţi avea nevoie, pe de o parte, să faceţi natura inteligibilă elevilor dumneavoastră, iar pe de altă parte, să-i conduceţi spre o anumită înţelegere a vieţii spirituale. Fără a cunoaşte natura, cel puţin într-un anume grad, şi fără a avea un raport cu lumea spirituală, omul nu se poate transpune azi nici în viaţa socială. De aceea să ne îndreptă mai întâi privirea spre natura exterioară.

Natura exterioară se îndreaptă spre noi astfel încât, faţă în faţă îi stă, pe de o parte, viaţa noastră de reprezentare, de gânduri, care este, precum ştiţi, de natură imagistică, ce este un fel de oglindire a vieţii prenatale şi, pe de altă parte, naturii i se adresează tot ce este de esenţă volitivă, ce trimite, ca germene, la viaţa noastră post-mortem. În acest fel, noi suntem întotdeauna dirijaţi către natură. De altfel, aceasta pare la prima vedere a fi o rânduire a naturii în două componente, iar aceasta a provocat şi eroarea de a-l structura pe om în două componente. Asupra acestei chestiuni vom mai reveni.

Dacă ne situăm faţă de natură astfel încât să-i prezentăm latura noastră de gândire, de reprezentare, atunci vom înţelege de fapt din natură doar ceea ce în natură este moarte continuă. Aceasta este o lege extraordinar de importantă. Să fiţi pe de-a-ntregul lămuriţi asupra acestui fapt: Oricât de frumoase legi ale naturii veţi afla, descoperindu-le cu ajutorul înţelegerii, cu ajutorul forţelor de reprezentare, veţi pune în legătură aceste legi ale naturii întotdeauna cu ceea ce moare din natură.

Cu totul altceva decât aceste legi naturale, ce se referă la ceea ce este mort, află voinţa vie, prezentă în germene, atunci când aceasta se îndreaptă spre natură. Aici veţi avea o anumită dificultate de înţelegere, deoarece cu siguranţă că mai sunteţi încă plini de anumite reprezentări ce provin din prezent şi din erorile ştiinţei prezentului. ❙ Ceea ce ne aduce într-un anumit raport cu lumea exterioară, mai întâi prin simţuri, cu totul în sfera celor douăsprezece simţuri [Nota 15], nu este de natură cognitivă, ci de natură volitivă. Omului de astăzi i-a dispărut de fapt cu totul înţelegerea acestei realităţi. De aceea consideră ceva copilăresc atunci când citesc la Platon [Nota 16] că vederea se bazează în fond pe faptul că din ochi sunt întinse un fel de tentacule înspre lucruri. Desigur, aceste tentacule nu pot fi recunoscute cu mijloace senzoriale; dar faptul că Platon era conştient de ele, dovedeşte tocmai că el pătrunsese în lumea suprasenzorială. Într-adevăr, faptul de a privi lucrurile nu este nimic altceva decât un proces asemănător, dar într-un mod mai subtil, celui ce se petrece când apucăm obiectele. Dacă apucaţi, de exemplu, o bucată de cretă, acesta este un proces fizic foarte asemănător cu cel spiritual care se desfăşoară în momentul în care trimiteţi forţele eterice din ochiul dumneavoastră, spre a cuprinde obiectul cu vederea. Dacă oamenii din zilele noastre ar şti cât de cât să observe, ar putea prelua aceste fapte din observaţiile naturii. Dacă vă închipuiţi, de exemplu, ochii unui cal, îndreptaţi lateral, veţi avea sentimentul că, prin simplul fapt al poziţionării ochilor, calul este pus într-o situaţie cu totul diferită în ambient, decât omul. Ce anume stă la baza acestui lucru pot să vă arăt cel mai bine prezentându-vă în mod ipotetic, următoarele. Gândiţi-vă că braţele dumneavoastră ar fi în aşa fel făcute încât aţi fi în imposibilitate să vi le împreunaţi în faţă, astfel încât nu s-ar putea apuca niciodată. Euritmic, ar trebui să rămâneţi mereu la A, n-aţi putea ajunge niciodată la O; printr-o forţă de rezistenţă vi s-ar face imposibil să vă puteţi apropia în faţă braţele, îndreptându-le înainte. Calul, în privinţa tentaculelor suprasenzoriale ale ochilor săi, se află în această situaţie: nu poate să atingă niciodată tentaculul ochiului stâng de tentaculul ochiului drept. Omul se află, prin poziţia ochilor săi, tocmai în situaţia de a putea face să se atingă continuu aceste două tentacule ale ochilor săi. Pe aceasta se bazează sentimentul ❙ de natură suprasenzorială ❙ al Eului. Dacă n-am putea ajunge niciodată în situaţia de a atinge stânga cu dreapta, sau dacă această atingere a dreptei cu stânga ar avea o importanţă atât de mică, precum este cazul la animale, care nu-şi folosesc practic niciodată ca atare labele din faţă, să zicem, pentru rugăciune sau pentru altă activitate spirituală asemănătoare, atunci nici nu am ajunge la o senzaţie spiritualizată a sinei noastre.

Ceea ce este important pentru percepţia senzorială peste tot la ochi şi urechi, nu este atât partea pasivă; partea activă este cea cu care întâm-pinăm volitiv lucrurile. Filosofia modernă a bănuit câte ceva corect şi a inventat apoi tot felul de cuvinte, ce dovedesc însă, de regulă, cât de departe de priceperea chestiunii suntem. Astfel, în „indiciile locale” din filosofia lui Lotze [Nota 17] sunt prezente asemenea bănuieli ale cunoaşterii activităţii vieţii volitiv-senzoriale. Dar organismul nostru senzorial ce apare evident legat de sistemul metabolic prin simţurile tactil, gustativ, olfactiv, este legat până în simţurile superioare cu sistemul metabolic, iar acesta este de natură volitivă.

De aceea, puteţi să vă spuneţi: Omul, aflându-se faţă în faţă cu natura, se opune naturii prin latura lui raţională şi percepe astfel din ea tot ce este mort şi-şi însuşeşte legi din acest domeniu mort. Însă ceea ce se ridică în natură din sânul acestui domeniu mort, spre a deveni viitorul lumii, omul percepe prin voinţa sa aparent nedefinită, ce se extinde până în simţuri.

Gândiţi-vă cât de vie va deveni legătura dumneavoastră cu natura, dacă luaţi cum trebuie în considerare cele spuse. Vă veţi spune atunci: Când ies în natură, mă întâmpină strălucirea luminii şi a culorii; prin perceperea luminii şi a culorilor sale, unesc cu mine partea din natură pe care ea o trimite înspre viitor, iar când, mai apoi, întorcându-mă în odaia mea, cuget asupra naturii, speculez asupra unor legi despre ea, mă preocup de ceea ce moare în permanenţă în natură. În natură, permanenta moarte şi devenire, sunt legate. Faptul că percepem moartea provine din faptul că purtăm în noi imaginea reflectată a vieţii noastre prenatale, lumea înţelegerii, lumea gândirii, prin care putem lua în considerare moartea, ce stă la temelia naturii. Iar putinţa de a percepe ceea ce va apărea în viitor din natură, provine din faptul că nu opunem naturii doar înţelegerea noastră, viaţa noastră de gândire, ci că o putem întâmpina şi cu ceea ce în noi este de natură volitivă.

Dacă omul n-ar putea salva, de-a lungul întregii sale vieţi pământeşti, ceva ce îi rămâne în permanenţă din viaţa sa prenatală, dacă n-ar putea salva ceva ce s-a transformat în final, în timpul vieţii sale prenatale în simplă viaţă de gânduri, atunci n-ar putea ajunge niciodată la libertate. Căci omul s-ar uni cu ceea ce este mort şi, în momentul în care ar dori să cheme spre libertate ceea ce este înrudit în el însuşi cu natura moartă, el ar dori de fapt să cheme la libertate ceva pe cale de a muri. Dacă ar dori să se folosească de ceea ce îl leagă de natură, ca fiinţă volitivă, el ar fi năucit; căci în ceea ce îl leagă de natură, în calitatea sa de fiinţă volitivă, totul se află încă în germene. Ar fi o fiinţă naturală dar nu o fiinţă liberă.

Deasupra acestor două elemente ❙ cuprinderea laturii moarte prin raţiune şi cuprinderea laturii vii, în devenire, prin voinţă ❙ se află ceva în om, ce numai el poartă în sine de la naştere până la moarte, şi nici o altă fiinţă pământească: aceasta este gândirea pură, acea gândire ce nu se referă la natura exterioară, ci care se referă doar la acea parte suprasenzorială ce se află chiar în om, ce face din om o fiinţă autonomă, ceva ce mai este încă şi deasupra celor ce se află sub cele moarte şi peste cele vii. Deci dacă vrem să vorbim despre libertatea omenească, trebuie să privim la această latură autonomă din om, la gândirea pură, ne-senzorială, în care trăieşte întotdeauna şi voinţa.

Dar dacă priviţi din această perspectivă natura însăşi, vă veţi spune: Privesc la natură; în mine se află curentul morţii şi curentul devenirii: a muri ❙ a fi născut din nou. În legătură cu această corelaţie, ştiinţa modernă înţelege foarte puţin; căci pentru ea, natura reprezintă, într-o anumită măsură, o unitate şi amestecă mereu ceea ce moare şi ceea ce devine, astfel încât tot ce se afirmă astăzi în multiple feluri despre natură şi fiinţa ei, este ceva foarte confuz, pentru că moartea şi devenirea sunt mereu amestecate una cu alta. Dacă vrem să menţinem clar separate aceste două curente din natură, ar trebui să ne întrebăm: Ce s-ar întâmpla, prin urmare, cu natura dacă omul nu s-ar afla în această natură?

În faţa acestei întrebări, ştiinţele naturii din prezent, cu filosofia lor, se află de fapt într-o mare cumpănă. Căci gândiţi-vă numai, dacă aţi pune unui adevărat cercetător contemporan al naturii întrebarea: Ce s-ar întâmpla cu natura şi cu esenţa ei, dacă omul nu s-ar afla în ea? Desigur că, la început, el ar fi puţin şocat, pentru că întrebarea i s-ar părea ciudată. Dar mai apoi s-ar gândi la argumentele pe care i le dă ştiinţa la această problemă, şi ar spune: Atunci pe Pământ ar fi minerale, plante şi animale, doar omul n-ar fi prezent, iar dezvoltarea Pământului s-ar fi derulat de la începuturile în care Pământul se afla încă în starea de nebuloasă a lui Kant-Laplace [Nota 18], aşa cum s-a derulat până acum; doar omul n-ar fi prezent în această evoluţie. ❙ Un alt răspuns nici n-ar fi de aşteptat. Ar putea, cel mult, să adauge: Omul, ca agricultor, sapă solul şi modifică astfel suprafaţa Pământului, sau construieşte maşini şi aduce prin aceasta schimbări; dar aceasta nu e nici pe departe atât de important ca celelalte transformări ce ar avea loc prin natura însăşi. Cercetătorul naturii, deci, ar spune mereu: Minerale, plante şi animale s-ar dezvolta fără ca omul să fie prezent.

Acest lucru nu este corect. Căci dacă omul n-ar fi prezent în evoluţia Pământului, atunci majoritatea animalelor nu ar mai fi de găsit; deoarece o mare parte din ele, şi anume animalele superioare, au luat naştere în evoluţia Pământului deoarece omul a fost nevoit ❙ acum vorbesc desigur la figurat ❙ să dea din coate. Pe o anumită treaptă a evoluţiei sale pământene, el a trebuit, din propria sa fiinţă, în care se afla într-o cu totul altă stare decât acum, să separe animalele superioare, a trebuit să se debaraseze de ele pentru a putea progresa. Aş dori să compar această debarasare astfel: Imaginaţi-vă un amestec în care este dizolvat ceva, şi reprezentaţi-vă că acest amestec se limpezeşte, iar ceva se sedimentează. Tot astfel, în stările sale timpurii de evoluţie, omul se afla împreună cu lumea animală, şi s-a debarasat apoi de lumea animală, ca de un sediment. Animalele n-ar fi devenit cele de astăzi, în decursul evoluţiei Pământului, dacă omul n-ar fi trebuit să devină aşa cum este el astăzi. Fără prezenţa omului în evoluţia Pământului, formele animale şi Pământul ar arăta astăzi cu

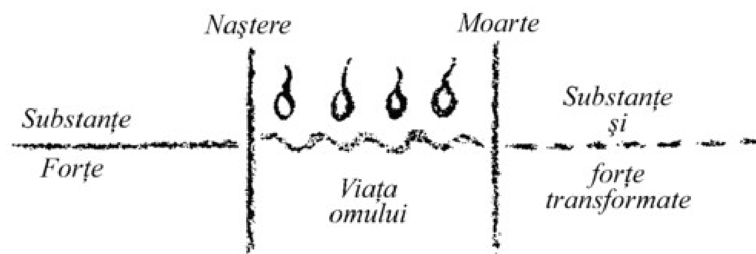
totul altfel de cum arată.

Să trecem însă acum la lumea minerală şi vegetală. Ar trebui să ne fie clar că nu doar formele animale inferioare ci şi lumea vegetală şi minerală ar fi fost de mult încremenite, n-ar mai fi fost în devenire, dacă omul n-ar fi fost pe Pământ. La rândul ei, este necesar ca viziunea actuală despre lume, care se sprijină pe o concepţie unilaterală despre natură, să spună: Ei bine, oamenii mor, iar corpurile lor sunt arse ori îngropate şi astfel sunt încredinţate Pământului; însă pentru evoluţia Pământului acesta nu are nici o importanţă, deoarece dacă evoluţia Pământului n-ar asimila corpuri umane, ea s-ar putea desfăşura tot aşa ca acuma, când asimilează corpuri omeneşti. | Dar aceasta înseamnă că nu suntem de loc conştienţi că intrarea continuă în Pământ a cadavrelor omeneşti | indiferent dacă are loc prin ardere ori îngropare | este un proces cu efecte continui.

Femeilor de la ţară le este mai clar decât celor de la oraş că drojdia are o anumită însemnătate pentru coacerea pâinii, şi totuşi ea se pune doar în cantitate mică în pâine; ele ştiu că pâinea n-ar putea creşte dacă la aluat nu s-ar adăuga drojdie. Tot astfel şi evoluţia Pământului ar fi ajuns de mult în stadiul ei final, dacă nu i s-ar fi adăugat continuu forţele cadavrelor omeneşti, care se despart la moarte de componenta spiritual-sufletească. Prin aceste forţe pe care evoluţia Pământului le primeşte continuu datorită contribuţiei cadavrelor omeneşti, respectiv a forţelor ce se află în cadavrele omeneşti, prin aceasta este întreţinută evoluţia Pământului. Prin aceasta sunt determinate mineralele să-şi desfăşoare încă şi azi forţele de cristalizare ce nu s-ar mai fi dezvoltat de mult fără aceste forţe; ele ar fi fost de mult fărâmiţate, s-ar fi dizolvat. Prin aceasta, plantele ce n-ar mai fi crescut de mult, sunt determinate să crească încă şi astăzi. Chiar şi cu formele animale inferioare este la fel. Omul dă Pământului, în trupul său, fermentul, drojdia, oarecum, pentru dezvoltarea lui în continuare.

De aceea nu este lipsit de importanţă dacă omul trăieşte pe Pământ sau nu. Pur şi simplu nu este adevărat că evoluţia Pământului, în legătură cu regnul mineral, regnul vegetal şi regnul animal, s-ar desfăşura mai departe chiar şi dacă omul nu ar mai fi şi el prezent! Procesul natural este unul unitar, coerent, de care ţine şi omul. Ne vom reprezenta în mod just omul doar dacă îl gândim ca aflându-se şi el cuprins, împreună chiar şi cu moartea sa, în procesul cosmic.

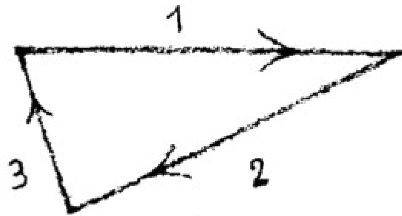
Gândindu-vă la acestea, nu vă veţi mai mira aproape de loc dacă vă spun şi următoarele: Coborând din lumea spirituală în cea fizică, omul primeşte veşmântul trupului său fizic. Fireşte trupul fizic este însă altfel dacă îl primim când suntem copii, decât atunci când, la o anumită vârstă, prin moarte, îl lepădăm. Atunci, cu trupul fizic se întâmplă ceva. Ce anume se întâmplă cu el, se poate întâmpla numai pentru că acest trup este pătruns de forţele spiritual-sufleteşti ale omului. În cele din urmă, nu-i aşa, noi mâncăm cu toţii aceleaşi lucruri pe care le mănâncă şi animalele, adică noi transformăm substanţele exterioare aşa cum le transformă şi animalele, doar că noi le transformăm cu contribuţia a ceva ce animalele nu au, ceva ce coboară din lumea spirituală, pentru a se uni cu trupul fizic al omului. Prin aceasta noi facem cu substanţele ceva diferit de ceea ce fac animalele şi plantele cu acestea. Iar substanţele care sunt transmise Pământului prin cadavre, sunt substanţe metamorfozate, sunt altceva decât ceea ce a primit omul când s-a născut. De aceea, putem spune: Substanţele pe care le primeşte omul, de asemenea şi forţele pe care le primeşte la naştere, el le reînnoieşte în timpul vieţii sale şi le predă în formă metamorfozată procesului terestru. El nu predă la moartea sa procesului te-restru aceleaşi substanţe şi forţe ca cele pe care le-a primit la naştere. Astfel, el dă procesului terestru ceva ce se revarsă continuu din lumea spirituală în procesul fizic-senzorial al Pământului. El aduce cu sine ceva, la naştere, din lumea suprasenzorială; prin faptul că el a încorporat de-a lungul vieţii substanţele şi forţele ce-i compun trupul, Pământul primeşte acest ceva odată cu moartea lui. Prin acesta, omul mijloceşte continuu, „picurarea” suprasenzorialului în senzorial, în fizic. Vă puteţi închipui că, „plouă” oarecum ceva în mod continuu de sus, din suprasenzorial în senzorial, dar că aceşti stropi ar rămâne complet neroditori pentru Pământ dacă nu i-ar prelua oamenii în sine şi nu i-ar transmite, prin ei înşişi, Pământului. Aceşti stropi pe care omul îi primeşte la naştere şi pe care îi dă mai departe la moartea sa, constituie o permanentă fertilizare a Pământului prin forţe suprasenzoriale, iar prin aceste forţe fertilizatoare, suprasenzoriale, procesul evolutiv al Pământului este continuat. Altfel, fără cadavre omeneşti, Pământul ar fi fost de mult mort.

Luând aceasta ca premiză, ne putem pune acum întrebarea: Ce fac aşadar forţele moarte cu natura umană? În natura umană pătrund acţionând forţele aducătoare de moarte, care predomină afară, în natură; căci dacă natura exterioară nu l-ar înviora continuu pe om, el ar trebui să piară. Cum domnesc deci aceste forţe aducătoare de moarte în natura omenească? Ele domnesc astfel încât omul produce prin ele toate acele organizări ce se află pe linia de la sistemul osos până la sistemul nervos. Ceea ce construieşte oasele şi tot ce este înrudit cu acestea, este de o cu totul altă natură decât ceea ce construieşte celelalte sisteme. În noi intervin forţele aducătoare de moarte: le lăsăm aşa cum sunt şi prin aceasta suntem oameni de oase. Însă în noi intervin şi mai adânc forţele aducătoare de moarte: le slăbim, şi prin aceasta suntem oameni de nervi. | Ce anume este un nerv? Un nerv este ceva ce doreşte continuu să fie devină os, ceva ce este împiedicat să devină os doar prin faptul că este în relaţie cu elementele ne-osoase sau ne-nervoase ale naturii omeneşti. Nervul vrea continuu să se osifice, el este împins continuu să moară, aşa cum osul este întotdeauna ceva în mare măsură mort în om. La osul animal, raporturile sunt altfel, el este mai viu dacât osul omenesc. | Astfel, vă puteţi reprezenta o parte a naturii omeneşti prin faptul că spuneţi: curentul letal acţionează în sistemul osos şi în cel nervos. Acesta este unul din poli.

Forţele ce dau continuu viaţă, celălalt curent, acţionează în sistemele muscular şi sangvin, şi în toate ce ţin de acestea. În general, nervii nu sunt oase, pentru că stau într-un astfel de raport cu sistemele sangvin şi muscular, încât tendinţei lor de a deveni oase, li se opun forţele acţionând în sânge şi în muşchi. Nervul nu devine os doar datorită faptului că sistemul sangvin şi muscular i se opune şi-l împiedică să devină os. Dacă în procesul de creştere există o legătură falsă între oase, pe de o parte, şi sânge, pe de altă parte, atunci ia naştere rahitismul, care este împiedicarea unei corecte mortificări a oaselor, prin intermediul naturii muscular-sangvine. De aceea este deosebit de important ca în om să se realizeze alternarea justă dintre sistemul muscular-sangvin, pe de o parte, şi sistemul osteo-nervos, pe de altă parte. Prin faptul că sistemul osteo-nervos se extinde cu ceva în ochiul nostru, în învelişul exterior sistemul osos se retrage şi îşi trimite numai o diminuare a sa, nervul; prin aceasta, în ochi ia naştere posibilitatea de a se lega natura volitivă, ce trăieşte în muşchi şi în sânge, cu activitatea de reprezentare, ce se află în sistemul osteo-nervos. Aici ne întoarcem la ceva ce a jucat un mare rol în ştiinţa mai veche, dar care este ridiculizat drept o reprezentare copilărească de către ştiinţa de astăzi. Cu toate acestea, ştiinţa modernă va reveni oricum la ea, dar într-o altă formă.

În cunoaşterea lor, cei vechi au simţit întotdeauna o înrudire între ţesutul nervos, substanţa nervoasă, şi ţesutul osos, substanţa osoasă, şi ei au fost de părere că se gândeşte la fel cu un segment de os ca şi cu un segment de nerv. Iar aceasta este adevărat. Noi datorăm tot ce avem ca ştiinţă abstractă capacităţii sistemului nostru osos. Cum poate omul învăţa, de pildă, geometrie? Animalele superioare nu au geometrie; aceasta se vede după felul lor de a trăi. Este o pură absurditate să-i auzi pe unii spunând: poate că animalele superioare au şi geometrie, numai că, probabil noi nu o vedem. ❙ Aşadar omul învaţă geometrie. Prin ce îşi formează însă, de exemplu, reprezentarea unui triunghi? Cel ce cugetă cu adevărat asupra acestui fapt, anume că omul îşi formează reprezentarea triunghiului, acela trebuie să găsească ceva minunat în faptul că omul realizează triunghiul, triunghiul abstract, care nu se găseşte nicăieri în viaţa concretă, pornind doar de la fantezia sa geometric-matematică. Mult necunoscut se revelează a fi la baza întâmplărilor lumii. Gândiţi-vă, de exemplu, că staţi într-un anume loc al acestei încăperi. Ca fiinţă omenească suprasenzorială, efectuaţi la anumite momente, mişcări ciudate de care nu ştiţi în mod obişnuit, aproximativ în felul următor: mergeţi puţin într-o parte, mergeţi apoi un pic înapoi, iar după aceea, vă întoarceţi din nou la locul dumneavoastră. O linie rămasă inconştientă în spaţiu, şi pe care o parcurgeţi, se desfăşoară cu adevărat ca o mişcare în triunghi. Asemenea mişcări există cu adevărat, doar că nu le percepeţi, dar, prin faptul de a avea coloana vertebrală îndreptată vertical, dumneavoastră vă găsiţi înlăuntrul suprafeţei ❙ tărâmului ❙ în care se desfăşoară aceste mişcări. Animalul nu se află în acest plan, la el coloana vertebrală este altfel aşezată, aceste mişcări nu sunt realizate. Prin faptul că omul are coloana aşezată vertical, el se află în spaţiul în care se parcurge această mişcare. El nu conştientizează spunându-şi: dansez continuu într-un triunghi! ❙ Dar desenează un triunghi şi spune: acesta este un triunghi! ❙ În realitate, aceasta este o mişcare efectuată inconştient şi pe care o săvârşeşte în Cosmos.

Aceste mişcări pe care le fixaţi în geometrie, prin faptul că desenaţi figuri geometrice, dumneavoastră le efectuaţi împreună cu Pământul. Pământul nu are numai mişcarea pe care o posedă după concepţia coperniciană despre lume: el mai are şi cu totul alte mişcări, artistice, care sunt efectuate continuu. Se mai efectuează mişcări încă şi mai complicate, asemenea mişcări, de exemplu, care se află în liniile pe care le au corpurile geometrice: cubul, octaedrul, dodecaedrul, icosaedrul etc. Aceste corpuri n-au fost inventate, ele există în realitate, doar că în mod inconştient în realitate. În aceste forme de corpuri, şi în altele, se află răsunetele ciudate ale acestei cunoaşteri subconştiente a oamenilor. Acesta se realizează prin faptul că sistemul nostru osos posedă o cunoaştere esenţială; dar dumneavoastră nu ajungeţi cu conştienţa până la sistemul osos. Conştienţa despre acesta piere şi va fi reflectată doar în imaginile geometrice pe care omul le realizează ca imagini. Omul este cu adevărat foarte cuplat la Cosmos. Prin faptul că face geometrie, el copiază ceva ce el însuşi face în Cosmos.

Putem privi aici, pe de o parte, într-o lume care ne cuprinde şi pe noi şi care este pe cale de mortificare. Pe de altă parte, pătrundem cu privirea în tot ceea ce intră în forţele sistemului nostru sangvin-muscular: el este în continuă mişcare, în fluctuaţie continuă, într-o continuă devenire şi naştere; este ceva cu totul în germene, aici nu este nimic mort. Suspendăm în noi procesul de mortificare şi numai noi, ca oameni, îl putem suspenda şi aduce devenirea în cele moarte. De n-ar fi omul aici pe Pământ, pieirea s-ar fi răspândit de mult asupra procesului-Pământ, iar Pământul ar fi trecut în întregime într-o mare cristalizare. Cristalele separate însă, nu s-ar fi păstrat. Noi smulgem cristalele separate din marea cristalizare şi le păstrăm atâta timp cât avem nevoie de ele pentru evoluţia noastră omenească. Prin aceasta însă, noi menţinem activă şi viaţa Pământului. Noi oamenii suntem aşadar cei ce păstrăm activă viaţa Pământului, noi nu putem fi decuplaţi de la viaţa Pământului. De aici provine şi un gând real al lui Eduard von Hartmann [Nota 19] care voia, pornind de la pesimismul său, ca omenirea să fie într-o zi atât de matură încât toţi oamenii să se sinucidă. Nici nu mai e nevoie să adăugăm ceea ce voia Hartmann de la îngustimea concepţiei naturalist-ştiinţifice despre lume: pentru că lui nu i-ar fi fost suficient ca toţi oamenii să se sinucidă într-o zi, el a dorit să arunce în aer şi Pământul, printr-o acţiune grandioasă. Dar n-ar fi fost nevoie de aceasta. Ar fi trebuit doar să stabilească ziua marii sinucideri, şi Pământul s-ar fi risipit încet, de la sine, în aer! Căci fără ceea ce este implantat în Pământ de către om, evoluţia Pământului nu poate continua. Va trebui să ne pătrundem din nou, în mod simţitor, de această cunoaştere. E necesar ca în prezent să se înţeleagă aceste lucruri.

Nu ştiu dacă vă aduceţi aminte că în primele scrieri ale mele [Nota 20], revine tot mereu un gând prin care voiam să aşez cunoaşterea pe o cu totul altă bază decât cea pe care stă ea astăzi. În filosofia exterioară, care duce înapoi la gândirea anglo-americană, omul este, de fapt, un simplu spectator al lumii; cu procesele sale sufleteşti interioare, el este un simplu spectator al lumii. Dacă omul nu ar fi aici, se crede, dacă nu ar retrăi în suflet ceea ce se petrece afară în lume, toate ar fi, totuşi, aşa cum sunt. Acest aspect este valabil pentru ştiinţele naturii în raport cu acea evoluţie a faptelor pe care am prezentat-o, este adevărat însă şi pentru filosofie. Filosoful de astăzi se simte foarte bine ca spectator al lumii, adică, în elementul pur destructiv al cunoaşterii. Pornind de la acest element mortificator voiam să prezint cunoaşterea. De aceea am repetat tot mereu: Omul nu este doar un spectator al lumii ci el este scena lumii pe care, tot mereu, se desfăşoară marile evenimente cosmice. Am spus tot mereu: cu viaţa lui sufletească, omul este scena pe care se desfăşoară întâmplările lumii. Aceasta poate fi îmbrăcată şi într-o formă filosofic-abstractă. Şi mai ales dacă citiţi capitolul final despre libertate din scrierea mea ***Adevăr şi ştiinţă*** [Nota 21], veţi găsi că acest gând este puternic subliniat: anume că ceea ce se desfăşoară în om, nu este ceva ce ar fi asemănător cu restul naturii, ci restul naturii pătrunde în oameni iar ceea ce se petrece în om, este în acelaşi timp un proces cosmic, astfel încât sufletul omenesc este scena pe care se petrece un proces cosmic, nu doar unul omenesc. Prin aceasta, devii greu de înţeles, încă şi astăzi, în anumite cercuri. Însă fără a te pătrunde cu asemenea concepţii, este imposibil să devii un educator adevărat.

Ce se întâmplă atunci cu adevărat în fiinţa omului? De o parte stă natura osteo-nervoasă, pe de altă parte, natura sangvin-musculară. Prin conlucrarea amândurora sunt create continuu substanţe şi forţe. Pământul este ferit de moarte prin faptul că, în om chiar, sunt create noi substanţe şi forţe. Acum puteţi pune laolaltă faptul pe care tocmai l-am afirmat: că sângele, prin atingere cu nervii, realizează o creaţie de noi substanţe şi forţe, cu ceea ce am spus în prelegerea anterioară: anume că sângele se află continuu pe calea spre spiritualitate, şi este oprit în acest fel. Aceste gânduri pe care le-am dobândit în cele două prelegeri, le vom lega unul de altul şi vom clădi mai departe pe ele. Dar vedeţi deja cât de eronat este gândul referitor la conservarea forţei şi materiei, în măsura în care este el invocat de obicei: căci datorită celor ce se petrec înlăuntrul naturii umane, el este respins, iar pentru o reală înţelegere a fiinţei umane, el nu poate fi decât o piedică. Abia atunci când se va redobândi un mod de gândire sintetic, şi anume că, efectiv, ceva nu poate proveni din nimic, ci că ceva se poate transforma într-o aşa măsură încât să dispară, iar altceva să ia naştere, ❙ doar atunci când această idee va înlocui gândul conservării forţei şi materiei abia, va exista ceva folositor pentru ştiinţă.

Vedeţi în ce direcţie pot fi deviate unele aspecte care trăiesc în gândirea noastră. Enunţăm ceva precum este, de exemplu, legea conservării

forţei şi materiei şi o proclamăm ca lege universală. La baza acestui fapt stă o anume înclinaţie a activităţii vieţii noastre de reprezentare, a vieţii noastre sufleteşti în general, spre a descrie în mod unilateral, pe când, de fapt, ar trebui să emitem doar postulate, pornind de la ceea ce dezvoltăm în activitatea noastră de reprezentare. Astfel, în cărţile noastre de fizică găsim legea impenetrabilităţii corpurilor, enunţată drept axiomă: "Într-un loc din spaţiu, unde se află un corp, nu se poate afla în acelaşi timp nici un altul". ❙ Aceasta este prezentată drept însuşire generală a corpurilor. Ar trebui, însă, spus doar aşa: "Acele corporalităţi sau fiinţe care sunt astfel, că în locul din spaţiu în care se află nu se poate afla în acelaşi timp nici o altă entitate de aceeaşi natură, sunt impenetrabile." ❙ Ar trebui, doar, folosite noţiuni cu care să se diferenţieze un domeniu de altul, ar trebui emise doar postulate, n-ar trebui date definiţii care să aibe pretenţia de a fi universale. Astfel, n-ar trebui enunţată nici o lege a conservării forţei şi materiei, ci ar trebui căutat pentru care entităţi are semnificaţie această lege. De fapt, tocmai asta s-a năzuit în secolul al 19-lea, anume de a se emite o lege şi de a se spune: aceasta este valabilă pentru toate ❙ în loc de a ne utiliza viaţa sufletească pentru a ne apropia de lucruri, şi de a observa ce anume trăim referitor la ele.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

A PATRA CONFERINŢĂ

Stuttgart, 25 august 1919

Dacă vă amintiţi ceea ce am spus ieri la prelegerea noastră semi-publică, veţi putea realiza de acolo, în ce privinţă trebuie acordată o valoare deosebită educării voinţei şi simţirii în procesul de educare şi predare în viitor. Ieri spuneam: întotdeauna se va sublinia în mod deosebit, chiar şi de către aceia care nu se gândesc de loc la înnoirea învăţământului şi educaţiei publice, că voinţa şi simţirea trebuie luate în mod deosebit în considerare în educaţie, însă, de fapt, din această parte, nu se poate face prea mult pentru această educare a voinţei şi simţirii, cu toată bunăvoinţa. Acestea sunt lăsate şi mai mult pe seama aşa-zisei întâmplări, pentru că nu există o înţelegere a adevăratei naturi a voinţei.

Ca introducere, aş dori să remarc acum următoarele: abia când voinţa va fi cu adevărat cunoscută se va putea cunoaşte şi măcar o parte a celorlalte afecte, o parte a simţămintelor. Ne mai putem pune întrebarea: ce este de fapt un sentiment? Un sentiment este foarte înrudit cu voinţa. Voinţa este, aş spune, doar sentimentul realizat, iar sentimentul, voinţa reţinută. Voinţa care nu se exteriorizează cu adevărat, care rămâne pe loc în suflet, acesta este sentimentul; o voinţă amorţită, acesta este sentimentul. De aceea, vom înţelege abia atunci natura sentimentului, când vom pătrunde natura voinţei.

Veţi putea astfel vedea, chiar din expunerile mele de până acum, că ceea ce trăieşte în voinţă, nu capătă formă desăvârşită în viaţa dintre naştere şi moarte. Atunci când omul realizează o decizie a voinţei, în om rămâne întotdeauna ceva disponibil, ce nu se epuizează în viaţa de până la moarte; rămâne un rest care trăieşte mai departe în om şi care se continuă tocmai de la oricare decizie şi de la orice act volitiv, prin moarte. Acest rest trebuie luat în considerare în tot timpul vieţii şi mai ales la vârsta copilăriei.

Ştim că atunci când privim omul întreg, noi îl privim ca trup, suflet şi spirit. Trupul este cel care se naşte mai întâi, cel puţin în părţile sale componente mai mari. Mai în amănunt despre aceasta, aflaţi în cartea mea ***Teosofia***. Deci trupul este inclus în curentul ereditar, poartă caracteristicile moştenite şi aşa mai departe. Sufletescul, chiar în esenţa lui, este ceea ce, pornind de la existenţa prenatală, se leagă cu trupescul, se coboară în trupesc. Spiritualul însă, este în omul contemporan | în omul unui viitor mai îndepărtat va fi cu totul altfel | de fapt, prezent doar ca predispoziţie. Iar aici, unde noi vrem să punem fundamentele unei pedagogii bune, trebuie să luăm în considerare ceea ce, în omul epocii actuale de evoluţie, este prezent doar ca predispoziţie a celor spirituale. Să ne lămurim mai întâi care sunt în om acele predispoziţii ale unui viitor îndepărtat al omenirii.

Mai întâi este prezent, şi anume doar ca predispoziţie, ceea ce numim sinea spirituală. Nu vom putea include în mod firesc sinea spirituală printre componentele naturii omeneşti, atunci când vorbim despre omul prezentului; însă o conştienţă clară a sinei spirituale este prezentă mai ales la acei oameni care pot avea o privire asupra celor spirituale. Ştiţi că întreaga conştienţă orientală, în măsura în care este o conştienţă educată, numeşte această sine spirituală „Manas”, iar despre Manas se vorbeşte în întreaga cultură spirituală orientală, ca despre ceva ce trăieşte în om. Dar chiar şi în umanitatea occidentală, dacă nu cumva tocmai s-a „educat”, există o conştienţă clară a acestei sine spirituale. Şi nu spun aceasta fără chibzuială: există o conştienţă clară; deoarece în popor este numit | sau cel puţin era numit, înainte ca poporul să fi fost cu totul luat în stăpânire de concepţia materialistă | ceea ce rămâne după moarte din om, drept Mani. Se vorbeşte de faptul că după moarte rămân Manii; Manas = Manii. Spuneam: poporul are o conştienţă clară despre acestea; pentru că poporul foloseşte în acest caz pluralul, Manii. Noi, cei care legăm sinea spirituală din punct de vedere ştiinţific, mai mult de omul aflat încă înaintea morţii, spunem la singular: sinea spirituală. Poporul, care vorbeşte mai mult pornind de la realitate, de la cunoaşterea naivă, foloseşte pluralul, prin faptul că vorbeşte despre Mani, deoarece în momentul în care omul trece prin poarta morţii el este preluat de o mulţime de entităţi spirituale. Am mai arătat aceasta într-un alt context: spiritul nostru conducător personal noi ni-l avem din Ierarhia Îngerilor; deasupra acestora însă avem spiritele din Ierarhia Arhanghelilor, care se alătură, la fel, când omul trece prin poarta morţii, astfel încât imediat existenţa sa devine, într-un anume sens, multiplă, deoarece mulţi Arhangheli se alătură la existenţa lui. Poporul simte aceasta foarte lămurit, deoarece ştie că omul, în contrast cu existenţa sa de aici, care apare drept o unitate, se percepe după aceea, mai mult sau mai puţin ca o multitudine. Aşadar, Manii sunt ceva ce trăieşte în conştienţa poporului din această sine spirituală existentă ca pluralitate, din Manas.

O a doua parte componentă superioară a omului este apoi ceea ce numim spiritul vieţii. Acest spirit al vieţii este deja foarte puţin perceptibil în omul contemporan. El este ceva de ordin foarte spiritual în om, şi care se va dezvolta în viitorul îndepărtat al omului. Şi mai apoi, ceea ce este cel mai înalt în om, ceva ce este prezent astăzi doar ca o foarte neînsemnată predispoziţie, acesta este omul-spirit propriu-zis.

Dacă însă şi în omul contemporan, trăitor aici pe Pământ, între naştere şi moarte, aceste trei componente superioare ale naturii omeneşti sunt prezente doar ca predispoziţii, ele se dezvoltă totuşi într-un mod foarte semnificativ, între moarte şi o nouă naştere, ce-i drept sub protecţia înaltelor entităţi spirituale. Astfel, atunci când omul moare şi îşi reîncepe viaţa în lumea spirituală, aceste trei componente se dezvoltă, oarecum prevestind foarte clar o existenţă viitoare a omenirii. Deci, aşa cum omul se dezvoltă spiritual-sufleteşte în viaţa sa de acum, între naştere şi moarte, tot astfel, şi după moarte, el are o evoluţie clară, numai că atunci, el atârnă de entităţile spirituale ale Ierarhiilor Superioare, oarecum ca de un cordon ombilical.

Să mai adăugăm acum la componentele superioare ale fiinţei umane, abia perceptibile astăzi, şi ceea ce percepem deja. Acestea sunt cele ce se imprimă în sufletul conştienţei, în sufletul raţiunii şi al simţirii şi în sufletul senzaţiei. Acestea sunt componentele sufleteşti propriu-zise ale omului. Dacă vrem să vorbim astăzi despre sufletul omului, despre felul cum trăieşte acesta în trup, atunci va trebui să vorbim despre cele trei componente sufleteşti pe care tocmai le-am prezentat. Dacă vrem să vorbim despre trupul acestuia, atunci vom vorbi despre trupul senzaţiei, cel mai subtil trup pe care îl mai numim şi trup astral, despre trupul eteric şi despre organismul fizic, mai puţin subtil, pe care îl

vedem cu ochii noştri şi pe care ştiinţa exterioară îl disecă, cu aceasta avem în faţă întregul om.

Mai ştim apoi că trupul fizic, pe care îl purtăm cu noi, este propriu şi animalului. Dacă punem în comparaţie acest om întreg, după cele nouă componente ale sale, cu lumea animală, vom obţine doar o reprezentare sensibilă şi care poate fi utilizată la conceperea voinţei, asupra legăturii omului cu animalele, dacă vom şti următoarele: aşa cum omul cu sufletul său este înveşmântat în trupul său fizic, tot aşa şi animalul este înveşmântat cu un trup al său fizic, dar trupul fizic al animalelor este format în mai multe privinţe altfel decât acela al omului. Trupul fizic al omului de fapt nu este mai perfect decât cel al animalelor. Gândiţi-vă la acea serie de animale superioare cum sunt castorii, când aceştia îşi făuresc adăpostul. Aşa ceva omul nu poate decât dacă învaţă, dacă face o şcoală foarte complicată pentru aceasta, dacă învaţă arhitectură şi altele asemenea. Castorul îşi construieşte adăpostul pornind de la organizarea propriului său trup. Pur şi simplu trupul său fizic este astfel configurat încât acesta se integrează în lumea fizică exterioară în aşa fel încât ceea ce trăieşte în formele organismului său fizic poate fi utilizat la realizarea adăpostului său. Trupul său fizic îi este în acest caz maestrul. Putem observa viespile, albinele, chiar aşa zisele animale inferioare şi vom vedea în formele trupurilor lor fizice, ceva care este ancorat înlăuntrul lor şi care nu este prezent în la fel extins, cu aceeaşi putere, în trupul fizic al omului. Acestea sunt tot ceea ce cuprindem în noţiunea de instinct; astfel încât nu putem studia în realitate instinctul decât dacă îl examinăm în relaţie cu forma trupului fizic. Dacă studiem întregul regn animal, aşa cum se răspândeşte în exterior, vom avea în formele trupurilor fizice ale animalelor, peste tot, îndrumări pentru a studia diversele tipuri de instincte. Dacă vrem să studiem voinţa, trebuie mai întâi s-o căutăm în domeniul instinctului şi trebuie să conştientizăm faptul că aflăm instinctul în formele trupurilor fizice ale diverselor animale. Dacă vom lua în consideraţie formele principale ale animalelor, separat, şi le vom înregistra, vom putea desemna prin aceasta diversele domenii ale instinctului. Ceea ce este instinctul, ca voinţă, este, ca imagine, forma trupului fizic al diferitelor animale. Vedeţi cum, dacă putem aplica acest punct de vedere, lumea primeşte un sens. Examinăm formele trupurilor fizice ale animalelor şi vedem în ele un desen pe care şi-l creează natura din instincte şi prin care ea vrea să realizeze ceea ce trăieşte în existenţă.

În trupul nostru fizic, formându-l şi pătrunzându-l în întregime, trăieşte trupul eteric. Pentru simţurile exterioare el este suprasenzorial, invizibil. Dacă examinăm însă natura de voinţă, atunci lucrurile stau aşa că la fel cum trupul eteric pătrunde trupul fizic, tot astfel acesta cuprinde şi ceea ce se exteriorizează în trupul fizic drept instinct. Atunci, instinctul devine pulsiune. În trupul fizic, voinţa este instinct; îndată ce trupul eteric pune stăpânire pe instinct, voinţa devine pulsiune. Atunci este foarte interesant de urmărit cum, observându-l, instinctul pe care îl putem concepe mai concret în forma sa exterioară, se interiorizează şi se uniformizează mai mult, pe măsură ce îl tratăm ca pulsiune. Despre instinct se vorbeşte întotdeauna aşa încât atunci când el este prezent la animale, ori, în forma sa mai atenuată, la oameni, el se impune din afară fiinţei; pulsiunea trebuie gândită ca ceva ce se manifestă într-o formă mai interiorizată şi vine mai dinlăuntru, fiindcă trupul eteric suprasenzorial pune stăpânire pe instinct, iar acesta devine pulsiune.

Acum omul mai are şi trupul senzaţiei. Acesta este şi mai interiorizat. El ia în stăpânire din nou pulsiunea şi atunci nu se creează numai o interiorizare, ci instinctul şi pulsiunea sunt ridicate în conştienţă, şi astfel din ele se formează poftele. Poftele le mai găsim încă şi la animale, aşa precum la ele găsim şi pulsiunile, deoarece şi animalul are aceste trei componente, trup fizic, trup eteric, trup al senzaţiei. Dar dacă vorbiţi despre pofte, atunci va trebui să consimţiţi a considera poftele ca ceva foarte interiorizat. La pulsiune, spuneţi anume că aceasta se exteriorizează, totuşi, într-un mod, aş putea spune unitar, de la naştere până la vârsta târzie; la poftă, vorbiţi despre ceva care este luat în stăpânire de către cele sufleteşti, în stăpânire într-un mod mai singular. O poftă nu trebuie să fie caracteriologică, nici nu e nevoie să fie inerentă celor sufleteşti, ci aceasta ia naştere şi piere. Prin aceasta, pofta se prezintă drept mai caracteristică celor sufleteşti decât pulsiunea pură.

Să ne întrebăm acum: aşadar dacă omul – ceea ce la animale nu mai poate apare – în Eul său, adică în sufletul senzaţiei, în sufletul înţelegerii sau al simţirii şi în sufletul conştienţei, preia ceea ce în trupescul său trăieşte drept instinct, pulsiune şi poftă, ce se va alege atunci de acestea? Aici nu facem o deosebire atât de riguroasă ca în domeniul trupescului, pentru că la suflet veţi avea efectiv, şi anume la omul de azi, totul amestecat, mai mult sau mai puţin de-a valma. Aceasta este şi suferinţa psihologiei contemporane, anume că psihologii nu ştiu dacă să despartă sau nu în mod riguros componentele sufletului, ori să le lase să se contopească. Încă mai bântuie la câte unii dintre psihologi vechile diferenţieri riguroase între voinţă, simţire şi gândire; la alţii, de exemplu la psihologii de formaţie mai mult herbartiană [Nota 22], totul este condus mai mult după latura reprezentărilor, la wundtieni, mai mult după latura voinţei [Nota 23]. Aşadar nu există o reprezentare corectă a ceea ce ar trebui făcut cu configuraţia sufletului. Aceasta provine din faptul că în viaţa practică, în realitate, eul împânzeşte toate însuşirile sufleteşti, dar şi pentru că, referitor la cele trei componente ale sufletului, la omul contemporan diferenţierea nu apare clar nici în practică. De aceea nici limba nu are cuvinte spre a diferenţia ce anume în suflet are o natură de tip volitiv – instinct, pulsiune, poftă –, atunci când este luată în cuprindere de către eu. Noi însă desemnăm ceea ce este luat în cuprindere de către eu – ca instinct, pulsiune, poftă – drept motiv, astfel încât atunci când vorbim despre imboldurile de voinţă din sufletescul propriu-zis, din „configuraţia eului", vorbim de fapt despre motiv şi ştim atunci următoarele: animalele pot avea cu adevărat pofte, dar nu motive. Abia la om pofta va fi înălţată, prin faptul că el o preia în lumea sufletului său, realizându-se prin aceasta impulsul puternic de a-şi propune un motiv. La om abia, pofta devine motiv propriu-zis de voinţă. Prin faptul de a spune că în om trăiesc, provenind din lumea animală, instinctul, pulsiunea, pofta, pe care însă el le înalţă până la motiv, de aceea avem, atunci când vorbim despre voinţă, cele ce sunt prezente la omul contemporan. Acestea sunt clar prezente. Iar cine vrea să-l observe pe om, referitor la natura sa de voinţă, acela îşi va spune: dacă ştiu care sunt motivele unui om, atunci îl şi cunosc. Dar nu în întregime! Fiindcă acolo jos, răsună încet ceva, iar acest răsunet încet trebuie luat cu hotărâre în consideraţie atunci când omul dezvoltă motive.

Vă rog acum să deosebiţi exact între ceea ce înţeleg eu anume prin acest răsunet uşor, la impulsul de voinţă, şi ceva ce este asemănător mai mult reprezentării. Ce anume este acest mai mult conform reprezentării la impulsul de voinţă, acesta nu este vizat acum. Puteţi avea, de exemplu, reprezentarea următoare: ceea ce am vrut, ori am făcut, a fost bine – sau puteţi avea şi o altă reprezentare. Nu la acestea mă refer, ci la ceea ce încă mai răsună uşor, tocmai conform voinţei. Şi mai întâi, una dintre cele care mai acţionează încă în voinţă atunci când avem motive, este dorinţa. Nu înţeleg aici dorinţele puternic accentuate din care se constituie mai apoi poftele, ci acel uşor răsunet de dorire, care însoţeşte toate motivele noastre. Acestea sunt întotdeauna prezente. Această dorire o percepem deosebit de puternic atunci când desfăşurăm ceva anume ce izvorăşte dintr-un motiv din voinţa noastră, şi când, în cele din urmă, cugetăm asupra ei şi ne spunem: ceea ce ai făcut aici poţi face şi mai bine. – Există însă oare ceva ce facem în viaţă şi despre care să nu putem avea conştienţa că îl putem face totuşi şi mai bine? Ar fi trist dacă am putea fi mulţumiţi pe deplin cu ceva, fiindcă nu există nimic ce să nu putem face încă şi mai bine. Ori tocmai prin aceasta se deosebeşte în cultură omul situat ceva mai sus de cel mai jos situat, anume că cel din urmă poate fi întotdeauna mulţumit de sine. Cel aflat mai sus nu doreşte niciodată să fie cu adevărat mulţumit de sine, fiindcă îi răsună ca motiv întotdeauna o uşoară dorinţă de a face mai bine, ba chiar de a face altfel. În acest domeniu se păcătuieşte cu adevărat mult. Oamenii văd cine ştie ce mare lucru în a regreta o acţiune. Acesta însă nu este lucrul cel mai bun pe care îl poţi aplica la o acţiune, fiindcă regretul se bazează frecvent pe un egoism pur: vrei să fi făcut mai bine ceva, spre a fi un om mai bun. Aceasta este ceva egoist. Strădania noastră devine abia atunci neegoistă când nu vrem să fi făcut mai bine activitatea deja realizată, ci dăm mai mare importanţă faptului că într-un caz următor să facem mai bine aceeaşi activitate. Ceea ce-ţi propui astfel, efortul de a face un lucru mai bine data următoare, este mai presus, nu regretul. Iar în această intenţie răsună dorinţa şi mai departe, astfel încât pe bună dreptate ne putem pune întrebarea: ce anume răsună, în acelaşi timp, ca dorinţă? – Pentru acela ce poate observa cu adevărat sufletul, acesta este primul element din toate cele ce rămân după moarte. Ceva din

acest rest simţim: ar fi trebuit să facem aceasta mai bine, am fi dorit să o facem mai bine. ❙ Aceasta ţine deja de sinea spirituală: dorinţa, în forma pe care v-am prezentat-o aici.

Astfel, dorinţa se poate concretiza mai mult, poate lua o formă mai clară. Atunci devine asemănătoare intenţiei. Atunci ne formăm un fel de reprezentare despre felul cum am putea face mai bine acţiunea dacă ar trebui s-o facem încă o dată. Însă nu dau mare importanţă reprezentării, ci aspectelor conforme sentimentului, voinţei, ce însoţesc orice motiv, şi anume motivului: data viitoare, în caz asemănător, să fac mai bine lucrurile. Aici aşa-zisul subconştient ajunge să aibă un efect mai puternic. Atunci când astăzi, pornind de la voinţă, efectuaţi o activitate, în conştienţa dumneavoastră obişnuită nu veţi proiecta de fiecare dată o reprezentare a felului cum veţi desfăşura mai bine data viitoare o activitate asemănătoare. Însă omul care trăieşte încă în dumneavoastră, omul al doilea, el dezvoltă întotdeauna ❙ în acest caz nu de natura reprezentării ci de natura voinţei ❙ o imagine clară a felului cum ar efectua o activitate atunci când ar fi încă o dată în aceeaşi situaţie. Să nu subapreciaţi o asemenea cunoaştere! Să nu subapreciaţi câtuşi de puţin acest al doilea om ce trăieşte în dumneavoastră.

Despre acest al doilea om sporovăieşte astăzi mult acea direcţie ştiinţifică ce se numeşte psihologia analitică, psihanaliza. Atunci când este prezentată, această psihanaliză porneşte de obicei de la un exemplu clasic [Nota 24]. Am mai relatat acest exemplu clasic, dar este foarte bine să-l mai aduc în faţa privirii încă o dată. Acesta este următorul: un om dă în casa lui o recepţie, iar în program este prevăzut ca imediat după sindrofie, doamna casei să plece în călătorie la băi. La această recepţie există diverşi oameni, printre care şi o doamnă. Se dă recepţia. Doamna casei este însoţită la gară, spre a pleca la băi. Restul societăţii pleacă şi, împreună cu ceilalţi, şi acea doamnă. Laolaltă cu ceilalţi membri ai acelei societăţi, ea este surprinsă chiar la o intersecţie de o trăsură ce tocmai coteşte de pe o altă stradă, astfel că este zărită abia când le este în faţă. Ce fac membrii recepţiei? Se dau fireşte, la o parte, de-a dreapta şi de-a stânga trăsurii, doar doamna respectivă nu. O ia la fugă cât poate, în faţa calului, prin mijlocul străzii. Conducătorul trăsurii nu se opreşte din mers, iar toţi participanţii la serată rămân cu totul şocaţi. Doamna însă, aleargă atât de repede încât ceilalţi nici nu o pot urma, aleargă, până ajunge la un pod. Însă nici aici nu-i dă prin minte să se dea la o parte. Aşa că sare în apă, dar este salvată şi va fi dusă înapoi în casa gazdei. Aici poate rămâne peste noapte. ❙ Această întâmplare o găsiţi ca exemplu în multe prezentări ale psihanalizei. Numai că peste tot, ceva din ea este fals interpretat. Căci trebuie să întrebi ce se află la temelia întregii întâmplări? La temelie stă voinţa doamnei. Ce anume voise ea? Ea voise ca după ce doamna gazdei a plecat, să se întoarcă în casa gazdei, căci era îndrăgostită de acel bărbat. Numai că aceasta nu era o voire conştientă, ci ceva situat cu totul în subconştient. Iar acest subconştient al celui de al doilea om, care îşi are sediul în om, este adeseori mult mai rafinat decât omul din cămăruţa de sus. Atât de rafinat a fost subconştientul în acest caz încât doamna a instaurat întreaga procedură până în momentul în care a căzut în apă, spre a se reîntoarce în casa gazdei. Ea a văzut chiar, în mod profetic, faptul că va fi salvată. Psihanaliza încearcă să se apropie de aceste forţe ascunse ale sufletului, dar ea vorbeşte doar în general despre un al doilea om. Noi putem însă şti că ceea ce este activ în forţele sufleteşti subconştiente, şi se manifestă adeseori într-un mod extraordinar de rafinat, mult mai rafinat decât la constituţia sufletească normală, este prezent în fiecare om.

În fiecare om se află, dedesubt, oarecum subteran, celălalt om. În acest celălalt om trăieşte şi omul mai bun, ce îşi propune întotdeauna, la o acţiune pe care a efectuat-o, ca într-un caz asemănător, să facă chestiunea mai bine dat viitoare, aşa încât întotdeauna să răsune încet, intenţia, intenţia inconştientă, subconştientă, de a realiza acţiunea mai bine într-un caz asemănător.

Şi abia când sufletul se va fi eliberat de trup, din această intenţie se va forma o decizie. Intenţia rămâne cu totul în stare de germene în suflet; mai târziu îi urmează hotărârea. Iar hotărârea se găseşte tot aşa în omul spirit, precum intenţia se află în spiritul vieţii, şi precum dorinţa pură în sinea spirituală. De cuprindeţi aşadar omul, cu privirea, drept o fiinţă voitoare, atunci veţi putea găsi toate aceste părţi componente: instinct, pulsiune, poftă şi motiv, şi, răsunând uşor, ceea ce trăieşte deja în sinea spirituală, în spiritul vieţii şi în omul spirit, drept dorinţă, intenţie şi hotărâre.

Aşadar, aceasta are o mare însemnătate pentru dezvoltarea omului. Fiindcă ceea ce trăieşte aici în tăcere, ca ceva ce se păstrează pentru după moarte, aceasta se desfăşoară în imagine, la om, între naştere şi moarte. Şi atunci o desemnăm cu aceleaşi cuvinte. Trăim şi atunci, ca reprezentare, dorinţa, intenţia şi hotărârea. Vom trăi însă într-un mod omenesc corespunzător această dorinţă, intenţie şi hotărâre, abia atunci când vom fi construit aceste lucruri într-un mod just. Ce anume sunt de fapt dorinţa, intenţia şi hotărârea în natura mai profundă a omului, acestea nu apar la omul exterior, între naştere şi moarte. Imaginile apar în viaţa de reprezentare. Dacă dezvoltaţi numai conştienţa obişnuită, de fapt nu ştiţi câtuşi de puţin, ce anume este dorinţa. Aveţi continuu doar reprezentarea dorinţei. De aici, crede Herbart că în reprezentarea dorinţei, în genere, există deja ceva din strădanie. La intenţie este tot aşa; şi despre ea avem doar reprezentarea. Vreţi să faceţi cutare şi cutare lucru, ceva ce se desfăşoară în mod real, în adânc, în suflet, dar nu ştiţi de fapt ce anume îi stă la temelie. Şi abia acum hotărârea! Pentru că cine ştie de fapt ceva despre acesta? Psihologia generală vorbeşte doar despre o voire generală. ❙ Şi cu toate acestea, în toate aceste trei forţe sufleteşti, reglementând şi ordonând, trebuie să acţioneze profesorul şi educatorul. Trebuie să lucrăm cu ceea ce se desfăşoară adânc, în profunzimile naturii omeneşti, dacă vrem să lucrăm educând şi predând.

Omul spirit:		Hotărâre
Spiritul vieţii:		Intenţie
Sinea spirituală:		Dorinţă
Sufletul conştienţei	¦	
Sufletul înţelegerii	¦-	Motiv
Sufletul senzaţiei	¦	
Trupul senzaţiei:		Pofte
Trupul eteric:		Pulsiuni
Trupul fizic:		Instinct

Întotdeauna este important să fim conştienţi ca educatori şi profesori de faptul următor: Nu este suficient de a orândui predarea după relaţiile omeneşti obişnuite, ci trebuie să dăm formă acestui proces de predare pornind de la considerarea omului interior.

Această greşeală, de a rândui predarea după relaţiile omeneşti obişnuite, vrea să o facă tocmai socialismul în mod curent. Gândiţi-vă numai că forma şcolii viitorului s-ar da după idealul obişnuit al socialiştilor marxişti. În Rusia s-a întâmplat aceasta deja; de aceea acolo, reforma şcolară a lui Lunaciarski [Nota 25] este ceva cu totul înfricoşător. Ea este moartea oricărei culturi! Şi chiar dacă de la bolşevism în general provine foarte mult rău, cea mai rea va fi metoda bolşevică de instruire! Căci dacă va învinge, ea va stârpi temeinic tot ceea ce este transmis din timpurile vechi, drept cultură. Aceasta nu va realiza totul chiar din prima generaţie, ci va putea cu siguranţă s-o facă în generaţiile următoare, iar atunci, va dispare curând, orice fel de cultură de pe suprafaţa Pământului. Unii ar trebui să vadă aceasta. Deoarece gândiţi-vă la faptul că trăim acum sub revendicările diletante ale unui socialism moderat. În cuprinsul acestora se aude ecoul acelor sonorităţi care vor să dea socialismului forma cea mai falsă. Aici binele şi răul răsună împreună. Dumneavoastră aţi auzit chiar în această sală, aţi auzit oameni care au cântat în slavă bolşevismului, şi care n-au avut câtuşi de puţin habar de faptul că prin aceasta au

introdus însuşi elementul diavolesc înlăuntrul socialismului.

Aici trebuie să se aibă grijă în mod deosebit. Trebuie să existe oameni care să ştie că progresul pe latura socială pretinde o înţelegere şi mai intimă a omului din partea educaţiei. De aceea trebuie ştiut că tocmai educatorii şi instructorii viitorului trebuie să ajungă la aspectul cel mai intim al naturii umane, că trebuie să trăim cu acest aspect cel mai intim al naturii umane şi că relaţiile obişnuite care se desfăşoară între adulţi nu este permis să le aplicăm în procesul de predare. Dar ce vor marxiştii de rând? Ei vor să dea şcolii o formă socialistă, vor să desfiinţeze rectoratul şi să nu pună în locul său nimic şi vor să pună cât mai mulţi copii să se educe prin ei înşişi. Rezultă ceva înfricoşător din aceasta!

Eram odată într-o instituţie de învăţământ de la ţară [Nota 26] şi am vrut să vedem acolo ora cea mai înălţătoare: ora de religie. Am intrat în clasă. Pe pervazul ferestrei stătea un vlăjgan care se tolănise cu picioarele ieşind prin fereastră; un altul stătea ghemuit pe jos, al treilea zăcea undeva culcat pe burtă, ţinându-şi capul ridicat înainte. Cam aşa erau împrăştiaţi în sală toţi elevii. Apoi intră aşa numitul profesor de religie şi citi fără vreo introducere deosebită o nuvelă de Gottfried Keller. Elevii primiră lectura tolăniţi în diverse poziţii. Apoi, după ce termină cu aceasta, se termină şi ora de religie şi toţi ieşiră afară. La această întâmplare îmi apăru imaginea unui grajd mare care se afla lângă aceasta şcoală-cămin de la ţară ❙ şi la câţiva paşi depărtare de el trăiau aceşti elevi. ❙ Cu siguranţă că nici aceste lucruri nu trebuie dezaprobate cu asprime. Se află aici multă bunăvoinţă, dar mai este şi o desăvârşită ignorare a ceea ce este de făcut pentru cultura viitorului.

Ce se doreşte, deci, astăzi, urmându-se aşa zisul program socialist? ❙ Se doreşte punerea copiilor într-o astfel de relaţie precum este cazul la adulţi. Acesta însă este cel mai fals lucru pe care îl poţi face în educaţie. Trebuie să fii conştient de faptul că un copil mai are de dezvoltat încă şi cu totul altceva din forţele sufleteşti şi din forţele corporale decât au de dezvoltat, în relaţiile dintre ei, adulţii. Aşadar, educaţia şi predarea trebuie să poată să se adreseze la ceva ce se află adânc înlăuntrul sufletului; altfel nu se poate ajunge departe. De aceea trebuie să ne punem întrebarea: Ce anume din educaţie şi din predare acţionează asupra naturii de voinţă a omului? ❙ Această întrebare trebuie luată odată în considerare în mod serios.

Dacă vă veţi gândi la cele spuse ieri, vă veţi aminti anume: tot ce este intelectual este deja voinţă îmbătrânită, este deja voinţa în vârstă. Aşadar toate lămuririle obişnuite în sens raţional, toate avertizările obişnuite, tot ceea ce poate fi cuprins, pentru educaţie, în concepte, încă nu acţionează câtuşi de puţin asupra copilului, la vârsta care se ia în consideraţie pentru educare. Să rezumăm deci chestiunea încă odată, aşa încât să ştim: simţirea este voinţă în devenire, voinţă nedevenită; însă în voinţa trăieşte omul întreg, aşa încât şi la copil trebuie să luăm în considerare hotărârile subconştiente. Să ne păzim însă de a crede că prin tot ceea ce considerăm că am conceput just avem vreo influenţă asupra voinţei copilului. De aceea trebuie să ne întrebăm: cum putem exercita o bună influenţă asupra naturii de simţire a copilului? Aceasta o putem face doar prin ceea ce organizăm drept activitate repetitivă. Nu prin faptul de a spune o dată copilului ce anume este bine, veţi putea face ca impulsul de voinţă să aibă un efect just, ci prin faptul că-l veţi pune pe copil să facă ceva azi, mâine, poimâine. În primul rând, aspectul corect nu se află în faptul că veţi porni de la a da copilului avertizări, reguli morale, ci din faptul că îl veţi dirija înspre ceva, orice, despre care credeţi că va trezi în copil sentimentul pentru corect, iar apoi îl veţi pune pe copil să facă aceasta în mod repetat. Va trebui să aduceţi această acţiune la nivel de obişnuinţă. Cu cât rămâne copilul mai mult la obişnuinţa inconştientă, cu atât este mai bine pentru dezvoltarea simţirii; cu cât mai conştient devine copilul de a efectua fapta, prin dăruire, repetând-o, pentru că ar trebui făcută, pentru că trebuie făcută, cu atât mai mult o înălţaţi dumneavoastră spre impuls adevărat de voinţă. Aşadar o repetare mai inconştientă cultivă simţirea; repetarea pe deplin conştientă cultivă impulsul de voinţă efectiv, deoarece, prin aceasta se accentuează forţa de decizie. Iar forţa de decizie, care altfel rămâne numai în subconştient, va fi stimulată prin faptul că-l veţi pune pe copil să repete în mod conştient anumite lucruri. Astfel, nu ne este permis să examinăm, raportându-ne la cultivarea voinţei, lucruri care au o deosebită importanţă în viaţa intelectuală. În viaţa intelectuală contăm întotdeauna pe faptul următor: îl învăţăm ceva pe copil şi aceasta cu atât mai bine pe cât de bine a “prins” el chestiunea. Se pune mare preţ pe prezentarea unică; iar după aceasta, chestiunea trebuie doar observată, reţinută. Numai că ceea ce poate fi prezentat o singură dată, şi apoi reţinut în felul acesta, nu acţionează asupra simţirii şi voinţei, ci, asupra simţirii şi voinţei acţionează ceea ce este făcut în mod repetat şi ceea ce poate fi considerat drept condiţie pentru lucrul bine făcut.

Formele mai vechi de educaţie, mai naiv ❙ patriarhale, au aplicat acest principiu într-un mod mai patriarhal. Au devenit pur şi simplu obişnuinţe de viaţă. În toate aceste lucruri, aplicate în acest fel, se află negreşit şi ceva bun din punct de vedere pedagogic. De ce anume se spune în fiecare zi acelaşi Tatăl Nostru? Dacă omul de azi ar trebui să citească în fiecare zi aceeaşi poveste, nici n-ar face-o, atât de plicticos i-ar părea acest lucru. Omul de astăzi este dresat pentru unicitate. Oamenii de pe timpuri mai cunoşteau încă şi faptul următor: nu numai că spuneau zilnic acelaşi Tatăl Nostru, dar mai şi aveau câte o carte de povestiri pe care o citeau în fiecare săptămână cel puţin câte o dată. Prin aceasta ei erau, ca voinţă, oameni mai puternici decât aceia care provin din educaţia contemporană, deoarece cultura voinţei se sprijină pe repetiţie, pe repetiţia conştientă. Aceasta trebuie avută în vedere. De aceea nu este suficient să se spună in abstracto: trebuie educată şi voinţa. Deoarece altfel se va crede că dacă avem nişte idei bune pentru educarea voinţei şi le transmitem copilului prin anumite metode rafinate, am putea contribui cu ceva la educarea voinţei. În realitate aceasta nu foloseşte la nimic. Din cei pe care ai vrea să-i “avertizezi” moralizator vor ieşi, cu toate acestea, nişte oameni slabi, nervoşi. Vor deveni oameni puternici lăuntric aceia cărora, copii fiind, le zici, de exemplu: “Tu vei face astăzi acest lucru, iar tu acesta, iar mâine şi poimâine veţi face amândoi acelaşi lucru”. ❙ Ei vor face acest lucru pornind de la autoritate, pentru că vor înţelege că în şcoală trebuie să comande cineva. Aşadar: fiecăruia să i se indice câte un fel de activitate zilnică, pe care să o realizeze în fiecare zi, după situaţie, de-a lungul întregului an şcolar; aceasta este ceva ce acţionează foarte puternic asupra formării voinţei. Pe de o parte, aceasta creează un contact între elevi, apoi, întăreşte autoritatea celui ce predă şi îi introduce pe oameni într-o activitate repetitivă care acţionează puternic asupra voinţei.

De ce anume însă acţionează atât de puternic elementul artistic asupra formării voinţei? În primul rând pentru că acesta, prin exersare, se sprijină pe repetiţie, în al doilea rând însă şi pentru că ceea ce omul îşi însuşeşte în mod artistic îi produce tot mereu bucurie. Artisticul îl savurezi tot mereu, nu numai prima oară. El are în sine premisa de a-l mişca pe om nu numai o dată, ci de a-l bucura nemijlocit, tot mereu. Şi de aceea, cele ce le dorim în predare, sunt prezente, în fapt, în raport cu elementul artistic. Cu aceasta vom continua mâine.

Astăzi am vrut să arăt cum trebuie acţionat într-un alt mod asupra formării voinţei, decât asupra formării laturii intelectuale.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

A CINCEA CONFERINŢĂ

Stuttgart, 26 august 1919

Am discutat ieri despre esenţa voinţei, în măsura în care voinţa este inclusă în organismul omenesc. Vrem acum să fructificăm relaţiile voinţei cu omul, pe care le-am cunoscut cu privire la celelalte aspecte ale fiinţei omeneşti.

Veţi fi observat că la discuţiile de până acum asupra fiinţei omeneşti, am luat în considerare în primul rând, pe de o parte, activitatea intelectuală, de cunoaştere, şi pe de alta, cea volitivă. V-am arătat şi modul în care activitatea de cunoaştere este în legătură cu fiinţa neuronală a omului, iar puterea voinţei stă în legătură cu activitatea sangvină. Dacă veţi cugeta la aceasta, vă veţi întreba: Care este situaţia cu cea de a treia capacitate sufletească, cu activitatea afectivă? – Aceasta a fost mai puţin luată în seamă de noi, până acum. Dar tocmai faptul că astăzi luăm mai mult în considerare activitatea afectivă ne va oferi şi posibilitatea de a pătrunde mai intensiv celelalte două laturi ale naturii omeneşti, cea de cunoaştere şi cea de voinţă.

Un singur lucru mai trebuie să ne fie clar, lucru pe care l-am menţionat deja în diferite contexte. Capacităţile sufleteşti nu pot fi puse atât de pedant una lângă cealaltă: gândire, simţire, voinţă, pentru că în sufletul viu întreg, o activitate trece mereu în alta.

Să observăm, pe de o parte, voinţa. Veţi putea fi conştienţi că nu puteţi să voiţi ceea ce nu pătrundeţi cu reprezentarea, deci cu activitate de cunoaştere. Încercaţi să vă concentraţi asupra voinţei dumneavoastră printr-o interiorizare chiar şi superficială. Veţi descoperi mereu: în actul de voinţă se regăseşte permanent, într-un fel, reprezentarea. Nici nu aţi fi om dacă nu aţi avea reprezentarea în actul de voinţă. Aţi realiza tot ce izvorăşte din voinţa dumneavoastră, pornind dintr-o activitate obtuză, instinctivă, dacă nu aţi întrepătrunde acţiunea, care izvorăşte din voinţa dumneavoastră, cu activitate de reprezentare.

Tot astfel precum reprezentarea se află în toate activităţile volitive, în toată gândirea se află voinţa. Din nou veţi recunoaşte, la o observare cât de superficială a sinei dumneavoastră, că în actul gândirii lăsaţi să pătrundă mereu voinţa, în formarea de gânduri. Modalităţile de a forma gândurile înseşi, de a lega un gând de altul, de a trece la judecată şi concluzie, toate acestea sunt străbătute de o mai fină activitate volitivă.

Astfel că putem doar să spunem: Activitatea volitivă este în principal activitate volitivă şi are în ea, în subsidiar, curentul activităţii de gândire; activitatea de gândire este în principal activitate de gândire şi are în subsidiar curentul activităţii de voinţă. Deci o alăturare pedantă este imposibilă, chiar şi numai pentru observarea activităţilor sufleteşti, tocmai pentru că una este întrepătrunsă cu alta.

Ceea ce realizaţi ca valabil pentru suflet: întrepătrunderea activităţilor sufleteşti, vedeţi exprimat şi în trup, în care se manifestă activitatea sufletească. Să observăm, de exemplu, ochiul omenesc. Înlăuntrul ochiului, dacă îl privim în întregul său, se continuă nervii; dar înlăuntrul ochiului se continuă şi căile sangvine. Prin aceea că nervii se continuă în ochiul omenesc, pătrunde în ochi activitatea de gândire, de cunoaştere; prin faptul că în ochiul omenesc se continuă căile sangvine, pătrunde în ochi activitatea volitivă. Astfel că, până la periferia activităţii senzoriale, sunt legate între ele latura volitivă şi cea reprezentativă sau cognitivă. Acest lucru este valabil pentru toate simţurile, dar şi pentru membrele de mişcare ce slujesc voinţei, în următorul mod: în voinţa noastră, în mişcările noastre pătrunde prin căile neuronale latura cognitivă şi prin cele sangvine latura volitivă.

Acum însă trebuie să cunoaştem şi calitatea deosebită a activităţii de cunoaştere. Am atras deja atenţia asupra acestui lucru, dar trebuie să devenim pe deplin conştienţi că în acest întreg complex de activitate umană, ce este înclinat spre latura cognitivă, stă totul reprezentativă. Am spus deja: În cunoaştere, în reprezentare trăieşte de fapt antipatia. Oricât de ciudat ar fi, tot ce tinde spre reprezentare, este pătruns de antipatie. Veţi spune: Dar când privesc ceva, doar nu exercit antipatie! – Ba da, faceţi aceasta! Exercitaţi antipatie în momentul în care priviţi un obiect. Dacă în ochiul dumneavoastră ar fi doar activitate neuronală, atunci fiecare obiect pe care l-aţi privi cu ochii dumneavoastră v-ar produce greaţă, v-ar fi antipatic. Doar datorită faptului că în activitatea ochiului pătrunde şi activitatea voinţei, ce constă din simpatie, a faptului că în mod fizic se întinde în ochiul dumneavoastră latura sangvină, doar astfel trăirea antipatiei este stinsă în observarea senzorială pentru conştienţa dumneavoastră şi, printr-o compesare între simpatie şi antipatie, este provocat actul obiectiv, neutru al vederii. El este provocat prin aceea că simpatia şi antipatia se echilibrează, iar această interrelaţionare dintre simpatie şi antipatie nici nu ne devine conştientă.

Dacă studiaţi teoria culorilor a lui Goethe, la care m-am referit odată în acest context [Nota 27], şi anume în partea ei fiziologic-didactică [Nota 28], atunci veţi vedea: deoarece Goethe insistă asupra activităţii mai profunde a văzului, prin aceasta, pentru observaţiile sale asupra nuanţelor de culori, se relevă imediat simpaticul şi antipaticul. Numai puţin dacă pătrundeţi în activitatea unui organ de simţ, veţi vedea apărând, în activitatea senzorială, simpaticul şi antipaticul. Căci şi în activitatea senzorială antipaticul provine din latura de cunoaştere propriu-zisă, latura de reprezentare, latura de nervi, iar simpaticul de la cea de fapt volitivă, latura sangvină.

Există o diferenţă semnificativă, pe care am evidenţiat-o deja frecvent în prelegerile de antroposofie generală, între animale şi oameni în privinţa alcătuirii ochiului. Este foarte interesant faptul că animalul are mult mai multă activitate sangvină în ochi decât omul. La anumite animale veţi găsi chiar organe care servesc acestei activităţi sangvine, cum ar fi: “apofiza” şi “evantaiul”. Din aceasta puteţi deduce că animalul trimite şi în ochi mai multă activitate sangvină – şi tot astfel se întâmplă şi cu celelalte simţuri – decât omul. Asta înseamnă că animalul dezvoltă în simţurile sale mult mai multă simpatie, simpatie instinctivă cu mediul, decât omul. Omul are în realitate mai multă antipatie faţă de mediu decât animalul, dar în viaţa obişnuită nu devine conştientă. Ea devine conştientă doar atunci când contemplarea

lumii se potenţează până la impresia la care reacţionăm prin scârbă. Aceasta este doar o impresie potenţată a tuturor percepţiilor senzoriale: reacţionaţi cu scârbă la impresia exterioară. Dacă mergeţi într-un loc ce miroase rău şi simţiţi în apropierea acestui miros urât scârbă, atunci această senzaţie de scârbă nu este nimic altceva decât o potenţare a ceea ce se întâmplă la fiecare activitate senzorială, doar că însoţirea senzaţiei de către scârbă rămâne în percepţia senzorială obişnuită sub pragul conştienţei. Dacă însă noi, oamenii, n-am avea mai multă antipatie faţă de mediul nostru decât animalul, atunci nu ne-am separa atât de tare de mediul nostru, pe cât o facem de fapt. Animalul are mult mai multă simpatie faţă de mediu, fiind astfel mult mai strâns legat de mediu şi astfel mult mai dependent de climă, anotimpuri şi aşa mai departe, decât omul. Deoarece omul are mult mai multă antipatie faţă de mediu, prin aceasta el este o personalitate. Faptul că prin antipatia noastră ce se află sub pragul conştienţei ne putem separa de mediu, aceasta are drept urmare conştienţa noastră de personalitate distinctă.

Prin aceasta am arătat însă spre ceva ce contribuie esenţial la întreaga concepţie despre om. Am văzut cum converg în activitatea de cunoaştere sau de reprezentare: gândirea | activitatea nervoasă, ca expresie trupească; şi voinţa | activitatea sangvină, ca expresie trupească.

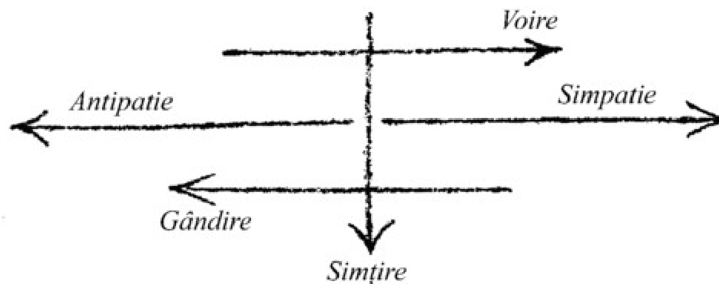
Tot astfel converg în activitatea volitivă activităţi de reprezentare şi cele de fapt volitive. Întotdeauna când vrem ceva, dezvoltăm simpatie faţă de ceea ce vrem. Dar aceasta ar rămâne mereu o voinţă instinctivă, dacă n-am putea să ne şi distanţăm ca personalitate de faptă, de cele vrute, printr-o antipatie trimisă în simpatia voinţei. Acum însă predomină întru totul simpatia faţă de cele vrute, iar o echilibrare cu această simpatia este realizată doar prin trimiterea şi a antipatiei în ea. Prin aceasta, simpatia în sine rămâne sub pragul conştienţei, doar ceva din această simpatie pătrunde în ceea ce vrem. În acele nu prea numeroase acţiuni pe care nu le realizăm doar din bun simţ ci pe care le înfăptuim cu adevărat entuziasm, cu dăruire, cu iubire, simpatia predomină atât de mult în voinţă, încât se ridică şi peste pragul conştienţei noastre, iar voinţa noastră însăşi ne apare saturată de simpatie, în timp ce de obicei ne leagă ca un lucru obiectiv faţă de lume, ni se arată astfel. Tot aşa cum antipatia noastră faţă de mediu, are voie să devină conştientă doar în mod excepţional, nu întotdeauna, în procesul cunoaşterii, la fel simpatia noastră mereu existentă faţă de mediu, are voie să ne devină conştientă doar în cazuri de excepţie, în situaţii de entuziasm, de iubire plină de dăruire. Altfel am face totul în mod instinctiv. Nu ne-am putea încadra niciodată în ceea ce, de exemplu, obiectiv cere lumea de la noi pe plan social. Tocmai voinţa trebuie s-a pătrundem cu gândire, pentru ca această voinţă să ne încadreze în omenirea ca întreg şi în procesul lumii ca atare [Nota 29].

Vă veţi putea clarifica ceea ce se întâmplă, dacă vă gândiţi ce nimicire s-ar produce de fapt în sufletul omenesc, dacă în viaţa obişnuită tot acest lucru despre care am vorbit acuma ar deveni conştient. Dacă acest lucru ar fi în permanenţă conştient în viaţa obişnuită, în sufletul omenesc, omului i-ar fi conştientă o bună parte de antipatie, care l-ar însoţi în toate faptele sale. Ar fi îngrozitor! Omul ar trece atunci prin lume şi s-ar simţi în permanenţă într-o atmosferă de antipatie. Este un lucru înţelept alcătuit în lume, faptul că această antipatie ca forţă este de fapt necesară pentru acţiunile noastre, dar că nu devenim conştienţi de ea, deoarece rămâne sub pragul conştienţei.

Acum priviţi, aş putea spune, într-un mister ciudat al naturii umane, într-un mister pe care orice om mai bun îl simte, dar de care educatorul şi învăţătorul ar trebui să fie întru totul conştienţi. Noi acţionăm, când, mai întâi suntem copii, mai mult sau mai puţin din pură simpatie. Pe cât de ciudat ar suna: dar tot ceea ce face şi strigă un copil este realizat din simpatie faţă de făcut şi strigat. Când se naşte simpatia în lume, atunci este iubire puternică, voinţă puternică. Dar nu poate să rămână aşa, trebuie să fie pătrunsă de reprezentare, trebuie într-o anumită măsură să fie permanent iluminată de reprezentare. Acest lucru se petrece înt-un mod cuprinzător, prin aceea că în purul nostru instinct ne încadrăm idealurile, idealurile morale. Şi acum veţi putea pricepe mai bine ce înseamnă de fapt antipatia în acest domeniu. Dacă impulsurile instinctive, pe care le observăm la copilul mic, ne rămân doar simpatice, aşa cum ele sunt simpatice copilului mic, atunci ne-am dezvolta animalic sub influenţa instinctelor noastre. Aceste instincte trebuie să ne devină antipatice, trebuie să turnăm în ele antipatie. Iar atunci când turnăm în ele antipatie, o facem prin idealurile noastre morale, cărora instinctele le sunt antipatice şi care aşează antipatie în simpatia copilărească a instinctelor, deocamdată pentru viaţa noastră între naştere şi moarte. De aceea dezvoltarea morală este întotdeauna ceva ascetic. Doar că această asceză trebuie percepută în sensul corect. Este întotdeauna o exersare în lupta contra animalicului.

Toate aceste trebuie să ne înveţe în ce mare măsură voinţa nu este doar voinţă în activitatea practică a omului, ci măsura în care voinţa este pătrunsă şi de reprezentare, de activitate de cunoaştere.

Acum între cunoaştere, gândire şi voinţă se află la mijloc activitatea omenească de simţire. Dacă vă reprezentaţi cele ce am dezvoltat acum ca voinţă şi gândire, atunci puteţi să vă spuneţi: De la o anume graniţă de mijloc pătrunde, pe de o parte, tot ceea ce este simpatie: voinţă; pe de cealaltă, pătrunde tot ceea ce este antipatie: gândire. Dar simpatia voinţei se răsfrânge şi înapoi în gândire, iar antipatia gândirii şi înlăuntrul voinţei. Iar astfel omul devine un întreg prin faptul că ceea ce se dezvoltă în principal pe o parte, are efect şi în partea cealaltă. Deci între acestea, între gândire şi voinţă, se află simţirea, astfel că simţirea este înrudită într-o direcţie cu gândirea, în cealaltă direcţie cu voinţa. Astfel cum în întreg sufletul omenesc nu puteţi menţine ferm deoparte activitatea de gândire sau de cunoaştere şi activitatea de voinţă, tot astfel şi mai puţin puteţi desprinde în simţire elementul de gândire de cel de voinţă. În simţire se întrepătrund foarte puternic elemente de voinţă şi elemente de gândire.

Şi aici puteţi să vă convingeţi de adevărul celor spuse, doar prin simpla autoobservare, oricât de superficial aţi realiza-o. Chiar şi numai ce am spus până acum vă oferă imaginea justeţii observaţiilor, pentru că vă spuneam: Voinţa, ce se desfăşoară în viaţa obişnuită în mod obiectiv, se potenţează până la activitatea pornită din entuziasm, din iubire. Aici vedeţi foarte clar o voinţă, care de obicei este produsă de necesităţile vieţii exterioare, străbătută de simţire. Când faceţi ceva cu entuziasm sau plin de iubire, atunci faceţi ceea ce răzbate din voinţă, prin aceea că o lăsaţi să fie străbătută de un sentiment subiectiv. Dar şi la activitatea senzorială puteţi vedea, dacă priviţi cu atenţie | tocmai prin teoria culorilor a lui Goethe |, cum simţirea se amestecă în activitatea senzorială. Iar când activitatea senzorială se potenţează până la scârbă, sau pe de altă parte până la inspirarea parfumului plăcut de floare, şi în aceasta aveţi activitatea de simţire care pătrunde fără doar şi poate în activitatea senzorială.

Dar şi în activitatea de gândirea se revarsă activitatea de simţire. A fost odată o dezbatere filosofică foarte importantă, cel puţin văzută din exterior – căci în istoria concepţiilor despre lume au existat multe certuri filosofice – între psihologul Franz Brentano [Nota 30] şi logicianul Sigwart [Nota 31], în Heidelberg. Cei doi domni se certau în legătură cu ceea ce se află în activitatea de judecare a omului. Sigwart era de părere: Atunci când omul judecă – să zicem că emite judecata: Omul trebuie să fie bun –, atunci la o astfel de judecată participă întotdeauna şi simţirea; hotărârea este luată de simţire. – Brentano era de părere că: activitatea de judecare şi cea de simţire, care constau în stări sufleteşti, ar fi atât de diferite, încât funcţia de judecare, activitatea de judecare nici n-ar putea fi concepută dacă am crede doar că simţirea participă la ea. El era de părere că prin aceasta ar pătrunde ceva subiectiv în judecată, pe când judecata noastră doar vrea să fie obiectivă.

O astfel de ceartă îi arată celui cu bun simţ doar faptul că nici psihologii, nici logicienii nu au ajuns unde trebuiau – la întrepătrunderea activităţilor sufleteşti. Gândiţi-vă ce trebuie observat aici cu adevărat. Avem pe de o parte capacitatea de judecată, care desigur că trebuie să hotărască în legătură cu ceva foarte obiectiv. Că omul trebuie să fie bun, nu trebuie să depindă de sentimentul nostru subiectiv. Deci conţinutul judecăţii trebuie să fie obiectiv. Dar, atunci când judecăm, mai apare încă un cu totul alt aspect. Lucrurile care sunt, obiectiv vorbind, juste, pentru aceasta totuşi nu sunt conştiente în sufletul nostru. Trebuie să le lăsăm mai întâi să pătrundă conştient în sufletul nostru. Iar în mod conştient nu pătrunde nici o judecată în sufletul nostru, fără ca activitatea de simţire să nu participe. Aşadar trebuie să spunem că Brentano şi Sigwart ar fi trebuit să cadă de acord, spunând amândoi: Da, conţinutul obiectiv al judecăţii este stabilit dincolo de activitatea de simţire; dar pentru ca în sufletul omenesc subiectiv să ia naştere convingerea în legătură cu justeţea judecăţii, trebuie să se dezvolte activitatea de simţire.

Vedeţi din aceasta cât de greu este ca prin felul inexact al observaţiilor filosofice, aşa cum sunt ele realizate în prezent, să se ajungă cumva la noţiuni exacte. La astfel de noţiuni exacte trebuie mai întâi să ne ridicăm, şi astăzi nu există nici o altă educaţie înspre noţiuni exacte decât cea prin ştiinţa spirituală. Ştiinţa exterioară este de părere că ar avea noţiuni exacte şi se arată foarte cu nasul pe sus faţă de ceea ce prezintă ştiinţa spirituală de orientare antroposofică, pentru că habar nu are că noţiunile furnizate de partea aceasta sunt mult mai precise şi mai exacte faţă de cele în uz astăzi, deoarece rezultă din realitate şi nu dintr-un simplu joc de cuvinte.

Urmărind astfel elementul simţitor pe de o parte în cunoaştere, în reprezentare şi pe de altă parte în latura volitivă, veţi spune: Simţirea se află ca activitate sufletească de mijloc între cunoaştere şi voinţă şi îşi răsfrânge fiinţa înspre cele două direcţii. – Simţirea este atât cunoaştere încă nedefinitivată, precum şi voinţă nedefinitivată, cunoaştere reţinută şi voinţă reţinută. De aceea şi simţirea este compusă din simpatie şi antipatie, care doar se ascund, aşa cum aţi văzut, atât în cunoaştere, cât şi în voinţă. Amândouă, simpatia şi antipatia, sunt prezente în cunoaştere şi în voinţă, prin interacţiunea trupească a activităţii nervoase şi a celei sangvine, dar ele se ascund. În simţire se relevă.

Cum arată aşadar manifestarea trupească a simţirii? Veţi găsi pretutindeni în trupul omenesc felul în care căile sangvine şi cele neuronale se ating în vreun fel sau altul. Şi pretutindeni acolo unde se ating căile sangvine cu cele neuronale se naşte, de fapt, simţirea. Numai că, în simţuri spre exemplu, atât nervul, cât şi sângele sunt atât de rafinate, încât nu mai percepem sentimentul. Tot văzul şi auzul nostru sunt străbătute de un fin simţământ, dar noi nu-l percepem; îl percepem cu atât mai puţin cu cât organul de simţ este mărginit, delimitat faţă de restul trupului. La vedere, la activitatea oculară, nu simţim aproape deloc simpatizarea şi antipatizarea sufletească, pentru că ochiul, aşezat în rotunjimea osoasă, este delimitat aproape cu totul de restul organismului. Iar nervii care se întind până în ochi sunt foarte rafinaţi, precum sunt şi căile sangvine care pătrund până în ochi. Trăirea simţitoare este foarte estompată în ochi. – Mai puţin estompată este simţirea la simţul auzului. Auzul, mult mai mult decât văzul, se află într-o relaţie organică faţă de întreaga activitate a organismului. Prin faptul că în ureche se află o multitudine de organe care sunt cu totul altfel alcătuite decât organele ochiului, urechea este în multe privinţe o imagine fidelă a ceea ce se întâmplă în întregul organism. Astfel, ceea ce se petrece ca activitate senzorială în ureche este însoţit foarte puternic de activitate afectivă. Iar aici chiar şi oamenilor care se pricep foarte bine la ceea ce se aude, le va veni foarte greu să distingă clar în legătură cu ceea ce este, în cele auzite, mai ales auzite artificial, simplă cunoaştere şi ce este calitate afectivă. Pe aceasta se bazează un fenomen foarte interesant al vremurilor mai noi, ce s-a reflectat şi în producţia artistică nemijlocită.

Cu toţii cunoaşteţi figura lui Beckmesser din "Maeştrii cântăreţi" ai lui Richard Wagner [Nota 32]. Ce trebuia de fapt Beckmesser să reprezinte? Trebuia să reprezinte o persoană cu o concepţie muzicală, care uită cu totul, tot aşa precum elementul afectiv al întregului om acţionează în calitatea de cunoaştere a activităţii de auzire. Wagner, care a întruchipat propria concepţie în figura lui Walter, era la rândul lui pătruns cu totul unilateral de faptul că în muzical, elementul esenţial care trăieşte, ar fi cel afectiv. Ceea ce este pus faţă în faţă prin Walter şi Beckmesser, dintr-o concepţie greşit înţeleasă – vreau să spun: cele două concepţii greşite –, în contradicţie cu concepţia justă despre felul în care afectivul şi cognitivul conlucrează în auzul muzical, s-a exprimat într-o manifestare istorică, anume că la apariţia sa, în momentul când s-a făcut cunoscută, arta wagneriană şi-a găsit un oponent în persoana lui Eduard Hanslick [Nota 33] din Viena, care vedea tot ce apărea în sfera afectivă a artei wagneriene ca fiind nemuzical. Există poate puţine scrieri psihologice atât de interesante pe tărâmul artistic, precum este cea "Despre frumosul muzical" a lui Eduard Hanslick. În ea se prezintă în principal faptul că acela nu este un adevărat muzician, nu are un adevărat simţ muzical, care vrea să scoată totul în sfera afectelor în muzică, ci doar acela care vede în legarea obiectivă de la sunet la sunet nervul în sine al muzicalităţii, în arabescul lipsit de orice simţământ, ce se alcătuieşte de la ton la ton. Cu o minunată puritate este prezentată în cartea "Despre frumosul muzical" a lui Eduard Hanslick cerinţa ca supremul muzical să constea doar din imaginea tonală, din arabescul tonal, iar batjocura posibilă şi imposibilă este revărsată asupra a ceea ce constituie în fapt vâna wagnerianismului, în sensul creării tonalităţii din elementul afectiv. Faptul că o astfel de ceartă între Hanslick şi Wagner a putut în fond să aibă loc pe tărâm muzical, dovedeşte că, din punct de vedere psihologic, ideile despre activitatea sufletească erau cu totul neclare în vremurile moderne, altfel nici n-ar fi putut lua naştere o astfel de înclinaţie unilaterală ca cea în cazul lui Hanslick. Dacă privim însă dincolo de unilateralitate şi ne dăruim disputelor puternic filosofice ale lui Hanslick, atunci vom spune: cărticica "Despre frumosul muzical" este plină de spirit.

Vedeţi din aceasta că la unul din simţuri mai mult, la altul mai puţin, pătrunde în periferie ceea ce vine de la omul întreg, care trăieşte mai întâi ca fiinţă afectivă, dinspre latura cognitivă.

În vederea obţinerii înţelegerii pedagogice, aceasta vă va face şi trebuie să vă facă atenţi, la ceva ce produce mari distrugeri în gândirea ştiinţifică din prezent. Dacă n-am fi vorbit aici drept pregătire şi dacă n-am vorbi pregătitor despre ceea ce vă va conduce înspre o activitate reformatoare, atunci ar trebui ca din pedagogiile prezente, din psihologiile şi logicile existente şi din practicile educaţionale să compuneţi ceea ce vreţi să efectuaţi în activitatea dumneavoastră şcolară. Ar trebui să introduceţi în activitatea şcolară ceea ce este uzual în afară. Numai că ceea ce este astăzi uzual, suferă deja dintru început de un mare neajuns în legătură cu psihologia. Veţi găsi în orice psihologie mai întâi o aşa numită teorie a simţurilor. Prin cercetarea fundamentului activităţii senzoriale obţinem activitatea senzorială a ochiului, a urechii, a nasului şi aşa mai departe. Toate acestea sunt cuprinse într-o mare abstracţiune, "activitate senzorială". Aceasta este o mare greşeală, este o eroare considerabilă. Căci dacă luăm doar acele simţuri care le sunt cunoscute fiziologului sau psihologului de astăzi, atunci, dacă priviţi mai întâi doar asupra trupului, veţi putea observa că, de fapt, simţul ochiului este cu totul altul decât al urechii. Ochiul şi urechea sunt două fiinţe cu totul diferite. Şi mai apoi organizarea simţului tactil, care nici nu e cercetat în vreun fel, nici măcar mulţumitor, ca

în cazul ochiului sau al urechii! Dar să rămânem la ochi şi ureche. Ele sunt două activităţi cu totul diferite, astfel încât cuprinderea văzului şi auzului într-o "activitate senzorială generală" este o teorie fadă. Dacă am vrea într-adevăr să realizăm ceva, ar trebui să vorbim cu o capacitate de studiu concretă, doar despre activitatea ochiului, despre activitatea urechii, despre activitatea organului de miros şi aşa mai departe. Atunci am găsi o varietate atât de mare, încât ne-ar pieri pofta să clădim o fiziologie generală a simţurilor, aşa cum o au psihologiile actuale.

În studiul sufletului omenesc vom putea să ajungem la o concepţie clară, doar dacă rămânem în domeniul pe care am încercat să-l mărginesc în disputele mele, atât în ***Adevăr şi ştiinţă***, precum şi în ***Filosofia libertăţii***. Atunci putem vorbi despre sufletul unitar, fără a decădea în abstracţiuni. Căci aici te afli pe teren sigur, aici porneşti de la concepţia că omul trăieşte pătrunzând din ce în ce mai mult în lume şi nu are toată realitatea. Acest lucru puteţi să-l citiţi în ***Adevăr şi ştiinţă*** şi în ***Filosofia libertăţii***. Omul nu are la început întreaga realitate. El se dezvoltă tot mai departe, iar în această dezvoltare, ceea ce înainte nu era încă realitate devine de abia cu adevărat realitate prin întrepătrunderea gândirii şi a contemplării. Omul îşi cucereşte realitatea. În acest sens, kantianismul care şi-a săpat drum în toate, a avut ca efect cele mai îngrozitoare distrugeri. Căci ce face kantianismul? El spune de la bun început în mod dogmatic: Lumea care ne înconjoară trebuie mai întâi s-o privim, iar în noi trăieşte de fapt doar oglindirea acestei lumi. Astfel ajunge la toate celelalte deducţii ale sale. Kant nu are reprezentarea clară a ceea ce se află în ambientul perceput al omului [Nota 34]. Căci realitatea nu se află în ambient, nici în aparenţă, ci este aşa că realitatea apare pe măsură ce cucerim această realitate, astfel că abia ultimul lucru care ni se relevă este realitatea. În fond, aceasta ar fi cu adevărat realitatea, cea pe care omul o vede în momentul în care nu se mai poate exprima, anume în acea clipă în care trece prin poarta morţii.

Foarte multe elemente greşite au pătruns în cultura spirituală recentă şi aceasta se răsfrânge cel mai decisiv în domeniul pedagogiei. De aceea trebuie să ne străduim să punem în locul noţiunilor greşite pe cele corecte. Atunci vom putea realiza ceea ce avem de făcut pentru predare, şi în modul potrivit.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

A ŞASEA CONFERINŢĂ

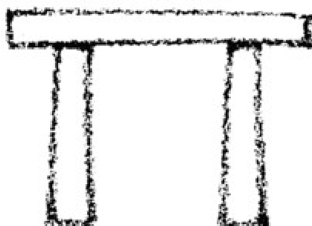
Stuttgart, 27 august 1919

Am încercat până acum să înţelegem omul, în măsura în care această înţelegere ne este necesară pentru educarea copilului, din punct de vedere sufletesc. Va trebui, deci, să distingem cele trei puncte de vedere ❙ cel spiritual, cel sufletesc şi cel fizic ❙ şi vom privi omul din fiecare din aceste trei unghiuri, pentru a obţine o antropologie completă. Ne este mai la îndemână realizarea observaţiei sufleteşti, deoarece tocmai sufletescul este cel mai apropiat de om în viaţa obişnuită. Şi veţi fi simţit că, prin folosirea noţiunlor de bază ale antipatiei şi simpatiei pentru această înţelegere a omului, ne-am orientat spre sufletesc. Pentru noi va fi mai puţin potrivit dacă trecem de la sufletesc imediat la trupesc, pentru că ştim din consideraţiile noastre de ştiinţă spirituală că trupescul poate fi cuprins doar dacă este privit ca o revelaţie a spiritualului şi a sufletescului totodată. Astfel că, pe lângă consideraţiile sufleteşti, pe care le-am schiţat în linii generale, vom adăuga acum o studiere a omului din punct de vedere spiritual, pentru ca de abia după aceea să aprofundăm de fapt antropologia, cum este numită acum, să aprofundăm abordarea fiinţei omeneşti, aşa cum se prezintă aceasta în lumea fizică exterioară.

Dacă doriţi să studiaţi omul dintr-un anume punct de vedere, atunci trebuie să vă întoarceţi iarăşi şi iarăşi la structurarea activităţilor sufleteşti umane în cunoaştere, care decurge în gândire, în simţire şi în voinţă. Până acum am plasat gândirea sau cunoaşterea, simţirea şi voirea în atmosfera antipatiei şi simpatiei. Acum vrem să privim din punct de vedere spiritual voirea, simţirea şi cunoaşterea.

Şi din punct de vedere spiritual veţi găsi o diferenţă între voire, simţire şi cunoaştere prin gândire. Priviţi numai următoarele lucruri. În cunoaşterea prin gândire trebuie să percepeţi ❙ dacă-mi permiteţi să mă exprim mai întâi imaginativ, dar imaginea ne va ajuta să ajungem la noţiuni ❙ că, într-o anumită măsură, trăiţi în lumină. Cunoaşteţi şi vă simţiţi întru totul prezent cu eul dumneavoastră în această activitate a cunoaşterii. Într-o anumită măsură, fiecare parte, fiecare membru al acelei activităţi pe care o numiţi cunoaştere se află în interiorul tuturor lucrurilor făptuite de eu; şi iarăşi: ceea ce face eul dumneavoastră se află în interiorul activităţii de cunoaştere. Vă aflaţi cu totul în iluminare, trăiţi într-o activitate pe deplin conştientă, dacă-mi permiteţi să mă exprim noţional. Ar fi şi rău dacă la cunoaştere nu aţi fi într-o activitate pe deplin conştientă. Gândiţi-vă numai, dacă ar trebui să aveţi sentimentul următor: În timp ce emiteţi o judecată, undeva în subconştient, se petrece ceva cu eul dumneavoastră, iar rezultatul acestui proces ar fi judecata! Presupuneţi că spuneţi: Acest om este un om bun ❙, emiteţi deci o judecată. Trebuie să fiţi conştienţi că ceea ce vă este necesar pentru emiterea acestei judecăţi ❙ subiectul "omul", predicatul "este bun" ❙ sunt membre ale unui proces care vă este foarte prezent, care este pentru dumneavoastră cu totul pătruns de lumina conştienţei. Dacă ar trebui să acceptaţi că vreun demon sau vreun mecanism al naturii ar înnădi "omul" cu "binele" în timp ce emiteţi judecata, atunci nu aţi fi pe deplin conştient în acest act gânditor de cunoaştere şi întotdeauna aţi fi cu ceva din judecată în inconştient. Acesta este esenţialul la cunoaşterea prin gândire, anume că vă aflaţi cu deplina dumneavoastră conştienţă în toată întreţeserea activităţii în cazul cunoaşterii prin gândire.

Nu acelaşi lucru se întâmplă cu voirea. Ştiţi foarte bine că atunci când dezvoltaţi cea mai simplă voire, mersul, atunci trăiţi pe deplin conştienţi doar în reprezentarea acestui mers. Ceea ce se petrece în interiorul muşchilor dumneavoastră în timp ce deplasaţi înainte un picior după celălalt, ceea ce se petrece atunci în mecanismul şi organismul trupului dumneavoastră, vă este cu totul necunoscut. Gândiţi-vă numai la tot ce ar trebui să învăţaţi despre lume, dacă ar trebui să realizaţi conştient toate acele acţiuni care sunt necesare la voirea mersului! Atunci ar trebui să ştiţi exact ce este consumat de acţiunile care sunt realizate de hrană în muşchii picioarelor şi în ceilalţi muşchi ai corpului, în timp ce vă străduiţi să mergeţi. N-aţi socotit niciodată cât consumaţi din ceea ce vă pune la dispoziţie hrana. Ştiţi foarte bine: Toate acestea se petrec foarte, foarte inconştient în corporalitatea dumneavoastră. În timp ce voim, în activitatea noastră se amestecă întotdeauna o adâncă inconştienţă. Aceasta nu este pur şi simplu aşa, când studiem esenţa voirii la propriul nostru orga-nism. Nici ceea ce realizăm prin extinderea voirii noastre asupra lumii exterioare nu cuprindem nicidecum complet cu lumina conştienţei.

Presupuneţi că aveţi doi pari ca două coloane. Vă propuneţi să aşezaţi un al treilea de-a curmezişul peste ele. Distingeţi acum cu acurateţe, ce anume, în ceea ce aţi făcut acum, trăieşte ca activitate deplin conştientă, de ceea ce trăieşte înactivitatea dumneavoastră pe deplin conştientă atunci când emiteţi judecata: Un om este bun, ❙ în care sunteţi cu totul cufundaţi cu cunoaşterea. Distingeţi, vă rog, ce trăieşte ca activitate de cunoaştere şi ce nu cunoaşteţi de loc, deşi aţi avut de-a face cu întreaga dumneavoastră voire: De ce anume aceste două coloane sprijină prin anumite forţe această bârnă de deasupra? Pentru aceasta, fizica are până în ziua de astăzi doar ipoteze. Iar când oamenii cred că ştiu de ce aceşti doi pari susţin bârna, atunci doar îşi imaginează aceasta. Tot ceea ce există ca noţiune de coeziune, adeziune, de forţă de atracţie şi de respingere, sunt în fond doar ipoteze pentru ştiinţa exterioară. Ne bazăm pe aceste ipoteze exterioare în timp ce acţionăm; contăm pe faptul că cei doi pari ce urmează să susţină bârna nu se vor frânge, dacă au o anumită grosime. Dar nu putem să pătrundem nicidecum întregul proces legat de aceasta, precum nu putem să pătrundem în mişcările picioarelor noastre atunci

când păşim înainte. Astfel, şi aici se amestecă în voirea noastră un element ce nu pătrunde până în conştienţa noastră. Voirea are în cea mai mare măsură un element de inconştienţă în sine.

Iar simţirea se află tocmai între voire şi cunoaşterea prin gândire. Şi în cazul simţirii este aşa că este pătrunsă parţial de conştienţă, parţial de inconştienţă. Simţirea participă şi în acest fel la calitatea unei gândiri prin cunoaştere, precum şi la calitatea unei voiri simţitoare sau simţite. Care este aici substratul spiritual?

Veţi reuşi doar dacă veţi încerca să înţelegeţi din punct de vedere spi-ritual faptele caracterizate mai sus, în următorul mod. În viaţa noastră obişnuită vorbim despre trezie, despre starea trează de conştienţă. Dar această stare trează de conştienţă o avem numai în activitatea de cunoaştere a gândirii. Deci dacă vreţi să vorbiţi foarte exact despre măsura în care omul este treaz, trebuie să spuneţi: Cu adevărat treaz este omul numai atâta timp şi în măsura în care este un cunoscător prin gândire al vreunui lucru.

Cum e acum cu voirea? Cunoaşteţi cu toţii starea de conştienţă – din partea mea puteţi s-o numiţi şi starea de lipsă de conştienţă – a somnului. Ştiţi că ceea ce trăim în timp ce dormim, de la adormire până la trezire, nu se situează în conştienţa noastră. Tot astfel este însă şi cu tot cea ce străbate voinţa noastră ca inconştienţă. În măsura în care suntem, ca oameni, fiinţe voitoare, dormim şi atunci când suntem treji. Purtăm mereu cu noi un om în stare de somn, anume omul voitor, şi îl însoţim cu omul treaz, cu omul cunoscător prin gândire; în măsura în care suntem fiinţe voitoare, chiar şi de la trezire până la adormire suntem în stare de somn. Mereu continuă să doarmă ceva în noi, anume esenţa interioară a voirii. Nu suntem de aceasta mai conştienţi de cum suntem de acele procese ce se petrec cu noi în timpul somnului. Omul nu este cunoscut în întregime, dacă nu se ştie că somnul se întrepătrunde cu trezia lui, prin aceea că omul este voitor.

Simţirea se află la mijloc, şi acum ne putem întreba: Cum e conştienţa în simţire? – Şi aceasta se află la mijloc între trezie şi somn. Sentimentele ce trăiesc în sufletul dumneavoastră vă sunt cunoscute în aceeaşi măsură precum visele, doar că de vise vă aduceţi aminte, iar simţirile le trăiţi nemijlocit. Dar starea şi atitudinea sufletească interioară pe care o aveţi în timp ce luaţi cunoştinţă despre sentimentele dumneavoastră, nu este alta decât cea pe care o aveţi faţă de visele dumneavoastră. În trezie nu sunteţi doar un om treaz, datorită cunoaşterii prin gândire, şi unul dormind, în măsura în care voiţi, ci sunteţi şi unul visând, în măsura în care simţiţi. Astfel, sunt cu adevărat revărsate peste noi trei stări de conştienţă în timpul veghei noastre: trezia – în adevăratul ei sens, în cunoaşterea prin gândire, visarea – în simţire, somnul – în voinţă. Obişnuitul somn fără vise nu este, din punct de vedere spiritual, nimic altceva decât dăruirea omului cu întreaga sa fiinţă sufletească, către acel lucru căruia i se dăruie cu voinţa, în parcurgerea activităţii diurne. Există doar acea deosebire, anume că în somnul ca atare dormim cu întreaga noastră fiinţă sufletească, iar în trezie dormim doar cu voirea noastră. În cazul visării, aşa cum o numim în viaţa obişnuită, suntem dăruiţi cu totul acelei stări sufleteşti pe care o numim vis, iar în trezie, acestei stări sufleteşti visătoare, îi suntem dăruiţi doar ca om simţitor.

Din punct de vedere pedagogic nu vă veţi mai minuna acum, dacă pri-viţi aşa lucrurile, că sunt diferiţi copiii, referitor la trezia conştienţei lor. Căci veţi afla că unii copii, care prin constituţia lor sufletească sunt predominant simţitori, sunt copii visători, astfel că acei copii, în a căror copilărie nu s-a trezit încă tocmai gândirea deplină, vor fi lesne dedaţi unei stări de visare. Aceasta vă va face să înrâuriţi un astfel de copil prin sentimente puternice. Iar atunci veţi putea avea speranţa că aceste sentimente puternice vor trezi şi la el cunoaşterea luminată, căci tot somnul are, conform ritmului vieţii, tendinţa de a se trezi după o vreme. Deci dacă ne vom adresa cu simţăminte puternice unui asemenea copil, ce vegetează visător în viaţa de sentimente, atunci aceste sentimente transpuse în copil se vor trezi de la sine ca gânduri.

Copiii care vegetează şi mai mult, care sunt chiar opaci faţă de viaţa sentimentelor, aceia vă vor revela că sunt ancoraţi puternic îndeosebi în voinţă. Vedeţi: când vă gândiţi la aceasta puteţi obţine o cunoaştere în faţa unor taine ale vieţii copilului. Se poate să primiţi în şcoală un copil ce se poartă ca un adevărat tont. Dacă veţi judeca imediat: Acesta este un copil înapoiat mintal, un copil tont –, dacă l-aţi consulta prin intermediul psihologiei experimentale, aţi parcurge frumoase teste de memorie şi tot felul, ceea ce se face acum şi în laboratoare psihologic-pedagogice, şi apoi aţi spune: Copil retardat prin conformaţie, ţine de şcoala specială sau de acum îndrăgita şcoală ajutătoare, atunci o astfel de judecată nu v-ar apropia de fiinţa copilului. Poate însă că acest copil este deosebit de pu-ternic ancorat în voinţă, poate că este unul din acei copii ce vor trece în viaţa lor mai îndepărtată la acţiune puternică, pornind din colericul lor. Dar voinţa încă doarme. Iar dacă cunoaşterea prin gândire este sortită la acest copil să apară doar mai târziu, atunci trebuie şi tratată corespunzător, pentru ca mai târziu el să poată fi capabil de acţiuni puternice. Mai întâi apare ca un adevărat tont, dar poate că nici nu este unul. Iar atunci trebuie să avem ochiul format pentru a putea trezi la un astfel de copil voinţa; asta înseamnă că trebuie acţionat astfel în starea sa de somn treaz, ca să ajungă încetul cu încetul – pentru că orice somn are tendinţa să ajungă la trezie –, să-şi trezească mai târziu, în decursul vieţii, somnul în voinţă, care este poate foarte puternică, dar care acum doarme, este acoperită de fiinţa dormindă. Un astfel de copil trebuie tratat astfel încât să construiţi cât mai puţin pe capacitatea sa de cunoaştere, pe înţelegerea sa, ci să-i inculcaţi într-o anumită măsură unele lucruri ce acţionează destul de puternic asupra voinţei sale, punându-l să meargă în timp ce vorbeşte. Scoateţi acest copil în faţa clasei, căci nu veţi avea mulţi din aceştia şi – pentru ceilalţi copii va fi stimulativ, pentru el va fi formativ – puneţi-l să spună propoziţii însoţind cuvintele cu mişcare. Deci: Omul (pas) – este (pas) – bun (pas)! – În acest fel legaţi întregul om în elementul de voinţă cu cel doar intelectual în cunoaştere şi îl puteţi aduce încetul cu încetul până într-acolo încât, la un asemenea copil, voinţa să se trezească la gândire. De-abia înţelegerea faptului că în omul treaz avem de-a face cu diverse stări de conştienţă – cu trezie, cu visare şi cu somn –, de-abia această înţelegere ne aduce la o adevărată cunoaştere a îndatoririlor noastre faţă de omul în devenire.

Dar putem să ne întrebăm acum ceva. Putem întreba: Cum se comportă centrul propriu zis al omului, eul său, faţă de aceste stări diferite? Vă veţi descurca cel mai uşor aici dacă presupuneţi mai întâi ceea ce este de netăgăduit: Ceea ce numim lume, ceea ce numim cosmos, este o sumă de activităţi. Pentru noi, aceste activităţi se exprimă în diferitele domenii ale vieţii elementare. Ştim că în această viaţă elementară domnesc forţe. Forţa de viaţă, de exemplu, domneşte de jur-împrejurul nostru. Iar între forţele elementare şi forţa de viaţă este întreţesut tot ceea ce constituie de exemplu căldura şi focul. Gândiţi-vă numai, cât de mult ne situăm într-un mediu în care foarte mult este efectuat de foc.

În anumite ţinuturi ale Pământului, de exemplu în Italia de sud [Nota 35], trebuie doar să daţi foc unui ghemotoc de hârtie, pentru ca în acelaşi moment să înceapă să iasă cu putere nori de fum din pământ. De ce se întâmplă aceasta? Se întâmplă pentru că prin aprinderea ghemotocului de hârtie şi prin căldura ce se produce astfel, rarefiaţi aerul în acest loc, iar ceea ce este activ de obicei sub suprafaţa pământului ca forţe, este tras în sus prin fumul ce se ridică, iar în momentul în care aprindeţi ghemotocul de hârtie şi îl aruncţi la pământ, vă aflaţi într-un nor de fum. Acesta este un experiment pe care îl poate face orice călător ce trece prin regiunea oraşului Napoli. Am dat acest exemplu pentru a arăta că atunci când nu privim doar superficial lumea, trebuie să ne zicem: Trăim într-un mediu străbătut peste tot de forţe.

Acum, există şi forţe superioare căldurii. Şi acestea se află în ambientul nostru. Trecem mereu prin ele, mergând ca oameni fizici prin lume. Da, trupul nostru fizic, fără să o ştim în cunoaşterea obişnuită, este făcut în aşa fel, încât să suportăm aceasta. Putem trece astfel cu trupul nostru fizic prin lume.

Cu eul nostru, care este cea mai tânără formaţiune a evoluţiei noastre, nu am putea păşi prin aceste forţe ale lumii, dacă acest eu ar trebui să se dedice nemijlocit acestor forţe. Acest eu nu ar putea să se dedice tuturor lucrurilor din mediul său, lucruri în care el însuşi se află. Acest eu trebuie încă ferit de necesitatea de a se revărsa în forţele lumii. Se va dezvolta cândva până la a putea să se destrame în forţele lumii. Acum încă n-o poate face. De aceea, pentru eul complet treaz, este necesar ca noi să nu fim puşi în lumea reală ce se află în ambientul nostru, ci numai în imaginea lumii. Tocmai de acea, în cunoaşterea noastră prin gândire, avem doar imaginile lumii, lucru pe care l-am prezentat deja din punct de vedere sufletesc.

Acum să privim şi din punctul de vedere spiritual. În cunoaşterea prin gândire trăim în imagini; iar noi, oamenii de pe treapta actuală de evoluţie, între naştere şi moarte putem să trăim cu eul nostru deplin treaz doar în imagini ale cosmosului şi nu încă în adevăratul cosmos. De aceea, atunci când ne trezim, trupul nostru trebuie mai întâi să ne prezinte imaginile cosmosului. Atunci eul nostru trăieşte în imaginile acestui cosmos.

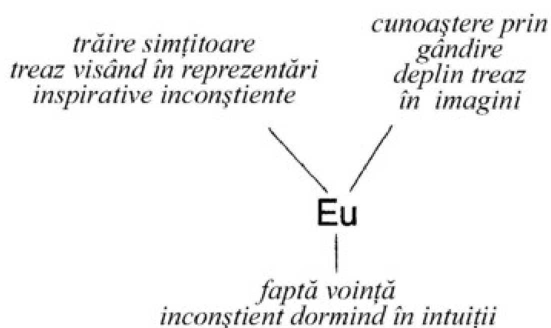
Psihologii se străduiesc nespus de mult să constate relaţiile dintre trup şi suflet. Vorbesc despre interrelaţionare dintre trup şi suflet, vorbesc despre paralelism psihofizic şi încă de alte lucruri. Toate acestea sunt în fond noţiuni copilăreşti. Căci adevăratul proces este, aici,: Atunci când eul nostru trece dimineaţa în starea de veghe, pătrunde în trup, dar nu în procesele fizice ale trupului, ci în lumea de imagini ale proceselor exterioare, pe care trupul o produce până în străfundurile sale. Prin aceasta eului i se transmite cunoaşterea prin gândire.

La simţire este altfel. Aici, eul pătrunde deja în adevăratul trup, nu doar în imagini. Dacă însă ar fi pe deplin conştient la această pătrundere, atunci ❙ luaţi aceasta acum sufleteşte ❙ literamente ar arde sufleteşte. Dacă vi s-ar întâmpla acelaşi lucru la simţire ce vi se întâmplă la gândire, în pătrunderea cu eul dumneavoastră în imaginile produse de trupul dumneavoastră, atunci aţi arde sufleteşte. N-aţi putea suporta. Puteţi trăi această pătrundere, ce este simţirea, doar visând, în starea de conştienţă estompată. Doar în vis suportaţi ceea ce se întâmplă de fapt în trupul dumneavoastră când simţiţi.

Iar ceea ce se petrece în voire nu puteţi trăi decât dormind. Ar fi ceva cu totul îngrozitor de trăit, dacă ar trebui să trăiţi în viaţa obişnuită tot ceea ce se întâmplă cu voinţa dumneavoastră. Cea mai atroce durere v-ar cuprinde, de exemplu, dacă, după cum spuneam, ar trebui să trăiţi cu adevărat modul în care forţele primite prin alimentaţie şi transmise organismului se consumă în picioare în timpul mersului. Norocul dumneavoastră că nu trăiţi aceasta, respectiv o trăiţi doar dormind. Căci a o trăi veghind ar însemna cea mai mare durere imaginabilă, o durere cumplită. Am putea chiar spune: Dacă am putea realiza trezia în voinţă, atunci durerea ar deveni conştientă, pe când de obicei rămâne latentă, este estompată, prin starea de somn, în voire.

Astfel veţi înţelege dacă vă caracterizez viaţa eului, în timpul numit în viaţa obişnuită veghe ❙ ce cuprinde deci: veghea deplină, veghea în visare, veghea adormită ❙, dacă voi caracteriza ce anume trăieşte eul de fapt în existenţa sa în veghea obişnuită în trup. Acest eu trăieşte în cunoaşterea prin gândire, prin trezirea în trup; aici este deplin treaz. Trăieşte însă în el doar prin imagini, astfel că omul, în timpul vieţii sale dintre naştere şi moarte, dacă nu face astfel de exerciţii cum sunt cele din cartea mea ***Cum se dobândesc cunoştinţe despre lumile superioare?***, trăieşte permanent doar în imagini prin cunoaşterea de gândire.

Apoi eul, trezindu-se, se scufundă şi în acele procese ce condiţionează simţămintele. Trăirea prin simţire: aici nu suntem pe deplin treji, ci aici suntem treji visând. Cum trăim, de fapt, ceea ce parcurgem simţind în starea de veghe visătoare? Trăim cu adevărat în ceea ce s-au numit mereu inspiraţii, reprezentări inspirate, reprezentări inspirate inconştiente. Aici este vatra a tot ceea ce se ridică la artist din simţăminte în conştienţa trează. Acolo este realizat mai întâi. Acolo este realizat şi ceea ce la omul treaz urcă adesea în conştienţa trează ca idei, pentru a deveni apoi imagini.

Cele numite inspiraţii în ***Cum se dobândesc cunoştinţe despre lumile superioare?***, sunt doar trăirea ridicată la limpezime, la conştienţă deplină a ceea ce este prezent la orice om, în adâncul vieţii simţămintelor, inconştient, ca inspiraţie. Iar când oameni cu predispoziţii deosebite vorbesc despre inspiraţiile lor, atunci ei vorbesc de fapt despre ceea ce a aşezat lumea în viaţa lor de sentimente şi lasă să iasă prin predispoziţiile lor în conştienţa lor deplin trează. Aceasta este tot aşa conţinut al lumii, precum conţinutul gândurilor este conţinut al lumii. Dar în viaţa dintre naştere şi moarte, aceste inspiraţii inconştiente oglindesc astfel de procese ale lumii, ce nu pot fi trăite decât în vis; altfel eul nostru ar arde în aceste procese sau s-ar sufoca, pur şi simplu sufoca. Această sufocare începe uneori şi la om în situaţii anormale. Gândiţi-vă că aveţi un coşmar. Atunci, relaţia dintre dumneavoastră şi aerul înconjurător vrea să treacă în mod anormal în altceva, atunci când la om nu este totul în regulă în această relaţie. În situaţia în care starea vrea să treacă în conştienţa dumneavoastră de eu, ea vă devine conştientă nu ca o reprezentare normală, ci ca o reprezentare ce vă chinuie: coşmarului. Iar precum respiraţia anormală este chinuită în cazul coşmarului, tot astfel ar fi întreaga respiraţie, ar fi fiecare inspiraţie, dacă omul ar trăi respiraţia deplin conştient. Ar trăi-o simţind, dar ar fi chinuitor pentru el. Astfel că ea este estompată, fiind deci trăită nu ca proces fizic, ci doar în simţământul visător.

Însă chiar şi procesele ce se desfăşoară în voire, v-am sugerat-o deja: ar fi o durere îngrozitoare! Astfel că putem spune un al treilea lucru: Eul este dormind în fapta voindă. Aici, ceea ce este trăit se trăieşte cu o conştienţă puternic estompată ❙ adică în conştienţă dormindă ❙ deci în intuiţii inconştiente. Omul are necontenit intuiţii inconştiente; dar ele trăiesc în voinţa sa. El doarme în voinţă. De aceea nici nu le poate ridica în viaţa obişnuită. Ele se ridică doar în stări fericite ale vieţii; atunci omul trăieşte foarte estompat lumea spirituală.

Acum, în viaţa obişnuită a omului este prezent ceva caracteristic. Conştienţa deplină în veghea deplină o cunoaştem cu toţii. Aici suntem, altfel spus, în lumina conştienţei, ştim despre aceasta. Uneori, oamenii, când se gândesc puţin la lume, încep să spună: Avem intuiţii. Atunci oamenii aduc la suprafaţă ceva simţit nelămurit din aceste intuiţii. Ceea ce spun poate fi uneori ceva foarte nelămurit, dar poate fi şi ordonat inconştient. Şi, în fine, atunci când poetul vorbeşte despre intuiţiile sale, este foarte corect să nu le scoată de la început din vatra care-i este cea mai apropiată, din reprezentările inspirate ale vieţii sufleteşti, ci să-şi scoată intuiţiile cu totul inconştiente din regiunea

voinţei adormite.

Cel care vede înlăuntrul acestor lucruri, acela vede chiar în aparentele coincidenţe ale vieţii legităţi profunde. Citim, de exemplu, partea a doua a lucrării "Faust" de Goethe şi vrem să aflăm în profunzime, cum tocmai aceste versuri ciudate au putut fi realizate în construcţia lor. Goethe era deja bătrân când a scris partea a doua din "Faust", cel puţin mare parte din lucrare. A scris-o anume aşa că John, secretarul lui, şedea la masă şi scria ce-i dicta Goethe. Dacă Goethe ar fi trebuit să scrie el însuşi, atunci pro-babil că nu ar fi creat versuri atât de ciudat de cizelate pentru a doua parte a "Faust"-ului său. În timp ce dicta, Goethe se plimba, în sus şi-n jos în camera lui din Weimar, iar acest mers în sus şi-n jos ţine de concepţia celei de a doua părţi a lui "Faust". Prin faptul că Goethe a dezvoltat această activitate volitivă inconştientă prin mers, ceva din intuiţiile sale s-a ridicat la suprafaţă, iar în activitatea sa exterioară s-a manifestat ceea ce a pus să fie scris pe hârtie de către altul.

Dacă aţi vrea să vă faceţi o schemă a vieţii eului în trup, şi anume în modul următor:

I. treaz – cunoaştere imaginativă
II. visând – simţire inspirată
III. dormind – voire intuitivă sau intuită,

atunci nu aţi putea pricepe în întregime de ce intuitivul, despre care oamenii vorbesc instinctiv, ar urca mai uşor în cunoaşterea imaginativă a vieţii de zi cu zi, decât simţirea inspirată, ce este mai apropiată. Dacă veţi desena acum corect schema – căci aici sus este în mod fals desenată –, dacă o veţi face ca în desen, atunci veţi înţelege mai uşor situaţia. Căci atunci vă veţi spune: În direcţia săgeţii 1 cunoaşterea imaginativă coboară în inspiraţii şi revine din intuiţii (săgeata 2). Dar această cunoaştere sugerată cu săgeata 1 este coborârea în trup. Şi acum observaţi-vă; sunteţi, pentru început, foarte liniştiţi, şezând sau stând, vă dăruiţi doar cunoaşterii prin gândire, observării exteriorului. Acum trăiţi în imagine. Ceea ce mai trăieşte eul în procese, coboară în trup, mai întâi în simţire, apoi în voinţă. Ceea ce este în simţire nu luaţi în seamă, nici ceea ce este în voinţă nu luaţi încă în seamă. Numai când începeţi să mergeţi, când începeţi să înfăptuiţi, abia atunci observaţi în exterior, mai întâi nu simţirea, ci voinţa. Iar aici, la coborârea în trup şi la reîntoarcere în sus, ceea ce se petrece în direcţia săgeţii numărul 2, aici voinţa intuitivă este mai apropiată de conştienţa imaginativă, decât simţirea inspirată visătoare. De aceea veţi găsi că oamenii spun atât de des: Am o intuiţie neclară. – Atunci, ceea ce este numit intuiţii în cartea mea, ***Cum se dobândesc cunoştinţe despre lumile superioare?***, este confundat cu intuiţia superficială a conştienţei obişnuite.

Acum veţi înţelege ceva din forma trupului omenesc. Imaginaţi-vă pentru o clipă mergând, dar observând lumea. Gândiţi-vă: Nu partea de jos a trupului ar fi să meargă cu picioarele, ci capul dumneavoastră ar avea imediat mai jos picioarele şi ar trebui să meargă. Atunci, observarea dumneavoastră şi voinţa dumneavoastră, ar fi întreţesute într-una, iar urmarea ar fi că aţi putea merge numai dormind. Prin aşezarea capului pe umeri şi pe restul trupului, el se odihneşte pe restul trupului. El se odihneşte, iar dumneavoastră vă purtaţi capul mişcându-vă doar cu restul trupului. Capul, însă, trebuie să se poată odihni pe trup, altfel n-ar putea fi organ al cunoaşterii prin gândire. El trebuie sustras voinţei adormite, căci în clipa în care l-aţi conduce în mişcare, în care l-aţi trece din relativa linişte într-o mişcare făcută de el însuşi, atunci ar adormi. Voinţa în sine o lasă să fie efectuată de trup, iar el trăieşte în acest trup ca într-o caleaşcă şi se lasă transportat de acest vehicol. Doar prin purtarea capului, ca într-o caleaşcă, de carul corpului, şi prin acţionarea în timpul acestei transportări, în timpul acestei odihne, omul este activ în stare trează. Doar dacă veţi cuprinde lucrurile astfel, veţi ajunge la o adevărată înţelegere a formei trupului omenesc.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

A ŞAPTEA CONFERINŢĂ

Stuttgart, 28 august 1919

Este important ca dumneavoastră să înţelegeţi ce este de fapt fiinţa omenească. În trecerea noastră de până acum prin pedagogie, am încercat să înţelegem această fiinţă umană mai întâi din punct de vedere sufletesc, iar apoi din punct de vedere spiritual. Astăzi vrem să continuăm din acest al doilea punct de vedere. Desigur că va trebui necontenit să ne referim la noţiuni uzuale din pedagogie, la fel ca şi din cele sufleteşti şi psihologice; căci în decursul timpului va trebui să vă confruntaţi cu literatură pedagogică şi psihologică, în măsura în care aveţi timp şi plăcere.

Dacă privim omul din punct de vedere sufletesc, vom pune accentul în mod deosebit asupra descoperirii antipatiilor şi simpatiilor înlăuntrul legităţilor lumii; dar de vom privi omul din punct de vedere spiritual, trebuie să punem accent în mod deosebit pe descoperirea stărilor de conştienţă. Tocmai ieri ne-au preocupat cele trei stări de conştienţă ce acţionează în om: trezia deplină, visarea şi somnul | şi am arătat cum trezia deplină este prezentă, de fapt, doar în gândirea cunoscătoare, visarea stăpâneşte în schimb în simţire, iar somnul în voinţă.

Cunoaşterea este de fapt o raportare a unui lucru la altul. În lume nu vom putea înţelege altfel decât raportând un lucru la altul. Doresc să aşez înainte această observaţie metodică. În clipa în care intrăm în legătură cu lumea prin cunoaştere, mai întâi observăm. Fie că observăm cu simţurile noastre, aşa cum o facem în viaţa obişnuită, sau ne dezvoltăm ceva mai departe şi observăm cu sufletul şi spiritul, cum putem s-o facem în imaginare, inspiraţie şi în intuiţie. Dar şi observarea spirituală este de fapt o observare şi este necesar pentru completarea oricărei observări, ca să pricepem. A pricepe putem doar atunci când raportăm un lucru la altul, în cosmos, în mediul nostru. Puteţi avea noţiuni bune despre trup, suflet şi spirit, dacă cuprindeţi cu privirea întreg cursul vieţii omeneşti. Trebuie doar să reţineţi că într-o astfel de raportare, cum o voi sugera acum, aveţi în permanenţă doar fundamente incipiente ale priceperii. Va trebui să dezvoltaţi apoi mai departe noţiunile pe care le primiţi pe această cale.

Dacă priviţi mai întâi copilul nou venit pe lume, dacă-l priviţi în formele sale, în mişcările sale, în manifestările sale de viaţă, în strigăt, în gângurit şi aşa mai departe, veţi primi încă o imagine suplimentară a trupului omenesc. Dar numai atunci veţi primi pe de-a-ntregul această imagine a trupului omenesc, dacă o veţi raporta la vârsta mijlocie şi de senectute a omului. În viaţa mijlocie, omul este mai mult sufletesc, la senectute omul este îndeosebi spiritual. Ultima afirmaţie ar putea fi lesne atacată. Desigur că unii vor spune: Dar mulţi bătrâni devin totuşi foarte slăbiţi spiritual! | Aceasta este îndeosebi o obiecţie materialistă împotriva sufletesc-spiritualului, anume aceea că la o vârstă înaintată devii slab spiritual, iar materialiştii perorează cu o adevărată perseverenţă, spunând că şi un spirit atât de mare precum Kant a devenit senil la bătrâneţe. Această obiecţie a materialiştilor şi acest fapt sunt corecte. Singurul lucru pe care doresc să-l demonstreze, nu-l demonstrează. Căci şi Kant, aflându-se în faţa pragului morţii [Nota 36], a fost mai înţelept decât în copilărie; doar că în copilărie trupul său era în stare să primească tot ceea ce venea din înţelepciunea sa; prin aceasta putea deveni conştient în viaţa fizică. La senectute, în schimb, trupul devenise neputincios să mai preia ceea ce îi oferea spiritul. Trupul nu mai era un instrument potrivit al spiritului. Astfel, Kant nu a mai putut ajunge la conştienţa celor trăite în spirit. În ciuda aparentei greutăţi a obiecţiei menţionate, trebuie totuşi să ne fie clar că la senectute devii înţelept, spiritual, că te apropii de spirite. Astfel că la astfel de bătrâni care şi-au păstrat până la o vârstă înaintată elasticitatea şi forţa vieţii pentru spiritul lor, va trebui să recunoaştem trăsăturile spiritualului în începutul lor. Există chiar şi astfel de posibilităţi.

În Berlin erau odată doi profesori. Unul era Michelet [Nota 37], hegelianul, trecut de nouăzeci de ani. Reuşise, fiind destul de spiritual, să ajungă profesor conferenţiar, dar şi la această vârstă îşi mai ţinea cursurile. Mai era un altul, Zeller [Nota 38], istoricul filosofiei greceşti. Faţă de Michelet, acesta era un tinerel, căci avea doar şaptezeci de ani. Despre acesta auzeai peste tot că simte greutatea vârstei, că nu mai poate să-şi ţină cursurile, că dorea mai ales să-şi restrângă numărul prelegerilor. La aceasta, Michelet spunea: Nu-l înţeleg pe Zeller; eu aş putea ţine conferinţe toată ziua, iar Zeller, aşa tânăr, spune mereu că este prea obositor pentru el!

Deci vedeţi că vom găsi doar în exemplare singulare adeverirea exterioară fizică a celor spuse despre spiritul bătrâneţii. Dar aşa este.

Dacă privim în schimb omul în manifestările sale de viaţă mai mult înspre vârsta mijlocie, obţinem fundamentele incipiente pentru observarea sufletescului. Astfel că omul poate, la vârsta mijlocie, am zice, să nege mai mult sufletescul. El poate apărea neînsufleţit sau foarte însufleţit. Căci şi în educaţie sufletescul stă la libera dispoziţie a omului. Faptul că unii oameni sunt foarte lipsiţi de suflet în perioada de mijloc a vieţii lor, nu contravine afirmaţiei că mijlocul vieţii este, de fapt, cel sufletesc. Dacă vom compara natura trupească mai zvăpăiată, mişcându-se inconştient, a copilului, cu natura trupească contemplativă, liniştită, a bătrâneţii, avem pe de o parte un trup ce îşi arată îndeosebi trupul, în copil, şi un trup ce-şi retrage trupul ca atare, ce se neagă întru câtva pe sine ca trup, la senectute.

Dacă vom aplica aceste observaţii mai mult la sufletesc, vom spune: Omul poartă în sine cunoaştere gânditoare, simţire şi voinţă. Dacă privim copilul, avem în imaginea pe care ne-o oferă sufleteşte copilul o strânsă legătură între voinţă şi simţire. Putem chiar spune că voinţa şi simţirea sunt contopite în copil. Când copilul se zbenguie, e zvăpăiat, atunci face tocmai mişcările ce corespund simţirii sale în aceste momente; nu este în stare să despartă cumva mişcările de simţire.

Altfel este în cazul bătrânului. La el întâlnim contrariul: cunoaşterea prin gândire şi simţirea sunt contopite, iar voinţa apare într-un anume mod independent. Deci viaţa omenească curge în aşa fel încât simţirea, care este mai întâi legată de voinţă, se desprinde treptat de voinţă pe parcursul vieţii. Tocmai cu aceasta avem de-a face în multiple feluri în educaţie: cu desprinderea simţirii de voinţă. Atunci, simţirea despinsă de voinţă se leagă de cunoaşterea prin gândire. Cu aceasta se ocupă viaţa mai târziu. Doar atunci vom fi pregătit copilul cu

adevărat pentru viaţă, dacă facem posibilă în el justa desprindere a simţirii de voinţă; atunci, într-o perioadă mai îndepărtată a vieţii, va putea uni, ca bărbat sau femeie, şi cunoaşterea prin gândire cu simţirea desprinsă şi va fi astfel pregătit pentru viaţă. De ce ascultăm vorbele bătrânului, chiar şi atunci când ne povesteşte despre experienţele lui de viaţă? Pentru că pe parcursul vieţii sale şi-a legat trăirea personală de noţiunile şi ideile sale. El nu ne povesteşte teorii, el ne povesteşte ceea ce a putut el însuşi lega, drept sentimente, de idei şi noţiuni. De aceea, la bătrânul care şi-a legat într-adevăr simţirea de cunoaşterea prin gândire, noţiunile şi ideile sună cald, sună saturate de realitate, concrete, personale; în schimb, la omul ce a rămas mai mult la vârsta de bărbat sau femeie, noţiunile şi ideile sună teoretic, abstract, ştiinţific. Acestea ţin de viaţa omenească, anume că trăsăturile sufleteşti ale omului urmează o anumită cale, prin aceea că voinţa simţitoare a copilului se dezvoltă înspre gândirea simţitoare a bătrânului. Între acestea se află viaţa omenească, iar noi vom putea doar atunci educa bine pentru această viaţă omenească, dacă putem cuprinde o astfel de situaţie din punct de vedere psihologic.

Acum trebuie să luăm în considerare că în toată observarea noastră asupra lumii apare mai întâi ceva, descris de toate psihologiile ca primul lucru ce apare la observarea lumii: este senzaţia. Dacă vreunul dintre simţurile noastre vine în legătură cu mediul, simţim. Simţim culoarea, sunetele, căldură şi frig. Astfel apare senzaţia în interacţiunea noastră cu mediul.

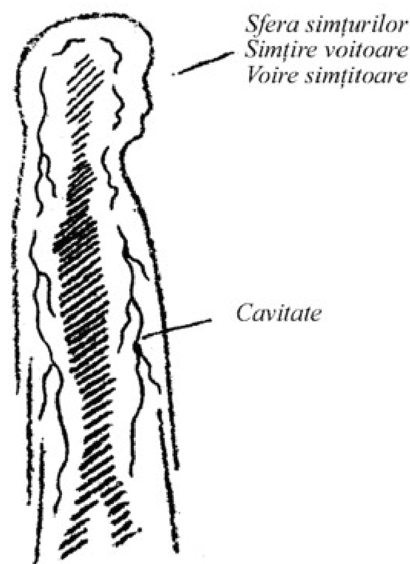
Aşa cum este descrisă de obicei senzaţia în psihologiile uzuale, nu obţineţi o imagine justă a ceea ce este ea cu adevărat. Dacă psihologiile vorbesc despre senzaţie, spun: Afară se petrece un anume proces fizic, vibraţii în eterul luminii sau unde în aer, acestea se îndreaptă spre organul nostru de simţ, excită acest organ de simţ. ❙ Se vorbeşte atunci desigur despre stimul şi se continuă cu găsirea unei expresii, dar nu cu înţelegerea ei. Căci excitaţia provoacă prin organul de simţ senzaţia în sufletul nostru, senzaţia întru totul calitativă, ce ia naştere din procesul fizic, de exemplu prin oscilaţia undelor de aer, la auz. Cum are loc acest lucru, nici psihologia şi nici ştiinţa de astăzi nu pot da nici o relaţie. Aceasta scrie de obicei în psihologii.

Vă veţi apropia mai mult decât prin astfel de observaţii psihologice de înţelegerea acestor lucruri, dacă prin priceperea naturii senzaţiilor înseşi vă veţi putea răspunde la întrebarea: Care dintre forţele sufleteşti este de fapt cea mai înrudită cu senzaţia? Psihologii îşi uşurează munca; socotesc direct senzaţia ca făcând parte din cunoaştere şi spun: Mai întâi simţim, apoi percepem, apoi ne facem reprezentări, formăm noţiuni şi aşa mai departe. ❙ Aşa şi pare la început să fie procesul. Numai că atunci nu se ia în considerare din ce categorie face parte senzaţia.

Dacă pătrundem cu adevărat senzaţia cu suficientă observaţie de sine, vedem: senzaţia este de natură volitivă, cu o undă de natură sufletească. Deci la început nu este legată de cunoaşterea prin gândire, ci de voinţa simţitoare sau de simţirea volitivă. Nu ştiu câte psihologii ❙ desigur nu poţi cunoaşte toate nenumăratele psihologii ce există în prezent ❙ au recunoscut câte ceva din înrudirea senzaţiei cu simţirea volitivă sau voinţa simţitoare. Dacă spunem că senzaţia este înrudită cu voinţa, nu este o exprimare exactă, căci ea este înrudită cu simţirea volitivă şi voinţa simţitoare. Dar faptul că este înrudită cu simţirea, l-a recunoscut în psihologia sa cel puţin un psiholog, care se remarca printr-o deosebită capacitate de observare, Moriz Benedikt [Nota 39], din Viena.

Această psihologie este însă puţin luată în seamă de către psihologi. Are şi ceva neobişnuit. Mai întâi că Moriz Benedikt este, conform pregătirii sale, antropolog criminalist; şi unul ca acesta scrie o psihologie. Apoi este cercetător biolog şi scrie despre importanţa operelor de artă poetice în educaţie, ba chiar şi analizează opere de artă, pentru a arăta cum pot fi folosite în educaţie. E îngrozitor: omul se dă drept om de ştiinţă şi vrea să le arate psihologilor că pot învăţa ceva de la poeţi! Şi încă un al treilea lucru: Acest bărbat este cercetător biolog evreu şi scrie o psihologie şi o dedică tocmai preotului, filosofului facultăţii teologice din Universitatea vieneză ❙ era încă pe vremea aceea ❙ Laurenz Müllner [Nota 40]. Trei lucruri îngrozitoare, ce fac imposibilă acceptarea cu seriozitate a acestui om de către psihologii de specialitate. Dar citind psihologia sa aţi găsi atâtea aperçu-uri cu adevărat potrivite, punctual, încât aţi avea mult de câştigat de pe urma ei, deşi ar trebui să respingeţi întreaga structură a acestei psihologii, întreaga modalitate materialistă de gândire a lui Moriz Benedikt ❙ căci se află pătruns de ea. Din cartea întreagă nu vă foloseşte nimic, dar din observaţiile punctuale foarte mult. Astfel trebuie să cauţi ce este mai bun în lume acolo unde este de găsit. Dacă cineva este un bun observator în particular şi este îngreţoşat de tendinţa generală pe care o găseşte la Moriz Benedikt, atunci nu e cazul să-i respingă observaţiile, bune în particular.

Senzaţia este deci, aşa cum apare ea în om, simţire volitivă sau voinţă simţitoare. De aceea trebuie să spunem: Acolo unde se întinde în exterior sfera senzorială a omului ❙ căci simţurile le purtăm în exteriorul corpului nostru, dacă e să vorbim în mare ❙, este prezentă într-o anumită măsură simţirea volitivă, voinţa simţitoare. Dacă vom schiţa omul în mod schematic, putem spune: Pe suprafaţa exterioară a omului ❙ vă rog să ţineţi seama că toate acestea sunt doar o schemă ❙, avem sfera senzorială, aici se află simţire volitivă, voinţă simţitoare (vezi desenul) Ce facem pe această suprafaţă, atunci când este prezentă simţirea volitivă, voinţa simţitoare, în măsura în care această suprafaţă corporală este sfera simţurilor? Exercităm o activitate ce este pe jumătate somn şi jumătate visare; un somn visător, o visare dormindă am putea să o numim. Căci nu dormim doar noaptea, dormim în permanenţă la periferie, pe suprafaţa exterioară a trupului nostru, şi acesta este motivul pentru care noi, ca oameni, nu putem pricepe întru totul senzaţiile, pentru că în aceste sfere unde se află senzaţiile, doar visăm dormind şi dormim visând. Psihologii nici nu-şi închipuie că acelaşi este motivul din care nu putem cuprinde senzaţiile, cu cel care dimineaţa ne împiedică, la trezire, să conştientizăm clar visele. Vedeţi, noţiunile de somn şi visare mai au şi cu totul alte semnificaţii decât cele pe care le-am folosi de obicei. Cunoaştem somnul în viaţa obişnuită doar prin aceea că ştim: noaptea, când suntem întinşi pe pat, dormim. Nici nu ştim că acest somn este ceva cu o răspândire mult mai mare, ceva ce facem în permanenţă la suprafaţa corpului nostru; doar că pe suprafaţa corpului nostru se amestecă mereu vise în somn. Aceste “vise” sunt percepţiile senzoriale, înainte de a fi cuprinse de înţelegere şi de cunoaşterea prin gândire.

La copil trebuie să căutaţi sfera voinţei şi a simţirii tot în senzaţiile sale. De aceea subliniem atât de mult că prin educarea intelectuală a copilului trebuie să acţionăm în permanenţă şi asupra voinţei; căci în tot ceea ce trebuie să studieze copilul, ce trebuie să perceapă, trebuie să cultivăm şi voinţa şi simţirea, altfel contravenim de fapt senzaţiilor copilului. Doar bătrânului, aflat la apusul vieţii, îi putem vorbi în aşa fel, tratând senzaţiile ca fiind deja metamorfozate. La bătrân senzaţia a trecut deja de la voinţa simţitoare la gândirea simţitoare sau simţirea gânditoare. La el, senzaţia a devenit cu totul altceva. Aici, senzaţiile au mai mult caracter de gândire şi sunt lipsite de caracterul neliniştit al voinţei, poartă mai multă linişte în sine. De abia la bătrân putem spune că senzaţiile s-au apropiat de noţiune, de caracterul de idee.

Această fină nuanţare în senzaţie nu o fac de obicei psihologii. Pentru ei, senzaţia de la senectute este aceeaşi cu cea din copilărie, căci pentru ei senzaţia este senzaţie. Aceasta este o logică asemănătoare ca şi cum aţi avea în faţa dumneavoastră o lamă de bărbierit şi aţi spune: Lama de bărbierit este o lamă, deci să tăiem cu ea carnea, căci lama este lamă. ❙ Aici se preia noţiunea din explicaţia numelui. Nu trebuie să facem aceasta niciodată, ci noţiunea trebuie preluată de la realitate. În cazul senzaţiei am descoperi că şi ea trăieşte, că şi ea parcurge o devenire în viaţă, că la copil are un caracter mai volitiv, la bătrân un caracter mai conceptual intelectual. Desigur că pentru om este mai uşor să culeagă totul din cuvinte; de aceea şi avem atâtea glosare, iar unele lucruri pot avea un efect îngrozitor asupra omului.

Odată m-am găsit în situaţia de a asculta un coleg, după ce avusesem câteva controverse. Urmasem aceeaşi şcoală primară; eu am ajuns la şcoala reală, el la seminarul pedagogic, pe deasupra şi la unul maghiar, şi asta însemna ceva în anii şaptezeci. Ne-am reîntâlnit după câţiva ani şi am discutat despre lumină. Învăţasem deja ce se putea învăţa în fizica reglementară, deci că lumina avea ceva de-a face cu undele din eter şi aşa mai departe. Aceasta putea fi privită ca cel puţin o cauză a luminii. Fostul meu coleg îmi spuse la aceasta: Şi noi am învăţat ce este lumina: Lumina este cauza vederii! ❙ Vorbărie goală! Astfel noţiunile ajung să fie doar simple explicaţii lingvistice. Şi putem să ne închipuim ce le fusese dat cu aceasta elevilor, dacă ştim că domnul respectiv a predat ca dascăl multor elevi, până la pensionare. ❙ Trebuie să ne desprindem de cuvinte şi trebuie să ne apropiem de spiritul lucrurilor. Nu trebuie, imediat când vrem să pricepem ceva, să ne gândim la cuvânt, ci trebuie să căutăm raporturile reale. Dacă vom căuta originile cuvântului "Geist" (spirit, în l. germană, n.tr.) în istoria lingvistică a lui Fritz Mauthner [Nota 41] şi vom întreba: Cum apare mai întâi cuvântul "Geist"? ❙ vom găsi înrudirea cuvântului "Geist" cu "Gischt" (spuma mării, a valurilor, în l. germană, n. tr.), cu "Gas" (gaz, în l. germană, n. tr.). Aceste înrudiri există, dar n-ar reieşi nimic deosebit dacă am vrea să lucrăm doar cu ele. Din păcate, tocmai această metodă este camuflată uneori, folosită în mod cuprinzător camuflat în cercetarea biblică. De aceea Biblia este acea carte care e cel mai prost înţeleasă de cei mai mulţi oameni, îndeosebi de către teologii contemporani.

Este vorba despre tratarea justă, pe măsura problemei, despre încercarea de a nu obţine o noţiune asupra spiritului din istoria lingvistică, ci prin compararea trăirii copilăreşti a trupului cu trăirea trupului la senectute. Prin această corelare a faptelor între ele vom ajunge la noţiuni reale.

Şi doar astfel vom avea o noţiune reală asupra senzaţiei, dacă ştim: ea se naşte ca simţire volitivă sau voinţă simţitoare la copil încă în periferia corpului, prin aceea că, la copil, această periferie corporală doarme şi visează, faţă de interiorul omenesc. Astfel că nu sunteţi treaz doar în cunoaşterea prin gândire, ci doar în interiorul trupului dumneavoastră sunteţi cu totul treaz. La periferia corpului, la suprafaţa trupului dormiţi în continuu. Şi mai departe: Ceea ce se întâmplă în mediul trupului sau, mai bine zis, la suprafaţa trupului, se întâmplă asemănător şi în cap, şi se întâmplă cu atât mai puternic, cu cât pătrundem mai mult în interiorul omului, în muscular, în sangvin. Aici, înăuntru, doarme omul din nou şi visează. La suprafaţă doarme şi visează omul, şi mai înspre interiorul său doarme şi visează. Astfel că în interiorul nostru ceea ce este mai mult simţire sufletesc-volitivă, voinţă simţitoare, trăirea dorinţelor noastre şi aşa mai departe, rămân iarăşi într-un somn de vise. Deci unde doar suntem cu totul treji? În zona intermediară, atunci când suntem treji de-a binelea.

Vedeţi deci că pornim acum de la punctul de vedere spiritual, corelând şi spaţial asupra omului realităţile treziei şi somnului şi legând aceasta de forma sa, astfel că putem să ne spunem: Omul este, din punct de vedere spiritual, aşa alcătuit, încât la suprafaţa şi în organele sale interne el doarme şi doar în zona intermediară poate fi cu totul treaz acum, în viaţa dintre naştere şi moarte. Ce fel de organe sunt însă dezvoltate cel mai mult în această zonă intermediară? Acele organe, mai ales în cap, pe care le numim nervi, aparatul nervos. Acest aparat nervos îşi trimite extensiile în suprafaţa exterioară şi din nou în interior; aici se desfăşoară nervii şi printre ei sunt astfel de zone mediane cum ar fi creierul, anume măduva spinării, şi centura nervoasă abdominală. Aici avem ocazia să fim de fapt cu adevărat treji. Acolo unde sunt cel mai puternic dezvoltaţi nervii, acolo suntem cel mai treji. Dar sistemul nervos are o relaţie aparte faţă de spi-rit. Este un sistem organic, ce are în permanenţă, prin funcţiunile trupului, tendinţa de a se atrofia, de a deveni mineral. Dacă aţi putea desprinde la omul viu sistemul său nervos de restul organizării limfatic-muscular-sangvine şi organizării osoase ❙ puteţi lăsa, de fapt, sistemul osos la sistemul nervos ❙, atunci la omul viu aceasta ar fi deja cadavru, în permanenţă cadavru. În sistemul nervos se desfăşoară în permanenţă moartea. Sistemul nervos este singurul sistem care nu are nici o legătură nemijlocită cu spiritual-sufletescul. Sângele, muşchii şi aşa mai departe, au mereu legături directe cu spiritual-sufletescul, sistemul nervos nu are nici un fel de legătură directă; doar astfel are legătură cu spiritual-sufletescul, că se exclude în permanenţă din organizarea omenească, că nu este prezent, că se descompune în permanenţă.

Celelalte membre trăiesc; de aceea formează legături directe cu spiritual-sufletescul. Sistemul nervos se descompune în permanenţă; el îi spune mereu omului: Tu te poţi dezvolta pentru că nu-ţi pun nici o piedică, pentru că fac în aşa fel, încât nici nu sunt prezent cu viaţa mea! ❙ Acest lucru este cu totul aparte. În psihologie şi fiziologie găsiţi reprezentat: organul mijlocitor al senzaţiei, al gândirii, al spiritual-sufletescului în sine este sistemul nervos. Dar prin ce anume este el acest organ mijlocitor? Numai prin aceea că se retrage permanent din viaţă, că nu pune nici un fel de obstacol în calea gândirii şi senzaţiei, că nu provoacă nici un fel de relaţii cu gândirea şi senzaţia, că îl lasă gol pe om faţă de spiritual-sufletesc, acolo unde se află acesta. Pentru spiritual-sufletesc, acolo unde se află nervii sunt pur şi simplu goluri. Astfel spiritual-sufletescul poate pătrunde acolo unde sunt golurile. Trebuie să fim recunoscători sistemului nervos că nu se ocupă de spiritual-sufletesc, că nu face tot ceea ce îi subscriu fiziologii şi psihologii. Dacă ar face aceasta, dacă doar cinci minute s-ar întâmpla ceea ce ar trebui să facă nervii conform descrierilor fiziologilor şi psihologilor, atunci în aceste cinci minute n-am şti nimic de lume şi de noi: anume am dormi. Căci atunci nervii ar face precum acele organe ce mijlocesc somnul, care mijlocesc voinţa simţitoare, simţirea volitivă.

Da, e cam greu astăzi să afli adevărul despre fiziologie şi psihologie, căci oamenii spun mereu: Tu întorci lumea cu susul în jos. ❙ Adevărul e doar că ea stă în cap şi trebuie pusă pe picioare prin ştiinţa spirituală. Fiziologii spun: Organele gândirii sunt nervii, îndeosebi creierul. ❙ Adevărul este că sistemul creierului şi cel nervos au de-a face întru câtva cu cunoaşterea prin gândire, doar prin aceea că se exclud permanent din organizarea omului şi că, astfel, cunoaşterea prin gândire se poate desfăşura.

Acum priviţi foarte atent şi adunaţi-vă bine, vă rog, forţele înţelegerii. În ambientul omului, acolo unde este sfera simţurilor, au loc procese reale, care se integrează permanent în evenimentele lumii. Să presupunem că lumina ar acţiona asupra omului prin ochi. În ochi, deci în sfera senzorială, se desfăşoară un proces real, are loc ceva, un proces fizico-chimic. Acela se continuă în interiorul trupului omenesc şi ajunge şi în interiorul acela (partea haşurată întunecat în desen), unde se petrec din nou procese fizico-chimice. Acum imaginaţi-vă că sunteţi în faţa unei suprafeţe luminate iar razele de lumină vin, dinspre suprafaţa aceasta luminată, la ochiul dumneavoastră. Acolo iau naştere din nou procese fizico-chimice care se continuă în natura sangvin-musculară din interiorul omului. Între acestea rămâne o zonă goală. În această zonă goală, ce este lăsată goală prin organul nervos, nu se desfăşoară astfel de procese precum în ochi sau în interiorul omului, ce sunt procese independente, ci acolo înăuntru se continuă ce este afară: natura luminii, natura culorilor înseşi şi aşa mai departe. Deci avem la suprafaţa corpului nostru, unde sunt simţurile, procese reale, ce depind de ochi, de ureche, de organul de percepere a căldurii şi aşa mai departe. Procese asemănătoare sunt şi în interiorul omului. Dar nu între acestea, acolo unde se întind de fapt nervii; ei eliberează de fapt spaţiul, acolo putem trăi împreună cu ceea ce este afară. Ochiul transformă pentru dumneavoastră lumină şi culoare. Acolo însă, unde aveţi nervi, unde sunteţi gol faţă de viaţă, acolo nu se transformă lumina şi culoarea, acolo trăiţi împreună cu lumina şi culoarea. Numai raportat la sfera simţurilor sunteţi despărţit de o lume exterioară, dar în interior trăiţi procesele exterioare ca şi într-o cochilie. Aici deveniţi voi înşivă lumină, deveniţi voi înşivă sunet, aici se extind procesele, pentru că nervii nu sunt o oprelişte pentru ele, cum sunt sângele şi muşchiul.

Acum vom simţi ce semnificaţie are aceasta: Suntem treji într-un spaţiu vid, raportat la viaţă, în timp ce visăm dormind şi dormim visând la suprafaţă şi în interior. Suntem cu totul treji doar într-o zonă aflată între interior şi exterior. Aceasta raportat la spaţiu.

Dar dacă privim omul din punct de vedere spiritual, trebuie să raportăm şi temporalul său la trezie, la somn şi la visare.

Învăţaţi un lucru; acesta îl preluaţi aşa, că intră în deplina dumnea-voastră veghe. În timp ce vă preocupă şi vă gândiţi la el, se află în deplina dumneavoastră veghe. Apoi treceţi la restul vieţii. Vă interesează alte lucruri, sunteţi atent altundeva. Ce face acum ceea ce aţi învăţat înainte şi cu care v-aţi preocupat? Începe să adoarmă, şi când vă veţi reaminti, atunci se trezeşte iarăşi. Vă descurcaţi cu toate acestea doar dacă înlocuiţi toată vorbăria ce-o aveţi în psihologii despre aducere aminte şi uitare, prin noţiunile reale. Ce este aducerea aminte? Este trezirea unui complex imaginativ de reprezentări. Şi ce este uitarea? Adormirea complexului imaginativ. Aici puteţi compara realul cu trăirea reală, aici nu aveţi simple explicaţii ale unor noţiuni. Dacă vă gândiţi mereu la trezie şi somn, dacă trăiţi propria adormire sau vedeţi pe cineva adormind, atunci aveţi un proces real. Raportaţi uitarea, această activitate sufletească interioară, la acest proces real ❙ nu la un oarecare cuvânt ❙, le comparaţi pe cele două şi vă spuneţi: Uitarea este doar o adormire pe un alt plan, iar aducerea aminte este şi ea doar o trezire pe un alt plan.

Doar prin aceasta ajungeţi la înţelegerea spirituală a lumii, comparând realul cu real. Aşa precum trebuie să comparaţi vârsta copilăriei cu cea a senectuţii pentru a putea raporta cu adevărat trupul şi spiritul, cel puţin în primele rudimente, tot astfel comparaţi aducerea aminte şi uitarea, raportându-le la ceva real, la adormire şi trezire.

Acesta este lucrul care va deveni nespus de necesar pentru viitorul omenirii: ca oamenii să binevoiască să se adâncească în realitate, în real. Oamenii gândesc astăzi aproape numai în cuvinte, nu gândesc în realitate. De unde i-ar veni astăzi cuiva în minte realul, pe care putem să-l avem dacă vorbim despre aducere aminte, despre trezire? Va putea auzi tot felul în jurul cuvintelor, pentru a defini aducerea aminte, dar nu se va gândi să găsească aceste lucruri din realitate, din ele însele.

Astfel veţi înţelege de ce, atunci când aduci în faţa oamenilor ceva cum este tripartiţia [Nota 42], ce este dedusă cu totul din realitate, nu din noţiuni abstracte, aceşti oameni găsesc mai întâi de neînţeles acestea, pentru că nu sunt deloc obişnuiţi să scoată lucrurile din realitate. Nu leagă nici un fel de noţiuni de scoaterea lucrurilor din realitate. Şi cel mai puţin leagă noţiunile de scoaterea lucrurilor din realitate, de exemplu, conducătorii socialişti în teoriile lor; ei reprezintă ultima fază, ultima manifestare decadentă a explicării cuvintelor. Oamenii aceştia cred cel mai tare că înţeleg ceva din realitate; dar când încep să vorbească, vin cu tot felul de vorbe goale.

Aceasta a fost doar o observaţie intermediară, ce este însă legată de esenţa curentului actual al vremii noastre. Dar pedagogul trebuie să înţeleagă şi vremurile în care se află, pentru că trebuie să înţeleagă copiii ce îi sunt daţi spre educare, pornind de la aceste vremuri.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

A OPTA CONFERINŢĂ

Stuttgart, 29 august 1919

Ieri am văzut că putem înţelege ceea ce este memoria, puterea de amintire, doar când le aducem în relaţie cu, aş zice, procese mai transparente în exterior | cu somnul şi veghea. Din aceasta veţi vedea că trebuie să intre în strădania pedagogică aducerea din ce în ce mai aproape a necunoscutului de cunoscut, şi în priviţa formării spirituale a ideilor.

Aş putea spune: Dar somnul şi veghea sunt de fapt mai întunecate decât aducerea aminte şi uitarea, şi astfel nu vom putea câştiga prea multe pentru studierea aducerii aminte şi a uitării, prin somn şi veghe. | Cu toate acestea: Cine observă cu grijă ce pierde omul printr-un somn deranjat, acela va putea prelua de aici o cunoaştere pentru ceea ce se instalează deranjant pentru întreaga viaţă sufletească a omului, atunci când uitarea nu este adusă în raport potrivit faţă de aducere aminte. Ştim din viaţa exterioară că este necesar un somn destul de lung în cazul în care vrem să nu slăbim tot mai mult şi mai mult conştiinţa de eu, dacă vrem ca, datorită unei stări de somn deranjate, să nu aibă caracterul, să zicem aşa, de dăruire prea puternică faţă de impresiile din afară, faţă de tot ceea ce se apropie de eu din afară. Deja la un deranjament destul de mic prin somn sau, mai bine zis, prin lipsa de somn, puteţi observa cum ia naştere situaţia. Să presupunem că, odată, în timpul unei nopţi, n-aţi dormit bine. Presupun că nu de aceea n-aţi dormit bine pentru că aţi fost o dată deosebit de harnici şi aţi folosit noaptea pentru lucru; aici lucrurile stau puţin altfel. Dar să presupunem că, datorită unei stări corporale sau datorită ţânţarilor, pe scurt, pentru sufletesc mai mult din afară, aţi fost deranjat din somnul dumneavoastră. Acum veţi vedea că, poate a doua zi deja, sunteţi afectat de lucrurile ce vă impresionează într-o măsură mai neplăcută, decât de obicei. Prin aceasta aţi devenit întru câtva sensibili în eul dumneavoastră.

Tot astfel este când am lăsat în mod incorect să intervină în viaţa noastră sufletească uitarea şi aducerea aminte. Dar când anume este aşa? Atunci când nu putem regla după liberul nostru arbitru uitarea şi aducerea aminte. Există foarte mulţi oameni | iar această predispoziţie se arată şi ea deja în copilăria timpurie |, care trec, numai aşa, prin viaţă. Exteriorul face impresie asupra lor, ei se dăruiesc impresiilor, dar nu urmăresc impresiile cum trebuie, ci le lasă să treacă pe lângă ei; într-o anumită măsură ei nu se leagă just, prin eul lor, cu impresiile. Apoi însă trec din nou prin reprezentările ce se ridică singure, atunci când ei nu se dedică în mod corespunzător vieţii exterioare. Ei nu caută vreodată să-şi ridice prin liberul arbitru comoara reprezentărilor de care au nevoie pentru a înţelege bine unele sau altele, ci lasă reprezetările ce vor să se ridice din interiorul lor, să se ridice de la sine. Atunci apare când una, când alta dintre reprezentări; aici liberul arbitru nu are nici o influenţă semnificativă asupra acestui lucru. Putem chiar spune că în multe privinţe aceasta e starea sufletească a multor oameni şi, în acest mod, ea apare îndeosebi la vârsta copilăriei.

Vom putea să ne ajutăm şi să plasăm tot mai mult aducerea aminte şi uitarea în sfera liberului arbitru, dacă ştim că somnul şi veghea pătrund şi în viaţa trează la această aducere aminte şi uitare. Căci ne vom spune atunci: De unde vine aducerea aminte? | Provine din faptul că voinţa, în care dormim doar, cuprinde o închipuire, jos, în subconştient, şi o ridică în conştient. Tot astfel precum eul omenesc şi trupul astral omenesc, atunci cînd sunt ieşite între adormire şi trezire din trupul fizic şi din trupul eteric, strâng forţe în lumea spirituală pentru a împrospăta trupul fizic şi pe cel eteric, la fel vine din forţa voinţei dorminde ceea ce este efectul procesului de aducere aminte. Acuma, voinţa este tocmai în stare dormindă, şi de aceea nici nu puteţi provoca nemijlocit în copil faptul ca acesta să-şi folosească voinţa. Căci dacă aţi vrea să realizaţi în copil ca el să-şi folosească voinţa, atunci ar fi chiar ca şi cum aţi atenţiona omul să fie cuminte în somn, ca să aducă această cuminţenie cu el la viaţă, când se trezeşte dimineaţa. Deci nu putem cere nici acestei părţi adormite, ce doarme în voinţa, ca să se trezească nemijlocit în actul singular, pentru a regla aducerea aminte. Ce-i de făcut aici? Ei bine, aceasta n-o putem cere desigur oamenilor, ca ei să se trezească în actul singular pentru a regla aducerea aminte, dar întregul om poate fi educat în aşa fel, încât să dezvolte obiceiuri de viaţă sufleteşti, trupeşti şi spirituale, care să ducă la o astfel de trezire a voinţei în cazurile separate. Să privim lucrurile mai îndeamănunt.

Să presupunem că trezim în copil, prin modalităţi deosebite de lucru, un interes viu, de exemplu, pentru lumea animală. Acest interes pentru lumea animală nu-l vom putea dezvolta desigur într-o singură zi. Va trebui să structurăm întreaga predare în aşa măsură, încât treptat să se instaleze şi să se trezească din ce în ce mai mult interesul pentru lumea animală. Dacă un copil a trecut printr-un astfel de învăţământ, atunci acest învăţământ, cu cât mai vii sunt interesele pe care le trezeşte, cu atât mai puternic trece înspre voinţă, iar această voinţă primeşte în felul acesta, în general, calitatea ca, atunci când într-o viaţă ordonată pentru aducerea aminte sunt necesare închipuiri despre animale, să le poată scoate din subconştient, din uitare. Doar prin faptul că acţionaţi asupra uzualului din om, asupra obiceiurilor sale, ordonaţi prin aceasta voinţa şi prin aceasta şi forţa sa de aducere aminte. Cu alte cuvinte, aceasta înseamnă: Trebuie să pătrundeţi în acest mod cu înţelegerea, motivul pentru care, tot ceea ce trezeşte la copil un interes viu, contribuie şi la întărirea memoriei sale cu putere de acţiune. Căci forţa de memorare trebuie ridicată din simţire şi voinţă, şi nu doar prin exerciţii intelectuale de memorare.

Vedeţi tocmai din ceea ce am prezentat, felul în care totul în lume şi îndeosebi în lumea omenească, este separat într-un anume sens, cum însă ceea ce este separat acţionează din nou împreună. Nu vom putea să-l înţelegem pe om în privinţa laturii sale sufleteşti, dacă nu despărţim, structurăm latura sa sufletească în gândire sau cunoaştere prin gândire, simţire şi voinţă. Dar nicăieri nu sunt prezente în stare pură cunoaşterea prin gândire, simţirea şi voinţa, mereu acestea trei acţionează ca o unitate, se întrepătrund. Şi tot astfel stau lucrurile în întreaga fiinţă omenească, până în trupesc.

V-am sugerat faptul că omul este în principal cap în partea de cap, dar că de fapt el este în întregime cap. El este în principal piept ca om-piept, dar de fapt este pe de-a-ntregul om-piept, căci şi capul participă la natura de piept, la fel şi omul-membre. Iar omul-membre este în

principal om-membre, dar de fapt întregul om este om-membre, precum şi membrele fac parte din natura de cap şi tot la fel din natura de piept; participă, de exemplu şi la respiraţia pielii şi aşa mai departe.

Putem spune: Dacă vrem să ne apropiem de realitate, mai ales de realitatea naturii omeneşti, atunci trebuie să ne fie clar că toate structurările se fac pe o unitate; dacă am lucra doar cu unitatea abstractă, atunci n-am cunoaşte nimic. Dacă n-am structura niciodată, atunci lumea ar rămâne mereu într-o nedeterminare, aşa cum noaptea toate pisicile sunt gri. Oamenii, deci, care vor să cuprindă totul în unităţi abstracte, văd lumea gri în gri. Iar dacă am structura doar, am despărţi, am separa totul, atunci n-am ajunge niciodată la o adevărată cunoaştere, căci atunci am cuprinde doar diferenţele, iar cunoaşterea ar lipsi.

Astfel, tot ce se află în om este, în parte, de natură cunoscătoare, în parte simţitoare, în parte voitoare. Iar ceea ce este cunoscător, este în principal cunoscător, dar şi simţitor şi voitor, ceea ce este simţitor, este în principal simţitor, dar şi cunoscător şi voitor, şi tot astfel este cu partea voitoare. Acestea le putem folosi deja în ce priveşte caracterizarea făcută ieri asupra sferei senzaţiilor. Dacă vreţi să înţelegeţi un astfel de capitol ca cel pe care-l voi aduce acum în atenţie, trebuie să lăsaţi deoparte toată pedanteria, altfel veţi găsi cea mai profundă contradicţie, poate, tocmai cu cele spuse de mine în prelegerea de ieri. Dar realitatea este compusă din contradicţii. Noi nu înţelegem realitatea, dacă nu vedem contradicţiile din lume.

Omul are cu totul 12 simţuri [Nota 43]. Faptul că în ştiinţa uzuală nu distingem decât cinci, şase sau şapte simţuri, provine doar din faptul că aceste cinci, şase sau şapte simţuri sunt deosebit de evidente, iar celelalte, care completează numărul lor până la douăsprezece, sunt mai puţin evidente. Am menţionat adeseori aceste douăsprezece simţuri ale omului, astăzi vrem să ni le aducem încă o dată înaintea sufletului. De obicei se vorbeşte despre simţul auzului, simţul căldurii, simţul vederii, simţul gustativ, simţul olfactiv, simţul tactil, unde se mai întâmplă ca simţul căldurii şi simţul tactil să fie aşezate într-unul singur, ceea ce ar fi ca şi cum la observarea exterioară a lucrurilor am număra la un loc "fumul" şi "praful", doar pentru că în exterior arată la fel. Faptul că simţul căldurii şi simţul tactil sunt două feluri cu totul diferite ale omului de a intra în legătură cu lumea, nici nu mai trebuie menţionat. Aceste simţuri şi, după unii, poate cel mult simţul echilibrului, sunt deosebite de psihologii de astăzi. Vreunul mai adaugă încă un simţ [Nota 44], dar cu aceasta nu se ajunge la completarea unei fiziologii sau psihologii a simţurilor, pentru că pur şi simplu nu observăm că omul are o relaţie cu mediul său, asemănătoare cu felul în care percepe eul altui om, cu felul în care percepe culoarea prin simţul văzului.

Oamenii sunt înclinaţi astăzi să arunce totul de-a valma. Dacă vreunul se gândeşte o dată la reprezentarea de eu, atunci se gândeşte mai întâi la propria fiinţă sufletească; atunci de obicei este mulţumit. Aproape că şi psihologii fac la fel. Nici nu se gândesc că este un lucru cu totul diferit dacă prin reunirea a ceea ce trăiesc la mine însumi numesc în sfârşit suma acestei trăiri "eu" sau dacă mă înfăţişez unui om, şi, prin felul în care intru în relaţie cu el, numesc şi acest om ca un "eu". Acestea sunt două activităţi spiritual-sufleteşti cu totul diferite. Prima dată când îmi reunesc activităţile vieţii în sinteza cuprinzătoare "eu", am ceva pur interior; a doua oară, când mă înfăţişez celuilalt om şi exprim prin relaţia cu el că şi el este ceva precum eul meu, am în faţa mea o activitate ce decurge dintr-o pendulare între mine şi celălalt om. De aceea trebuie să spun: Perceperea propriului eu în interiorul meu este altceva decât recunoaşterea omului celuilalt ca eu. Perceperea celuilalt eu rezidă în simţul eului, precum perceperea culorii, în simţul văzului, cea a sunetului în simţul auzului. Natura nu-i înlesneşte omului să vadă la "euit" organul perceperii, tot atât de deschis precum la privit. Dar am putea prea bine folosi cuvântul "a eui" pentru perceperea altor euri, precum folosim cuvântul "a privi" la perceperea culorii. Organul perceperii culorii se află în exteriorul omului; organul perceperii eurilor este extins asupra întregului om şi constă dintr-o substanţialitate foarte fină, şi de aceea oamenii nu vorbesc despre organul perceperii eului. Acest organ de percepere a eului este ceva diferit de ceea ce îmi dă modalitatea trăirii propriului eu. Este chiar o diferenţă enormă între trăirea propriului eu şi perceperea eului la altul. Căci perceperea eului la altul este în esenţă un proces de cunoaştere, cel puţin unul asemănător cu procesul de cunoaştere; trăirea propriului eu, în schimb, este un proces de voinţă.

Iar acum urmează lucrul în prezenţa căruia un pedant s-ar putea simţi în elementul lui. El ar putea spune: Dar la ultima prelegere ai spus să întreaga activitate senzorială este în esenţă activitate volitivă; acum construieşti simţul eului şi spui că ar fi în principiu un simţ al cunoaşterii. ❙ Dar atunci când caracterizaţi simţul eului, aşa cum am încercat s-o fac în noua mea ediţie a ***Filosofiei libertăţii***, veţi observa că acest simţ al eului lucrează de fapt destul de complicat. În ce constă de fapt perceperea eului altui om? Abstracţioniştii de azi spun aici lucruri destul de ciudate. Ei spun : De fapt, din omul exterior se vede figura, i se aud sunetele şi a-tunci ştii că tu însuţi arăţi la fel de omenesc precum celălalt om, că ai în tine o fiinţă ce gândeşte şi simte şi vrea, ce este astfel om şi din punct de vedere sufletesc-spiritual. ❙ Şi astfel, concluzionăm prin analogie: Aşa cum în mine însumi se află o fiinţă gânditoare, simţitoare, voitoare, tot astfel este şi la celălalt. ❙ Se realizează astfel o concluzie prin analogie, de la mine însumi asupra celuilalt. Această concluzie prin analogie nu este nimic mai mult decât o neghiobie. Relaţia de reciprocitate între un om şi celălalt cuprinde în sine cu totul altceva. Dacă vă aflaţi în faţa unui om, atunci lucrurile se petrec după cum urmează: Percepeţi omul un timp scurt; astfel el va face o impresie asupra dumneavoastră. Această impresie vă deranjează în interior: Simţiţi că omul, care este de fapt o fiinţă identică cu dumneavoastră, face asupra dumneavoastră o impresie asemeni unui atac. Urmarea acestui lucru este că lăuntric vă apăraţi, că vă opuneţi acestui atac, deveniţi agresiv în interior împotriva lui. Slăbiţi în agresivitate, agresivitatea încetează din nou; astfel, el poate să facă din nou o impresie asupra dumneavoastră. Prin aceasta aveţi timp să vă intensificaţi din nou puterea agresivităţii şi exercitaţi din nou o agresivitate. Slăbiţi din nou în aceasta, celălalt face din nou o impresie asupra dumneavoastră şi aşa mai departe. Aceasta este relaţia existentă atunci când un om se află în faţa altuia, percepându-i eul: Dăruire faţă de om ❙ apărare interioră; dăruire către celălalt ❙ apărare interioară; simpatie ❙ antipatie; simpatie ❙ antipatie. Nu vorbesc acum despre viaţa sufletească, ci doar despre perceperea reciprocă. Atunci vibrează sufletul; vibrează: simpatie ❙ antipatie, simpatie ❙ antipatie, simpatie ❙ antipatie. Acestea le puteţi citi în noua ediţie a ***Filosofiei libertăţii***.

Dar situaţia mai stă şi altfel. Prin dezvoltarea simpatiei, adormiţi înlăuntrul celuilalt om; prin dezvoltarea antipatiei, vă treziţi, şi aşa mai departe. Aceasta este o alternanţă de foarte scurtă durată între trezie şi somn în vibraţii, atunci când stăm în faţa celuilalt om. Faptul că acest lucru poate fi realizat, îl datorăm organului simţului de eu. Acest organ al simţului de eu este deci organizat astfel, încât nu cercetează eul celuilalt în voinţa sa trează, ci într-o voinţă adormită ❙ iar apoi conduce repede această cercetare, realizată în somn, în cunoaştere, deci în sistemul nervos. Astfel că la perceperea celuilalt, dacă privim just situaţia, principalul în perceperea celuilalt este tot voinţa, dar tocmai acea voinţă ce se dezvoltă nu trează, ci adormită; căci noi toarcem necontenit clipe adormite în actul de percepere a celuilalt eu. Iar ceea ce se află între acestea este deja cunoaştere; aceasta este repede împinsă în regiunea în care se află sistemul nervos, astfel că pot cu adevărat numi perceperea celuilalt un proces de cunoaştere, dar trebuie să ştiu că acest proces de cunoaştere este doar o metamorfoză a unui proces adormit de voinţă. Astfel că şi acest proces senzorial este un proces de voinţă, doar că nu îl recunoaştem ca atare. Nu trăim conştient întreaga cunoaştere pe care o trăim în somn.

Următorul simţ pe care îl avem, aparte însă de simţul eului şi de toate celelalte simţuri, şi de care trebuie să ţinem seama, este acela pe care eu îl numesc simţul gândurilor. Simţul gândurilor nu este simţul folosit pentru perceperea gândurilor proprii, ci pentru perceperea gândurilor celorlalţi oameni. Referitor la aceasta, psihologii dezvoltă, iarăşi, cele mai groteşti reprezentări. Înainte de toate, oamenii sunt atât de influenţaţi de interdependenţa dintre vprbire şi gândire încât cred că o dată cu vorbirea se formează şi gândirea.Aceasta este o absurditate. Căci aţi putea percepe gândurile prin simţil gândurilor atât ca aflânduse în gesturile exterioare din spaţiu cât şi.în sunetele vorbirii. Iar atunci când vor fi formate semne euritmice pentru toate sunetele nu veţi avea nevoie decât să vedeţi omul euritmizând în faţa

dumneavoastră şi veţi citi din mişcările sale euritmice la fel de bine şi gândurile, precum le-aţi asimila, auzind, din limba vorbită. Pe scurt, simţul gândurilor este ceva diferit de cele ce acţionează în simţul sunetelor limbii, în limba vorbită. | În acel caz, vom avea simţul propriu zis al limbii.

Mai departe, vom avea simţul auzului, simţul căldurii, simţul văzului, simţul gustului, simţul mirosului. Apoi, simţul echilibrului. Avem o conştienţă de tip senzorial asupra faptului că ne aflăm în echilibru. Posedăm o asemenea conştienţă. Prin intermediul unei anume percepţii senzoriale lăuntrice ştim cum să ne raportăm la dreapta şi la stânga, la înainte şi înapoi, cum să ne menţinem în echilibru pentru a nu ne prăbuşi, iar dacă ni se distruge organul simţului nostru de echilibru, cădem; apoi nu ne vom putea aşeza într-o poziţie de echilibru, cum nu putem stabili nici o relaţie cu culorile, dacă ochiul ne este distrus. Şi aşa cum avem un simţ pentru perceperea echilibrului, tot astfel avem un simţ şi pentru propria mişcare, simţ prin intermediul căruia facem deosebire între starea în care stăm liniştiţi şi cea în care ne mişcăm, dacă muşchii ne sunt încordaţi sau nu. Aşadar, pe lângă simţul echilibrului, mai avem şi un simţ al mişcării şi, în afară de acesta, mai avem, pentru perceperea stării de dispoziţie a trupului nostru, în sensul cel mai larg al cuvântului, simţul vieţii. Ba chiar, de acest simţ al vieţii sunt extrem de dependenţi foarte mulţi oameni. Percepeţi dacă aţi mâncat prea mult ori prea puţin şi, prin aceasta, vă simţiţi confortabil sau neconfortabil ori percepeţi dacă sunteţi obosiţi sau nu şi prin aceasta vă simţiţi confortabil sau neconfortabil. Pe scurt, perceperea stării propriului trup se oglindeşte în simţul vieţii. Astfel, obţineţi tabela celor douăsprezece simţuri. Omul are, efectiv, douăsprezece asemenea simţuri.

Acum că am îndepărtat posibilitatea de a ridica în mod pedant obiecţii împotriva aspectelor, conforme cunoaşterii, ale unor simţuri, deoarece am recunoscut că aceste aspecte conforme cunoaşterii se sprijină, totuşi, într-un mod tainic, pe voinţă, putem, aşadar, structura mai departe, simţurile. Avem, aşadar, mai întâi patru simţuri: simţul pipăitului (tactil), simţul vieţii, simţul mişcării, simţul echilibrului. Aceste simţuri sunt pătrunse în principal de activitate de voinţă. Voinţa acţionează înlăuntrul percepţiei prin aceste simţuri. Doar simţiţi cum, în perceperea mişcărilor, chiar şi atunci când efectuaţi aceste mişcări pe loc, voinţa intervine acţionând! Voinţa liniştită acţionează intervenind şi în perceperea propriului echilibru. În simţul vieţii, voinţa intervine acţionând foarte puternic şi ea intervine acţionând şi în pipăit: căci dacă pipăim ceva, orice, aceasta înseamnă, de fapt, o confruntare dintre voinţa dumneavoastră şi ambient. Pe scurt, puteţi spune: Simţul echilibrului, simţul mişcării, simţul vieţii şi simţul tactil sunt simţuri volitive, într-un sens restrâns. La simţul tactil, omul vede, în exterior, cum, de exemplu, îşi mişcă mâna atunci când pipăie ceva: de aici va fi evident pentru el că acest simţ este prezent. La simţul vieţii, simţul mişcării şi simţul echilibrului nu e chiar atât de evident că aceste simţuri sunt prezente. Deoarece însă ele sunt îndeobşte simţuri volitive, omul doarme în raport cu ele, căci omul, nu-i aşa, doarme în raport cu voinţa. Iar în cele mai multe psihologii nu găsiţi câtuşi de puţin prezente aceste simţuri, fiindcă ştiinţa, referitor la multe lucruri, acompaniază confortabil omul exterior în somnul său.

Următoarele simţuri: simţul mirosului, simţul gustului, simţul văzului, simţul căldurii sunt, în principal, simţuri afective. Conştienţa naivă va percepe, desigur, îndeosebi la miros şi gust, înrudirea cu sentimentul. Faptul că, la văz şi la căldură nu se percepe aşa, are nişte justificări deosebite. La simţul căldurii nu se observă că el este foarte înrudit cu simţirea, ci este aruncat laolaltă cu simţul pipăitului. Se face o confuzie şi, în acelaşi timp, o deosebire injustă. Simţul pipăitului este de fapt mai mult de natură volitivă, în timp ce simţul căldurii este doar de natură afectivă. Oamenii nu acced la ceea ce se află în spatele faptului că simţul văzului este şi el de natură afectivă, pentru că ei nu abordează asemenea aspecte ca cele ce se găsesc în "Teoria culorii" a lui Goethe. Acolo veţi găsi, lămurit expuse, toate înrudirile culorii cu afectul, fapt ce duce, în cele din urmă, chiar către impulsuri de voinţă. Dar de ce remarcă omul atât de puţin că la simţul văzului este prezentă de fapt, în principal, simţirea, afectul?

De fapt, noi vedem aproape întotdeauna lucrurile în aşa fel că ele, prin faptul că se subordonează culorilor, ne arată şi limitele acestora: liniile, formele. De obicei însă, nu suntem atenţi la felul în care percepem de fapt, atunci când percepem simultan culori şi forme. Atunci când omul vede un cerc colorat, el spune, în mod aproximativ: văd culoarea, văd şi rotunjimea cercului, forma circulară. Însă ici se amestecă, de fapt, două lucruri diferite. Prin activitatea propriu-zisă a ochiului, prin activitatea aparte a ochiului, la început, vedeţi exclusiv culoarea. Forma circulară o vedeţi prin faptul că în subconştientul dumneavoastră este activat simţul mişcării, iar în mod inconştient, în trupul eteric, în trupul astral, parcurgeţi o mişcare circulară pe care, apoi, vi-o aduceţi în conştienţă. Şi prin faptul că cercul pe care l-aţi receptat cu simţul mişcării vă este adus la cunoştinţă, abia atunci, cercul recunoscut se uneşte cu culoarea percepută. Aşadar, extrageţi forma din întreg trupul dumneavoastră, prin apelul la simţul mişcării, extins asupra întregului trup. Aceasta o înveşmântaţi în ceva pe care vi l-am prezentat deja când am spus: Omul realizează de fapt, în Cosmos, formele geometrice, şi le înalţă apoi în cunoaştere.

Ştiinţa oficială nu se oboseşte câtuşi de puţin astăzi să abordeze un mod atât de subtil de observare încât să rezulte deosebirea dintre a vedea culorile şi perceperea formei cu ajutorul simţului mişcării, ci ea amestecă toate laolaltă. Însă în viitor nu se va putea educa printr-o asemenea amestecare confuză. Căci cum să educi vederea dacă nu ştii că în actul vederii se revarsă întreg omul, pe căi ocolite, prin intermediul simţului mişcării? Acum însă, iese al iveală încă ceva. Să examinăm actul vederii, în care se pecep forme colorate. Acest act vizual, perceperea formelor colorate, este un act complicat. Dar, ca entitate umană, puteţi să reuniţi din nou în dumneavoastră ceea ce percepeţi pe două căi ocolite, pe drumul prin ochi şi pe cel prin simţul mişcării. V-aţi uita insensibili la un cerc roşu, dacă nu aţi percepe, de-a lungul uneia din căi, roşul, iar de-a lungul celeilalte, forma circulară. Dar nu priviţi insensibili pentru că percepeţi pe două căi | culoarea, prin ochi, forma, cu ajutorul simţului mişcării | şi, necesarmente vieţii lăuntrice, dumneavoastră îmbinaţi aceste două lucruri. În felul acesta, emiteţi o judecată. Înţelegeţi acum această judecată drept un proces viu, în propriul trup, proces care ia naştere prin faptul că simţurile vă pun în legătură, în părţile dumneavoastră componente, analizând, cu lumea. Lumea vă prezintă ceea ce trăiţi dumneavoatră, prin douăsprezece membre componente diferite, iar dumneavoastră, în procesul de judecare, puneţi lucrurile laolaltă fiindcă aspectele separate nu vor să existe în mod izolat. Forma circulară nu îngăduie să fie, dintru început, doar formă circulară, aşa cum vine prin simţul mişcării; culoarea nu permite să fie doar culoare, aşa cum este ea percepută în ochi. Lucrurile vă obligă lăuntric să le puneţi în legătură unul cu altul, iar dumneavoastră sunteţi dispuşi lăuntric să le puneţi în relaţie. În acest caz, funcţia de emitere a judecăţii devine o manifestare a dumneavoastră ca om întreg.

Pătrundeţi acum cu privirea sensul profund al relaţiei noastre cu lumea. Dacă n-am fi avut douăsprezece simţuri, am fi privit insensibili la cele ce ne înconjoară, n-am fi putut trăi, lăuntric, emiterea unei judecăţi asupra acestora. Însă pentru că avem douăsprezece simţuri, datorită lor avem un mare număr de posibilităţi de a reunifica cele ce sunt separate. Cele trăite de simţul eului le putem pune în legătură cu celelalte simţuri, iar asta este valabil pentru fiecare din ele. Astfel, obţinem un mare număr de permutări ale corelaţiilor dintre simţuri. În afară de aceasta însă, ne mai sunt date încă şi multe alte posibilităţi, anume în sensul în care, de exemplu, simţul eului îl punem în legătură cu simţul gândurilor şi cu simţul limbii şi aşa mai departe. Vedem aici în ce mod tainic este legat omul de lume. Prin cele douăsprezece simţuri ale sale, lucrurile sunt desfăcute în părţile lor componente, iar omul trebuie să poată ajunge a fi în stare să le recompună din aceste părţi. Prin aceasta, el este părtaş la viaţa interioară a lucrurilor. De aici puteţi înţelege ce imens de important este ca omul să fie astfel educat încât multele aspecte ale unui simţ să fie în mod egal cultivate, ca şi acelea ale altui simţ, iar apoi, să fie căutate conştient, sistematic, legăturile dintre simţuri, dintre percepţii.

Mai am încă de adăugat că simţul eului, simţul gândului, simţul auzului şi simţul limbii sunt mai ales simţuri cognitive, deoarece voinţa din ele este tocmai voinţa dormindă, voinţa cu adevărat dormindă ce vibrează împreună cu manifestările unei activităţi de cunoaştere. Astfel, în

zona de eu a omului trăiesc deja voinţa, simţirea şi cunoaşterea, şi anume cu ajutorul veghei şi a somnului.

Să fiţi deci lămuriţi asupra faptului că puteţi cunoaşte omul numai pentru că, înntotdeauna, îl priviţi din trei puncte de vedere, pentru că îi examinaţi spiritul. Dar nu este suficient să spuneţi tot mereu doar: Spirit! Spirit! Spirit! Cei mai mulţi oameni vorbesc întotdeauna despre spirit şi nu ştiu să trateze cele date de spirit. Tratăm în mod just aceste aspecte numai dacă operăm cu stări de conştienţă. Spiritul va fi abordat numai prin stări de conştienţă, precum veghea, somnul, visarea. Sufletescul va fi abordat prin simpatie şi antipatie, adică prin stările vitale; de fapt acest lucru sufletul îl face necontenit în subconştient. Sufletul îl avem, de fapt, în trupul astral, viaţa în trupul eteric, iar între aceste două există o necontenită corespondenţă interioară, astfel încât sufletescul se desfăşoară de la sine în stările de viaţă ale trupului eteric. Iar trupul va fi perceput prin stări de formă. Ieri am utilizat forma sferică pentru cap, forma lunară pentru trunchi şi forma lineară pentru membre [Nota 45], şi încă mai avem de vorbit despre adevărata morfologie a trupului omenesc. Dar despre spirit nu vorbim corect dacă nu descriem felul cum se desfăşoară acesta în stările de conştienţă; nu vorbim corect despre suflet dacă nu arătăm cum acesta se desfăşoară între simpatie şi antipatie, şi nu vorbim în mod just despre trup dacă nu îl înţelegem în forme reale. Despre aceasta intenţionăm să vorbim mâine, în continuare.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

A NOUA CONFERINŢĂ

Stuttgart, 30 august 1919

Dacă veţi fi în posesia unei cunoaşteri bine dezvoltate asupra fiinţei omului în devenire, străbătută de voinţa şi simţirea dumneavoastră, atunci veţi şi instrui bine şi veţi educa bine. Veţi aplica la diversele domenii, printr-un instinct pedagogic ce se va trezi în dumneavoastră, ceea ce vi se arată din această cunoaştere volitivă a copilului în devenire. Dar această ştiinţă trebuie să fie şi una foarte reală, deci bazată pe o cunoaştere adevărată a lumii realităţilor.

Noi am încercat acum, pentru a ajunge la o adevărată ştiinţă a omului, să cuprindem acest om mai întâi din punct de vedere sufletesc, apoi spiritual. Vrem să ne uităm la faptul că înţelegerea spirituală a omului cere să reflectăm la diversele stări de conştienţă, să ştim că, cel puţin pentru început, se cere ca viaţa noastră să se desfăşoare spiritual în trezie, visare şi somn şi că fiecare manifestare de viaţă trebuie caracterizată astfel, încât să fie văzută fie ca stare de viaţă deplin trează, visătoare sau adormită. Acum vom încerca să coborâm din ce în ce mai mult de la spirit prin suflet la trup, pentru a putea avea în faţa noastră omului întreg şi să putem lăsa în final aceste observaţii să se reverse într-o anumită igienă a copilului în devenire.

Ştiţi cu toţii că acea vârstă pe care o luăm în considerare ca întreg în predare şi educaţie cuprinde în sine primele două decenii de viaţă. Mai ştim că întreaga viaţă a copilului, din această perspectivă a primelor două decenii ale tânărului om, este şi ea împărţită în trei. Până la schimbarea dentiţiei, copilul poartă în sine un anumit caracter care se exprimă prin aceea că vrea să fie o fiinţă imitatoare; vrea să imite tot ce vede în mediul său. De la şapte ani până la maturitatea genitală avem de-a face cu copilul ce vrea să preia tot ce trebuie să ştie, să simtă şi să vrea, pe baza autorităţii; şi de abia cu maturitatea genitală începe dorul omului de a se pune într-o anume relaţie cu mediul, pe baza unei judecăţi proprii. De aceea trebuie mereu să avem în vedere că atunci când avem în faţa noastră copii la vârsta şcolară, dezvoltăm acel om care tânjeşte după autoritate, din străfundul naturii fiinţei sale. Vom educa greşit dacă nu vom fi în stare să susţinem autoritatea tocmai la această vârstă.

Acum însă este vorba de a putea privi în ansamblu activitatea întregii vieţi a omului, prin caracteristicile spirituale. Această activitate a întregii vieţi a omului cuprinde, după cum am creionat din cele mai diverse puncte de vedere, gândirea cunoscătoare pe de o parte, voinţa pe de alta; simţirea se află la mijloc. Acum, omul, ca fiinţă pământeană, se îndreaptă între naştere şi moarte spre pătrunderea treptată cu logică, prin tot ceea ce-l face capabil să gândească logic, a acelor lucruri care se manifestă ca gândire cunoscătoare. Doar că dumneavoastră, ca dascăl şi educator, va trebui să păstraţi în fundal tot ceea ce trebuie să ştiţi despre logică. Căci, desigur, logica este ceva deosebit de ştiinţific; logica în sine trebuie adusă înspre copil mai întâi prin întregul dumneavoastră comportament. Dar ca dascăl trebuie să purtaţi totuşi în dumneavoastră esenţialul logicii.

Prin acţiunea logică, adică gânditor-cunoscătoare, avem în această activitate mereu trei membre componente. Mai întâi avem în permanenţă în cunoaşterea noastră gânditoare ceea ce numim concluzii. Pentru viaţa obişnuită, gândirea se manifestă în vorbire. Dacă priviţi asupra structurii vorbirii, veţi găsi: în timp ce vorbiţi, formulaţi în permanenţă concluzii. Această activitate a concluzionării este cea mai conştientă în om. Omul n-ar putea să se exprime prin vorbire dacă n-ar rosti în permanenţă concluzii; el n-ar putea înţelege ceea ce-i spune un altul, dacă n-ar fi în stare tot mereu să preia concluzii în sine. Logica de şcoală descompune de obicei concluziile [Nota 46]; prin aceasta le falsifică deja, în măsura în care concluziile apar în viaţa obişnuită. Logica şcolară nu se gândeşte că tragem deja o concluzie când privim un singur obiect. Gândiţi-vă că mergeţi într-o menajerie şi vedeţi un leu. Ce faceţi mai întâi, când percepeţi leul? Mai întâi veţi conştientiza ceea ce vedeţi la leu şi doar prin această conştientizare aduceţi ordine în percepţiile dumneavoastră faţă de leu. Aţi învăţat în viaţă, înainte de a merge la menajerie, că astfel de fiinţe care se manifestă ca leul pe care îl vedeţi acuma, sunt "animale". Aduceţi cu dumneavoastră în menajerie ceea ce aţi învăţat din viaţă. Apoi priviţi leul şi găsiţi: şi leul face anume ceea ce aţi învăţat dumneavoastră despre animale. Acestea le puneţi în legătură cu cele aduse cu dumneavoastră din cunoaşterea vieţii şi vă construiţi apoi judecata: Leul este un animal. ❙ Doar atunci când v-aţi format această judecată veţi înţelege noţiunea de sine stătătoare "leu". Primul lucru pe care îl faceţi este o concluzie; al doilea lucru pe care îl faceţi este o judecată; şi al treilea, la care ajungeţi în viaţă, este o noţiune. Nu ştiţi, desigur, că realizaţi în permanenţă această activitate; dar dacă nu aţi face-o, atunci n-aţi duce o viaţă conştientă, care vă face capabil să vă înţelegeţi cu alţi oameni prin vorbire. De obicei se crede că omul ajunge întâi la noţiuni. Nu e adevărat. Primul lucru în viaţă sunt concluziile. Şi putem spune: Dacă nu ne desprindem percepţia leului, atunci când mergem în menajerie, din restul de experienţe de viaţă, ci dacă o aşezăm în întreaga noastră experienţă de viaţă, atunci primul lucru pe care îl realizăm în menajerie este tragerea unei concluzii. ❙ Trebuie să ne fie clar: faptul că mergem în menajerie şi vedem leul nu este decât o faptă singulară şi aparţine întregii vieţi. Nu am început să trăim doar de când am intrat în menajerie, nici doar de când ne-am îndreptat privirea spre leu. Aceasta se adaugă la viaţa dinainte şi viaţa dinainte intră şi ea în joc şi, iarăşi, ce vom lua din menajerie pătrunde în restul vieţii. ❙ Dar dacă vom studia întregul proces, ce este leul mai întâi? El este mai întâi o concluzie. Putem spune chiar: Leul este o concluzie. Puţin mai târziu: Leul este o judecată. Iar puţin şi mai târziu: Leul este o noţiune.

Dacă veţi deschide cărţi de logică, anume cele de calibru mai vechi, veţi găsi prezentată la concluzii o concluzie devenită deja renumită: Toţi oamenii sunt muritori; Caius este un om; deci Caius este muritor. ❙ Caius este cea mai vestită personalitate logică. Ei bine, această desprindere a celor trei judecăţi: "toţi oamenii sunt muritori" [Nota 47], "Caius este un om", "deci Caius este muritor", are loc doar la ora de logică. În viaţă, aceste trei judecăţi se înlănţuie, sunt una, căci viaţa decurge în permanenţă gânditor-cunoscătoare. Veţi realiza în permanenţă simultan toate cele trei judecăţi, apropiindu-vă de un om "Caius". Prin ceea ce gândiţi despre el avem deja cele trei judecăţi. Deci mai întâi este prezentă concluzia, de abia apoi formaţi judecata, care este aici, în concluzie: "deci Caius este muritor". Iar ultimul lucru pe care îl realizaţi este noţiunea individualizată: "Caius cel muritor".

Acum aveţi aceste trei lucruri – concluzie, judecată, noţiune – existenţa lor în cunoaştere, deci în spiritul viu al omului. Cum se comportă ele în spiritul viu al omului?

Concluzia poate trăi doar în spiritul viu al omului, doar acolo are o viaţă sănătoasă; asta înseamnă că, iată, concluzia este sănătoasă doar când se desfăşoară în viaţa cu totul trează. Acest lucru este foarte important, după cum vom mai vedea.

Astfel că veţi ruina sufletul copilului dacă îl veţi prelucra înspre memorarea de concluzii finite. Ceea ce spun acum pentru învăţământ este, cum vom mai discuta pe îndelete, de o importanţă fundamentală. Veţi primi în şcoala Waldorf copii de toate vârstele, cu rezultatele predării anterioare. Se va fi lucrat cu copiii – veţi găsi deja rezultatul acestui lucru în concluzie, judecată, noţiune. Va trebui să scoateţi din copii din nou cunoştinţele, căci n-o puteţi lua de la început cu fiecare copil. Avem situaţia aparte că nu putem construi şcoala de jos începând, ci începem de la bun început cu opt clase. Deci veţi găsi suflete de copii preparate şi va trebui să luaţi în seamă acest lucru la început în metode, ca să chinuiţi cât mai puţin copiii cu scoaterea de concluzii finite din memorie. Dacă aceste concluzii sunt aşezate prea puternic în sufletele copiilor, atunci e mai bine să le lăsăm acolo şi să ne străduim să lăsăm să trăiască viaţa actuală a copilului în concluzionare.

Judecata se dezvoltă şi ea mai întâi, desigur, în viaţa total trează. Dar judecata poate să coboare în străfundurile sufletului omenesc, acolo unde sufletul visează. Concluzia n-ar trebui să coboare nici măcar în sufletul visător, ci numai judecata poate să coboare în sufletul visător. Deci, tot ceea ce ne formăm ca judecată despre lume, coboară în sufletul visător.

Da, dar ce este de fapt acest suflet visător? El este mai mult parte simţitoare, după cum am aflat. Deci dacă am emis în viaţă judecăţi şi apoi trecem peste emiterea de judecăţi şi ne ducem viaţa mai departe, atunci ne purtăm judecăţile prin lume; dar le purtăm prin lume în simţire. Dar asta înseamnă mai departe: judecarea devine un fel de obişnuinţă în noi. Creaţi obiceiurile sufleteşti ale copilului şi prin felul în care vă învăţaţi copiii să judece. De acest lucru trebuie să fiţi întru totul conştienţi. Căci expresia judecăţii în viaţă este propoziţia şi cu fiecare propoziţie pe care o rostiţi către copil mai contribuiţi cu un atom la obiceiurile sufleteşti ale copilului. De aceea ar trebui ca dascălul, care tocmai că are autoritate, să fie permanent conştient de faptul că ceea ce spune se va alătura obiceiurilor sufleteşti ale copilului.

Iar dacă ajungem de la judecată la noţiune, atunci trebuie să acceptăm următoarele: ceea ce formăm ca noţiune coboară până în profundele adâncuri ale fiinţei omeneşti, privit spiritual, coboară până în sufletul dormind. Noţiunea coboară până în sufletul adormit, iar acesta este sufletul care lucrează în permanenţă asupra trupului. Sufletul treaz nu lucrează asupra trupului. Sufletul visător lucrează puţin cu trupul; el produce ceea ce întâlnim în atitudinile sale obişnuite. Dar sufletul adormit acţionează până în formele trupului. Prin formarea de noţiuni, deci prin constatarea de rezultate ale judecăţilor la oameni, acţionaţi până în sufletul adormit sau, cu alte cuvinte, până în trupul omului. Acum, omul este în mare măsură gata format ca trup, prin naşterea sa, iar sufletul are doar posibilitatea să cizeleze ceea ce este realizat prin curentul ereditar al omului. Dar formarea are loc cu mai mare fineţe. Trecem prin lume şi ne uităm la oameni. Aceşti oameni ne întâmpină cu anumite fizionomii. Ce este cuprins în aceste fizionomii? În ele, printre altele, este cuprins rezultatul tuturor noţiunilor pe care dascălul şi educatorul le-au adus în om în timpul copilăriei. Din chipul omului adult luminează către noi ceea ce este turnat în sufletul copilului ca noţiuni, căci sufletul adormit a format fizionomia omului, printre altele şi după noţiunile stabilite. Aici vedem puterea actului predării şi educării exercitate de noi asupra omului. Amprenta sigiliului său este aşezată în om până în trup prin formarea de noţiuni.

Cea mai evidentă manifestare în lumea de astăzi este faptul că găsim oameni cu fizionomii atât de puţin marcate. Într-o prelegere la Berlin, Hermann Bahr [Nota 48] a povestit odinioară, destul de spiritual, din experienţele sale de viaţă. El spunea că dacă te îndreptai către Rin sau în regiunea Essen, deja în anii nouăzeci ai secolului trecut, şi întâlneai oamenii care ieşeau din fabrici, aveai aşa, un sentiment uşor: Da, nici unul nu se deosebeşte de celălalt, de fapt este doar un singur om pe care-l întâlneşti acolo, parcă realizat printr-un aparat de înmulţit; de fapt nici nu poţi deosebi oamenii unii de alţii. – O observaţie foarte importantă! Iar Hermann Bahr a mai făcut o şi altă observaţie, care este şi ea foarte importantă. El spunea: Dacă în anii nouăzeci erai invitat undeva la un supeu în Berlin şi aveai în stânga şi în dreapta ta câte o doamnă la masă, nu le puteai distinge de fapt una de alta, dar aveai cel puţin diferenţa: una era în dreapta, cealaltă în stânga. Dacă mai erai invitat şi altundeva, se putea întâmpla că nu puteai distinge: e oare doamna de ieri, sau cea de alaltăieri?

Pe scurt, în omenire a pătruns un fel de uniformitate. Aceasta este însă dovada faptului că în oameni nu a fost crescut nimic în timpurile dinainte. Din aceste lucruri trebuie să învăţăm ceea ce este necesar în legătură cu schimbarea învăţământului nostru, căci educaţia pătrunde adânc în întreaga viaţă culturală. Astfel că putem spune: Dacă omul trece prin viaţă şi nu se află tocmai în faţa unui lucru izolat, atunci noţiunile sale trăiesc în inconştient.

Deci noţiunile pot trăi în inconştient. Judecăţile pot trăi doar ca obişnuinţe de a judeca în viaţa semiconştientă, visătoare, iar concluziile trebuie să domnească doar în viaţa total conştientă, trează. Aceasta înseamnă că trebuie să luăm destul de mult în considerare că tot ceea ce are legătură cu concluziile trebuie discutat cu copiii şi să nu-i lăsăm să păstreze mereu doar concluzii finite, ci să păstreze doar ceea ce s-a copt în noţiune. Dar ce este necesar pentru aceasta?

Gândiţi-vă că formaţi noţiuni şi aceste noţiuni sunt moarte. Atunci injectaţi oamenilor cadavre de noţiuni. Până înlăuntrul trupului îi injectaţi omului cadavre de noţiuni atunci când îi injectaţi noţiuni moarte. Cum trebuie să fie noţiunea pe care i-o prezentăm omului? Trebuie să fie vie, ca omul să poată trăi cu ea. Omul trebuie să trăiască, deci noţiunea trebuie să trăiască împreună cu el. Dacă injectaţi copilului la vârsta de nouă-zece ani, noţiuni menite să rămână neschimbate până la vârsta de treizeci-patruzeci de ani atunci îi injectaţi cadavre de noţiuni, căci noţiunea nu trăieşte împreună cu omul pe măsură ce el se dezvoltă. Trebuie să-i prezentaţi copilului astfel de noţiuni, care se pot transforma pe parcursul vieţii ulterioare a copilului. Educatorul trebuie să aibă în vedere prezentarea unor asemenea noţiuni copilului, pe care omul nu le mai are apoi în viaţă aşa cum le-a primit, ci care se vor transforma de la sine mai apoi în viaţă. Dacă faceţi acest lucru, injectaţi copilului noţiuni vii. Dar când îi injectaţi noţiuni moarte? Atunci când îi daţi mereu copilului definiţii, dacă spuneţi: Un leu este... – şi aşa mai departe şi îl puneţi să le înveţe pe dinafară, atunci îi injectaţi noţiuni moarte; atunci să fiţi convinşi că acel copil, la vârsta de treizeci de ani, va avea exact acele noţiuni pe care i le-aţi predat odinioară. Asta înseamnă: multele definiţii sunt moartea predării vii. Deci ce trebuie să facem? Ar trebui să nu definim în predare, ar trebui să încercăm să caracterizăm. Caracterizăm atunci când prezentăm lucrurile din unghiuri cât mai diferite. Dacă îi prezentăm copilului la ştiinţele naturii doar ceea ce se află astăzi în ştiinţele naturii despre animale, atunci doar definim de fapt animalul. Ar trebui să încercăm ca în toate momentele componente ale activităţii de predare să caracterizăm animalul tot din alte perspective, de exemplu din perspectiva prezentării felului în care oamenii au ajuns treptat să cunoască acest animal, să se servească de munca lui şi aşa mai departe. Dar chiar şi o instruire organizată raţional acţionează deja caracterizator, dacă nu descrieţi sepia doar pornind de la ştiinţele naturii – atunci când etapa respectivă tocmai e la rând –, apoi iarăşi, când îi vine rândul, şoarecele, şi iarăşi omul, când îi vine rândul, ci dacă aşezaţi alături sepia, şoarecele şi omul [Nota 49] şi faceţi legătura dintre acestea. Atunci aceste legături sunt atât de multiple, încât nu va reieşi o definiţie, ci o caracteristică. O predare justă lucrează astfel de la bun început nu înspre definire, ci înspre caracteristică.

Este foarte important să fim în permanenţă conştienţi: să nu ucidem nimic din omul în devenire, ci să-l educăm şi învăţăm în aşa fel încât să rămână viu, să nu se usuce, să nu împietrească. Astfel că va trebui să deosebiţi cu grijă noţiunile vii pe care le aduceţi copiilor, de cele –

există şi aşa ceva ❙ care nu trebuie să se supună unei schimbări. Aceste noţiuni vor putea da copilului un fel de schelet al sufletului său. Cu toate acestea va trebui să vă mai gândiţi şi la faptul că trebuie să-i daţi copilului ceva ce va trebui să-i rămână pe toată viaţa. ❙ Nu trebuie să-i daţi noţiuni moarte despre amănuntele vieţii, care nu e permis să rămână; va trebui să-i daţi noţiuni vii despre amănuntele vieţii şi ale lumii, care se dezvoltă organic chiar împreună cu el. Dar va trebui să puneţi totul în relaţie cu omul. În final, toate vor trebui să conveargă, în concepţia copilului, către ideea de om. Această idee de om poate să rămână. Tot ce daţi copilului atunci când îi povestiţi o fabulă şi o aplicaţi asupra omului [Nota 50], când, la istorie naturală, raportaţi sepia şi şoarecele la om, când treziţi, la telegraful lui Morse, un sentiment al minunii ce se întâmplă la transmiterea prin pământ ❙ toate acestea sunt lucruri care leagă întreaga lume, în amănuntele ei, cu omul. Acestea sunt lucruri care pot rămâne. Dar conceptul de om este construit doar treptat, nu se poate preda copilului o noţiune finită de om. Dar dacă am construit-o, atunci poate rămâne. Este chiar cel mai frumos lucru pe care i-l putem da copilului, din şcoală, pentru restul vieţii, ideea, cât mai multilaterala, cât mai cuprinzătoarea idee de om.

Ceea ce trăieşte în om are tendinţa de a se transforma într-un mod cu adevărat viu în viaţă. Deci dacă veţi realiza crearea la copil a noţiunilor de veneraţie, de adoraţie, noţiuni despre tot ce numim într-un sens atotcuprinzător atmosfera de rugăciune, atunci o astfel de imagine din copil, care este pătrunsă de atmosfera de rugăciune, este vie, rezistă până la o vârstă înaintată şi se transformă la vârsta cea mai înaintată în capacitatea de a binecuvânta, de a răspândi la mai departe şi altora atmosfera de rugăciune. Am exprimat acest lucru odată spunând: Nici un bătrân sau o bătrână nu vor putea binecuvânta la bătrâneţe cu adevărat bine, dacă nu s-au rugat cum se cuvine în copilărie. Dacă ne-am rugat ca şi copil cum se cuvine, atunci putem binecuvânta bine ca bătrân sau bătrână, asta înseamnă, cu puterea cea mai mare.

Deci prezentarea de asemenea noţiuni care ţin de latura cea mai intimă a omului, înseamnă să dotezi omul cu noţiuni vii; iar viul se metamorfozează, se transformă; se transformă chiar odată cu viaţa omului însuşi.

Să mai privim şi dintr-un cu totul alt unghi această structură tripartită a vârstei tinere. Până la schimbarea dentiţiei omul vrea să imite, până la maturitatea genitală vrea să stea sub autoritate; apoi vrea să-şi aplice propria judecată asupra lumii.

Putem exprima aceasta şi altfel. Atunci când omul iese din lumea sufletesc-spirituală, se înveşmântează cu un trup, ce vrea de fapt? El vrea să realizeze în lumea fizică cele trecute, pe care le-a trăit în spiritual. Omul este orientat într-un anume sens, înainte de schimbarea dentiţiei, cu totul înspre cele trecute. Omul mai este plin de acea dăruire pe care o dezvoltăm în lumea spirituală. De aceea se şi dăruieşte lumii înconjurătoare, prin imitarea oamenilor. Care este acum impulsul fundamental, atitudinea încă total inconştientă a copilului până la schimbarea dentiţiei? Această atitudine fundamentală este de fapt una foarte frumoasă, care şi trebuie cultivată. Este aceea care porneşte de la presupunerea, de la atitudinea sufletească inconştientă: Întreaga lume este morală. La sufletele de astăzi nu este întotdeauna aşa; dar există predispoziţia în om, atunci când pătrunde în lume, prin aceea că devine o fiinţă fizică, să pornească de la presupunerea inconştientă: Lumea este morală. De aceea este bine pentru întreaga educaţie până la schimbarea dentiţiei şi dincolo de ea, să se ia puţin în considerare această predispoziţie inconştientă: Lumea este morală. Eu am avut în vedere aceasta prin prezentarea în faţa dumneavoastră a două piese de lectură [Nota 51] pentru care am arătat mai întâi pregătirea, iar această pregătire trăia cu totul sub presupunerea că este realizată o caracterizare morală. Am încercat să caracterizez la piesa la care este vorba despre câinele ciobănesc, câinele de prăvălie şi câinele de salon, felul în care în regnul animal poate fi reflectată morala omenească. Am mai încercat ca în poezia despre viorea, scrisă de Hoffmann von Fallersleben [Nota 52], să apropiu de viaţa copilului morala fără pedanterie şi dincolo de cel de-al şaptelea an de viaţă, pentru ca să venim în întâmpinarea acestei presupuneri că lumea este morală. Acesta este lucrul înălţător şi mare când privim copiii, faptul că copiii sunt o rasă de oameni care crede în morala omenirii şi de aceea crede că lumea poate fi imitată. ❙ Copilul trăieşte astfel în trecut şi este adesea şi un revelator al trecutului prenatal, nu al celui fizic ci al celui spiritual-sufletesc.

La trecerea, ca şi copil, prin schimbarea dentiţiei, omul trăieşte, de fapt până la maturitatea genitală, în permanenţă în prezent şi se interesează de prezent. Iar acest lucru trebuie mereu luat în considerare la instruire şi educare, anume faptul că în fond copilul de vârstă şcolară vrea să trăiască în permanenţă în prezent. Dar cum se trăieşte în prezent? În prezent se trăieşte când se savurează lumea din jur într-un mod nu animalic ci omenesc. Într-adevăr, copilul, ca şcolar, vrea să savureze şi la oră lumea. Deci nu trebuie să întârziem să predăm în aşa fel încât nu în sens animalic, ci în sens înalt omenesc instruirea să fie pentru copil un fel de savoare şi nu ceva ce îi produce antipatie şi silă. În acest domeniu pedagogia a făcut chiar câteva începuturi bune. Dar este ceva periculos în acest domeniu. Pericolul constă în aceea că acest principiu, de a face din instruire un izvor de bucurie şi de savoare, poate fi distorsionat în ceva prozaic. Nu trebuie să se întâmple aşa ceva. Remediul poate fi găsit doar dacă pedagogul, instruitorul însuşi vrea să se ridice mereu din prozaic, pedanterie, filistinism. Poate realiza acest lucru doar prin cultivarea unei relaţii cu adevărat vii cu arta. Căci pornim de la o anume premiză când vrem să savurăm lumea omeneşte ❙ nu animalic ❙ de la premiza că lumea este frumoasă. Iar de la această premiză inconştientă porneşte de fapt copilul de la schimbarea dentiţiei la maturitatea genitală, anume că poate găsi lumea frumoasă. Această presupunere inconştientă a copilului, că lumea este frumoasă, deci că şi activitatea din clasă ar trebui să fie frumoasă, nu este împlinită chiar deloc, dacă ţinem cont în predarea intuitivă de reguli preparate doar din punct de vedere al utilităţii, ci atunci când încercăm noi înşine să pătrundem în trăirea artistică, pentru ca predarea să fie pătrunsă de artistic tocmai în această perioadă. Uneori ne pare îngrozitor de rău când citim în didacticile moderne şi vedem cum premisa bună, că am vrea să facem din instruire un izvor al bucuriei, nu ajunge să fie împlinită, că ceea ce discută dascălul cu elevii săi are un aspect inestetic, prozaic. Astăzi se practică de obicei predarea intuitivă după metoda socratică [Nota 53]. Dar întrebările care sunt puse copiilor au un caracter cu totul utilitarist, nu un caracter care trăieşte cât de cât în frumuseţe. Aici nu foloseşte nici o prezentare de exemple model. Nu e vorba de a-i spune dascălului: trebuie să te ţii de una şi alta la alegerea exemplelor model pentru învăţământul intuitiv, ci ca dascălul însuşi să se îngrijească, prin trăirea sa în artă, ca lucrurile pe care le discută cu copiii să aibă bun gust.

Primii ani de viaţă ai copilului, până la schimbarea dentiţiei, se desfăşoară cu presupunerea inconştientă: Lumea este morală. A doua perioadă de viaţă, de la schimbarea dinţilor până la maturitatea genitală, decurge în premisa inconştientă: Lumea este frumoasă. Şi numai odată cu maturitatea genitală începe cu adevărat premisa pentru găsirea acestui lucru în lume: Lumea este adevărată. De aceea de abia atunci învăţarea poate să înceapă să capete caracter "ştiinţific". Înainte de maturitatea genitală nu este bine să dăm predării un caracter doar sistematizator sau ştiinţific; căci o noţiune interioară corectă despre adevăr o capătă omul doar când s-a maturizat din punct de vedere sexual.

În acest fel veţi ajunge la înţelegerea că, odată cu copilul, trecutul coboară din lumile superioare, trăind în această lume, că la trecerea copilului prin schimbarea dentiţiei, în şcolarul ca atare se trăieşte prezentul, şi că, apoi, omul intră în acea treaptă de vârstă în care se fixează în sufletul său impulsurile viitorului. Trecutul, prezentul şi viitorul şi viaţa din ele: acestea trăiesc şi în omul în devenire.

Aici vrem să ne oprim şi să continuăm poimâine cu acest studiu, care va trece apoi tot mai mult în activitatea practică de predare.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

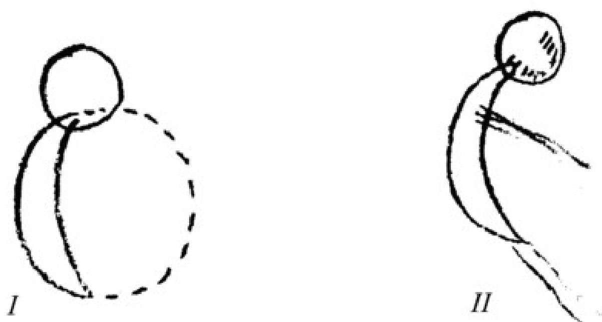
GA 293

A ZECEA CONFERINŢĂ

Stuttgart, 1 septembrie 1919

Am discutat despre fiinţa omenească din punct de vedere sufletesc şi spiritual. Am aruncat măcar un pic de lumină asupra felului în care omul poate fi privit din punctul de vedere spiritual, din cel sufletesc. Ceea ce am observat astfel din cele două puncte de vedere urmează să completăm prin legarea punctelor de vedere ale spiritualului, ale sufletescului, ale trupescului, pentru a avea o privire de ansamblu completă asupra omului şi pentru ca apoi să putem trece la cuprinderea, înţelegerea şi a trupescului exterior.

Mai întâi vrem să ne readucem în memorie ceea ce trebuie că ne-a atras atenţia din diferite părţi: faptul că omul are diferite forme în cele trei componente ale fiinţei sale [Nota 54]. Am atras atenţia asupra faptului [Nota 55] că, în mare, forma capului este forma sferică, cum în forma sferică se află de fapt esenţa trupească a capului omenesc. Apoi am atras atenţia asupra faptului că partea de piept a omului este fragmentul unei sfere, astfel încât, atunci când desenăm schematic, dăm capului o formă sferică, pieptului o formă de lună şi ne este clar că în această formă de lună este cuprins un fragment de sferă, o parte a unei sfere. Astfel va trebui să ne spunem: Putem completa forma de lună a părţii de piept omenesc. Şi doar atunci veţi putea cuprinde în mod adecvat această parte mediană a fiinţei omeneşti, forma de piept a omului, când o veţi privi şi pe ea ca pe o sferă, dar ca pe o sferă din care doar o parte, o lună este vizibilă, iar cealaltă parte este invizibilă (fig.1.). Veţi vedea poate din aceasta, că în acele vremuri vechi, în care, într-o mai mare măsură decât în vremurile de mai târziu, era prezentă capacitatea de a vedea forme, nu era greşit să vorbeşti de cap ca şi corespunzător soarelui, de lună ca şi corespunzătoare formei pieptului. Şi, precum atunci când luna nu este plină, se vede doar un fragment sferic din lună, astfel se vede din partea de mijloc a omului, în forma pieptului, de fapt doar un fragment. Din aceasta puteţi deduce că forma de cap a omului este ceva relativ complet, aici, în lumea fizică. Forma de cap se arată fizic drept ceva complet. Ea este, într-o anumită măsură, întru totul ceea ce arată a fi. Ea ascunde cel mai puţin din ceea ce este.

Partea de piept a omului ascunde deja foarte mult din sine; păstrează ceva nevăzut din esenţa sa. Este foarte important pentru cunoaşterea fiinţa omeneşti să cuprindem faptul că din partea de piept o bună porţiune este invizibilă. Şi astfel putem spune: Partea de piept ne arată pe de o parte, înspre spate, o calitate trupească; înspre faţă, trece în calitatea sufletească. Capul este întru totul trup; partea de piept a omului este trup înspre spate, suflet înspre faţă. Deci, purtăm cu noi un adevărat trup fizic, doar prin faptul că avem un cap ce ni se odihneşte pe umeri. Avem asupra noastră trup şi suflet, prin faptul că desprindem pieptul nostru din restul părţii de piept şi îl prelucrăm, îl străbatem de sufletesc.

Acum, în aceste două părţi ale omului, sunt implantate mai întâi, anume pentru privirea exterioară, în partea de piept, membrele. A treia parte este doar omul membrelor. Acum, în ce fel putem de fapt înţelege omul membrelor? Putem înţelege omul membrelor doar dacă cuprindem cu privirea faptul că au rămas alte părţi de la forma de sferă decât la partea de piept. La partea de piept a rămas o parte din periferie. La membre a rămas mai mult ceva din interior, de la razele sferei, astfel că părţile interioare ale sferei sunt implantate ca membre.

Nu ne descurcăm, cum vă spuneam adesea, dacă structurăm doar schematic una într-alta. Trebuie mereu să întrepătrundem una cu cealaltă, pentru că în aceasta constă viul. Spunem: Avem omul-membre, care constă din membre. ❙ Dar, vedeţi dumneavoastră, şi capul are membrele sale. Dacă priviţi cum trebuie craniul, găsiţi că, de exemplu, la craniu sunt ataşate oasele maxilarului superior şi ale celui inferior (fig.II). Ele sunt de-a dreptul implantate, precum membrele. Craniul are şi el membrele sale, iar maxilarul superior şi cel inferior sunt aşezate ca membre la craniu. Doar că sunt atrofiate, la craniu. Ele sunt dezvoltate cu adevărat puternic la restul omului, la craniu sunt atrofiate, şi sunt doar formaţiuni osoase. Şi mai există o diferenţă: dacă priviţi membrele craniului, ca maxilar infe-rior şi superior, veţi vedea că la ele este vorba în esenţă mai mult de realizarea efectului oaselor. Dacă veţi examina membrele aşezate la întregul nostru trup, deci întreaga esenţă a omului-membre, va trebui să căutaţi esenţialul în îmbrăcămintea cu muşchi şi vase de sânge. Într-un anume sens, sistemului nostru muscular şi sangvin pentru braţe şi picioare, mâini şi tălpi, oasele îi sunt doar introduse. Şi, într-un anume sens, la maxilarul superior şi inferior, ca membre ale capului, musculatura şi vasele sangvine sunt cu totul atrofiate. Ce înseamnă asta? ❙ Vedeţi dumneavoastră, în sânge şi muşchi rezidă organicul voinţei, precum am auzit deja. Astfel că, pentru voinţă, sunt dezvoltate în principal braţe şi picioare, mâini şi tălpi. Cele ce servesc în principal voinţei, sângele şi muşchii, sunt, până la un anumit grad, luate din membrele capului, pentru că în ele trebuie să se dezvolte ceea ce înclină înspre intelect, înspre cunoaşterea prin gândire. Dacă vreţi deci să studiaţi cum se revelă lumii voinţa în formele exterioare, studiaţi braţele şi picioarele, mâinile şi tălpile. Dacă vreţi să studiaţi felul în care inteligenţa se revelă lumii, studiaţi

capul drept craniu, drept structură osoasă, şi felul în care se ataşează maxilarul superior, maxilarul inferior precum şi alte lucruri ce apar asemănător unor membre, la cap. Pentru că puteţi vedea peste tot formele exterioare ca revelaţie a interiorului. Şi doar atunci înţelegeţi formele exterioare, când le priviţi ca pe revelaţii ale interiorului.

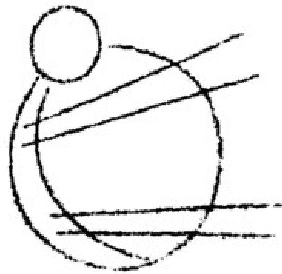
Acum, vedeţi dumneavoastră, am găsit întotdeauna că pentru majoritatea oamenilor este foarte greu să înţeleagă ce relaţie există între oasele lungi ale braţelor şi picioarelor şi oasele netede ale capului. Aici tocmai pentru dascăl este bine să-şi însuşească o noţiune, care este departe de viaţa obişnuită. Şi aici, ajungem la un capitol foarte, foarte dificil, poate cel mai dificil pentru rerezentarea pe care trebuie să o depăşim în aceste prelegeri pedagogice.

Vă este cunoscut faptul că Goethe şi-a oprit mai întâi atenţia asupra aşa numitei teorii a vertebrei referitoare la craniu. Ce înseamnă aceasta? Aceasta înseamnă că ideea metamorfozei este aplicată la om şi la aspectul său. Dacă privim coloana vertebrală omenească, vedem o vertebră aşezată deasupra alteia. Putem desprinde o astfel de vertebră cu extensiile sale, prin care apoi trece măduva (se desenează).

Acum, Goethe a observat prima dată la un craniu de berbec, în Veneţia [Nota 56], cum toate oasele capului sunt oase de vertebre spinale transformate. Asta înseamnă, dacă ne închipuim unele organe extinse şi altele restrânse, obţinem din această formă de vertebră osul neted al capului. Goethe a fost foarte impresionat de acest lucru, căci din aceasta a trebuit să tragă concluzia – lucru care era foarte important pentru el –, că craniul este o vertebră transformată, de formă superioară.

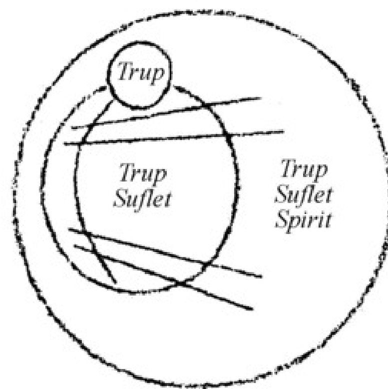
Putem acum observa destul de uşor că oasele craniului provin prin transformare, prin metamorfoză, din vertebrele coloanei vertebrale. Dar acum devine foarte greu să percepem şi oasele de membre, adică oasele de membre ale capului, maxilarul inferior şi superior – Goethe a încercat să le vadă, dar încă într-un mod exterior – ca pe o transformare, o metamorfoză a vertebrelor, respectiv a oaselor capului. De ce se întâmplă aceasta? Vedeţi, acest lucru vine de acolo, că un os lung, pe care-l aveţi undeva, este şi el o metamorfoză, o transformare a osului capului, dar într-un mod cu totul deosebit. Puteţi relativ uşor să vă imaginaţi o vertebră spinală transformată în os al capului, gândind unele părţi mărite iar altele micşorate. Dar nu veţi obţine atât de uşor din osul lung al braţelor sau picioarelor osul capului, oasele plate ale capului. Pentru că aici trebuie mai întâi să realizaţi o anumită procedură, dacă vreţi să le obţineţi pe acestea. Cu oasele lungi ale braţelor sau picioarelor trebuie să realizaţi aceeaşi procedură pe care aţi realiza-o dacă la îmbrăcarea unui ciorap sau a unei mănuşi aţi întoarce mai întâi interiorul în afară, deci dacă l-aţi răsfrânge. Acum este relativ uşor de închipuit cum arată o mănuşă sau un ciorap, atunci când partea interioară este întoarsă în afară. Dar osul lung nu este uniform. El nu este atât de subţire, ca să fie construit la fel în interior şi în exterior. El este construit diferit la interior şi înafară. Dacă v-aţi face ciorapul în felul acesta şi apoi l-aţi face elastic, ca să-i daţi în afară o formă artistică, cu tot felul de ieşituri şi intrări şi apoi l-aţi răsfrânge, atunci n-aţi mai obţine în afară aceeaşi formă precum cea dinăuntru, atunci când l-aţi răsfrânt. Tot astfel este la osul lung. Trebuie să răsfrângem interiorul în afară şi exteriorul înăuntru, iar atunci va reieşi forma osului capului, astfel că membrele omeneşti sunt nu doar oase de cap transformate, ci, în afară de aceasta, oase de cap răsfrânte. De unde vine asta? Aceasta provine din situaţia în care capul îşi are centrul undeva în interior; îl are concentric. Nu în mijlocul sferei îşi are centrul pieptul; pieptul îşi are centrul foarte departe. Acest lucru este realizat aici în desen doar fragmentar, pentru că ar fi foarte mare, dacă am desena tot. Deci pieptul îşi are centrul foarte departe.

Şi unde îşi are atunci sistemul membrelor centrul său? Acum ajungem la cea de a doua dificultate. Sistemul de membre îşi are centrul în întreg mediul înconjurător. Centrul sistemului de membre este de fapt o sferă, deci contrariul unui punct. O suprafaţă de sferă. De fapt centrul se află peste tot; de aceea puteţi să vă răsuciţi în toate părţile şi de peste tot pătrund razele. Ele se unesc cu dumneavoastră.

Ceea ce este în cap, porneşte din cap; ceea ce trece prin membre, se reuneşte în dumneavoastră. De aceea a trebuit să spun şi în celelalte prelegeri [Nota 57]: Trebuie să vă imaginaţi membrele implantate. Noi suntem cu adevărat o lume întreagă, doar că ceea ce vrea să intre în noi din afară se densifică la capăt şi devine vizibil. O mică părticică din ceea ce suntem devine vizibilă în membrele noastre, astfel că membrele sunt ceva trupesc, aceasta este însă doar un minuscul atom din ceea ce e prezent în membrele omului: spirit. Trup, suflet şi spirit sunt în sistemul de membre al omului. Trupul este doar sugerat în membre; dar în membre este de asemenea prezent sufletescul, şi este prezent spiritualul, care cuprinde în fond întreaga lume.

Acum am mai putea face şi un alt desen al omului. Am putea spune: Omul este mai întâi o sferă uriaşă, ce cuprinde întreaga lume, apoi o sferă mai mică, iar apoi o sferă şi mai mică. Doar sfera cea mai mică devine întru totul vizibilă; sfera ceva mai mare devine doar în parte vizibilă; sfera cea mai mare devine vizibilă doar în capetele razelor ce pătrund, restul rămâne invizibil. Astfel omul este constituit în forma sa, pornind de la lume.

Din nou, în sistemul de mijloc, în sistemul de piept, avem reunirea sistemului de cap cu cel de membre. Dacă priviţi coloana vertebrală cu extensiile coastelor, veţi observa că acestea sunt încercarea de a se închide în faţă. Înapoi totul este încheiat, în faţă se face doar încercarea unei încheieri; nu reuşeşte deplin. Cu cât sunt coastele mai îndreptate spre cap, cu atât mai mult reuşesc să se încheie, dar, cu cât sunt situate mai jos, cu atât mai puţin reuşesc. Ultimele coaste nu se mai ating, pentru că aici li se împotriveşte acea forţă care vine ulterior din afară, în membre.

În legătură cu această corelaţie a omului cu întreg macrocosmosul, grecii aveau încă o puternică conştienţă. Iar egiptenii ştiau aceasta foarte bine, doar că o ştiau cumva abstract. Astfel puteţi vedea, dacă priviţi sculpturi egiptene, sau oricare sculpturi mai vechi, că este exprimat acest gând asupra cosmosului. Nu veţi înţelege altfel ce au făcut oamenii în timpurile vechi, dacă nu ştiţi că au făcut ceea ce corespundea credinţei lor: Capul este o sferă mică, un corp ceresc în mic; membrele sunt o bucată din marele corp ceresc, peste tot unde pătrunde cu razele în configuraţia omenească. Grecii au avut o reprezentare frumoasă, armonios dezvoltată în sine asupra acestui lucru, de aceea au fost sculptori buni. Iar astăzi nu poate încă nimeni pătrunde cu adevărat arta plastică omenească, dacă nu devine conştient de această relaţie a omului cu universul. Altfel va copia mereu doar în exterior formele naturii.

Acum veţi recunoaşte tocmai din ceea ce v-am spus aşa, dragii mei prieteni, că membrele sunt mai mult îndreptate spre lume, capul mai mult spre fiecare om în parte. Încotro tind atunci mai mult membrele? Ele vor tinde mai mult înspre lumea în care se mişcă omul şi în care îşi schimbă mereu chiar locul. Ele vor avea legătură cu mişcarea lumii. Să înţelegeţi aceasta bine: membrele au legătură cu mişcarea lumii.

Prin faptul că mergem prin lume, prin acţiunea în lume, suntem omul membrelor. Ce sarcină are mişcarea lumii faţă de ţeastă, capul nostru? El se odihneşte pe umerii noştri, v-am mai spus-o dintr-un alt punct de vedere. El mai are sarcina de a linişti mereu în sine mişcarea lumii. Dacă vă transpuneţi cu spiritul dumneavoastră în cap, puteţi într-adevăr să vă faceţi o imagine a acestei transpuneri, prin aceea că vă gândiţi un răstimp că v-aţi afla într-un tren; el se deplasează înainte, dumneavoastră sunteţi aşezaţi liniştiţi în el. Astfel şade liniştit sufletul în capul care se lasă transportat de membre şi aduce mişcarea la linişte în interior. Vă puteţi întinde chiar când aveţi loc în compartiment, şi vă puteţi odihni, deşi această odih-nă este, totuşi, un neadevăr, pentru că totuşi goniţi cu acel tren, poate în vagonul de dormit, prin lume; totuşi aveţi sentimentul liniştii | astfel linişteşte în dumneavoastră capul ceea ce membrele pot realiza ca mişcare în lume. Iar partea de piept se află chiar la mijloc. Ea mijloceşte mişcarea din exterior cu ceea ce linişteşte capul.

Gândiţi-vă acum: intenţia noastră ca om ţinteşte tocmai înspre imitarea, preluarea mişcării mediului prin membrele noastre. Ce facem atunci? Dansăm. În realitate dansaţi; celălalt dans este doar un dans fragmentar. Tot dansul a pornit de acolo, de la imitarea în mişcări, în mişcările membrelor omului, a mişcărilor pe care le fac planetele, celelalte corpuri cereşti, Pământul însuşi.

Dar cum e atunci cu capul şi cu pieptul, dacă reluăm dansând mişcările cosmice în mişcările noastre ca om? Vedeţi dumneavoastră, este ca şi cum mişcările pe care le realizăm în lume s-ar depozita în cap şi în piept. Nu se pot continua prin piept înspre cap, pentru că individul se odihneşte pe umeri, nu lasă mişcările să se continue în suflet. Sufletul trebuie să participe în linişte la mişcări, pentru că, iată, capul se odihneşte pe umeri. Ce face atunci? Începe să reflecteze din sine însuşi ceea ce realizează membrele dansând. Începe să mormăie când membrele realizează mişcări neregulate; începe să şopotească atunci când membrele fac mişcări regulate, şi începe chiar să cânte atunci când membrele realizează armonioasele mişcări cosmice ale Universului. Astfel, mişcarea de dans se transpune înafară, în cântec, înlăuntru, în muzicalitate.

Fiziologia senzorială nu va reuşi niciodată să înţeleagă senzaţia, dacă nu va considera omul ca fiinţă cosmică; va spune mereu: Afară există mişcările aerului, înlăuntru omul percepe sunetul. Ce legătură este între mişcările aerului şi sunet, nu se poate şti. | Asta stă scris în fiziologii şi psihologii, în unele la sfârşit, în altele la început; aceasta e toată diferenţa.

De unde vine asta? Asta vine de acolo că oamenii care practică psihologia sau fiziologia nu ştiu că, ceea ce are omul în exterior ca mişcări, este liniştit în interior în suflet şi astfel începe să treacă în sunete. Şi tot astfel este cu toate celelealte percepţii senzoriale. Pentru că organele capului nu participă la mişcările exterioare, ci reflectă aceste mişcări înapoi în piept şi le fac sunet, le fac altă percepţie senzorială. Aici este originea senzaţiilor. Aici însă rezidă şi relaţia dintre arte. Artele muzice, muzicale iau naştere din artele plastice şi arhitectonice, prin faptul că ceea ce sunt artele plastice şi arhitectonice înafară, sunt artele muzicale înlăuntru. Reflectarea lumii dinlăuntru în afară, aceasta sunt artele muzicale. | Astfel se situează omul în Univers. Percepeţi o culoare ca mişcare ajunsă la liniştire. Mişcarea n-o percepeţi în exterior, ca şi cum aţi sta întins într-un tren şi aţi putea avea iluzia că vă aflaţi în repaos. Lăsaţi trenul să se mişte afară. Astfel lăsaţi trupul dumneavoastră să refacă lumea exterioară prin fine mişcări ale membrelor, pe care nu le percepeţi, iar dumneavoastră înşivă percepeţi înăuntru culorile şi sunetele. Datoraţi aceasta condiţiei în care vă lăsaţi capul purtat în linişte, ca formă, de către organismul de membre.

Vă spuneam că ceea ce vă transmit aici este o treabă destul de dificilă. Este deosebit de dificilă din cauză că, spre înţelegerea acestor lucruri, nu se face absolut nimic în vremurile noastre. Prin tot ceea ce asimilăm ca educaţie a timpului nostru, se are grijă ca oamenii să rămână neştiutori despre acest fel de lucruri, ca cele prezentate dumneavoastră astăzi. Ce se întâmplă de fapt prin educaţia noastră de astăzi? Da, omul nu învaţă să cunoască cu adevărat întru totul cum este un ciorap sau o mănuşă, dacă nu le întoarce o dată, căci nu va şti atunci niciodată ce anume din ciorap sau mănuşă îi atinge pielea; ştie doar ceea ce este în afară. Astfel, prin educaţia de astăzi, omul ştie doar ceea ce este întors în afară. El primeşte concepte doar pentru jumătate de om. Căci nici măcar membrele nu le poate înţelege. Căci pe acelea le-a transformat spiritul.

Ceea ce am prezentat astăzi putem denumi şi aşa, putem spune: Dacă privim întregul om, în totalitate, cum stă în faţa noastră în lume, mai întâi ca om al membrelor, atunci se arată ca atare după spirit, suflet şi trup. Dacă îl privim ca om al pieptului, ni se arată ca suflet şi trup.

Sfera mare (vezi desenul): spirit, trup, suflet; sfera mai mică: trup, suflet; sfera cea mai mică: doar trup. La conciliul din anul 869, episcopii bisericii catolice au interzis omenirii să ştie ceva despre sfera mare. Au explicat atunci că este dogmă a bisericii catolice faptul că există numai sfera mediană şi sfera cea mai mică, faptul că omul constă doar din trup şi suflet, că sufletul cuprinde ceva spiritual doar ca o calitate a sa; sufletul ar fi, pe de o parte, şi de gen spiritual. Spirit nu mai există din anul 869, pentru cultura Occidentului ce porneşte de la catolicism. | Dar odată cu relaţia faţă de spirit s-a eradicat relaţia omului cu lumea. Omul a fost mânat tot mai mult în egoismul său. Astfel că însăşi religia a devenit tot mai egoistă şi mai egoistă, iar astăzi trăim într-o vreme în care, aş zice, trebuie cunoscută din nou, din observarea spirituală, relaţia omului cu spiritul, şi prin aceasta cu lumea.

Cine e de fapt vinovat că am dobândit un materialism al ştiinţelor naturii? Principala vină pentru materialismul ştiinţelor naturii o poartă biserica catolică, pentru că în anul 869, la conciliul de la Constantinopol a eradicat spiritul. Ce s-a întâmplat de fapt atunci? Priviţi capul omenesc. El s-a format în cadrul lumii de fapte a evenimentelor universale în aşa fel încât astăzi este cel mai vechi membru component al omului. Capul a reieşit mai întâi din animalele superioare, apoi, mergând tot mai înapoi, din animalele inferioare. Referitor la capul nostru, provenim din lumea animală. Aici nu e nimic de zis | capul este doar un animal dezvoltat mai departe. Ne întoarcem la lumea animală inferioară dacă vrem să căutăm strămoşii capului nostru. Pieptul nostru a fost adăugat abia mai târziu capului; acesta nu mai este atât de animalic precum capul. Noi am dobândit pieptul abia în vremuri mai târzii. Iar membrele, noi, oamenii, le-am obţinut ca cele mai târzii organe; ele sunt organele cele mai omeneşti. Ele nu sunt transformate din organele animale, ci sunt ataşate mai târziu. Organele animalice sunt formate independent, dinspre Cosmos către animale, iar organele omeneşti s-au format independent adăugându-se mai târziu la piept. Dar prin aceea că biserica catolică a ascuns conştienţei omului relaţia sa cu Universul, deci cu adevărata natură a membrelor sale, ea a transmis veacurilor următoare doar puţine despre piept şi în principal despre cap, despre craniu. Şi aici materialismul şi-a dat seama că craniul provine de la animale. Şi acum vorbeşte despre faptul că întregul om provine din animal, în timp ce organele pieptului şi organele membrelor s-au format adăugându-se mai târziu. Tocmai prin faptul că biserica catolică a ascuns omului natura membrelor sale, legătura sa cu lumea, ea a cauzat căderea vremurilor materialiste de mai târziu în ideea, ce are importanţă doar pentru cap, pe care însă o foloseşte pentru întregul om. Biserica catolică este de fapt creatoarea materialismului în acest domeniu al teoriei evoluţioniste. Este necesar ca îndeosebi învăţătorul tinerilor de astăzi să ştie astfel de lucruri. Căci el trebuie să-şi lege interesul de ceea ce s-a întâmplat în lume. Iar el trebuie să cunoască lucrurile ce se întâmplă în lume, pornind de la fundamente.

Am încercat astăzi să ne clarificăm cum se face că vremurile noastre au devenit materialiste, anume prin aceea că am început cu ceva total diferit: cu forma de sferă şi de lună şi cu forma de raze a membrelor. Asta înseamnă că aparent am început cu total contrariul, pentru a clarifica un fapt măreţ, uriaş, de istorie culturală. Acest lucru este însă necesar, ca îndeosebi dascălul, care nu poate să facă în rest nimic cu omul în devenire, să fie în stare să cuprindă faptele de cultură pornind de la fundamente. Atunci va asimila ceva ce este necesar, dacă vrea să educe adecvat dinlăuntrul său, prin relaţiile in- şi subconştiente cu copilul. Căci atunci el va avea respectul cuvenit faţă de structura umană. El va vedea pretutindeni în configuraţia umană relaţiile cu lumea cea mare. El se va apropia altfel de această configuraţie umană, decât dacă va vedea în om ceva asemănător cu un animăluţ mai bine dezvoltat, un trup animalic mai bine dezvoltat. Astăzi, dascălul se înfăţişează de fapt, chiar dacă uneori îşi mai face iluzii în “cutiuţa lui de la mansardă”, se înfăţişează celorlalţi oameni cu conştienţa clară că omul în dezvoltare este un dobitoc mic, un animăluţ, şi el că trebuie să dezvolte acest animăluţ | ceva mai mult decât a făcut-o deja natura. Altfel va simţi dacă va spune: Aici este un om, de la care pornesc legături înspre întreaga lume, iar în fiecare copil în creştere am ceva, dacă lucrez întru câtva la aceasta, fac ceva ce are însemnătate în întreaga lume. Ne aflăm aici în sala de clasă: în fiecare copil se află un centru, pornind dinspre lume, dinspre macrocosmos. Această sală de clasă este centrul, da, multe puncte de centru ale macrocosmosului. | Gândiţi-vă cu un simţământ viu, ce înseamnă aceasta! Cum trece aici ideea de Univers şi relaţia sa cu omul într-un sentiment care preasfinţeşte fiecare activitate în parte a predării. Fără a avea astfel de sentimente despre om şi despre Univers, nu ajungem să predăm cu seriozitate şi în mod adecvat. În momentul în care avem astfel de sentimente, acestea se transmit prin legături subpământeşti la copii. Într-un alt context v-am spus [Nota 58] că trebuie să te simţi minunat atunci când vezi cablurile ducând prin pământ la plăcile de cupru, iar pământul conducând mai departe electricitatea fără cabluri. Dacă veţi merge în şcoală doar cu sentimente omeneşti egoiste, atunci aveţi nevoie de tot felul de cabluri | cuvintele |, pentru a vă înţelege cu copiii. Dacă aveţi marile sentimente cosmice atunci când dezvoltaţi astfel de idei ca cele tocmai dezvoltate de noi, atunci înspre copil va duce un conductor subpământean. Atunci sunteţi una cu copiii. În aceasta rezidă ceva din relaţiile tainice ale dumneavoastră cu toţi şcolarii. Din astfel de sentimente trebuie să fie constituit şi ceea ce numim noi pedagogie. Pedagogia nu e permis să fie o ştiinţă, ea trebuie să fie o artă. Şi unde este arta pe care să o poţi învăţa fără a trăi tot timpul în sentimente? Sentimentele însă, în care trebuie să trăieşti, pentru a putea exersa acea mare artă a vieţii care este pedagogia, aceste sentimente pe care trebuie să le ai faţă de pedagogie, ele sunt înfocate doar de contemplarea marelui Univers şi relaţia sa cu omul.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

A UNSPREZECEA CONFERINŢĂ

Stuttgart, 2 septembrie 1919

Dacă veţi putea cuprinde mai întâi, din punctul de vedere evidenţiat în prelegerea anterioară, fiinţa trupească a omului pornind de la spirit şi de la suflet, atunci veţi putea repede ordona tot ce aveţi nevoie în construirea şi dezvoltarea acestei fiinţe trupeşti. Astfel că, înainte de a trece apoi în următoarele prelegeri la descrierea trupească a omului, vom continua această clarificare din perspectiva spirituală.

Ieri aţi putut recunoaşte felul în care este structurat omul: ca om de cap, ca om de trunchi, ca om de membre. Aţi văzut, deasemenea, că relaţiile fiecăruia dintre aceste trei membre componente cu lumea sufletească şi spirituală sunt diferite.

Să privim mai întâi configuraţia de cap a omului. Am spus ieri: capul este predominant trup. Omul de piept l-am privit ca "trupesc" şi sufletesc. Iar pe omul de membre ca "trupesc", sufletesc şi spiritual. Dar prin aceasta desigur n-am epuizat esenţa capului, dacă vom spune: capul este predominant trup. Realitatea este deja astfel, anume că lucrurile nu sunt delimitate strict, aşa că putem la fel de bine să spunem: capul este sufletesc şi spiritual în alt fel decât pieptul şi membrele. Capul este deja, atunci când se naşte omul, predominant trup, deci s-a întruchipat într-o anumită măsură ceea ce îl compune ca şi cap, în forma capului trupesc. Astfel capul arată aşa | este şi primul lucru care se dezvoltă în evoluţia embrionară |, încât general omenescul se arată mai întâi spiritual-sufleteşte în cap. Ce relaţie este între trupul cap şi laturile sufletească şi spirituală? Deoarece capul este un trup destul de complet dezvoltat, deoarece tot ce ţine de evoluţie el a parcurs prin animalic înspre omenesc, în stadiile timpurii de evoluţie, de aceea el poate fi dezvoltat din punct de vedere trupesc în modul cel mai desăvârşit. Sufletescul este astfel legat cu acest cap, încât copilul prin naşterea sa şi în tot timpul dezvoltării sale în primii ani de viaţă, visează în cap tot ceea ce este sufletesc. Iar spiritul doarme în cap.

Acum avem o ciudată alcătuire de trup, suflet şi spirit în capul omenesc. Avem un trup foarte, foarte pronunţat dezvoltat drept cap. Avem în el un suflet visător, un suflet evident visător şi un spirit încă adormit. Acum e vorba de a vedea în acest fapt, pe care tocmai l-am caracterizat, concordanţa cu întreaga dezvoltare a omului. Această dezvoltare este de o asemenea natură până la schimbarea dentiţiei, încât omul este preponde-rent o fiinţă imitativă. Omul face tot ce vede în mediul său. Faptul că poate face acest lucru este datorat tocmai faptului că spiritul capului său doarme. Datorită acestui fapt, el poate rămâne în afara capului său cu acest spirit de cap. Poate să rămână în mediul înconjurător. Căci atunci când dormim, suntem cu spiritual-sufletescul nostru în afara trupului. Copilul se află cu spiritual-sufletescul său, cu spiritul său adormit şi cu sufletul său visător în afara capului. El se află la cei care sunt în mediul său înconjurător, trăieşte cu cei ce sunt în mediul său. De aici şi calitatea de fiinţă imitatoare a copilului. De aici porneşte şi evoluţia iubirii faţă de mediul înconjurător, tot din sufletul visător, şi, în principal, iubirea faţă de părinţi. Atunci când omul primeşte al doilea rând de dinţi, când trece prin schimbarea dentiţiei, acest lucru înseamnă de fapt în dezvoltarea sa ultima încheiere a evoluţiei capului. Chiar dacă capul este deja născut complet ca şi trup, mai trece încă printr-o ultimă dezvoltare în primii şapte ani de viaţă ai omului. Trecerea aceasta se încheie, îşi are punctul terminal în schimbarea dentiţiei.

Ce s-a încheiat de fapt aici? Vedeţi, aici s-a încheiat organizarea formei. Omul a turnat în acest moment în trupul său ceea ce îl întăreşte, ce îl face să fie în mod preponderent formă. Când vedem cel de-al doilea rând de dinţi ieşind din om, putem spune: S-a încheiat prima dispută cu lumea. | Omul a făcut ceea ce ţine de darea formei sale, de conturarea sa. În timp ce omul îşi integrează în acest timp forma sa, figura sa pornind din cap, cu el, ca om de piept, se întâmplă altceva.

În piept, lucrurile stau cu totul altfel decât pentru cap. Pieptul este un organism care de la bun început, de când s-a născut omul este trupesc-sufletesc. Pieptul nu este doar trupesc precum capul; pieptul este trupesc-sufletesc, doar spiritul îl mai are visător în afara sa. Deci dacă vom observa copilul în primii săi ani, atunci trebuie să observăm cu mare atenţie trezia mai mare, vioiciunea mai mare a membrelor pieptului faţă de membrele capului. N-ar fi deloc drept să privim omul ca o fiinţă haotic amestecată.

La membre, din nou, situaţia este alta. Aici, din prima clipă a vieţii, sunt strâns unite spiritul, sufletul şi trupul; ele se întrepătrund. Aici şi copilul este foarte treaz de la bun început. Acest lucru îl observă cei care trebuie să educe în primii ani fiinţa care se agită şi dă din picioare. Aici totul este treaz, doar că este neformat. Acesta este în fond secretul omului: spiritul său de cap este deja foarte, foarte dezvoltat la naştere, dar el doarme. Sufletul său de cap este foarte dezvoltat când se naşte, dar visează numai. Ele trebuie să se trezească încetul cu încetul. Ca om al membrelor, omul este într-adevăr foarte treaz când se naşte, dar încă neformat, nedezvoltat.

De fapt trebuie să dezvoltăm doar omul de membre şi o parte a omului de piept. Căci omul de membre şi omul de piept au apoi sarcina de a trezi omul de cap, astfel că aici obţineţi de fapt adevărata caracteristică a educării şi instruirii. Dezvoltaţi omul de membre şi o parte a omului de piept şi lăsaţi ca omul de membre şi o parte a omului de piept să trezească cealaltă parte a omului de piept şi omul de cap. Din aceasta vedeţi că vă întâmpină în copil un lucru considerabil. El vă întâmpină cu ceea ce poartă prin naştere în spiritul său împlinit şi în sufletul său relativ împlinit. Iar dumneavoastră trebuie să dezvoltaţi ceea ce vă aduce ca spirit incomplet şi suflet şi mai puţin complet.

Dacă lucrurile ar fi altfel, atunci educarea, adevărata educare şi instruire ar fi cu totul imposibile. Căci, gândiţi-vă, dacă am vrea să educăm şi instruim întregul spirit pe care omul îl aduce pe lume, potenţial, atunci ar trebui, ca educatori, să fim mereu întru totul pe măsura celor ce pot lua naştere dintr-un om. Ei bine, aici aţi putea renunţa foarte curând ca educatori, căci aţi putea educa oameni doar atât de deştepţi şi de geniali precum sunteţi dumneavoastră înşivă. Ajungeţi desigur în situaţia de a trebui să educaţi oameni mult mai deştepţi şi mai geniali într-un anume domeniu, decât sunteţi dumneavoastră înşivă. Acest lucru este posibil doar pentru că în educaţie avem de-a face doar cu o parte a omului; cu acea parte a omului pe care o putem educa şi atunci când nu suntem atât de deştepţi şi de geniali, şi poate nici atât de buni pe

cât este el de predispus la geniali-tate, la deşteptăciune, la bunătate. Ce putem realiza cel mai bine în educaţie este tocmai educarea voinţei şi o parte a educării sufleteşti. Căci ceea ce educăm prin voinţă, adică prin membre, ceea ce educăm prin simţire, adică printr-o parte a omului de piept, putem să aducem până la gradul de desăvârşire pe care-l avem noi înşine. Şi tot aşa precum nu numai un servitor, dar şi deşteptătorul poate fi programat să trezească un om mult mai deştept decât el, tot astfel poate educa un om mult mai puţin genial şi chiar mult mai puţin bun pe un om care este predispus la lucruri mult mai bune decât el însuşi. Cu toate acestea va trebui să ne fie foarte clar că în legătură cu tot ce este intelectual nu trebuie să fim deloc pe măsura omului ce se dezvoltă; dar că în privinţa bunătăţii, pentru că e vorba de dezvoltarea voinţei – cum vedem şi din acest punct de vedere –, va trebui să tindem spre tot ce e posibil de tins. Învăţăcelul poate deveni mai bun decât noi, dar cu siguranţă nu o va face dacă la educaţia noastră nu se mai adaugă o alta, prin lume sau prin alţi oameni.

V-am sugerat în aceste prelegeri că în limbaj rezidă un anume geniu. Geniul limbii este, spuneam, genial; el este mai deştept decât noi. Putem învăţa multe din felul în care este alcătuită limba, din felul în care limba îşi conţine spiritul.

Dar geniu se mai află şi în alte lucruri dimprejurul nostru nu numai în limbă. Să reflectăm la cele tocmai însuşite: Faptul că omul pătrunde în lume cu spiritul adormit, cu sufletul visător în privinţa capului; deci că avem nevoie de foarte timpuriu, de la naştere, să educăm omul prin voinţă, căci dacă nu am putea acţiona asupra lui prin voinţă, n-am putea ajunge la spiritul adormit de cap. Am crea însă o mare lacună în dezvoltarea omenească, dacă n-am putea ajunge cumva la spiritul capului său. Omul s-ar naşte, spiritul capului său ar fi adormit. Nu putem încă să facem copilul ce dă din picioruşe să facă gimnastică sau euritmie. Nu merge. Nu putem prea bine nici să-i înlesnim o educaţie muzicală în vreme ce el de-abia dă din picioruşe şi cel mult zbiară ceva cu gura. Nici cu arta nu putem să ne apropiem. Nu găsim încă o punte clară între voinţă şi spiritul adormit al copilului. Mai târziu, când ajungem cumva la voinţa copilului, putem acţiona asupra spiritului adormit, când deja îi putem rosti în faţă primele cuvinte, căci deja prin aceasta se face prima mişcare către voinţă. Atunci, ceea ce am iniţiat prin primele cuvinte în organul vorbirii se propagă deja ca activitate volitivă în spiritul adormit al capului şi începe să-l trezească. Dar în primele zile n-avem încă o punte adevărată. Nu porneşte un curent din membre, în care este trează voinţa, este treaz spiritul, înspre spiritul adormit al capului. Mai are nevoie de încă un mediator. Aici nu putem să ne servim de prea multe mijloace, ca educatori umani, în prima perioadă a omului.

Aici apare ceva ce este şi geniu şi spirit în afara noastră. Limba îşi are geniul său, dar în prima perioadă a dezvoltării copilului nu putem apela încă la spiritul limbii. Dar natura îşi are geniul ei, spiritul ei. Dacă nu l-ar avea, noi, oamenii ar trebui să ne atrofiem prin lacuna care s-ar crea, educaţional, în dezvoltarea noastră din primii ani de viaţă. Aici geniul naturii creează ceva ce poate forma această punte. El permite naşterea unei substanţe din dezvoltarea membrelor, din omul de membre, care, fiind legată în dezvoltarea ei şi cu omul de membre, are în sine ceva din acest om de membre – acesta este laptele. Laptele ia naştere în fiinţa umană feminină în legătură cu membrele superioare, cu braţele. Organele producătoare de lapte sunt în acelaşi timp ceea ce se continuă în interior dinspre membre. Laptele este în lumea animală şi omenească singura substanţă care are o înrudire lăuntrică cu esenţa membrelor, într-o anumită măsură, născută din esenţa membrelor, care astfel mai cuprinde în sine şi forţa esenţei membrelor. Iar atunci când dăm lapte copilului, laptele acţionează, cel puţin în esenţă, ca singura substanţă, trezitoare asupra spiritului adormit. Acesta este, dragii mei prieteni, spiritul care este în întreaga materie, care se manifestă acolo unde trebuie să se manifeste. Laptele îşi poartă spiritul în sine, iar acest spirit are sarcina de a trezi spiritul adormit al copilului. Nu este doar o simplă imagine, ci este o realitate profund motivată a ştiinţelor naturii, faptul că geniul din natură, care permite naşterea substanţei lapte din tainicele străfunduri ale naturii, este deşteptătorul spiritului uman din copil. Asemenea corespondenţe profund tainice în existenţa lumii trebuie pătrunse cu privirea. De abia atunci pricepem ce fel de legităţi minunate sunt cuprinse de fapt în acest univers. Atunci pricepem încetul cu încetul că devenim îngrozitor de neştiutori când ne formăm teorii despre substanţa materială, de parcă această substanţă materială ar fi doar ceva indiferent şi extins, care se desface în atomi şi molecule. Nu, materia nu este aceasta. Această materie este aşa ceva, încât un astfel de membru al acestei materii cum este laptele, prin producerea sa, are necesitatea cea mai arzătoare de a trezi spiritul omenesc adormit. Aşa cum putem vorbi la om şi la animal de necesitate, adică de forţa care stă la baza voinţei, tot astfel putem vorbi la materie în general de "nevoie". Iar laptele îl privim într-un mod cuprinzător doar atunci când spunem: Laptele, prin producerea sa, pofteşte să fie deşteptătorul spiritului omenesc al copilului. Astfel se însufleţeşte tot ce este în jurul nostru dacă privim cum trebuie. Astfel nu ne desprindem de fapt niciodată de relaţia a tot ce este în lume, în afară, cu omul.

Vedeţi de aici că în această primă perioadă a dezvoltării omeneşti grija o poartă însuşi geniul naturii. Iar prin dezvoltarea şi educarea copilului mai departe, preluăm într-un sens munca geniului naturii. Când începem să acţionăm asupra copilului prin voinţă în vorbirea şi faptele noastre pe care copilul le imită, continuăm acea activitate pe care am văzut-o făptuită de geniul naturii, ce hrăneşte copilul cu lapte şi lasă omul să fie doar mijlocitor pentru realizarea acestei hrăniri. Aici mai vedeţi însă şi că natura educă natural. Căci hrana ei prin lapte este primul mijloc de educaţie. Natura educă natural. Noi, oamenii, începem, prin faptul că acţionăm educativ asupra copilului în vorbire şi fapte, noi oamenii începem să educăm sufleteşte. De aceea este atât de important să fim conştienţi în instruire şi educare: ca şi educatori şi instruitori nu putem realiza prea multe cu capul. Acesta ne aduce în lume, deja prin naştere, ceea ce vrea să fie în lume. Putem trezi ce este în el, dar nu putem să-l punem întru totul în el.

Aici începe însă, fireşte, necesitatea de a fi în clar despre faptul că doar anumite lucruri pot fi aduse prin naştere în existenţa fizică. Ceea ce a luat naştere doar pe parcursul dezvoltării culturale, prin convenţii externe, nu interesează lumea spirituală. Asta înseamnă că mijloacele noastre convenţionale de citire, mijloacele noastre convenţionale de scriere – am mai relevat acest lucru din alte puncte de vedere [Nota 59] –, natural că nu le aduce cu sine copilul. Spiritele nu scriu. Spiritele nici nu citesc. Nu citesc în cărţi şi nu scriu cu peniţa. Aceasta este doar o invenţie a spiritiştilor, că spiritele vorbesc o limbă omenească şi chiar scriu. Ceea ce este cuprins în vorbire şi în scriere este convenţie culturală. Acestea trăiesc aici pe Pământ. Şi doar atunci când îi vom prezenta copilului, nu doar prin cap, această convenţie culturală, această citire şi scriere, ci dacă vom prezenta copilului această citire şi scriere şi prin piept şi prin membre, atunci îi facem bine.

Desigur că atunci când copilul a împlinit şapte ani şi vine la şcoală – nu l-am îndrumat în permanenţă, ci a făcut ceva, s-a ajutat singur prin imitarea adulţilor, s-a îngrijit ca spiritul său de cap să se trezească, într-un anume sens –, atunci putem să folosim ceea ce şi-a trezit singur în spiritul său de cap, pentru a-i preda citirea şi scrierea în mod convenţional; dar atunci începem să dăunăm acestui spirit al capului, prin influenţa noastră. De aceea v-am spus: Predarea citirii şi scrierii nu e permis să fie făcută în alt fel, ca manieră bună de predare, decât pornind de la artă. – Primele elemente ale desenului şi picturii, primele elemente ale muzicalităţii, trebuie să-i premeargă. Căci acestea acţionează asupra omului de membre şi de piept şi nu doar direct asupra omului de cap. Atunci însă veţi trezi ceea ce este în omul de cap. Nu maltrataţi omul de cap, aşa cum îl maltratăm noi când predăm citirea şi scrierea doar aşa practicată convenţional, în mod intelectual. Dacă îl punem pe copil mai întâi să deseneze, ca mai apoi, din ceea ce a desenat, să dezvolte formele scrise, atunci îl educăm prin omul de membre înspre omul de cap. Îi arătăm copilului, să zicem, un F. Dacă trebuie să privească F-ul şi să-i urmeze linia, atunci acţionăm mai întâi în studiu asupra intelectului, şi atunci intelectul îşi dresează voinţa. Aceasta este calea greşită. Calea cea bună este de a trezi intelectul cât mai mult posibil prin voinţă. Acest lucru îl putem face doar dacă trecem dinspre artistic în formarea intelectuală. Astfel că va trebui ca deja în aceşti primi ani de învăţare, când ne este dat în grijă copilul, să acţionăm în aşa fel, încât să-l învăţăm pe copil scrisul şi cititul în mod artistic.

Trebuie să vă gândiţi că în timp ce instruiţi şi educaţi copilul, acesta mai are şi altceva de făcut decât ce faceţi dumneavoastră cu el. Copilul are de făcut tot felul de lucruri ce ţin doar indirect, aşa zicând, de resortul dumneavoastră. Copilul trebuie să crească. Să crească trebuie, şi

trebuie să vă fie clar că în timp ce instruiţi şi educaţi, copilul trebuie să crească corect. Dar ce înseamnă aceasta? Asta înseamnă: Prin instruirea şi educarea pe care o daţi dumneavoastră nu aveţi voie să deranjaţi creşterea. Nu aveţi voie să interveniţi deranjant în creştere. Aveţi voie să educaţi şi să predaţi doar în aşa fel încât să însoţiţi cu această educare şi instruire necesităţile creşterii. Ceea ce spun acuma este deosebit de important pentru anii de şcoală elementară. Căci dacă până la schimbarea dentiţiei întâlnim mai întâi realizarea formei, pornind de la cap, în timpul şcolii elementare are loc dezvoltarea vieţii, adică creşterea şi tot ce ţine de ea până la maturitatea genitală, deci tocmai în timpul şcolii elementare. Maturitatea genitală realizează doar încheierea dezvoltării vieţii care porneşte de la omul de piept. Deci în timpul şcolii elementare aveţi de-a face în primul rând cu omul de piept. Nu vă puteţi descurca altfel decât ştiind: în timp ce instruiţi şi educaţi copilul, el creşte şi se dezvoltă prin organismul său de piept. Trebuie să deveniţi într-o anume măsură camaradul naturii, căci natura dezvoltă copilul prin organizarea de piept, prin respiraţie, hrănire, mişcare şi altele. Şi trebuie să deveniţi un bun camarad al dezvoltării naturale. Dar dacă nu cunoaşteţi deloc această dezvoltare naturală, cum să deveniţi un bun camarad al dezvoltării naturale? Dacă, de exemplu, nici nu ştiţi sufleteşte prin ce anume grăbiţi sau încetiniţi creşterea sufleteşte în instruire sau în educare, cum puteţi educa şi instrui bine? Până la un anumit grad vă stă chiar sufleteşte în putinţă să deranjaţi acele forţe ale creşterii în copilul în creştere, astfel că îl faceţi să crească uriaş, ceea ce ar putea dăuna în anumite situaţii. Până la un anumit grad vă stă în putere să opriţi nesănătos creşterea copilului, astfel că rămâne scurt şi îndesat, de altfel doar până la un anumit grad, dar vă stă în putere. Deci trebuie să aveţi cunoştinţă tocmai de relaţiile de creştere ale omului. Trebuie să aveţi această înţelegere din punct de vedere sufletesc şi trupesc.

Cum putem privi acum din punct de vedere sufletesc în relaţiile de creştere? Aici trebuie să ne adresăm unei psihologii mai bune decât psihologia obişnuită. Psihologia mai bună ne spune că de tot ce accelerează forţele de creştere ale omului, de tot ce formează forţele de creştere ale omului, astfel încât acesta să crească uriaş, de toate acestea ţine ceea ce, într-o anumită măsură, este formarea memoriei. Dacă solicităm prea mult memoria, atunci facem din om, în anumite limite, o fiinţă ce se înalţă subţiratic. Iar dacă solicităm prea mult fantezia, atunci reţinem omul în evoluţia sa. Memoria şi fantezia se află într-o legătură tainică cu forţele de desfăşurare a vieţii omului. Iar noi trebuie să ne formăm un ochi pentru o mai mare atenţie faţă de aceste relaţii.

Pedagogul trebuie, de exemplu, să fie în stare să facă următorul lucru: el trebuie să-şi arunce un fel de privire de sinteză asupra numărului său de elevi la începutul anului, în special la începutul epocilor de viaţă pe care vi le-am arătat, care ţin de vârsta de nouă şi de doisprezece ani [Nota 60]. Aici trebuie să ţină un fel de evidenţă a dezvoltării trupeşti şi trebuie să reţină cum arată copiii lui. Iar apoi la sfârşitul anului şcolar sau al unei alte perioade trebuie să facă o nouă evidenţă şi să privească transformarea ce a avut loc. Iar rezultatul acestor două evidenţe trebuie să fie acela că ştie: unul din copiii n-a crescut aşa bine în acest timp cum ar fi trebuit să crească; celălalt s-a săltat un pic. Apoi trebuie să se întrebe: Cum organizez în următorul an şcolar sau în următoarea perioadă şcolară echilibrul dintre fantezie şi memorie, pentru a contrabalansa anomalia?

Vedeţi dumneavoastră, de aceea şi este atât de importantă păstrarea copiilor prin toţi anii de şcoală, şi de aceea este o instituire nebunească faptul că în fiecare an, copiii sunt predaţi unui alt dascăl. Dar lucrurile stau şi invers. Dascălul începe să-şi cunoască încetul cu încetul elevii la începutul anului şcolar şi la început de epocă de dezvoltare (vârsta de şapte, nouă, doisprezece ani). El cunoaşte astfel de elevi ce reprezintă în mod exacerbat tipul de copii fantezişti, care transformă totul. Şi cunoaşte astfel de copii, ce reprezintă în mod exacerbat tipul de copii cu memorie, care pot ţine minte bine totul. Şi aceste lucruri trebuie să le cunoască dascălul. El le cunoaşte prin cele două evidenţe pe care le-am prezentat. Dar trebuie să continue această cunoaştere şi prin aceea că nu cunoaşte doar prin creşterea exterioară trupească, ci iarăşi, chiar prin fantezie şi memorie, dacă copilul ameninţă să crească prea repede ❙ aşa ar face dacă ar avea memorie prea bună ❙, sau dacă ameninţă să rămână prea scund, pentru că are prea multă fantezie. Trebuie să recunoaştem relaţia dintre trup şi suflet nu doar prin tot felul de expresii şi fraze, ci trebuie să putem observa interacţiunea dintre trup, suflet şi spirit şi în omul în devenire. Copiii plini de fantezie cresc altfel decât copiii cu memorie bună.

Astăzi totul este finalizat pentru fiziologi; există memoria, care este apoi descrisă în fiziologii; există fantezia, care este mai apoi descrisă; pe când în lumea reală totul este în relaţie de corespondenţă. Iar noi cunoaştem aceste relaţii reciproce doar dacă ne batem puţin capul cu darul nostru de a pricepe aceste relaţii reciproce. Deci dacă nu folosim acest dar de pricepere, astfel încât să vrem să definim totul corect, ci mobilizăm noi înşine această concepţie, încât să poată schimba la rândul ei ceea ce a cunoscut, să poată schimba din interior, noţional.

Vedeţi cum spiritual-sufletescul duce de la sine înspre corporal-trupesc. Duce chiar într-un aşa grad încât putem spune: Acţionând asupra trupului, prin lapte, geniul naturii educă, în prima perioadă de timp, copilul. Mai apoi, noi educăm prin picurarea artei la nivelul şcolii, pentru copil, după schimbarea dentiţiei. Iar odată cu apropierea sfârşitului perioadei de şcoală elementară, se schimbă lucrurile din nou, într-un anume sens. Aici licăreşte din ce în ce mai mult, din timpurile ce vin, capacitatea independentă de judecată, sentimentul personalităţii, pornirea volitivă independentă. Ţinem socoteală de acest lucru, prin formarea conţinuturilor didactice, pentru ca ceea ce va trebui să fie introdus aici să şi folosim cu adevărat.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

A DOUĂSPREZECEA CONFERINŢĂ

Stuttgart, 3 septembrie 1919

Dacă privim trupul omenesc trebuie să-l aducem în relaţie cu mediul nostru fizic-senzorial, căci cu acesta se află într-o permanentă relaţie reciprocă, prin care el este susţinut. Dacă privim în ambientul nostru fizic-senzorial, atunci percepem fiinţe minerale, fiinţe vegetale, fiinţe animale, în acest mediu fizic-senzorial. Trupul nostru fizic este înrudit cu esenţa mineralului, a vegetalului, a animalicului. Dar felul deosebit al înrudirii nu se dezvăluie pur şi simplu printr-o observare de suprafaţă, ci este nevoie să pătrundem aici mai profund în chiar esenţa regnurilor naturale, dacă vrem să cunoaştem relaţia de corespondenţă dintre om şi ambientul său fizic-senzorial.

Percepem la om mai întâi, în măsura în care el este fizic-trupesc, structura sa osoasă stabilă, muşchii săi. Apoi, dacă pătrundem mai adânc în el, percepem circuitul sangvin cu organele ce ţin de circuitul sangvin. Percepem respiraţia. Percepem procesele de hrănire. Percepem felul în care se formează diferitele organe din cele mai felurite forme de vase – aşa cum ştim din cunoştinţele despre natură. Percepem creierul şi nervii, organele senzoriale şi se naşte sarcina de a structura în mediul exterior, în care se află, aceste organe diferite ale omului şi procesele pe care acestea le mijlocesc.

Să pornim acum de la ceea ce ne apare ca fiind cel mai perfect la om – cum stau lucrurile în realitate am văzut deja –, să pornim de la creier-sistem nervos, care se structurează împreună cu organele senzoriale. Aici avem acea organizare a omului ce are în urma sa cea mai lungă evoluţie în timp, astfel că a depăşit forma pe care a dezvoltat-o lumea animală. Omul a trecut, într-o anumită măsură, prin lumea animală în ce priveşte acest sistem central al său, şi a trecut peste sistemul animal, către sistemul cu adevărat omenesc, ce se revelă cel mai clar în formarea capului.

Ieri am vorbit despre măsura în care formarea capului nostru participă la evoluţia omenească individuală, despre măsura în care formarea, organizarea trupului omenesc porneşte de la forţele ce sălăşluiesc în cap, în craniu. Am mai văzut şi că, într-un fel, acţiunea capului este adusă la o încheiere prin schimbarea dinţilor cam pe la vârsta de şapte ani. Ar trebui să ne fie clar ce se întâmplă de fapt aici, prin faptul că omul se află în relaţie cu organele de piept şi cu organele de membre. Ar trebui să răspundem la întrebarea: Ce face de fapt capul atunci când îşi face treaba, în relaţie cu sistemul de piept şi cu cel de membre? El formează, el configurează neîntrerupt. Viaţa noastră constă de fapt în aceea că în primii şapte ani porneşte de la el o formare accentuată, care se revarsă până în forma fizică, dar că apoi capul continuă să ajute, să susţină forma, însufleţeşte forma, spiritualizează forma.

Capul ţine de formarea structurii omului. Da, dar oare într-adevăr capul formează structura noastră omenească? Tocmai că nu face asta. Trebuie să vă mulţumiţi totuşi cu faptul că în permanenţă, în secret, capul vrea mereu să facă din dumneavoastră altceva decât ceea ce sunteţi. Aici există momente în care capul ar vrea să vă formeze în aşa fel, încât să arătaţi ca un lup. Există apoi momente în care capul ar vrea să vă formeze în aşa fel încât să arătaţi ca un miel, apoi din nou, să arătaţi ca un vierme; vierme, balaur vrea să vă facă. Toate formele pe care capul dumneavoastră le are de gând cu dumneavoastră le găsiţi extinse în afară, în natură, în diferitele forme de animale. Dacă veţi privi regnul animal, puteţi să vă spuneţi: Aceasta sunt eu însumi, doar că sistemul meu de piept şi cel de membre îmi fac plăcerea ca în permanenţă, în timp ce de la cap porneşte, de exemplu, forma de lup, să transforme această formă de lup în formă omenească. Depăşiţi în permanenţă în dumneavoastră animalicul. Îl luaţi în aşa fel în stăpânire, încât nu-l lăsaţi să se manifeste întru totul în dumneavoastră, ci îl metamorfozaţi, îl transformaţi. Deci omul se află prin capul său într-o relaţie cu lumea animală, dar astfel încât în activitatea sa trupească trece în permanenţă dincolo de această lume animală. Ce rămâne însă aici în dumneavoastră? Puteţi privi un om. Închipuiţi-vă omul. Puteţi să faceţi observaţia interesantă, spunând: Aici este omul. Sus îşi are capul. Aici se mişcă de fapt un lup, dar el nu devine lup; el este destrămat imediat prin trunchi şi membre. Aici se mişcă de fapt un miel; este destrămat prin trunchi şi membre.

În permanenţă se mişcă în suprasensibil formele animalice în om şi sunt descompuse. Cum ar fi, dacă ar exista un fotograf suprasensibil, care ar fixa acest proces, care deci ar aduce acest întreg proces pe placa fotografică sau pe plăci fotografice în permanentă schimbare? Ce s-ar vedea atunci pe plăcile fotografice? S-ar vedea gândurile omului. Aceste gânduri ale omului sunt anume corelarea suprasensibilă a celor neexprimate pe plan senzorial. Pe plan senzorial nu se exprimă această metamorfoză permanentă din animalic, pornind în jos de la cap, dar, în mod suprasensibil, ea acţionează în om, în procesul gândirii. Acest lucru este prezent ca un proces real, pe plan suprasensibil. Capul dumneavoastră nu este numai leneşul de pe umeri, ci este cel care ar vrea să vă reţină mai degrabă în animalic. El vă dă formele întregului regn animal, el ar dori să se nască în permanenţă regnuri animale. Dar, prin intermediul trupului şi membrelor proprii, nu permiteţi ca prin dumneavoastră să ia naştere un întreg regn animal de-a lungul vieţii dumneavoastră, ci transformaţi acest regn animal în gândurile dumneavoastră. Aceasta este relaţia noastră faţă de regnul animal. Lăsăm ca acest regn animal să ia naştere în noi în suprasensibil şi apoi nu-l lăsăm să ajungă la realitatea senzorială, ci îl reţinem în suprasensibil. Trunchiul şi membrele nu permit intrarea acestor animale în devenire în domeniul lor. Dacă va avea capul o tendinţă mult prea puternică de a produce ceva din acest animalic, atunci restul organismului refuză să îl primească şi atunci capul trebuie să apeleze la migrenă pentru a-l anihila din nou, şi la alte lucruri asemănătoare ce se petrec în cap.

Chiar şi sistemul de piept se află în legătură cu ambientul. Dar nu se află în relaţie cu sistemul animal al mediului înconjurător, ci se află în relaţie cu întreg ambientul lumii vegetale [Nota 61]. O legătură tainică există între sistemul de piept al omului, sistemul de trunchi şi lumea plantelor. În sistemul de trunchi, în sistemul de piept, sistemul de piept-trunchi, se desfăşoară principalele mişcări ale circulaţiei sangvine, respiraţia, hrănirea. Toate aceste procese sunt într-o relaţie de corespondenţă cu ceea ce se petrece afară, în natura fizic-senzorială, în lumea plantelor, dar într-o relaţie foarte originală.

Să luăm mai întâi respiraţia. Ce face omul în procesul de respiraţie? Ştiţi că el preia oxigenul şi transformă prin procesul său vital oxigenul în bioxid de carbon, prin legarea lui cu carbonul. Carbonul se află în organism prin substanţele de hrănire transformate. Acest carbon preia oxigenul. Prin aceea că oxigenul se leagă cu carbonul, ia naştere bioxidul de carbon. Da, acum ar fi o ocazie potrivită în om, când are în sine acest bioxid de carbon, să nu-l lase afară, ci să îl păstreze înăuntru. Şi dacă ar mai putea să desprindă şi carbonul din oxigen ❙ da, ce s-ar întâmpla atunci? Dacă omul inspiră mai întâi oxigenul prin procesul său de viaţă şi îl lasă să se unească acolo înăuntru cu carbonul pentru a deveni bioxid de carbon, şi dacă omul ar putea acum să desprindă în interior oxigenul, să-l scoată din circuit, dar să prelucreze în interior carbonul, ce s-ar întâmpla atunci în om? Lumea plantelor. În om ar creşte dintr-o dată întreaga vegetaţie. Ar putea creşte. Căci dacă priviţi planta, ce face ea? Anume, respiră, dar nu în felul regulat în care omul inspiră oxigenul, ci ea asimilează bioxidul de carbon. Planta este ahtiată după bioxid de carbon pe timpul zilei, iar oxigenul îl cedează. Ar fi rău dacă n-ar face-o; atunci nu l-am avea, şi nici animalele nu l-ar avea. Dar carbonul îl păstrează. Din aceasta îşi formează amidonul şi zaharurile şi toate cele ce sunt în ea; din acestea îşi construieşte întreg organismul. Lumea plantelor ia naştere tocmai din faptul că se organizează din carbonul pe care plantele şi-l desprind din bioxidul de carbon, prin asimilare. Dacă priviţi lumea plantelor, veţi vedea carbonul metamorfozat, care este separat din procesul de asimilare ce corespunde procesului omenesc de respiraţie. Planta respiră şi ea ceva, dar este altceva decât la om. Doar o observare exterioară spune că planta ar respira şi ea. De respirat, respiră şi ea puţin, anume noaptea; dar asta este ca şi cum cineva ar spune: Aici este un brici de ras, voi tăia cu el carne. ❙ Procesul de respiraţie este altfel la plante decât la om şi la animal, precum briciul este altceva decât un cuţit de bucătărie. Procesului omenesc de respiraţie îi corespunde la plante procesul invers, procesul de asimilare.

Astfel veţi putea înţelege: dacă veţi continua în dumneavoastră procesul prin care a luat naştere bioxidul de carbon, deci dacă oxigenul ar fi din nou eliberat, iar bioxidul de carbon s-ar transforma în carbon, cum o face natura de afară ❙ aţi avea în dumneavoastră şi materialele necesare pentru aceasta ❙ atunci aţi putea să lăsaţi să crească în dumneavoastră întreaga vegetaţie. Aţi putea realiza faptul de a apărea dintr-o dată ca lume vegetală. Aţi dispărea, şi atunci ar lua naştere întreaga lume a plantelor. Căci această capacitate există în om, de a produce în permanenţă o lume a plantelor; doar că nu o lasă să apară. Sistemul său de trunchi are o foarte puternică înclinaţie de a produce în permanenţă lumea plantelor. Capul şi membrele nu permit apariţia ei; se împotrivesc. Şi astfel omul scoate afară bioxidul de carbon şi nu lasă să ia naştere în sine lumea plantelor. Permite naşterea în exterior a lumii plantelor, din bioxidul de carbon.

Aceasta este o relaţie ciudată de corespondenţă dintre sistemul de piept-trunchi şi mediul senzorial-fizic ce se află în afară, regnul vegetal, în care omul este nevoit în permanenţă, pentru a nu deveni plantă, să nu permită desfăşurarea procesului de vegetaţie în sine, ci, dacă ia naştere, să-l trimită imediat în afară. Deci putem spune: Referitor la sistemul de piept-trunchi, omul este în situaţia de a crea domeniul opus vegetalului. Dacă v-aţi reprezenta lumea plantelor ca pozitiv, atunci omul generează negativul lumii plantelor. El produce, într-un fel, o lume vegetală inversă.

Şi cum e când lumea plantelor începe să se poarte urât în el, iar capul şi membrele nu au puterea de a sufoca devenirea sa încă din germene, să o scoată afară? Atunci omul se îmbolnăveşte! Căci în fond bolile interne ale sistemului de piept-trunchi, provin de acolo că omul este prea slab pentru a împiedica imediat vegetalul ce ia naştere în sine. În acel moment în care ia naştere cât de puţin ceea ce tinde să devină plantă în noi, iar noi nu suntem în stare să ne îngrijim imediat, ca ceea ce vrea să ia naştere în noi ca lume a plantelor să iasă în afară şi să-şi ridice în afară domeniul, în acel moment ne îmbolnăvim. Astfel că trebuie căutată esenţa proceselor de îmbolnăvire în aceea că încep să crească plante în om. Desigur că nu deveniţi plante, pentru că, în fond, pentru un crin interiorul omenesc nu este un mediu plăcut. Dar tendinţa, ce duce la naşterea lumii vegetale, poate să rezulte dintr-o slăbiciune a celorlalte sisteme, iar atunci omul se îmbolnăveşte. Deci dacă ne îndreptăm privirea asupra întregului ambient vegetal din lumea noastră omenească, atunci trebuie să ne spunem: Într-un anume sens avem în mediul plantelor şi imaginile bolilor noastre, în bună măsură. Aceasta este taina ciudată din relaţia omului cu mediul natural, faptul că trebuie să vadă în plante nu numai imaginile dezvoltării sale până la maturitatea sexuală, cum am afirmat cu alte ocazii [Nota 62], ci trebuie să vadă în plantele din afară, şi anume în măsura în care aceste plante poartă în sine predispoziţia de a crea fruct, imaginile proceselor sale de îmbolnăvire. Acesta este un lucru pe care omul poate că nu-l aude deloc cu plăcere, pentru că, desigur, iubeşte lumea plantelor, din punct de vedere estetic, şi pentru că, atunci când plantele îşi dezvoltă existenţa în afara omului, omul are dreptate cu această estetică. Dar în momentul în care lumea plantelor vrea să-şi dezvolte în interiorul omului fiinţa, în acel moment în care vrea să înceapă să vegetalizeze în om, în acel moment acţionează în om ca premiză a îmbolnăvirii, ceea ce este activ afară, în frumoasa lume colorată a plantelor. Medicina va fi atunci o ştiinţă, când va aduce fiecare boală în raport cu câte o formă a lumii plantelor. Aşa se face în fond, că, de dragul propriei sale existenţe, prin expirarea bioxidului de carbon, omul expiră în permanenţă întreaga lume a plantelor ce vrea să ia naştere în el. De aceea nici nu trebuie să vă mire că atunci când planta începe să treacă peste existenţa ei obişnuită de plantă şi să producă otrăvuri, aceste otrăvuri sunt şi în legătură cu procesele de însănătoşire şi îmbolnăvire ale omului. Dar ţin şi de procesul normal de hrănire.

Da, dragii mei prieteni, hrănirea, care se desfăşoară în sistemul de piept-trunchi, cel puţin la origine, precum procesul de respiraţie, trebuie privită într-un mod foarte asemănător cu respiraţia. La hrănire, omul preia în sine şi substanţele mediului său, dar nu le lasă cum sunt; le foloseşte. El le transformă tocmai cu ajutorul oxigenului din respiraţie. Substanţele pe care omul le preia prin hrănirea sa, după ce le-a transformat, se pun în legătură cu oxigenul. Acest lucru arată ca un proces de ardere şi s-ar părea că omul arde mereu în interior. Acest lucru este afirmat în repetate rânduri şi de ştiinţele naturii, faptul că în om ar acţiona un proces de ardere. Dar nu este adevărat. Nu un adevărat proces de ardere are loc în om, ci este un proces de ardere ❙ atenţie ❙ căruia îi lipseşte începutul şi sfârşitul. Este doar treapta de mijloc a procesului de ardere; îi lipseşte începutul şi sfârşitul. În trupul omenesc n-are voie niciodată să se petreacă începutul şi sfârşitul procesului de ardere, ci doar partea de mijloc a procesului de ardere. Este distructiv pentru om atunci când în organismul omenesc se desfăşoară primele stadii ale unui proces de ardere, cum se întâmplă în prelucrarea fructelor; de exemplu atunci când omul mănâncă fructe foarte crude. Acest proces incipient, asemănător arderii, omul nu-l poate realiza. Acest lucru nu există în el, îl îmbolnăveşte. Iar dacă poate mânca multe fructe necoapte, cum o fac ţăranii zdraveni, atunci trebuie să aibă foarte, foarte multă asemănare cu natura înconjurătoare, ca să poată digera merele şi perele necoapte aşa cum digeră fructele deja coapte de soare. Deci poate să parcurgă doar procesul de mijloc. Din toate procesele de ardere omul poate realiza în procesul de hrănire doar partea de mijloc. Dacă procesul este împins spre încheiere, atunci se ajunge la stadiul la care ajung de exemplu afară fructele coapte, la putrefacţie, iar aceasta omul nu-i mai este permis să realizeze. Deci nici sfârşitul n-are voie să-l parcurgă; trebuie să elimine înainte de aceasta substanţele hrănitoare. Omul nu parcurge în realitate procesele naturale aşa cum se desfăşoară în mediu, ci parcurge doar partea de mijloc; începutul şi sfârşitul nu poate să le desfăşoare în sine.

Iar acum vedem ceva cu totul straniu. Observaţi respiraţia. Ea este contrariul la tot ceea ce se petrece în lumea vegetală de afară. Este, într-o anume măsură, lumea anti-plantă. Respiraţia omului este regnul anti-vegetal, şi în interior se legă cu procesul de hrănire, ce reprezintă o parte mediană a procesului exterior. Vedeţi dumneavoastră: aici trăiesc două aspecte în sistemul nostru trupesc de piept-trunchi: acest proces de anti-plantă, care se desfăşoară prin respiraţie, lucrează mereu împreună cu partea mediană a celorlalte procese din natura de afară. Acestea lucrează amestecat. Aici, vedeţi dumneavoastră, se ţin laolaltă sufletul şi trupul. Aici este relaţia tainică dintre suflet şi trup. Prin legarea a ceea se petrece în procesul de respiraţie cu celelalte procese ale naturii, a căror desfăşurare are loc doar în partea mediană, aici se leagă sufletescul, reprezentat prin procesul anti-plantă, cu trupescul devenit om, care este întotdeauna partea de

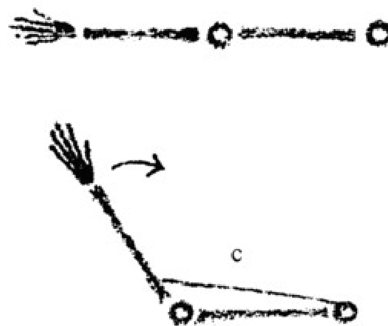
mijloc a proceselor naturii. Ştiinţa poate să cugete mult şi bine la legătura dintre trup şi suflet, dacă nu caută în relaţia tainică dintre respiraţia devenită sufletească şi existenţa devenită trupească, a părţii de mijloc a proceselor naturale. Aceste procese naturale nu iau naştere în om şi nu se sting în om. Naşterea lor el o lasă deoparte; stingerea lor poate avea loc de-abia când le-a eliminat. Omul se leagă trupeşte doar cu partea mediană a proceselor de natură şi însufleţeşte aceste procese naturale în procesul de respiraţie.

Aici ia naştere acea fină ţesătură de procese pe care medicina viitorului, igiena viitorului va trebui să o studieze cu osebire. Igiena viitorului va trebui să se întrebe: Cum interacţionează în Cosmos, afară, diferitele nivele de căldură? Cum acţionează căldura la trecerea de la un loc mai răcoros la unul călduros şi invers? Şi cum acţionează în organismul omenesc ceea ce lucrează în exterior ca proces de căldură, atunci când orga-nismul este plasat în acest proces de căldură? – O interacţiune între aer şi apă găseşte omul în procesul vegetal exterior. El va trebui să studieze felul în care acestea acţionează asupra omului când omul este plasat în acest proces şi altele asemenea.

Referitor la acest fel de lucruri, medicina de astăzi este foarte la început, dar chiar numai la început. Medicina de astăzi preţuieşte mult mai mult, ca atunci când apare ceva ca o formă de boală, să găsească factorul patogen dintre formele de bacil sau de bacterii. Apoi, când îl are, este mulţumită. Dar contează mult mai mult să recunoşti cum de se face că omul este în stare să dezvolte, într-un moment al vieţii sale, în foarte mică măsură, un proces de vegetaţie, astfel că bacilii simt în el un loc plăcut de şedere. Important este să ne menţinem constituţia trupească în aşa fel încât pentru toate aceste vietăţi vegetalizatoare să nu mai fie nici un loc plăcut de şedere; atunci când vom face acest lucru, atunci aceşti stimabili nu ne vor mai produce prea mari stricăciuni.

Acum ne mai rămâne doar întrebarea: Care este relaţia scheletului osos şi a muşchilor cu întregul proces de viaţă omenească, dacă privim omul din punct de vedere al trupului în relaţia sa cu mediul?

Vedeţi dumneavoastră, aici ajungem la ceva ce trebuie neapărat să pricepeţi dacă vreţi să înţelegeţi omul, lucru care aproape că nici nu este luat în seamă de ştiinţa actuală. Observaţi numai ce se întâmplă când vă îndoiţi braţul. Prin încordarea musculară ce are loc atunci când vă mişcaţi antebraţul, realizaţi un proces cu totul maşinal. Imaginaţi-vă că acest lucru s-ar fi întâmplat doar pentru că aţi fi avut mai întâi o poziţie ca aceasta (vezi primul desen).

Acum aţi încorda o bandă (c) şi aţi rula-o; apoi această bară ar efectua această mişcare (vezi al doilea desen). Este o mişcare cu totul maşinală. Astfel de mişcări maşinale executaţi şi când vă îndoiţi genunchiul şi atunci când mergeţi. Căci la mers se pune în permanenţă în mişcare întreaga maşinărie a trupului dumneavoastră, şi în permanenţă acţionează forţe. Sunt predominant forţe de pârghie, dar în principiu forţe. Acum gândiţi-vă că aţi putea realiza ca, printr-un proces fotografic şmecheros, atunci când omul ar merge, să nu se fotografieze nimic din om, ci numai toate acele forţe pe care le foloseşte. Deci forţele pe care le foloseşte pentru a ridica piciorul, pentru a-l aşeza din nou, pentru a alătura şi celălalt picior. Deci din om n-ar fi fotografiat nimic, decât forţele. Aici am vedea mai întâi, la vizualizarea desfăşurării acestor forţe, fotografia unei umbre, iar la mers chiar o bandă de umbre. Vă înşelaţi amarnic dacă credeţi că trăiţi cu eul dumneavoastră în muşchi şi carne. Cu eul dumneavoastră, chiar şi atunci când sunteţi treji, nu trăiţi în muşchi şi în carne, ci trăiţi cu eul dumneavoastră în principal în această umbră pe care o fotografiaţi aici, în forţele prin care trupul dumneavoastră realizează mişcările. Oricât de grotesc ar suna: atunci când vă aşezaţi, vă apăsaţi spatele de speteaza scaunului; trăiţi cu eul dumneavoastră în forţa care se dezvoltă în această apăsare. Iar când vă ridicaţi, trăiţi în forţa cu care picioarele dumneavoastră apasă pământul. Trăiţi în permanenţă în forţe. Nu este deloc adevărat că trăim în trupul nostru vizibil cu eul nostru. Cu eul nostru trăim în forţe. Trupul nostru vizibil îl purtăm doar cu noi; pe acesta îl cărăm doar cu noi pe timpul vieţii noastre fizice până la moarte. Dar şi în starea de trezie trăim doar într-un trup de forţe. Şi ce face de fapt acest trup de forţe? El îşi asumă în permanenţă o sarcină ciudată.

Nu-i aşa, în timp ce vă hrăniţi preluaţi şi tot felul de substanţe minerale. Chiar şi atunci când nu vă săraţi prea tare supa – sarea este doar în bucate –, preluaţi substanţe minerale. Simţiţi şi necesitatea de a prelua substanţe minerale. Şi atunci, tot ce faceţi cu aceste substanţe minerale? Ei bine, vedeţi dumneavoastră, sistemul dumneavoastră de cap nu prea are ce face cu aceste substanţe minerale. Nici sistemul dumneavoastră de piept-trunchi. Dar are ce face sistemul dumneavoastră de membre; acesta se opune ca aceste substanţe minerale să ia în dumneavoastră forma cristalină proprie lor. Dacă nu dezvoltaţi forţele sistemului dumneavoastră de membre, atunci când aţi mânca sare aţi deveni un cub de sare. Sistemul dumneavoastră de membre, scheletul osos şi sistemul muscular au în permanenţă tendinţa de a contraveni formării de către Pământ a mineralelor, deci de a descompune mineralele. Forţele ce descompun mineralele în om vin din sistemul de membre.

Când procesul de îmbolnăvire trece de pur vegetativul, deci când corpul are tendinţa de a lăsa să ia naştere în sine nu doar vegetalul, ci şi procesul de cristalizare minerală, atunci este prezentă o formă superioară, foarte distructivă de boală, de exemplu diabetul. Atunci, trupul omenesc nu mai este în stare să descompună cu adevărat mineralul, pe care trebuie să-l descompună în permanenţă, din forţa membrelor sale, pe care o preia din lume. Iar când în ziua de astăzi oamenii nu pot stăpâni tocmai acele forme de boală ce provin adesea dintr-o mineralizare bolnăvicioasă în trupul omenesc, acest lucru provine de acolo că nu putem folosi îndeajuns remediile acestei forme de îmbolnăvire, remedii pe care ar trebui cu toţii să le preluăm din corelaţiile organelor de simţ sau ale creierului, ale fasciculelor de nervi şi altele asemenea. Ar trebui să folosim substanţele aparente – le numesc dintr-un anumit motiv substanţe aparente –, ce se află în organele de simţ, ce sunt în creier şi în nervi, această materie în descompunere, ar trebui să o folosim într-o formă oarecare pentru a stăpâni boli precum guta, diabetul şi altele asemenea. De abia în acest domeniu poate fi realizată cu adevărat însănătoşirea omenirii, atunci când odată şi odată va fi văzută, din punctul de vedere pe care vi l-am sugerat astăzi, întru totul, relaţia omului cu natura.

Trupul omului nu poate fi explicat în nici o altă modalitate, decât prin cunoaşterea înainte de toate a proceselor sale, a transformărilor sale, prin aceea că ştim că omul trebuie să dizolve în sine mineralul, trebuie să inverseze regnul vegetal, să-l depăşească, adică să spiritualizeze regnul animal. Iar tot ceea ce trebuie să ştie dascălul despre dezvoltarea trupului are ca fundament o astfel de observare antropologică,

antroposofică, pre cum am realizat-o aici cu dumneavoastră. Ce poate fi construit acum pedagogic pe acestea, vom discuta mâine mai departe.

Rudolf Steiner

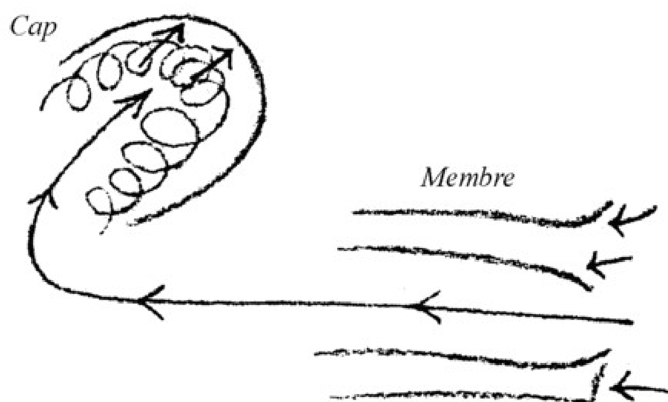
ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

A TREISPREZECEA CONFERINŢĂ

Stuttgart, 4 septembrie 1919

Putem pricepe omul în atitudinea sa faţă de exterior şi putem căpăta înţelegere faţă de modul în care trebuie să ne comportăm faţă de copil, referitor la atitudinea sa faţă de exterior, dacă punem ca punct de pornire astfel de concepţii cum sunt cele realizate în aceste prelegeri. Este vorba doar de aplicarea corespunzătoare în viaţă a acestor lucruri recunoscute. Gândiţi-vă că trebuie să avem în vedere chiar două modalităţi de comportament a omului faţă de lumea exterioară, deoarece putem vorbi de o configuraţie cu totul opusă a omului de membre faţă de omul de cap.

Trebuie să ne însuşim reprezentarea dificilă, anume că înţelegem formele omului de membre doar dacă ne închipuim că formele de cap sunt răsfrânte ca o mănuşă sau un ciorap. Ceea ce se exprimă prin aceasta are o mare importanţă pentru întreaga viaţă a omului. Dacă am face un desen schematic, atunci ne-am putea spune: Forma de cap este realizată în aşa fel, încât, într-un fel, este presată dinlăuntru în afară, este umflată dinlăuntru în afară. Dacă ne gândim la membrele omului putem să ne închipuim că sunt presate din afară înăuntru, prin răsfrângerea – iar acest lucru înseamnă foarte mult în viaţa omului – de la fruntea dumneavoastră. Şi conştientizaţi faptul că omenescul dumneavoastră interior tinde dinlăuntru înspre fruntea dumneavoastră. Priviţi căuşul palmei dumneavoastră şi priviţi talpa dumneavoastră: în permanenţă este exercitat asupra acestora un fel de presiune, care este identică cu presiunea care se exercită asupra frunţii dumneavoastră dinlăuntru, doar că în direcţie opusă. Deci, prin faptul că opuneţi mediului suprafaţa palmelor dumneavoastră, prin aşezarea tălpii dumneavoastră pe pământ, pătrunde din afară prin această talpă acelaşi lucru ce se revarsă dinăuntru înspre fruntea dumneavoastră. Acesta este un fapt extraordinar de important. De aceea este atât de important, pentru că prin aceasta vedem care este situaţia spiritual-sufletescului din om. Acest spiritual-sufletesc, vedeţi din cele prezentate, este un curent. Acest spiritual-sufletesc trece de fapt ca un curent prin om.

Şi ce este oare omul faţă de acest spiritual-sufletesc? Gândiţi-vă că un curent de apă curge şi este reţinut printr-un obstacol, astfel că se strânge şi face valuri înapoi. Astfel se revarsă spiritual-sufletescul în om. Omul este un aparat de acumulare pentru spiritual-sufletesc. Acesta din urmă vrea de fapt să curgă nestingherit prin om, dar el îl reţine şi îl încetineşte. El îl face să se acumuleze în sine. Totuşi, acest efect pe care l-am denumit curent este unul foarte ciudat. V-am înfăţişat acest efect al spiritual-sufletescului, care parcurge omul, drept un curent, dar ce este el de fapt faţă de trupescul exterior? Este o permanentă absorbire a omului.

Omul se află faţă în faţă cu mediul. Spiritual-sufletescul tinde să îl absoarbă în permanenţă. De aceea în permanenţă ne desfoliem, ne descuamăm. Iar dacă spiritul nu este destul de puternic, trebuie să ne tăiem bucăţi din noi, cum ar fi unghiile, pentru că spiritul, venind din afară, vrea să le distrugă absorbindu-le. El distruge totul, iar trupul opreşte această distrugere a spiritului. Iar în om trebuie creat un echilibru între spiritual-sufletescul distructiv şi permanenta construire a trupului. În acest curent este interpus sistemul de piept-abdomen. Iar sistemul de piept-abdomen este cel ce se împotriveşte distrugerii spiritual-sufletescului pătrunzător şi care străbate de la sine omul cu materie. Din aceasta însă observaţi că membrele omului, care se extind dincolo de sistemul de piept-abdomen, sunt cu adevărat partea cea mai spirituală, căci aici, la membre, are loc în cea mai mică măsură procesul de producere a materiei în om. Doar ceea ce este trimis de sistemul de piept-abdomen ca procese de metabolism în membre, face ca membrele noastre să fie materiale. Membrele noastre sunt într-un înalt grad spirituale, iar ele sunt cele care consumă din trupul nostru când se mişcă. Iar trupul este menit să dezvolte în sine ceea ce omul este predispus de fapt să aibă de la naştere. Dacă membrele se mişcă prea mult sau nu se mişcă în mod corespunzător, atunci nu consumă destul din trup. Sistemul de piept-abdomen se află atunci în situaţia fericită – în situaţia pentru el fericită – că membrele nu absorb suficient din el. Ceea ce păstrează astfel în plus, foloseşte pentru a produce materialitate excedentară. Această materialitate excedentară pătrunde în ceea ce este predispus omul să aibă de la naştere, ceea ce ar trebui deci să aibă la corporalitate, pentru că este născut ca fiinţă sufletesc-spirituală. El străbate ceea ce ar trebui să aibă cu ceva ce nu ar trebui să aibă, ceea ce are material doar ca om pământean, ceea ce nu este de factură spiritual-sufletească în adevăratul sens al cuvântului; îl străbate din ce în ce mai mult cu grăsime. Dar dacă această grăsime este depusă în mod anormal în om, atunci se opun de fapt prea multe procesului spiritual-sufletesc, care pătrunde ca un proces de

absorbţie, de consumare, iar atunci i se îngreunează calea înspre sistemul de cap. De aceea nu este corect să se permită copiilor să asimileze prea multe alimente producătoare de grăsime. Prin aceasta capul este detaşat de spiritual-sufletesc. Căci grăsimea se pune în calea spiritual-sufletescului, iar capul devine gol. E vorba de a dezvolta tactul de a lucra atât de corelat cu întreaga situaţie socială a copilului, încât copilul într-adevăr să nu devină prea gras. Mai târziu în viaţă îngrăşarea depinde de tot felul de alte lucruri, dar în copilărie ne stă în putinţă ca la copiii fără anomalii, deci copii foarte slab dezvoltaţi, care, pentru că sunt gingaşi, devin foarte repede graşi, deci la copiii normal dezvoltaţi, să ajutăm printr-o hrănire corespunzătoare împotriva îngrăşării prea puternice.

Dar nu vom avea responsabilitatea corespunzătoare faţă de aceste lucruri, dacă nu vom lua în calcul foarte marea lor semnificaţie; dacă nu luăm în calcul că atunci când permitem copilului să prindă prea multă grăsime, băgăm beţe în roate procesului universal care are ceva de gând cu omul, exprimat prin faptul că îşi lasă spiritual-sufletescul să străbată omul. Cu adevărat băgăm beţe în roate procesului mondial dacă lăsăm copilul să se îngraşe prea tare.

Căci, vedeţi dumneavoastră, în acest cap al omului se întâmplă ceva extrem de ciudat: prin faptul că aici se acumulează tot ce ţine de om din cele spiritual-sufleteşti, stropeşte înapoi precum apa când ajunge la un stăvilar. Adică stropeşte ceea ce spiritual-sufletescul poartă cu sine din materie, precum Mississippi poartă nisipul, şi anume înapoi înspre lăuntrul creierului, astfel că în creier sunt curente care se încalecă acolo unde se stăvileşte spiritual-sufletescul. Iar în ricoşarea materiei în creier, aceasta recade mereu în sine. Iar atunci când materia, care mai este străbătută de viaţă, cade în sine, deci ricoşează aşa cum v-am arătat, atunci ia naştere nervul. Nervul ia naştere întotdeauna când materia împinsă prin viaţă de spirit cade în sine însăşi şi moare înlăuntrul organismului viu. De aceea nervul din organismul viu este materie care a murit înlăuntru, astfel că viaţa se deplasează, se stăvileşte în sine, materia decade, cade în sine. Astfel iau naştere în om canale care merg în toate direcţiile, care sunt pline de materie care a murit: nervii; aici poate apoi să se învolbureze spiritul înapoi în om. De-a lungul nervilor se învolburează spiritual-sufletescul prin lăuntrul omului, pentru că spiritual-sufletescul are nevoie de materia în descompunere. El face să se descompună materia la suprafaţa omului, o aduce la descuamare. Acest spiritual-sufletesc concepe să cuprindă omul, doar dacă mai întâi materia moare în el. De-a lungul căilor nervoase moarte material se mişcă în interior spiritual-sufletescul omului.

Pe această cale putem privi în interiorul felului în care spiritual-sufletescul lucrează de fapt în om. Îl vedem pătrunzând din afară, dezvoltând activitate de absorbţie, de consumare. Îl vedem pătrunzând; vedem cum este stăvilit, cum se învolburează ricoşând, cum omoară materia. Vedem cum materia decade în nervi şi astfel spiritual-sufletescul poate răzbate dinlăuntru în afară şi la suprafaţa pielii, pregătindu-şi singur căi, prin care poate străbate. Căci prin ceea ce trăieşte în mod organic, spiritual-sufletescul nu pătrunde.

Deci cum vă puteţi imagina organicul, viul? Vedeţi dumneavoastră, vă puteţi reprezenta viul şi ca ceva ce preia spiritual-sufletescul, nu-l lasă să treacă. Ceea ce este mort, material, mineral vi-l puteţi imagina ca ceva ce permite trecerea spiritual-sufletescului, astfel că puteţi obţine un fel de definiţie a trupesc-viului şi o definiţie a osos-nervosului, precum în general a mineral-materialului: Ceea ce este viu-organic este impermeabil pentru spirit; ceea ce este fizic-mort este permeabil pentru spirit. ❙"Sângele este un suc cu totul deosebit" [Nota 63], căci faţă de spirit este precum materia opacă faţă de lumină; el nu permite trecerea spiritului, îl păstrează în sine. Substanţa nervoasă este de fapt şi ea o substanţă cu totul deosebită. Ea este precum sticla transparentă faţă de lumină. Precum sticla transparentă permite trecerea luminii, tot astfel materia fizică material şi materia de nervi, permite trecerea spiritului.

Vedeţi dumneavoastră, aici aveţi diferenţa dintre două componente ale omului: dintre ceea ce este mineral în el, ce este permisiv pentru spirit, şi ceea ce este în el mai animalic, mai organic-viu, ce reţine spiritul în el, ce provoacă spiritul să dea naştere acelor forme ce plăsmuiesc organismul.

Acum însă, din acestea rezultă tot felul de lucruri pentru tratarea omului. Dacă omul, să zicem, lucrează corporal, el îşi mişcă membrele, deci înoată cu totul prin spirit. Acesta nu este spiritul care s-a acumulat deja în el; acesta este spiritul care este afară. Fie că tăiaţi lemne, fie că mergeţi, chiar şi atunci când vă mişcaţi doar membrele în mişcarea de lucru, de lucru folositor sau nefolositor, vă bălăciţi permanent prin spirit, aveţi mereu de-a face cu spiritul. Asta este foarte important. Iar important mai este să ne întrebăm: Dacă vom lucra în spirit, când gândim sau citim sau alte asemenea, cum e atunci? ❙Da, aici avem de-a face cu spiritual-sufletescul din noi. Aici nu ne bălăcim cu membrele prin spirit, aici lucrează spiritual-sufletescul în noi şi se serveşte permanent de trupescul nostru, asta înseamnă că se exprimă în noi cu totul într-un proces trupesc-corporal. Aici, prin această stăvilire, materia este în permanenţă învolburată în sine. La munca spirituală trupul nostru este peste măsură de activ; la munca corporală, dimpotrivă, spiritul nostru se află peste măsură în activitate. Nu putem să lucrăm spiritual-sufleteşte fără să conlucrăm în interior în permanenţă cu trupul nostru. Când muncim corporal, atunci, datorită faptului că prin gânduri ne dăm direcţia de mers, că prin gânduri acţionăm orientativ, spiritual-sufletescul nostru participă doar în mod extrem în interior; însă participă spiritual-sufletescul din exterior. Noi lucrăm în permanenţă în interiorul spiritului lumii. Ne unim în permanenţă cu spiritul lumii prin lucrul corporal. Lucrul corporal este spiritual, lucrul spiritual este trupesc, la şi în om. Acest paradox trebuie însuşit şi înţeles, faptul că lucrul corporal este spiritual şi lucrul spiritual este trupesc în om şi asupra omului. Spiritul ne învăluie în timpul lucrului corporal. La noi, materia este activă, mişcătoare în lucrul spiritual.

Aceste lucruri trebuie ştiute în momentul în care vrem să gândim plin de înţelegere despre muncă, fie că e muncă spirituală sau trupească, despre relaxare şi oboseală. Nu putem gândi cu înţelegere despre muncă şi relaxare şi oboseală, dacă nu pătrundem cu înţelegere ce am discutat adineauri. Căci, gândiţi-vă numai, dragii mei prieteni, dacă un om ar munci prea mult cu membrele sale, ar munci prea mult corporal, ce urmări ar avea acest lucru? Aceasta îl aduce într-o prea mare înrudire cu spiritul. Spiritul îl înconjoară în permanenţă doar atunci când munceşte corporal. Urmarea acestui fapt este că spiritul ia prea puternic în stăpânire omul, spiritul care vine din afară asupra omului. Devenim prea spirituali când muncim prea mult corporal. Din afară devenim prea spirituali. Urmarea acestui lucru este: trebuie să ne dedăm prea mult timp spiritului, deci trebuie să dormim prea mult. Dacă muncim prea mult corporal, trebuie să dormim prea mult. Iar somnul prea îndelungat stimulează din nou prea puternic activitatea trupească ce porneşte de la sistemul de piept-abdomen, care nu porneşte de la sistemul de cap. Acţionează prea stimulator pentru viaţă, devenim prea febrili, prea fierbinţi. Sângele năvăleşte prea tare în noi, nu poate fi prelucrat în activitatea sa din trup, atunci când dormim prea mult. Astfel că producem plăcerea de a dormi prea mult printr-o activitate corporală peste măsură.

Dar cei lenevoşi, ei dorm cu atâta plăcere şi dorm atât de mult; de unde vine asta? Da, asta vine de acolo că omul nu poate deloc să-şi lase lucrul. Nu poate deloc să-l lase. Lenevosul nu-şi are somnul de acolo că lucrează prea puţin, căci şi lenevosul trebuie să-şi mişte picioarele toată ziua şi într-un fel se agită şi el cu mâinile. Şi el face ceva, lenevosul: el nu face de fapt, văzut din exterior, cu nimic mai puţin decât harnicul, dar o face fără sens. Harnicul se îndreaptă către lumea din afară; el leagă un sens de activităţile sale. Şi aceasta este diferenţa. Activitatea lipsită de sens pe care o face lenevosul este cea care duce mai mult la somn decât activitatea plină de sens. Căci activitatea plină de sens nu doar că ne lasă să ne bălăcim prin spirit, ci, prin mişcarea plină de sens, cu munca noastră absorbim încetul cu încetul spiritul în noi. Prin întinderea mâinii spre munca plină de sens ne unim cu spiritul, iar spiritul la rândul lui nu mai are nevoie să lucreze prea mult inconştient în somn, pentru că lucrăm conştient cu el. Deci nu e vorba ca omul să fie activ, căci şi lenevosul este aşa, ci e vorba de măsura în care omul este activ plin de sens. Activitate plină de sens ❙de aceste cuvinte trebuie să fim deja pătrunşi, dacă devenim educatori ai copilului. Când este omul activ fără sens? Este activ fără sens, atunci când este activ doar aşa cum o cere trupul său. El este activ cu

sens, atunci când este activ cum o cere mediul său, nu doar cum o cere trupul său. Acest lucru trebuie să-l avem în vedere la copil. Putem, pe de o parte, să conducem activitatea trupească exterioară a copilului tot mai mult şi mai mult înspre ceea ce este doar în sfera trupescului, înspre gimnastica fiziologică, unde doar întrebăm trupul: Ce mişcări să punem a fi executate? ❙ Şi putem conduce mişcarea exterioară a copilului înspre mişcări pline de sens, înspre mişcări pătrunse de sens, astfel încât să nu se bălăcească prin spirit cu mişcările sale, ci să urmeze spiritului în direcţiile sale. Atunci dezvoltăm mişcările trupeşti dincolo, înspre euritmie. Cu cât îi punem mai mult să facă gimnastică doar trupeşte, cu atât mai mult ducem copilul înspre dezvoltarea unei pofte prea mari de somn, înspre dezvoltarea unei tendinţe de îngrăşare. Cu cât facem să se alterneze mai mult această pendulare înspre trupesc ❙ ceea ce desigur nu trebuie neglijat, pentru că omul trebuie să trăiască în ritm ❙, cu cât lăsăm mai mult această pendulare înspre trupesc să revină înspre pătrunderea cu sens a mişcărilor, ca în euritmie, unde fiecare mişcare exprimă un sunet, unde fiecare mişcare are un sens: cu cât mai mult permitem alternarea gimnasticii cu euritmia, cu atât mai mult realizăm armonizarea dintre necesitatea de somn şi de veghe; cu atât mai normală păstrăm şi viaţa copilului din partea voinţei, din partea exterioară. Faptul că am transformat treptat şi gimnastica într-o activitate lipsită de sens, într-o activitate care urmează doar trupul, este un efect secundar al vremurilor materialiste. Faptul că vrem să o înălţăm chiar la rangul de educaţie fizică, unde permitem să fie exercitate nu doar mişcări lipsite de sens, lipsite de semnificaţie, doar preluate de la trup, ci mai aşezăm în ele şi sensul contrar, sensul opus ❙ corespunde tendinţei de a trage în jos omul nu doar până la stadiul de om cu gândire materială, ci de a-l trage până la stadiul de om cu simţire animală. Activitatea sportivă exagerată este darwinism aplicat. Darwinismul [Nota 64] teoretic înseamnă afirmaţia că omul se trage din animal. Darwinismul practic este sport şi înseamnă construirea eticii de a duce omul înapoi la animal.

Aceste lucruri trebuie spuse astăzi cu această vehemenţă pentru că educatorul din ziua de azi trebuie să le înţeleagă, pentru că nu trebuie doar să se facă educatorul copiilor încredinţaţi lui, ci pentru că trebuie să acţioneze şi social, pentru că trebuie să reacţioneze asupra întregii omeniri, pentru ca astfel de lucruri să nu apară din ce în ce mai mult, care, de fapt, sunt menite să acţioneze asupra omenirii cu adevărat animalizator. Aceasta nu este o falsă asceză, aceasta este ceva adus din obiectivitatea adevăratei înţelegeri şi care este întru totul la fel de adevărat precum orice altă cunoaştere a ştiinţelor naturii.

Cum e însă cu munca spirituală? Cu munca spirituală, deci cu gândirea, cititul şi aşa mai departe, e aşa că acestea sunt permanent însoţite de activitate trupesc-corporală, de permanentă decădere interioară a materiei organice, de mortificarea materiei organice. Astfel că printr-o activitate spiritual-sufletească prea intensă avem în noi materie organică în descompunere. Dacă ne petrecem ziua neobosiţi, doar în activitate de învăţare, avem seara prea multă materie descompusă în noi, materie organică descompusă. Aceasta acţionează în noi. Ne deranjează somnul liniştit. Activitatea spiritual-sufletească exagerată deranjează la fel de mult somnul precum activitatea corporală exagerată te face somnolent. Dar dacă ne străduim prea tare spiritual-sufleteşte, când citim ceva dificil, în aşa fel încât trebuie să şi gândim în timp ce citim ❙ ceea ce nu este tocmai îndrăgit la oamenii de astăzi ❙, deci dacă vrem să citim prea mult gândind, adormim lucrând. Sau dacă nu ascultăm vorbăria limpede ca apa a vorbitorilor populari sau a altor oameni, care spun doar ce se ştie deja, ci dacă ascultăm acei oameni, ale căror cuvinte trebuie urmărite cu gândire, pentru că spun ceva ce nu ştim încă, atunci devenim obosiţi şi somnolenţi. Este o manifestare cunoscută aceea că oamenii, atunci când merg la prelegeri şi la concerte pentru că "se poartă", şi nu sunt obişnuiţi să cuprindă cu adevărat gândind şi simţind ce le este oferit, adorm la primul sunet sau la primul cuvânt. Adesea dorm pe tot parcursul prelegerii sau al concertului pe care le-au asistat din obligaţie sau snobism.

Acum avem din nou două aspecte în vedere. Aşa cum este o diferenţă între activitatea exterioară plină de sens şi activismul exterior fără sens, tot astfel este o diferenţă şi între activitatea interioară mecanică de gândire şi observare şi între activitatea interioară în permanenţă însoţită de sentimente. Dacă activitatea noastră spiritual-sufletească este realizată în aşa fel încât legăm de ea un interes permanent, atunci interesul şi atenţia învigorează activitatea noastră de piept şi nu permite mortificarea exagerată a nervilor. Cu cât mai mult citiţi absent, cu cât mai puţin vă străduiţi să preluaţi în dumneavoastră cele citite cu interes profund, cu atât mai mult cultivaţi mortificarea materiei dumneavoastră interioare. Cu cât mai mult urmăriţi totul cu interes, cu căldură, cu atât cultivaţi mai mult activitatea sangvină, păstrarea vie a materiei, cu atât mai mult impiedicaţi şi ca activitatea spirituală să vă tulbure somnul. Când trebuie să toceşti pentru examen ❙ poţi spune şi să pisezi, după caz ❙ preluăm multe contrar interesului. Căci dacă am prelua doar după interes, atunci ❙ cel puţin după condiţiile actuale de existenţă ❙ am pica la examen. Urmarea este că toceala sau pisălogeala pentru examen ne deranjează somnul, că aduce dezordine în existenţa noastră normală omenească. Acest lucru trebuie avut în vedere îndeosebi la copii. De aceea la copii este cel mai bine, şi va corespunde în cea mai mare măsură idealului educaţiei, dacă învăţarea îngrămădită, ce este mereu făcută înainte de examene, să fie lăsată cu totul deoparte, adică să lăsăm cu totul deoparte examenele; atunci sfârşitul anului şcolar se desfăşoară exact la fel ca şi începutul. Dacă noi ca dascăli ne asumăm datoria de a ne spune: Pentru ce trebuie examinat copilul? Doar eu am avut mereu copilul în faţa ochilor şi ştiu prea bine ce ştie sau ce nu ştie. ❙ Desigur că în condiţiile de astăzi acesta poate fi doar un ideal, după cum vă rog, în general, să nu vă exteriorizaţi prea tare natura rebelă. Ceea ce aveţi de adus în confruntarea cu cultura noastră contemporană, întoarceţi mai întâi, precum nişte ţepi, înspre înăuntru, pentru a putea acţiona încet în acea direcţie ❙ căci în acest domeniu putem acţiona doar încet ❙ încât oamenii să înveţe să gândească altfel, atunci şi relaţiile sociale exterioare vor intra în alte forme decât cele de astăzi.

Dar toate lucrurile trebuie gândite în corelaţie. Trebuie să ştim că euritmia este activitate exterioară străbătută de sens, spiritualizare a muncii corporale şi realizarea predării în mod interesant, nebanal, muncă intelectuală înviorată ❙ în sensul strict al cuvântului ❙ înviorată, străbătută de forţa sângelui.

Trebuie să spiritualizăm munca în afară; trebuie să străbatem cu forţa sângelui munca dinăuntru, munca intelectuală! Gândiţi-vă la aceste două propoziţii şi atunci veţi vedea că prima are o importantă latură educativă şi una socială importantă; că cea de a doua are o importantă latură educativă şi una igienică importantă.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

A PAISPREZECEA CONFERINŢĂ

Stuttgart, 5 septembrie 1919

Dacă privim omul în felul în care am făcut-o până acum, în scopul dezvoltării unei adevărate arte pedagogice, atunci ne sare în ochi, prin cele mai diverse lucruri, şi tripartiţia trupească exterioară. Distingem clar tot ceea ce ţine de formarea capului, de configuraţia capului omului, de ceea ce ţine în general de formarea pieptului şi a trunchiului, şi din nou de ceea ce ţine de formarea membrelor, unde însă trebuie totuşi să ne închipuim că formarea membrelor este mult mai complicată decât ne închipuim de obicei, pentru că ceea ce este predispus în membre şi, precum am văzut, este de fapt format din afară înăuntru, se prelungeşte în interiorul omului şi astfel trebuie să distingem la om ceea ce este construit dinlăuntru în afară şi ceea ce este, într-o anumită măsură, împins în trupul omenesc din afară înăuntru.

Dacă avem în vedere această tripartiţie a trupului omenesc, atunci ne va deveni deosebit de clar felul în care capul omului este deja un om întreg, un om întreg înălţat cu totul din şirul animal.

La cap avem capul în sine. La cap avem trunchiul: acesta reprezintă tot ce ţine de nas. Şi avem la cap partea de membre care se continuă în cavitatea trupească: toate acestea sunt ceea ce înconjoară gura. Astfel că putem vedea la capul uman cum în el întregul om este prezent trupeşte. Doar că pieptul capului este deja atrofiat. Este în aşa fel atrofiat încât într-un fel tot ce ţine de nas poate da la iveală doar indistinct felul în care ţine de calitatea pulmonară. Dar ceea ce ţine de nas, aparţine calităţii pulmonare. Într-un fel, acest nas omenesc este ceva ca un plămân metamorfozat. Astfel că el şi transformă procesul de respiraţie astfel încât îl formează mai mult înspre fizic. Faptul că dumneavoastră poate consideraţi plămânul ca mai puţin spiritual decât nasul, este o eroare. Plămânul este constituit mai artistic. El este pătruns mai mult de spiritual, mai puţin de sufletesc decât nasul, care, de fapt, dacă privim lucrul cu adevărat corect, se postează cu o mare nesimţire în afară, în chipul omenesc, în timp ce plămânul îşi ascunde mult mai modest existenţa, deşi este mai sufletesc decât nasul.

Înrudit cu tot ce ţine de metabolism, de digestie şi hrănire, şi pre lungindu-se din forţele membrelor înspre lăuntrul omului, înrudit cu toate acestea este ceea ce ţine de gura omenească, care, nici ea, nu-şi poate dezminţi rudenia cu hrănirea şi cu tot ce ţine de membrele omeneşti. Astfel, capul omenesc este un om întreg, la care doar partea de ne-cap este atrofiată. Pieptul şi abdomenul sunt prezente la cap, dar sunt atrofiate la cap.

Dacă vom privi în opoziţie omul de membre, atunci, în tot ce ne oferă în exterior, în forma sa de prezenţă exterioară, este în principal transformarea celor două mandibule ale omului, mandibula superioară şi cea inferioară. Ceea ce vă cuprinde gura în partea de sus şi de jos, este, doar atrofiat, ceea ce sunt picioarele cu tălpile şi braţele cu mâinile dumneavoastră. Doar că trebuie să gândiţi totul aşezat corespunzător. Puteţi spune: Dacă îmi voi închipui că braţele şi mâinile mele ar fi mandibula superioară, picioarele şi tălpile mandibula inferioară, atunci trebuie să pun întrebarea: Dar în ce direcţie se îndreaptă ceea ce este exprimat în aceste două mandibule? Unde muşcă? Unde este de fapt gura? ❙ Şi aici trebuie să vă daţi răspunsul: Acolo unde braţul superior este aşezat pe trupul dumneavoastră şi acolo unde coapsele, oasele coapselor se aşează pe trupul dumneavoastră. Astfel că dacă vreţi să vă închipuiţi că acesta ar fi trunchiul omenesc (se desenează), atunci trebuie să vă imaginaţi că acolo, afară undeva ar fi de fapt capul; ar deschide în partea superioară gura şi ar deschide în partea inferioară gura, astfel că puteţi să vă închipuiţi o tendinţă ciudată a acestui cap invizibil, care îşi deschide maxilarul înspre pieptul şi burta dumneavoastră.

Ce face însă acest cap invizibil? Se hrăneşte cu dumneavoastră în permanenţă, îşi cască gura înspre dumneavoastră. Iar aici aveţi în figura exterioară o imagine minunată a stării de fapt. În timp ce adevăratul cap al omului este un cap trupesc-material, capul care ţine de membre este cel spiritual. Dar el devine puţin material pentru ca să poată devora în permanenţă omul. Iar în moarte, când omul moare, l-a devorat cu totul. Acesta este în fapt minunatul proces, că membrele noastre sunt constituite astfel, încât ne devorează în permanenţă. Ne strecurăm în permanenţă cu organismul în gura căscată a spiritualităţii noastre. Spiritualul ne cere permanent ofranda dăruirii noastre. Şi chiar şi în formarea trupului nostru este exprimată această ofrandă a dăruirii noastre. Nu înţelegem figura omenească dacă nu găsim deja exprimată această ofrandă a dăruirii către spirit, în relaţia membrelor omeneşti cu restul trupului uman. Astfel că putem spune: natura de cap şi de membre a omului sunt opuse, iar natura de piept sau de trunchi a omului, care se află la mijloc, este, într-o anume măsură, ceea ce ţine cumpăna dintre aceste două opoziţii.

În pieptul omului este în fapt tot atâta natură de cap precum şi de membre. Natura de membre şi cea de cap se amestecă între ele în natura de piept. Pieptul are în sus permanent tendinţa de a deveni cap şi în jos permanent tendinţa să se organizeze după membre, să se

adapteze, deci, cu alte cuvinte, să devină natură de membre. Partea superioară a naturii de piept are în permanenţă tendinţa de a deveni cap, partea inferioară are permanent tendinţa de a deveni om de membre. Deci partea superioară a trunchiului omenesc vrea să devină mereu cap, doar că nu poate. Celălalt cap îl opreşte. De aceea realizează în permanenţă doar o imagine a capului, am putea spune ceva ce realizează începutul conformaţiei capului. Nu putem oare distinge clar cum în partea de sus a conformaţiei pieptului se face începutul pentru conformaţiei capului? Da, aici este laringele, care din limbajul naiv este denumit chiar gâtlej (Kehlkopf = cap de gât, în lb. germ.; n.tr.). Laringele omului este întru totul un cap atrofiat al omului, un cap ce nu poate deveni cap întru totul şi care astfel îşi trăieşte natura sa de cap în vorbirea omenească. Vorbirea omenească este permanenta încercare a laringelui în aer de a deveni cap. Atunci când laringele încearcă să devină partea superioară a capului, atunci iau naştere acele sunete care arată clar că sunt reţinute cel mai puternic de natura umană. Când laringele omenesc încearcă să devină nas, nu poate deveni nas, pentru că nasul deja existent îl împiedică s-o facă. Dar realizează în aer încercarea de a deveni nas, în sunetele nazale. Nasul existent stăvileşte deci nasul de aer care vrea să ia naştere aici, în sunetele nazale. Este extraordinar de important felul în care omul, vorbind, face în permanenţă în aer încercarea de a realiza părţi dintr-un cap, şi cum iarăşi aceste bucăţi ale capului se continuă în mişcări ondulatorii, care se stăvilesc apoi la capul format trupeşte. Astfel aveţi ceea ce este vorbirea omenească.

De aceea nu vă veţi mira dacă, în clipa în care capul a devenit întru câtva finit trupeşte, cam înspre vârsta de şapte ani, odată cu schimbarea dentiţiei, este deja oferită ocazia de a pătrunde capul sufletesc, cel care este scos la iveală din laringe, cu un fel de sistem osos. Doar că trebuie să fie un sistem osos sufletesc. Acest lucru îl facem prin aceea că nu mai dezvoltăm doar anarhic, prin imitaţie, vorbirea, ci că suntem struniţi să învăţăm limba prin elementele gramaticale. Să avem, dragii mei prieteni, conştienţa faptului că atunci când copilul ne este adus în şcoala primară, noi avem de exercitat sufleteşte asupra lui o activitate asemănătoare precum cea exercitată de trup prin faptul că a împins al doilea rând de dinţi în această organizare! Astfel vom fixa, doar sufleteşte, formarea limbii, prin aducerea în faţa copilului a gramaticii în mod rezonabil: ceea ce acţionează din vorbire asupra scrierii şi citirii. Vom ajunge la atitudinea sufletească justă atunci când ştim că cuvintele pe care le formează omul sunt într-adevăr dispuse să devină cap.

Ei bine, aşa cum partea omenească de piept are în sus tendinţa de a deveni cap, tot astfel are în jos tendinţa de a deveni membre. Precum ceea ce iese ca vorbire din gâtlej este un cap mai cizelat, un cap rămas încă aerat, tot aşa, tot ce porneşte în jos de la partea de piept a omului şi se organizează înspre membre, prezintă o natură mai grosieră de membre. Natură de membre condensată, grosieră este ceea ce mediul împinge într-un fel în om. Iar când ştiinţele naturii vor ajunge să dezlege misterul felului în care mâini şi tălpi, braţe şi picioare devin mai grosiere şi sunt mai mult împinse înlăuntru decât apar în afară, atunci această ştiinţă a naturii va fi dezlegat misterul sexualităţii. Şi de abia atunci omul va găsi tonul potrivit pentru a vorbi despre aşa ceva. Astfel că nu e deloc de mirare că toată vorbăria ce se face astăzi despre felul în care trebuie să fie făcută educaţia sexuală este cam lipsită de sens. Căci nu se poate explica bine ceea ce nu înţelegi tu însuţi. Ceea ce ştiinţa de astăzi nu înţelege deloc este faptul care numai se sugerează atunci când se caracterizează omul de membre în relaţie cu omul de trunchi, precum tocmai am făcut-o eu. Dar atunci trebuie ştiut faptul că întocmai cum, într-un fel, în primii ani de şcoală, s-a împins în sufletesc ceea ce se înghesuie în natura dinţilor înainte de al şaptelea an, tot astfel, în ultimii ani ai şcolii elementare avem tot ceea ce provine din natura de membre şi care se exprimă pe de-a-ntregul doar după maturizarea genitală, împins în viaţa sufletească infantilă.

Tot astfel precum în capacitatea de învăţa scrisul şi cititul în primii ani de şcoală se arată dentiţia sufletească, în tot ceea ce este activitate de fantezie şi este străbătut de căldură interioară se anunţă ceea ce sufletul dezvoltă la sfârşitul anilor de şcoală elementară, începând cu doisprezece, treisprezece, paisprezece şi cincisprezece ani. Aici apar îndeosebi toate acele capacităţi sufleteşti care sunt menite să fie străbătute de iubire sufletească, adică tot ceea ce se exprimă ca forţă de fantezie. Forţa fanteziei, la ea trebuie apelat îndeosebi în ultimii ani ai învăţământului elementar. Putem avea mult mai multă încredere în aceea că, atunci când va intra cam la vârsta de şapte ani în şcoala elementară, copilul îşi va dezvolta prin scris şi citit intelectualitatea, decât putem să omitem să aducem mereu fantezia în forţa crescândă de judecată | căci puterea de judecată se apropie încetul cu încetul, începând cu vârsta de doisprezece ani. Stimulând fantezia copilului, astfel, trebuie să aducem spre copil tot ceea ce trebuie să înveţe în aceşti ani; astfel trebuie să aducem către copil tot ce ţine de predarea istoriei, a geografiei.

Şi chiar şi atunci apelăm de fapt la fantezie când înfăţişăm de exemplu copilului: Uite, ai văzut lentila, lentila focalizatoare, care adună lumina; o astfel de lentilă ai tu în ochiul tău. Cunoşti camera obscură, în care sunt întruchipate obiecte din exterior; o astfel de cameră obscură este ochiul tău. | Şi aici, când arătăm felul în care lumea exterioară este inclusă în construcţia organismului uman prin organele de simţ, şi atunci apelăm de fapt la fantezia copilului. Căci ceea ce este construit aici este văzut doar în felul său mort exterior, atunci când îl scoatem din corp; căci acest lucru nu-l putem vedea la corpul viu.

Tot astfel, întreaga predare în legătură cu geometria, chiar şi în legătură cu aritmetica, nu trebuie să contenească să apeleze la fantezie. Apelăm la fantezie când ne străduim mereu, aşa cum am încercat-o noi în partea practico-didactică, să-i facem copilului inteligibile suprafeţele nu doar pentru înţelegere, ci să facem natura suprafeţelor cu adevărat atât de inteligibilă, încât copilul să trebuiască să-şi folosească fantezia chiar şi în geometrie şi în aritmetică. De aceea am spus ieri că m-am mirat cum nimănui nu i-a trecut prin gând de a explica teorema lui Pitagora şi aşa, încât să spună: Să presupunem că am avea trei copii. Unul dintre copii are de suflat atâta praf, încât unul dintre pătrate să fie acoperit cu praf; al doilea copil are de suflat atâta praf, încât al doilea pătrat să fie acoperit cu praf, iar cel de-al treilea atâta, încât pătratul mic să fie acoperit cu praf. Apoi am ajuta puţin fantezia copilului arătându-i: suprafaţa mare trebuie atâta suflată cu praf încât praful care ţine de suprafaţa cea mai mică şi cel ce aparţine de suprafaţa mai mare să fie la fel cu praful care este pe prima suprafaţă. Atunci, chiar dacă nu cu exactitate matematică, dar cu o configurare plină de fantezie, copilul şi-ar aduce puterea de înţelegere în praful suflat. El ar urmări suprafaţa cu fantezia sa. El ar înţelege teorema lui Pitagora prin praful ce zboară şi se aşează, care ar mai fi trebuit şi suflat în formă de pătrat | acest lucru desigur că nu poate fi realizat în realitate, fantezia trebuie să se străduiască |, copilul ar înţelege cu fantezia teorema lui Pitagora.

Astfel trebuie mereu să avem în vedere că îndeosebi în aceşti ani mai trebuie format prin stimulare ceea ce, născând fantezia, trece de la dascăl la elev. Dascălul trebuie să menţină vie în el însuşi materia de studiu, trebuie să o pătrundă cu fantezie. Acest lucru nu poate fi făcut altfel decât dacă îl pătrundem cu voinţă sufletească. Acest lucru mai acţionează uneori, şi în anii de mai târziu, în mod cu totul ciudat. Ceea ce trebuie potenţat în ultimii ani de şcoală elementară, ceea ce este deosebit de important, este coexistenţa, trăirea cu totul armonioasă dintre dascăl şi elev. De aceea nimeni nu va deveni un bun pedagog de şcoală elementară, dacă nu se străduieşte tot mereu să-şi structureze plin de fantezie conţinutul pedagogic, de a-şi restructura iarăşi şi iarăşi conţinutul pedagogic. Căci, cu adevărat aşa este: atunci când, după ani de zile, redăm exact la fel ceea ce am structurat odată cu fantezie, atunci totul este îngheţat în înţelegere. Fantezia trebuie în mod necesar menţinută în permanenţă vie, altfel produsele ei îngheaţă în înţelegere.

Acestea însă aruncă o lumină asupra felului în care dascălul însuşi trebuie să fie. El nu are voie să se acrească în nici un moment al vieţii sale. Şi există două noţiuni care nu merg împreună atunci când viaţa trebuie să prospere, acestea sunt profesia pedagogică şi pedanteria. Dacă vreodată în viaţă s-ar întâlni profesia pedagogică şi pedanteria, atunci din această căsnicie ar rezulta o mai mare catastrofă decât oriunde în viaţă. Nu cred, dragii mei prieteni, că trebuie să presupunem lucrul absurd că s-au unit vreodată în viaţă profesia pedagogică şi

pedanteria.

Din aceasta mai vedeţi şi că există o anumită moralitate interioară a predării, o datorie interioară a predării. Un adevărat imperativ categoric pentru pedagog! Iar acest imperativ categoric este acela: Ţine-ţi vie fantezia. Iar dacă simţi că devii pedant, atunci spune: Pedanteria poate că este un rău pentru ceilalţi oameni ❙ pentru mine este ceva malefic, ceva imoral! ❙ Aceasta trebuie să devină atitudine la pedagog. Dacă nu devine atitudine pentru pedagog, atunci, dragii mei prieteni, atunci pedagogul ar cam trebui să se gândească să înveţe să aplice în viaţă, încetul cu încetul, într-o altă meserie ceea ce a dobândit pentru profesia pedagogică. Desigur că aceste lucruri nu pot fi realizate în viaţă pe măsura întregului ideal, dar trebuie să cunoaştem totuşi acest ideal.

Dar nu veţi ajunge la entuziasmul potrivit pentru această morală pedagogică, dacă nu vă veţi lăsa pătrunşi iarăşi de lucrul fundamental: de cunoaşterea felului în care deja capul este un om întreg, ale cărui membre şi piept sunt doar atrofiate; cum fiecare membru al omului este un om întreg, doar că la omul de membre capul este cu totul atrofiat iar în omul de piept capul şi membrele sunt în echilibru. Dacă aplicaţi aceste fundamente, atunci primiţi din aceste fundamente acea forţă interioară care vă poate străbate morala pedagogică cu entuziasmul necesar.

Ceea ce omul dezvoltă ca intelectualitate are o puternică tendinţă de a deveni trândav, leneş. Şi devine cel mai leneş atunci când omul îl hrăneşte mereu şi mereu cu reprezentări materialiste. Devine însă înaripat atunci când omul îl hrăneşte cu reprezentări dobândite din spirit. Pe acestea însă le primim în sufletul nostru doar pe calea ocolită, prin fantezie.

Ce-a mai tunat a doua jumătate a secolului al 19-lea împotriva pătrunderii fanteziei în sistemul de învăţământ! În prima jumătate a secolului al 19-lea avem astfel de figuri strălucite precum Schelling [Nota 65]; oameni care şi în pedagogie au gândit mai sănătos. Citiţi prelegerea frumoasă, stimulativă a lui Schelling, "Despre metoda studiului academic" ❙ ce într-adevăr nu este pentru şcoala elementară, ci pentru şcoala superioară ❙, în care însă trăieşte spiritul pedagogiei primei jumătăţi a secolului al 19-lea. El a fost apoi în fond calomniat într-o formă puţin mascată într-a doua jumătate a secolului al 19-lea, când a fost ocărât tot ce vrea să intre într-un fel în sufletul omenesc pe calea ocolită, prin fantezie, pentru că oamenii deveniseră laşi în ceea ce priveşte viaţa sufletească, pentru că se credea că în clipa în care s-ar fi dedat în vreun fel fanteziei, ar fi căzut imediat în braţele neadevărului. Nu aveau curajul să fie independenţi, să fie liberi în gândire şi totuşi uniţi cu adevărul în locul neadevărului. Se temeau să se mişte liber în gândire, pentru că se credea că atunci ar prelua imediat neadevărul în suflet. Astfel că pedagogul trebuie să adauge la cele tocmai spuse, la pătrunderea cu fantezie a materiei de predat, curajul pentru adevăr. Fără acest curaj pentru adevăr nu reuşeşte cu voinţa sa în predare, mai ales la copiii mai mari. Acesta, dragii mei prieteni, ce se dezvoltă în curaj pentru adevăr trebuie să fie şi împletit, pe de altă parte, cu un puternic sentiment de responsabilitate faţă de adevăr.

Nevoia de fantezie, simţul pentru adevăr, simţ de răspundere, acestea sunt cele trei forţe care sunt nervii pedagogiei. Iar cel ce vrea să preia în sine pedagogie, acela să-şi scrie înaintea acestei pedagogii motto-ul:

Să te pătrunzi de-abilitatea fanteziei,
să ai curajul pentru adevăr,
să-ţi faci mai ageră simţirea pentru responsabilitate sufletească.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

ANEXĂ

Din alocuţiunea ţinută la serbarea de deschidere a Şcolii Libere Waldorf
la 7 septembrie 1919
cu cuvinte de deschidere de Marie Steiner [Nota 66]

"Antropologie Generală", acest titlu a fost ales de către Rudolf Steiner pentru primul ciclu de prelegeri ţinut pentru dascălii Şcolii Waldorf, ce urma să fie fondată. Căci el îşi construieşte arta educării pe cunoaşterea multilaterală a fiinţei omeneşti, nu doar a omului pământean, ci şi a omului sufletesc şi spiritual ascuns. Iar pentru lumea formelor de manifestare structurată fizic după imagini primordiale el vrea să ajungă la o formare trează a conştienţei prin această metodă de educare, care ţine cont de miezul veşnic viu al fiinţei omeneşti şi de transformarea manifestărilor în evoluţia naturală şi istorică.

"Această şcoală nouă", spunea el în alocuţiunea de la serbarea de inaugurare, "trebuie cu adevărat aşezată în ceea ce, tocmai în prezentul nostru şi pentru viitorul apropiat, este cerut de la dezvoltarea omenirii. Şi într-adevăr, tot ceea ce din aceste premize intră în final în sistemul de educare şi de învăţământ, se înfăţişează ca o sarcină triplă, sfântă."

Iar el continuă: "Ce s-ar alege în fine de toată simţirea de sine, cunoaşterea şi acţionarea în comunitatea umană, dacă n-ar putea să se unească în sfânta sarcină pe care şi-o asumă tocmai dascălul, educatorul, prin aceea că aduce, în comunitatea socială deosebită, împreună cu omul în devenire, în creştere, cu omul copil, un aşa numit serviciu comunitar în cel mai înalt sens.

Tot ceea ce putem şti în fond despre om şi despre lume, devine cu adevărat purtător de roade abia atunci când putem trece acestea în mod viu în cei ce vor forma lumea socială atunci când noi nu vom mai putea fi alături de ei cu munca noastră fizică.

Tot ce putem realiza artistic devine de abia atunci ceva suprem, când îl putem lăsa să pătrundă în cea mai înaltă artă, în care nu ne este oferit material artistic mort, precum lutul sau culoarea, în care ne este dat omul viu nedesăvârşit, pe care trebuie să-l aducem până la un anumit grad de desăvârşire în mod artistic, educativ. Şi nu este oare o sarcină supremă, sfântă, religioasă, de a cultiva în educaţie divin-spiritualul, care apare şi se manifestă din nou, cu fiecare om ce se naşte? Oare acest serviciu de educare nu este cult religios în cel mai înalt sens al cuvântului? Oare nu trebuie ca toate trăirile noastre omeneşti cele mai sfinte, dedicate tocmai simţirii religioase, să se unească în serviciul la altar pe care îl realizăm atunci când încercăm să formăm, în copilul în devenire, divin-spiritualul omului ce ni se arată ca preexistent!

> Ştiinţă ce devine vie!
> Artă ce devine vie!
> Religie ce devine vie!

este în fond educaţia, este în fond învăţământul. | Dacă înţelegem instruirea şi educarea în acest sens, atunci nu suntem înclinaţi să criticăm lesne ceea ce este înălţat pe de altă parte ca principii, ca intenţii şi fundamente pentru arta educării. Cu toate acestea, nu mi se pare că cineva poate pătrunde cu adevărat tocmai ceea ce cultura contemporană adaugă artei educării, artei instruirii, dacă nu îi poate deveni conştient cât de necesară este în vremurile noastre o completă înnoire spirituală, care nu poate recunoaşte pe deplin cum pe viitor trebuie să reverse în ceea ce facem ca dascăli şi educatori, ceva cu totul diferit decât ce poate să înflorească în sfera a ceea ce este numit astăzi "educaţie ştiinţifică". Căci astăzi pedagogul, cel care trebuie să formeze în viitor omul, este introdus în atitudinea, în modul de gândire al ştiinţei contemporane! Niciodată nu mi-a trecut prin minte să desconsider această ştiinţă contemporană. Sunt pătruns de adevărată preţuire pentru cele realizate de această ştiinţă contemporană, cu atitudinea şi metoda ei ştiinţifică bazate tocmai pe cunoaşterea naturii, în materie de triumfuri pentru evoluţia omenirii şi pentru ce va mai realiza în viitor. Dar tocmai de aceea | aşa-mi pare | nu va putea trece rodind ceea ce se revarsă din atitudinea ştiinţifică şi spirituală în arta educării şi instruirii, pentru că măreţia atitudinii ştiinţifice şi spirituale contemporane constă în altceva decât în tratarea omului şi în vederea în străfundul inimii omeneşti, în sufletul omenesc. Se pot face deosebite progrese tehnice cu ceea ce se revarsă din atitudinea spirituală contemporană. Se poate dezvolta cu aceasta şi în domeniul social o gândire omenească liberă, dar, oricât de grotesc ar suna astăzi încă majorităţii oamenilor, nu te poţi însufleţi pe tine însuţi cu o gândire ştiinţifică, care a ajuns pe de o parte încetul cu încetul la convingerea că inima omenească ar fi pompă, trupul fizic omenesc ar fi un angrenaj mecanic |, cu sentimente şi trăiri care decurg din această ştiinţă nu te poţi însufleţi, încât să poţi fi un educator artistic al omului în devenire. Imposibil este să dezvoltăm arta vie a educării tocmai din ceea ce dă măreţia vremurilor noastre în stăpânirea tehnicii moarte. Aici trebuie să intervină un nou spirit în evoluţia umană, tocmai spiritul pe care îl căutăm prin ştiinţa noastră spirituală. Spiritul care îndepărtează de la perceperea omului viu ca purtător de instrumente de pompat şi de aspirat, ca mecanism care poate fi înţeles doar prin metode ale ştiinţelor naturii. În gândirea spirituală a omenirii trebuie să pătrundă convingerea că spiritul trăieşte în întreaga existenţă a naturii şi că acest spirit poate fi cunoscut.

Astfel am încercat în cursul premergător demersului nostru Waldorf, şi care era destinat dascălilor, să fundamentăm o antropologie, o ştiinţă a educării, care poate deveni o artă a educării, o cunoaştere a omenirii, care trezeşte din nou viul din ceea ce este mort în om. Ceea ce este mort | iar acesta este secretul culturii noastre contemporane decrepite |, ceea ce este mort face ca omul să fie cunoscător, face ca omul să înţeleagă atunci când preia ce e mort ca legi ale naturii; dar acesta îi slăbeşte trăirile, din care trebuie să pornească entuziasmul, tocmai în educare. Slăbeşte voinţa. Aşează omul în mod nearmonios în întreaga, deplina existenţă socială. Căutăm o ştiinţă care nu este doar ştiinţă,

care este viaţă şi simţire însăşi, şi care, în momentul în care pătrunde ca ştiinţă în sufletul omenesc, dezvoltă în acelaşi timp forţa de a trăi în el ca iubire, pentru a reieşi ca voinţă dornică de faptă, ca muncă pătrunsă de căldură sufletească, drept muncă ce se răsfrânge îndeosebi asupra ceea ce este viu, asupra omului în devenire. Avem nevoie de o nouă atitudine faţă de ştiinţă. Avem nevoie de un nou spirit, în primul rând pentru toate artele educării, toate artele instruirii. ...

Convingerea că chemarea ce răsună din evoluţia omenirii cere un nou spirit pentru vremurile noastre şi că trebuie să introducem acest spirit nou în primul rând în sistemul educaţional, această convingere este cea care stă la baza străduinţelor şcolii Waldorf, care ar trebui să fie un exemplu iniţiator în această direcţie. Şi s-a încercat să se asculte ceea ce se află inconştient în cerinţele tocmai ale acelor oameni buni care s-au străduit în trecutul apropiat să acţioneze pentru o însănătoşire, pentru o regenerare a artei educării, a artei instruirii. ...

Aici se întreabă profesorul de pedagogie cu mintea luminată: Putem şi înţelege ce fel de forţe se joacă în natura umană, care ne arată aproape cu fiecare lună, în orice caz însă cu fiecare an un alt chip sufletesc-trupesc? Atâta timp cât nu avem o adevărată ştiinţă a istoriei – astfel spun aceşti pedagogi –, nici nu putem şti cum se dezvoltă fiecare om în parte. Căci omul individual prezintă în sine, în formă concentrată, ceea ce reprezintă întreaga omenire în decursul devenirii ei istorice.

Astfel de oameni simt că în fond ştiinţa contemporană clachează atunci când trebuie să spună ceva despre acele mari legi care străbat istoria, atunci când ar trebui să cuprindem în momentul de faţă ceea ce se revarsă pentru noi din aceste mari şi cuprinzătoare legităţi istorice ale dezvoltării omenirii. Dacă am vrea să înţelegem individul uman din componentele alimentelor pe care le preia de la prima respiraţie până la moarte, atunci am căuta ceva cu totul aberant; dar de fapt în istorie, în priceperea întregii dezvoltări a omenirii, astfel ne comportăm în ziua de astăzi.

La om trebuie ştiut felul în care, de exemplu, intervine în dezvoltare un astfel de proces fiziologic cum este schimbarea dentiţiei. Trebuie ştiut ce se petrece tainic trupeşte, dintr-o fiziologie cu totul nouă, pe care ştiinţa contemporană încă nu o are. Dar trebuie ştiut şi ce anume însoţeşte sufleteşte această răsturnare. Trebuie cunoscute metamorfozele naturii umane. Aici, la individul uman, cel puţin nu se va nega, chiar dacă nu se poate să cunoaştem, faptul că omul trăieşte din străfundul fiinţei sale metamorfoze, răsturnări. În devenirea istorică a întregii omeniri nu admitem aşa ceva. Aceleaşi metode sunt folosite pentru Antichitate, pentru Evul Mediu, pentru epoca modernă. Nimeni nu ia în considerare faptul că în dezvoltarea istorică a omenirii se desfăşoară mari salturi. Privind înapoi în devenirea istorică, găsim un ultim salt în secolul al 15-lea. Tot ceea ce în timpurile moderne a devenit simţire, închipuire, voinţă a omenirii, aşa cum le cunoaştem noi astăzi, şi-a primit caracterul său intim în omenirea civilizată de abia din secolul al 15-lea. Iar această omenire civilizată se deosebeşte de cea a secolului al 10-lea sau al 18-lea, cam tot aşa precum copilul de doisprezece ani se deosebeşte de copilul care n-a atins vârsta de şapte ani. Iar ceea ce s-a împlinit ca răsturnare în secolul al 15-lea: din străfundurile fiinţei omeneşti a reieşit, precum din străfundurile naturii umane reiese, dezvoltarea legică a schimbării dentiţiei. Iar în tot ce trăim astăzi în secolul al 20-lea – acea tendinţă spre individualitate, tendinţa spre structurare socială, tendinţa spre prelucrarea personalităţii –, este doar o consecinţă a celor aduse la suprafaţă de forţele interioare ale istoriei începând cu momentul arătat.

Putem înţelege felul în care omul vrea să se situeze în prezent doar dacă înţelegem mersul pe care l-a luat evoluţia omenirii în modul descris... Cel care pricepe generaţia în devenire are un sentiment desluşit că oamenii s-au ridicat din poala istoriei cu ceea ce lucrează, cu ceea ce gândesc şi simt, precum şi cu ceea ce-şi doresc, ca adulţi, pentru viitor. Iar ceea ce sunt astăzi meseriile, ce sunt astăzi structuri de stat, în care oamenii pot astăzi să se situeze: acestea toate au luat naştere din omul însuşi! Acestea nu atârnă doar, ca ceva exterior, de aceşti oameni! Nici nu putem întreba: Să educăm omul mai mult pentru fiinţa omenească sau mai mult pentru meseria exterioară? Căci dacă privim bine, în fond amândouă sunt unul şi acelaşi lucru!

Dacă putem dezvolta astăzi o înţelegere vie a celor ce sunt în afară meseriile, oamenii, atunci dezvoltăm şi o înţelegere pentru ceea ce au purtat cu ele generaţiile anterioare, care mai trăiesc astăzi şi au meserii, din poala maternă a omenirii până în contemporaneitate.

Nu este suficientă despărţirea educării pentru om şi educării pentru meserie, dacă vrem să simţim ca pedagogi, ca educatori. Aici trebuie să trăiască în noi ceva ce nu este vizibil din exterior, nu într-o meserie, nu într-o structură statală, nicăieri în exterior. Aici trebuie să trăiască în noi ceea ce vor aduce de abia următoarele generaţii pe planul exterior al vieţii. Aici trebuie să trăiască în noi o concrescenţă ce acţionează profetic cu evoluţia următoare a omenirii. Cu această concrescenţă trăieşte şi moare simţirea şi gândirea şi voinţa educativ-artistică a unei lumi a pedagogilor. Posibilitatea ca să curgă în lumea pedagogilor ceea ce se poate şti despre omul în devenire, ca un sânge de viaţă sufletesc spirituală, care, fără a fi mai întâi ştiinţă, devine artă, trebuie să fie ţelul unei pedagogii şi didacticii vii a zilei de azi. Şi numai de la această didactică vie poate porni tot ceea ce trebuie să pătrundă în inima copilului, în simţirea copilului, în intelectul copilului. ...

Nu ne stă deloc în intenţie ca oamenii în devenire să-şi însuşească "dogmele" noastre, principiile, conţinutul concepţiei noastre despre lume. Noi nu ne străduim să realizăm o educare dogmatică. Ne străduim ca ceea ce am putut câştiga prin ştiinţa spirituală să devină faptă educativă vie. Ne străduim să avem în metodica noastră, în didactica noastră ceea ce poate reieşi din ştiinţa spirituală vie, drept tratare sufletească a omului. Din ştiinţa moartă poate veni doar ştiinţă, din ştiinţa spirituală vie va reieşi metodică, didactică, lucruri palpabile în sens spiritual-sufletesc. Să putem instrui, să putem educa, aceasta este strădania noastră! ...

Dar ne vom ţine sincer de ceea ce ne-am asumat: anume ca diferitele grupuri de crez religios, care vor susţine învăţământul religios, să-şi poată introduce principiile lor asupra lumii în şcoala noastră. Vom aştepta doar să vedem dacă la fel de puţin pe cât deranjăm ceea ce va fi introdus drept concepţie despre lume în şcoala noastră, va fi deranjat ceea ce vrem să introducem, deocamdată doar în cel mai modest mod, ca artă. Căci ştim: Mai întâi va trebui să înţeleagă omenirea că dintr-o concepţie spirituală despre lume poate lua naştere artă a educării în sens pedagogic, metodic, didactic, înainte de a avea o concepţie justă în probleme legate de concepţia despre lume şi relaţiile ei reciproce. Deci nu vom fonda o şcoală cu o anume concepţie despre lume. Ne vom strădui să realizăm o şcoală de artă a educării cu şcoala Waldorf."

Prelegerilor despre antropologia generală le-au urmat cele despre metodică şi didactică a educării şi consecutiv un seminar ce a decurs în discuţii libere. Cu aceste trei serii s-ar fi înmânat omenirii noastre ce se adânceşte în nevoi sufleteşti şi materiale, fundamentul artei educări a lui Rudolf Steiner, ca remediu salvator.

Dornach, august 1932 — Marie Steiner

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

NOTE

La această ediţie

Prima ediţie din 1932 avea ca prefaţă un cuvânt de mulţumire al colegiului profesoral al Şcolii Libere Waldorf. El descrie situaţia în care a fost dat acest curs:

"După sfârşitul Războiului Mondial, Rudolf Steiner a ţinut, ca urmare a rugăminţilor unor membri ai Societăţii Antroposofice, şi în Stuttgart prelegerile sale cuprinzătoare despre tripartiţia organismului social, care constituie conţinutul cărţii sale "Punctele centrale ale problematicii sociale". Sugestiile date acolo de Dr.Rudolf Steiner l-au făcut pe domnul consilier comercial Emil Molt să ia hotărârea de a fonda o şcoală care să reprezinte un fel de germene pentru o viaţă spirituală liberă. La rugămintea sa, Dr.Rudolf Steiner a preluat conducerea spirituală a acestei şcoli şi s-a preocupat neobosit de prosperitatea ei.

Deschiderea Şcolii Libere Waldorf a fost precedată de un curs pedagogic, pe care l-a ţinut Dr.Rudolf Steiner timp de trei săptămâni în august şi septembrie 1919, în faţa primilor pedagogi ai Şcolii Waldorf şi a unui număr de personalităţi ce doreau să lucreze în spiritul pedagogiei sale.

Acest curs a cuprins trei manifestări. Mai întâi au fost ţinute patrusprezece prelegeri despre antropologia antroposofică ❙ fundament al unei pedagogii corespunzătoare vremurilor noastre şi viitorului apropiat. Ele apar în această carte. S-au adăugat prelegeri care prezentau efectele antropologiei antroposofice în lucrul metodic şi didactic în instruire şi educare. Ele formează, împreună cu prelegerile acestei cărţi, la conţinutul căreia se referă mereu, o unitate.

Manifestările conferinţelor au fost urmate de discuţii sub formă de seminare, în care Rudolf Steiner a discutat cu pedagogii prelucrarea practică a anumitor domenii de instruire şi căile spre o soluţionare a problemelor educative. Aceste discuţii sunt de asemenea publicate.

Ascultătorii au trăit în acest curs un eveniment spiritual care ❙ petrecându-se în liniştea cercului cel mai restrâns ❙ vroia să slujească omenirii în evoluţia sa superioară. Pedagogii Şcolii Libere Waldorf doresc să însoţească această lucrare a lui Rudolf Steiner cu sentimentele mulţumirii lor profunde, acum că porneşte în lume, pentru a fecunda educarea şi instruirea peste tot acolo unde este preluată cu înţelegere."

*

Bazele de text: Pentru structurarea textului acestei ediţii au fost consultate următoarele documente:

❙ transcrierea dactilografiată a notiţelor stenografice; cuvântul de deschidere a fost stenografiată de Rudolf Meyer, conferinţele de la 1-5 septembrie 1919 au fost costenografiate de doamna Hummel, care a sosit special pentru aceasta de la Köln. Celelalte conferinţe au fost costenografiate de diferiţi particpanţi la curs. Stenogramele înseşi nu mai există. Notiţele au fost redactate după încheierea cursului de unii participanţi şi apoi multiplicate.

❙ multiplicarea manuscrisului din anii douăzeci, care conţine unele completări din notiţele diferiţilor participanţi.

❙ prima ediţie de carte (Dornach 1932), în care fuseseră preluate alte completări din notiţele participanţilor.

❙ notiţele manuscrise ale lui E.A.Karl Stockmeyer.

Desenele pe tablă ale lui Rudolf Steiner au fost şterse după fiecare prelegere. Desenele preluate în acest volum au ca bază schiţele diferiţilor participanţi. Pe baza notiţelor amănunţite ale lui E.A.Karl Stockmeyer a fost posibilă adăugarea desenelor nepreluate în ediţii anterioare, respectiv găsirea, în unele cazuri, unei mai bune corespondenţe cu textul.

Titlul volumului provine de la Rudolf Steiner. Vezi pentru asta prezentarea Mariei Steiner în postfaţa acestui volum.

Notările personale ale lui Rudolf Steiner pentru cursurile prezentate pentru pedagogi în Stuttgart (1919-1921) au apărut în caietul 31 al ciclului "Contribuţii la ediţia completă Rudolf Steiner", Dornach 1970.

Publicaţii anterioare: Multiplicări de manuscris fără an (începutul anilor douăzeci); prima ediţie de carte, editată de Marie Steiner, Dornach 1932 (fără discursul din 20 august); a 2-a ediţie, Dresda 1940, editată de Marie Steiner; a 3-a ed., Freiburg 1947, ed. de Marie Steiner cu postfaţă, note şi cuprins de cuvinte cheie de E.A.Karl Stockmeyer; a 4-a ed. Dornach 1951, revăzută; a 5-a ed. Dornach 1960 (Ed.Completă); a 6-a ed. Dornach 1968; a 7-a ed., revăzută din nou şi adăugită cu discursul din 20 august 1919, Dornach 1973; a 8-a ed. Dornach 1980, tipărire în faximil fotomecanică; ediţiile 4 - 8 au fost editate de H. R. Niederhäuser.

Referitor la ediţia a 9-a: Textul, precum şi desenele au fost verificate amănunţit încă o dată pe baza numeroaselor documente existente. Corecturile corespunzătoare de text, precum şi adăugiri şi rearanjări de desene sunt menţionate în *referiri la text*, respectiv motivate. Corecturile referitoare la punctuaţie, ortografie şi greşelile de tipar nu sunt menţionate. Discursul ţinut în preziua cursului, care a fost tipărit în ediţiile anterioare în încheierea prelegerilor, a fost ❙ conform desfăşurării în timp ❙ aşezat înaintea primei prelegeri, în timp ce citatele din "Discursul la serbarea de deschidere a Şcolii Libere Waldorf cu cuvinte însoţitoare de Marie Steiner" (înainte la începutul volumului), apar doar în *Anexă*. *Sumarele de conţinut* au fost extinse considerabil, precum şi referirile la text, în care s-au introdus şi unele menţiuni esenţiale de Wolfgang Schad, Stuttgart.

Referiri la text

Lucrări ale lui Rudolf Steiner, care au apărut în ediţia completă (GA), sunt menţionate în cele ce urmează cu numărul respectiv din bibliografie. Vezi şi sumarul din finalul cărţii.

1 *Alocuţiune*: Cuvintele reproduse aici se bazează pe notiţele stenografice (incomplete) ale lui Rudolf Meyer şi notiţele lui Emil Molt şi E.A.Karl Stockmeyer. Redactarea textului a fost făcută de Erich Gabert.

Au fost prezenţi: Berta Molt, Emil Molt, Caroline von Heydebrand, E.A.Karl Stockmeyer, Leonie von Mirbach, Elfriede Herrmann, Rudolf Treichler, Hertha Koegel, Paul Baumann, Rudolf Meyer, Johannes Geyer, Herbert Hahn, Friedrich Oehlschlegel.

La curs au mai participat în afară de cei numiţi mai sus: Marie Steiner, Elisabeth Dollfus-Baumann, Hannah Lang, Ludwig Noll, Mieta Waller-Pyle, Hermann Heisler (?).

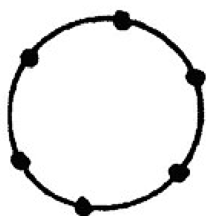
Ca oaspeţi au participat: Andreas Körner, Luise Kieser, Walter Johannes Stein, Alexander Strakosch, Karl Emil Wolfer. Invitaţia de a participa ca oaspeţi a fost făcută doar acelor membri ai societăţii antroposofice care vroiau să fondeze în alte locuri o instituţie similară. În afară de aceasta au fost contactaţi pedagogi care făceau parte din "Consiliul de cultură". K.E.Wolfer şi A.Körner fuseseră invitaţi pentru "propagandă".

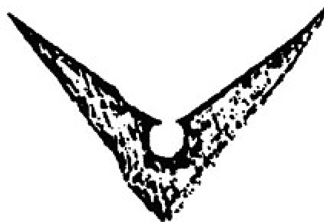
Au mai fost invitate Ida şi Maria Uhland. Acestora nu li s-a permis însă participarea din partea oficialităţilor pedagogice.

2 *Un fel de rugăciune*: Cuvintele nu au fost reţinute stenografic. Participanţii Caroline von Heydebrand (1886-1938) şi Herbert Hahn (1890-1970) au redactat din memorie conţinutul cuvintelor rostite de Rudolf Steiner. În continuarea redării acestor notiţe urmează, referitor la acelaşi procedeu, copia după notele din jurnal ale lui Walter Johannes Stein (1891-1957), care a particpat de asemnena la curs:

Note ale Carolinei von Heydebrand

"Vrem să ne formulăm astfel gândurile încât să putem conştientiza: În spatele fiecăruia dintre noi se află Îngerul său, cu mâinile aşezate lin pe creştet; acest Înger vă dă puterea de care aveţi nevoie. | Deasupra capetelor voastre pluteşte hora Arhanghelilor. Ei poartă de la unul la altul ceea ce unul are de dat celuilalt. Ei leagă sufletele voastre. Astfel se face curajul de care aveţi nevoie. (Din curaj, Arhanghelii formează un potir.) | Lumina înţelepciunii ne este dăruită de fiinţele înalte ale Arhailor, care nu se strâng în horă, ci venind din începuturile primordiale se revelă şi dispar în depărtări primordiale. Intră doar ca o formă de picătură în acest spaţiu. (În potirul curajului picură de la spiritul activ al timpului o picătură de lumină a timpului.)"

Note ale lui Herbert Hahn

"Putem purta în conştiinţă, în timp ce ne îndreptăm activ spre pedagogia acestei a cincea epoci de cultură şi vrem să fim activi în ea ca pedagogi, faptul că fiinţele celei de a treia ierarhii doresc să se lege de munca noastră.

În spatele fiecărui membru în parte a colegiului în devenire vedem stând Îngerul. El pune amândouă mâinile pe capul omului pământean încredinţat ocrotirii sale. Iar în această atitudine şi cu acest gest lasă el să treacă forţă. Este forţa care înzestrează fapta intenţionată cu imaginaţiile necesare. Imaginând creator, trezind cu forţă imaginaţii, stă astfel în spatele fiecăruia Îngerul.

Dacă ridicăm privirea, vedem deasupra capetelor viitorilor pedagogi o seamă de Arhangheli. Rotindu-se şi întorcându-se în cerc, poartă ei ceea ce vrea să crească în rezultatul întâlnirii spirituale a fiecăruia cu Îngerul său, înspre ceilalţi. Şi poartă acestea îmbogăţiţi de forţele tuturor celorlalţi, înapoi la fiecare în parte. | În această rotire, care acţionează ca o faptă formatoare spirituală, se formează deasupra capetelor celor uniţi prin strădania comună | un potir. Iar acest potir are o anumită substanţă: ea este formată din curaj. | În acelaşi timp, Arhanghelii ce se unesc rotind permit pătrunderea în mişcarea lor, în formarea lor a forţelor inspirative de creaţie. Ei deschid izvorul pentru acele inspiraţii care ne sunt necesare pentru fapta noastră.

Dacă privirea văzătorului se ridică şi mai mult, ajunge sus până în regiunea Arhailor. Ei nu se înfăţişează ca o comunitate. Dar din sfera lor, sfera luminii, ei lasă să picure un strop în potirul curajului. Putem simţi că acest strop de lumină ne este dăruit de spiritul bun al vremurilor noastre, care stă în spatele fondatorului şi a fondării acestei şcoli noi. Sunt forţe de intuiţie creatoare ce acţionează în acest dar de lumină. Ele vor să trezească intuiţiile necesare în cei care se îndreaptă spre această tânără faptă pedagogică.

Astfel contribuie a treia ierarhie | dăruind forţă, curaj şi lumină | la fondarea ce se desfăşoară acum. Prin imaginaţie, inspiraţie, intuiţie vrea să se lege de fapta noastră pământeană".

Dintr-o agendă mai timpurie, nedatată, a lui Herbert Hahn:

Închipuiţi-vă felul în care în spatele fiecăruia dintre dumneavoastră stă Îngerul propriu: Îngerul vrea să dea putere.

Deasupra dumneavoastră tuturora se învârte în cerc, purtând fructele lucrării şi experienţa fiecăruia, unul către celălalt, un cerc de Arhangheli. Din rotirea şi purtarea lor, Arhanghelii formează un potir al curajului.

Din înălţimi bunul spirit al timpului, care este unul dintre Arhai, coboară un strop de lumină în potir: Astfel, Arhaii dăruiesc un strop de lumină."

Note de jurnal în 21 august 1919, ale lui Walter Johannes Stein

"Începutul cursului. Deschidere prin Dr.Steiner, la orele 9.

Forţă | Îngeri
Curaj | Arhangheli
Lumină | Arhai

Mulţumiţi...[bunelor spirite], care i-au inspirat lui Molt ideea. Zeii vor lucra mai departe cu ceea ce va reieşi din fapta noastră."

3 *dragului nostru domn Molt*: Emil Molt (1876-1936), directorul fabricii de ţigarete Waldorf-Astoria din Stuttgart, consilier comercial. El a organizat cursuri de instruire pentru muncitorii aparţinând intreprinderii sale. De aici s-a născut în final gândul de a organiza o şcoală pentru copiii muncitorilor săi. Pentru crearea şi conducerea acestei "şcoli Waldorf" l-a numit pe Rudolf Steiner. Molt a fost în 1919 unul dintre cei mai implicaţi reprezentanţi ai ideii de tripartiţie a lui Rudolf Steiner. Vezi Emil Molt, "Proiect al unei biografii", Stuttgart 1972, precum şi unele dintre scrierile sale în seria "Contribuţii la Operele Complete Rudolf Steiner", caietul nr.103, Dornach, Mihaeli 1989.

4 *Am amintit odată un exemplu*: Vezi ***Ştiinţa spirituală*** ("Die Geisteswissenschaft im Umriss"), GA 13, cap. "Dezvoltarea lumii şi omul", p.170 ş.u.

5 *În ceea ce priveşte aceste trei componente ale fiinţei omeneşti*: Despre membrele fiinţei omului vezi îndeosebi cap. "Fiinţa omului", în ***Teosofie*** ("Theosophie"), GA 9, şi cap "Fiinţa omenirii", în ***Ştiinţa spirituală*** ("Die Geisteswissenschaft im Umriss"), GA 13; apoi ***Metamorfoze ale vieţii sufleteşti. Căi ale trăirilor sufleteşti*** ("Metamorphosen des Seelenlebens. Pfade der Seelenerlebnisse"), GA 58 şi 59.

6 *întregul sistem tripartit al omului fizic*: Referitor la tripartiţia organismului natural | deci nu a întregii fiinţe | vezi şi cap.IV, 6: "Dependenţele fizice şi spirituale ale fiinţei omeneşti", în ***Despre enigme sufletului*** ("Von Selenrätseln"), GA 21.

7 *ceea ce cunoaşte între momentul trezirii şi cel al adormirii*: Vezi şi cap. "Somn şi moarte", în ***Ştiinţa spirituală***, GA 13.

8 *pedagogia herbartiană, activă în cercuri largi, şi-a bazat măsurile ei educative pe psihologia herbartiană*: Johann Friedrich Herbart, 1776-1841, filozof şi pedagog; a predat în Göttingen, temporar ca profesor particular în Berna. Cunoscut ca fondator al pedagogiei ştiinţifice care, la rândul ei, trebuie să fie strâns legată de filozofia practică (etică) şi de psihologie. Opere: "Pedagogie generală" ("Allgemeine Pädagogik") (1806), "Manual de psihologie" ("Lehrbuch zur Psychologie") (1816), "Prelegeri pedagogice" (Umriss pädagogischer Vorlesungen") (1835). Rudolf Steiner vorbeşte despre concepţia sa în captolul "Concepţii reacţionare", în ***Enigmele filozofiei*** ("Die Rätsel der Philosophie"), GA 18. Vezi şi prelegerea din 4 decembrie 1903, în ***Învăţătură spirituală despre suflet şi privire asupra lumii*** ("Spirituelle Seelenlehre und Weltbetrachtung"), GA 52.

9 *ceea ce numim în mod obişnuit reprezentare*: Vezi şi cap. "Individualitatea umană", în ***Filosofia libertăţii*** ("Die Philosophie der Freiheit"), GA 4.

10 "*Cogito, ergo sum*": Această propoziţie a fost formulată de filozoful, matematicianul, astronomul şi fizicianul Rene Descartes (1596-1650), care a servit ca ofiţer sub diferite comenzi, a trăit mult timp în Olanda şi în final a fost chemat de regina Christine în Suedia, unde a şi murit. Vezi în opera sa "Principia philosophiae" (Amsterdam 1644), îndeosebi paragrafele 1, 7, 11-14 din partea întâi. La afirmaţia renumită "Cogito, ergo sum", ajunge în par.7; acolo spune: "Prin faptul că respingem orice lucru îndoielnic şi îl arătăm ca fiind fals, putem uşor admite că nu există Dumnezeu, nici cer, nici corp; că noi înşine nu avem nici mâini, nici picioare, nici un fel de corp; dar nu putem presupune ca noi, cei care gândim acestea, să nu fim nimic; căci este o contradicţie ca ceea ce gândeşte, în momentul în care gândeşte, să nu existe. Deci afirmaţia: Eu gândesc, deci sunt (ego cogito, ergo sum) este cunoaşterea primă şi cea mai sigură dintre toate care se oferă unuia ce filozofează ordonat." | Rudolf Steiner vorbeşte despre "Cogito, ergo sum" în cap.III "Gândirea în slujba concepţiei despre lume", în ***Filosofia Libertăţii***, GA 4, şi în prelegerea din 12 octombrie 1918, în ***Polaritatea dintre durată şi dezvoltare în viaţa omenească*** ("Die Polarität von Dauer und Entwickelung im Menschenleben"), GA 184, din 10 aprilie 1913, în ***Rezultate ale cercetării spirituale*** ("Ergebnisse der Geistesforschung"), GA 62, şi în cap. "Imaginea lumii în idealismul german", în scrierea ***Despre enigma omului*** ("Vom Menschenrätsel"), GA 20. Vezi şi afirmaţiile despre Descartes în cap. "Concepţiile epocilor de început ale dezvoltării gândirii", în ***Enigmele filozofiei*** ("Die Rätsel der Philosophie"), GA 18.

11 *Arthur Schopenhauer*, 1788-1860, a studiat la Göttingen şi Berlin ştiinţele naturii şi filosofia, a trăit după absolvirea din Jena în Weimar şi Dresda, a candidat fără succes în Berlin. În final s-a stabilit | singuratic şi amărât, pentru că se simţea respins şi neînţeles | în 1833 în Frankfurt. Deabia din anii patruzeci ai secolului al 19-lea a cunoscut din ce în ce mai multă atenţie şi a devenit în anii şaptezecei ai secolului 19 chiar "filosof la modă". Despre voinţă ca germene a spiritual-sufletescului, vezi îndeosebi cartea a patra a operei sale principale "Lumea ca voinţă şi reprezentare" (1819): "Lumea ca voinţă, afirmare şi negare a voinţei". Vezi şi biografia pe care a scris-o Rudolf Steiner pentru introducerea la ediţia Cotta a "operelor lui Arthur Schopenhauer", cuprinsă în ***Biografii şi schiţe biografice*** (Biographien und biographische Skizzen") GA 33, şi cap. "Concepţii reacţionare", în ***Enigmele filozofiei***, GA 18, precum şi prelegerea din 4 decembrie 1920, în ***Legătura dintre spiritualitatea lumii şi fizicul omului*** ("Die Brücke zwischen der Weltgeistigkeit und dem Physischen des Menschen"), GA 202.

12 *În măsura în care fiziologia crede că se află în posesia a ceva, atunci când vorbeşte despre nervii senzitivi şi cei motorii*: În prelegerea din 6 noiembrie 1916, în ***Karma meseriei*** ("Das Karma des Berufes"), GA 172, Rudolf Steiner vorbeşte despre aşa numiţii nervi senzoriali şi motori, după cum urmează:
"Nervii sunt cu toţii organizaţi unitar, şi au cu toţii o singură funcţiune. Aşa numiţii nervi motori se deosebesc de aşa numiţii nervi senzoriali doar prin aceea că cei senzoriali sunt orientaţi înspre slujirea perceperii mediului, în timp ce aşa numiţii nervi motori servesc perceperii propriului organism." Vezi şi cap. IV, 6: " Dependenţele fizice şi spirituale ale entităţii umane" ("Die physischen und geistigen

Abhängigkeiten der Menschen-Wesenheit”), în ***Despre enigme sufletului***, GA 21, prelegerea din 21 aprilie 1920, în ***Înnoirea artei didactico-pedagogice prin ştiinţa spirituală*** („Die Erneuerung der pädagogischer - didaktischer Kunst durch Geisteswissenschaft”), GA 301 şi prelegerile din 7 şi 12 decembrie 1919, în ***Tratarea spiritual-ştiinţifică a problemelor sociale şi pedagogice*** (“Geisteswissenschaftliche Behandlung sozialer und pädagogischer Fragen”), GA 192, precum şi compilaţia lui Herbert Hensel şi Hans Jürgen Scheurle, “Despre problema nervilor motori şi senzoriali. Extrase din lucrări ale lui Rudolf Steiner” (“Zur Frage der motorischen und senzitiven Nerven. Auszüge aus Werken Rudolf Steiner”), Marburg, 1979; ed.nouă (1992) ca parte a doua (anexă documentară) în publicaţia editată de Wolfgang Schad “Organizarea nervoasă a omului şi problema socială” (“Die menschliche Nervenorganisation und die soziale Frage”) (două vol.), Stuttgart 1992.

13 *acelei decizii bisericeşti dogmatice care a fost luată în anul 869*: În anul 869 a avut loc la Constantinopol al optulea conciliu ecumenic ce a avut scopul de a lua măsuri împotriva patriarhului Photius. În “Canones contra Photium”, se spune (Canonul 11) după cum urmează: “ În timp ce Vechiul şi Noul Testament arată că omul are doar suflet inteligent şi raţional, iar toţi părinţii şi învăţătorii bisericii, vorbind de la Dumnezeu, întăresc această părere, există unii... care au decăzut într-o asemenea nemernicie de a enunţa cu neruşinare dogma că omul ar avea două suflete, şi ei afirmă, pe baza anumitor cercetări neştiinţifice, că prin însăşi înţelepciunea li se confirmă propria erezie”. Foarte preţuit de Rudolf Steiner, filosoful catolic Otto Willmannn scrie în lucrarea sa în trei volume “Istoria idealismului” ❙ “Geschichte der Idealismus”, prima ediţie, Braunschweig 1894, secţiunea VIII, §54, “Idealismul creştin ca desăvârşire a Antichităţii” (vol.II, 111): “Abuzul făcut de gnostici cu deosebirea paulinică dintre omul pneumatic şi cel psihic, prin aceea că primul s-a pretins a fi expresia desăvârşirii sale, al doilea ca reprezentant declarat al creştinilor cuprinşi în legile bisericii, a determinat biserica să abroge explicit trihotomia” ❙ Rudolf Steiner revine mereu în numeroase conferinţe asupra acestei hotărâri a Conciliului; vezi de ex. conferinţele din 5 februarie şi 2 aprilie 1918 în ***Moarte Pământească şi viaţă comică. Daruri de viaţă antroposofice. Necesităţi de conştienţă pentru prezent şi viitor***, GA 181, conferinţa din 8 septembrie 1918 din ***Polaritatea dintre durată şi dezvoltare în viaţa omenească*** ❙ “Die Polarität von Dauer und Entwickelung im Menschenleben”, GA 184 şi conferinţa din 21 noiembrie 1919, din ***Misiunea lui Mihael*** ❙ “Die Sendung Michaels”, GA 194. Vezi pentru această temă şi articolele lui Stefan Leber, “Despre Conciliul 869” - “Zum Konzil 869”, în publicaţia “Comunicări din activitatea antroposofică din Germania” ❙ “Mitteilungen aus der anthroposophischen Arbeit in Deutschland”, Paşte 1973 şi ale lui Johannes Geyer: “Un Conciliu şi urmările sale cultural-istorice: “desfinţarea” spiritului” ❙ “Ein Konzil und seine kulturgeschichtlichen Folgen: Die “Abschaffung” des Geistes”, în publicaţia “Arta educaţiei” ❙ “Erziehungs Kunst” Nr. 10/11 1964, precum şi în volumul “Lupta pentru imaginea omului. Al optulea Conciliu ecumenic din 869 şi urmările sale” ❙ “Der Kampf um das Menschenbild. Das achte ökumenische Konzil von 869 und seine Folgen”, Ed. H.H.Schoffler, Verlag am Goetheanum, Dornach 1986, în care sunt adunate aceste şi alte scrieri pe această temă.

14 *Julius Robert Mayer*, 1814-1878, medic şi cercetător german al naturii, a postulat în 1842 legea despre conservarea energiei şi a demonstrat echivalenţa mişcării mecanice cu căldura: “Căldura şi mişcarea se transformă una într-alta.” (“Observaţii despre echivalentul mecanic al căldurii”, 1851). “Forţele sunt deci: obiecte indestructibile, transformabile, imponderabile”. “Pe cât de puţin se poate între timp afirma despre relaţia dintre forţa gravitaţională şi mişcare: esenţa forţei gravitaţionale ar fi mişcarea, pe atât de puţin este această concluzie valabilă pentru căldură. Vrem mai degrabă să concluzionăm contrariul, că, pentru a deveni căldură, mişcarea ❙ fie ea simplă sau vibratorie, precum lumina, căldura iradiantă etc. ❙ ar trebui să înceteze să mai fie mişcare.” (“Observaţii despre forţele naturii nevii” ❙ “Bemerkungen über die Kräfte der unbelebten Natur”, 1842) Vezi şi “Robert Mayer despre conservarea forţei. Patru expuneri” ❙ “Robert Mayer über die Enthaltung der Kraft. Vier Abhandlungen”, editate de Albert Neuburger, Leipzig f.a. Acolo se găsesc scrierile menţionate mai sus, precum şi cele două expuneri “Mişcarea organică în relaţia ei cu metabolismul” ❙ Die organische Bewegung in ihrem Zusammenhang mit dem Stoffwechsel”, (1845) şi “Despre determinarea cantitativă şi calitativă a forţelor” ❙ Über die quantitative und qualitative Bestimmung der Kräfte”, (1841). Despre importanţa acestei legi postulate de Mayer vezi şi prelegerea din 16 aprilie 1918, în ***Moarte Pământească şi viaţă comică. Daruri de viaţă antroposofice. Necesităţi de conştienţă pentru contemporaneitate şi viitor*** (“Erdensterben und Weltenleben. Anthroposophische Lebensgaben. Bewußtseins-Notwendigkeiten für Gegenwart und Zukunft”), GA 181.

15 *Ceea ce ne aduce într-un anumit raport cu lumea exterioară, mai întâi prin simţuri, cu totul în sfera celor douăsprezece simţuri*: vezi indicaţia la pag. 106, “Omul are întru totul douăsprezece simţuri”.

16 *Platon*, 428-348 î.Chr. În “Timaios” spune: “Dintre instrumentele de simţ au format mai întâi ochii plini de lumină, pe care i-au fixat aici din următorul motiv. Câtă parte a focului nu are proprietatea de a arde, dar prea bine o are pe cea de a produce lumina blândă, pe atâta au contribuit ca acesta să devină corpul ingenios al fiecărei zi. Ei au făcut tocmai ca acest foc ce se află în noi, înrudit şi neamestecat, să izvorască prin ochi şi au netezit şi îndesit întregul glob ocular, mai ales însă mijlocul său, pentru ca să se opună cu atât mai mult pătrunderii celuilalt foc, mai aspru şi să-i permită accesul doar celui pur luminator. Când luminozitatea zilei înconjoară ceea ce izvorăşte din ochi, atunci se uneşte asemănarea cu asemănarea izvorâtoare şi formează aici un întreg al forţei vederii din înrudiri, în linie dreaptă, unde ceea ce răzbate dinăuntru se opune la ceea ce întâlneşte în afară.” ❙ Despre Platon vezi şi cap. “Platon ca mistic”, în ***Creştinismul ca fapt mistic şi misteriile Antichităţii***, GA 8; cap. “Concepţia despre lume a gânditorilor greci”, în ***Enigmele filozofiei***, GA 18; şi autoreferatul prelegerilor ţinute muncitorilor în trimestrul de iarnă 1901, la Berlin, “Concepţiile greceşti”, în ***Despre filozofie, istorie şi literatură*** (“Über Philosophie, Geschichte und Literatur”), GA 51.

17 *„indiciile locale” din filozofia lui Lotze*: Rudolf Hermann Lotze, 1817-1881, fiziolog şi filozof activ în Leipzig, Göttingen şi Berlin, s-a opus vitalismului pentru o explicaţie mecanică a naturii exterioare. El însuşi îşi numeşte concepţia sa “idealism teleologic”. “Semnele locale” sunt menţionate de el în primul volum al operei sale “Microcosmos. Idei pentru istoria naturală şi istoria omenirii. Încercare a unei antropologii” ❙ “Mikrokosmus. Ideen zur Naturgeschichte und Geschichte der Menschheit. Versuch einer Anthropologie” (Leipzig f.a.), şi anume în al doilea capitol al celei de a treia cărţi, “Viaţa” ❙ “Das Leben”, la paginile 347, 349, 358. Acolo se spune “...cauza constrictivă, din care sufletul acordă fiecărei impresii poziţia sa definită în spaţiu, pe care şi-o reprezintă, nu se află în poziţia înseşi pe care o are impresia în organul de simţ,... că, mai mult, fiecare motiv poate să stea doar într-o însuşire calitativă de vreun fel, pe care o cucereşte impresia, de dragul naturii originale a locului în care atinge corpul, în plus faţă de restul determinării ei calitative. Doar pentru astfel de distincţii este abordabilă conştienţa, iar acestea îi vor sluji ca şi caracteristici sau ca semne locale, după indicaţiile cărora se va trece la redesfăşurarea impresiilor într-o imagine spaţială...”. Alte lucrări: “Interdependenţa lucrurilor” ❙ “Der Zusammenhang der Dinge” (Berlin f.a.); “Fundamente ale filosofiei practice” ❙ Grundzüge der praktischen Philosophie” (Leipzig 1899); “Fundamente ale filosofiei naturii” ❙ Grundzüge der Naturphilosophie” (Leipzig 1889), “Fundamente ale filosofiei religiei” ❙ “Grundzüge der Religionsphilosophie” (Leipzig 1894); “Fiziologie generală a vieţii corporale” ❙ “Allgemeine Physiologie des körperlichen Lebens”, 1851. Rudolf Steiner vorbeşte despre Lotze în cap. “Concepţii moderne idealiste” în ***Enigmele filozofiei***, GA 18 şi în prelegerea din 15 ianuarie 1914, în ***Ştiinţa spirituală ca bun al vieţii*** ❙ “Geisteswissenschaft als Lebensgut”, GA 63.

18 *în care Pământul se afla încă în starea de nebuloasă a lui Kant-Laplace*: Rudolf Steiner arată aici înspre "ipoteza nebulară" a filosofului şi matematicianului Immanuel Kant (1724-1804), conform căreia Pământul s-a format dintr-o nebuloasă primară, şi înspre teoriile pe care le-a dezvoltat matematicianul şi astronomul francez Pierre Simon Laplace (1749-1827) independent de Kant (şi, în multe, diferit). | Vezi opera lui Kant, "Istoria generală a naturii şi teoria cerului sau încercare asupra cuprinderii şi originii omeneşti a întregii construcţii lumeşti, după fundamentele newtoniene, împreună cu două suplimente" | "Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels oder Versuch von der Verfassung und dem menschlichen Ursprunge des ganzen Weltgebäudes nach Newtonschen Grundsätzen abgehandelt, nebst zwei Supplementen", Leipzig f.a.(1755), şi de către Laplace, operele "Exposition du systeme de monde", 1796 şi "Traite de Mecanique celeste", 5 volume, Paris 1799-1825 (în germ.: "Mecanica cerului" | "Mechanik des Himmels", Berlin).

19 *Eduard von Hartmann*, 1842-1906, a început mai întâi cariera militară, a demisionat însă în 1865 din cauza unei afecţiuni de genunchi, care îl silea la un mod de existenţă culcată; astfel s-a dedicat studiilor filosofice, a promovat în 1867 şi a publicat în 1869 "Filosofia inconştientului. Încercare a unei concepţii despre lume" - "Die Philosophie des Unbewußten. Versuch einer Weltanschauung". Vezi acolo îndeosebi cap. XIV: "Scopul procesului lumii şi însemnătatea conştienţei". Despre propunerea lui Hartmann "de a arunca Pământul în aer printr-o instalaţie uriaşă" vezi şi prelegerile lui Rudolf Steiner din 26 martie 1914, în ***Ştiinţa spirituală ca bun al vieţii***, GA 63 şi din 14 mai 1924, în ***Istoria omenirii şi concepţiile popoarelor civilizate*** | "Die Geschichte der Menschheit und die Weltanschauungen der Kulturvölker", GA 353. | Despre Eduard von Hartmann în general, vezi cap. "Concepţii moderne idealiste", în ***Enigmele filozofiei***, GA 18, scrierea "Eduard von Hartmann. Concepţia şi însemnătatea sa", în ***Fundamente metodice ale antroposofiei*** | "Methodische Grundlagen der Anthroposophie", GA 30 şi necrologul "Eduard von Hartmann", în "***Lucifer | Gnosis***", GA 34.

20 *în primele scrieri ale mele*: Vezi ***Introduceri la scrierile de ştiinţe ale naturii ale lui Goethe*** (1884-1897), GA1, ***Linii fundamentale ale unei teorii a cunoaşterii în concepţia goetheană despre lume*** (1886), GA 2; ***Adevăr şi ştiinţă*** (1892), GA 3; ***Filosofia libertăţii.*** Fundamente ale unei concepţii moderne | rezultate sufleteşti ale observărilor după metodă ştiinţifică (1894), GA 4.

21 *capitolul final despre libertate din scrierea mea*: În capitolul al optulea "Observaţii finale practice" a scrierii ***Adevăr şi ştiinţă***. Preambul la o filosofie a libertăţii, GA 3, se spune: "Am văzut că în ştiinţa noastră se trăieşte miezul cel mai din interior al lumii. Armonia legică, de care este stăpânit universul, se revelează în cunoaşterea umană". Cu această scriere (fără "Preambul" şi capitolul final "Observaţii finale practice"), promovase Rudolf Steiner în 1891 la Universitatea din Rostock, la prof. Heinrich von Stein pentru titlul de doctor în filosofie. Scrierea este "Dedicată domnului dr. Eduard von Hartmann în caldă veneraţie". Titlul dizertaţiei era "Fundamentele teoriei cunoaşterii cu deosebită aplecare înspre doctrina ştiinţei a lui Fichte. Prolegomena la înţelegerea cu sine însăşi a conştienţei filozofice ". Vezi şi vol V al ciclului „Studii asupra lui Rudolf Steiner", despre "Dizertaţiile lui Rudolf Steiner", Dornach 1991.

22 *psihologii de formaţie mai mult herbartiană*: De ex. Robert Zimmermann ("Propedeutică filosofică" | "Philosophische Propädeutik", 1852). Vezi la aceasta şi indicaţia pentru pag. 30.

23 *la wundtieni, mai mult după latura voinţei*: Wilhelm Wundt, 1832-1920, filosof, psiholog şi fiziolog. Fondator al primului institut pentru psihologie experimentală (în Leipzig). Rudolf Steiner denumeşte filosofia lui Wundt adesea ca aflându-se sub dogmatismul conciliului de la Constantinopol, la care s-a stabilit că omul constă doar din trup şi suflet (vezi şi indicaţia la pag. 46). Despre Wundt vezi şi cap. "Concepţii moderne idealiste" în ***Enigmele filozofiei***, GA 18 şi scrierea "Cercetări sufleteşti moderne", în ***Fundamente metodice ale antroposofiei*** | "Methodische Grundlagen der Anthroposophie", GA 30.

24 *această psihanaliză porneşte de obicei de la un exemplu clasic*: Exemplul şcolăresc al femeii alergând în faţa caleştii este dat adesea de Rudolf Steiner (Vezi de ex. prelegerile menţionate mai sus). C.G.Jung (1875-1961) prezintă acest eveniment în lucrarea sa "Psihologia proceselor inconştiente" | "Die Psychologie der unbewußten Prozesse" (Zürich, 1917). Această lucrare a fost mai târziu prelucrată de către acesta de mai multe ori: în 1925 a apărut sub titlul "Inconştientul în viaţa sufletească normală şi cea bolnavă" | "Das Unbewußte im normalen und kranken Seelenleben", în 1942, după o nouă prelucrare, sub titlul "Despre psihologia inconştientului" | "Über die Psychologie des Unbewußten". Pasajul respectiv din ediţia din 1917 sună: "Cunosc un caz al unei tinere doamne, care suferă de isterie cronică, drept urmare a unei sperieturi subite. Fusese într-o seară în societate şi se afla la circa 12 noaptea în compania mai multor cunoscuţi, pe drumul către casă, când, dintr-o dată, o caleaşcă în pas rapid a apărut din spate. Ceilalţi s-au ferit, ea însă a rămas, ţintuită de sperietură, în mijlocul străzii şi alergă în direcţia mersului cailor. Vizitiul pocni cu biciul şi înjură; nu ajută la nimic, ea alergă întreaga stradă în jos, care ducea la un pod. Acolo o lăsară puterile şi, pentru a nu ajunge sub copitele cailor, vru să se arunce de disperare în râu, a putut fi însă împiedicată de trecători..."

25 *de aceea acolo, reforma şcolară a lui Lunaciarski*: Anatol Vasilievici Lunacearski (1875-1933), scriitor şi politician rus, comisar pentru educaţia poporului între 1917-1929, în Rusia după Revoluţia din Octombrie, după aceea preşedintele Academiei de arte din Moscova. În scrierea sa "Sarcinile culturale ale clasei muncitoare" (Berlin-Wilmersdorf 1919), se zice: "Omul, în sine o mică tabula rasa, o hârtie nescrisă, începe de mic copil să preia semnele scrierii vieţii. De acestea, de felul în care vor fi primele impresii ale mediului, primele influenţe ale oamenilor din jur, primele experienţe în relaţiile cu persoanele mai îndepărtate, de familie, de şcoală şi de structura socială, în care sunt siliţi să trăiască, | va depinde întregul conţinut sufletesc al personalităţii respective. Sufletul este ca un punct de intersecţie ale anumitor linii de forţă spi-rtuală şi senzorială a vieţii societăţii." Iar în scrierea sa "Despre educaţia poporului" (Berlin, 1971): "Materialismul dialectic, pe care îl reprezentăm, ne sileşte să ne construim pedagogia pe cunoştinţe ştiinţifice exacte. Trebuie să cunoaştem organismul copilului foarte exact din punct de vedere anatomic, fiziologic şi social-biologic, căci atunci devine clar cu ce material de conştienţă vine la şcoală un copil de opt ani şi din ce mediu provine acest material. ... Fără o justă observare a igienei în dezvoltarea copilului, fără o cultură a corpului, just organizată, şi fără sport nu vom obţine niciodată o generaţie sănătoasă."

26 *Eram odată într-o instituţie de învăţământ de la ţară*: Rudolf Steiner a vizitat în timpul unei şederi de mai multe săptămâni în Turingia, în vara anului 1905, "Căminul de educare la ţară" fondat de dr.Hermann Lietz (1868-1919) în Haubinda. A fost un gând de-al lui Lietz, de a forma căminele ca "Locaşuri pentru formarea vie a personalităţii". Elevii trebuiau să fie activi independent în multe domenii | ştiinţă, artă, meşteşugărie, agricultură. Între elevi şi profesori trebuia să existe o relaţie de camaraderie. "Excrescenţele intelectualiste ale culturii marilor oraşe" erau refuzate. | Rudolf Steiner menţionează această vizită şi în conferinţa din 17 iunie 1921 (vezi ***Conferinţe cu profesorii Şcolii Libere Waldorf din Stuttgart***, GA 300b).

27 *Dacă studiaţi teoria culorilor a lui Goethe, la care m-am referit odată în acest context* : Vezi ***Scrierile de ştiinţe ale naturii ale lui Goethe***, ed. şi comentate de Rudolf Steiner, în seria "Deutsche National Literatur" a lui Kürschner (1884-97), 5 volume, vol. III, GA 1c, reeditare Dornach, 1975.

28 *şi anume în partea ei fiziologic-didactică*: Este evident vorba despre prima parte "Culori fiziologice" din "Partea didactică", în lucrarea lui Goethe "Proiect al unei teorii a culorilor" ❙ "Entwurf einer Farbenlehre".

29 *pentru ca această voinţă să ne încadreze în omenirea ca întreg şi în procesul lumii ca atare*: Vezi ***Filosofia libertăţii***, GA 4, îndeosebi cap.IX "Ideea de libertate".

30 *Franz Brentano*, 1838-1917, un nepot al lui Clemens Brentano, teolog catolic şi profesor de filozofie în Würzburg, până când în 1873, în baza dogmei infailibilităţii, a ieşit din bisercă şi a renunţat la profesorat. Din 1874 a activat ca profesor şi mai apoi ca docent particular în Viena. Rudolf Steiner i-a dedicat în 1917 în scrierea ***Despre enigmele sufletului*** (GA 21) un panegiric. Vezi şi scrierile despre el, în ***Ideea Goetheanumului în mijlocul crizei culturale a contemporaneităţii***, GA 36. Lucrări: "Psihologia lui Aristotel (Mainz ,1867); "Psihologia din punct de vedere empiric" ❙ "Psychologie vom empyrischen Standpunkt" (Leipzig, 1874); "Despre originea cunoaşterii morale"❙ "Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis" (Leipzig, 1889). În al doilea volum din "Psihologia din punct de vedere empiric: Despre clasificarea fenomenelor psihice" prelucrează în capitolul al şaptelea "Imposibilitatea de a uni într-o clasă fundamentală judecata şi relaţia afectivă". Acolo se spune: "În domeniul judecăţii există un adevărat şi un fals. Între acestea nu există însă nici un mijloc, tot atât cât şi între a fi şi a nu fi, după cunoscuta lege a terţului exclus. Opus acestui lucru există pentru legea iubirii nu doar un «bun» şi un «rău», ci şi un «mai bine» şi «mai puţin bine», «mai rău» şi «mai puţin rău». Aceasta ţine de specificitatea preferinţei faţă de o anumită clasă de relaţii afective, cărora, cum spuneam în scrierea mea «Originea cunoaşterii morale», în domeniul judecăţii nu au nici un corespondent. ... Astfel se vrea şi se alege adesea şi răul, în timp ce judecând printr-o procedură corectă niciodată nu va fi permis accesul unui neadevăr, pentru a face astfel întregul mai adevărat." Într-un articol al lui Alois Höfler despre "Franz Brentano în Viena" se spune: "Asemănător ca şi la această... pereche de noţiuni psihic-fizic s-a aprins o ceartă virulentă şi în legătură cu distincţia lui Brentano între reprezentare şi judecată. ... Brentano are meritul (iar eu văd în acesta pe cel mai mare şi poate pe singurul care rămâne), de a fi pătruns şi în filosofia germană până la a spune că, de exemplu, la judecata «Copacul este verde» nu este vorba de pura compunere a reprezentărilor, care există deja în «copacul verde», ci de faptul că eu exprim prin acea frază lingvistică: Eu cred (sunt de acord, susţin) faptul că acest copac este verde. Sigwart, Wundt şi mulţi alţii au atacat absolut vehement această teorie de judecată a lui Brentano." ("Austria dinlăuntru" ❙ "Österreich von Innen", Süddeutsche Monatshefte, Leipzig şi München, mai 1917).

31 *Christoph von Sigwart*, 1830-1904, a studiat teologia şi filozofia la Tübingen, unde a şi activat ca profesor de filosofie, între 1864-1904. El a reprezentat concepţia teleologică despre lume. Lucrări: "Ulrich Zwingli; caracterul teologiei sale cu privire deosebită asupra lui Pico della Mirandola" ❙ "Ulrich Zwingli der Charakter seiner Theologie mit besonderer Rücksicht auf Picis von Mirandula dargestellt" (Stuttgart, 1855); "Tratatul nou descoperit al lui Spinoza despre Dumnezeu, despre om şi fericirea acestuia" ❙ "Sinozas neu entdeckter Traktat von Gott, dem Menschen und dessen Glückseligkeit" (Gotha, 1866); "Logică" (Freiburg, 1873-78).

32 *Richard Wagner*, 1813-1883, compozitor, poet şi scriitor muzical. Primul proiect al "Maeştrilor cântăreţi din Nürnberg" provine din anii 1840 (prima ediţie, Mainz, 1862), prima reprezentaţie a avut însă loc deabia în 1868. Beckmesser este "supraveghetorul" printre muzicanţi, el este atent doar ca re-gulile preluate să fie respectate. Walter von Stolzing în schimb, se lasă condus în cântarea sa numai de sentimentul său, de entuziasmul său. Odată atenţionat de Hans Sachs asupra regulilor, poate să se ţină fără efort de ele, fără a-şi pierde sentimentul cântărilor sale, în timp ce Beckmesser, pentru că nu poate să înflăcăreze un text străin prin propriul suflet, devine batjocura poporului. ❙ Despre Richard Wagner, Rudolf Steiner vorbeşte la 28 martie 1907, în ***Cunoaşterea suprasensibilului în vremea noastră*** ❙ "Die Erkenntnis der Übersinnlichen in unserer Zeit", GA 55 şi la 29 iulie 1906, cuprins în ***Misteriul cristic*** ❙ "Das christliche Mysterium", GA 97.

33 *Eduard Hanslick*, 1825-1904, critic muzical şi scriitor, profesor la Universitatea din Viena: "Despre frumosul muzical" ❙ "Vom Musikalisch-Schönen" (Leipzig, 1854). În prefaţă, Hanslick subliniază: "Oponenţi pasionali mi-au compus între timp o întreagă polemică despre ce este afectul, în timp ce orice cititor fără prejudecăţi şi atent poate recunoaşte fără greutate că eu protestez doar împotriva greşitei imixtiuni a sentimentelor în ştiinţă, deci că lupt doar împotriva acelor fabulatori estetici care, sub pretenţia de a învăţa muzicianul, îşi prezintă doar visele lor opiate răsunătoare. Eu sunt cu totul de părerea că valoarea ultimă a frumosului va fi găsită nemijlocit prin evidenţa sentimentului. Dar tot atât de mult sunt de părere că din toate formele de apelare la sentiment nu se poate deduce nici o singură lege. Această convingere formează singurul postulat negativ al acestei cercetări. El se îndreaptă mai întâi, şi în principal, împotriva concepţiei general acceptate că muzica trebuie să «înfăţişeze sentimente». ...Acelui postulat negativ i se opune corespunzător cel pozitiv: frumuseţea unei piese tonale este specific muzicală, deci inerentă legăturilor tonale, fără legătură cu un cerc de gânduri străin, extra muzical. ...De atunci avem şi «Tristan», «Inelul Nibelungilor» ale lui Richard Wagner şi teoria sa despre «melodia nesfârşită», adică acea lipsă de formă, înălţată la principiu, vraja opiumului cântată şi violinată, pentru a cărui cult s-a şi deschis la Bayreuth un Templu". Chiar în scriere se spune: "Modul de tratare de până acum a esteticii muzicale suferă aproape cu totul din cauza abordării sensibile greşite, cum că nu s-ar preocupa numai cu motivarea a ceea ce este frumos în muzică, cât mai mult cu prezentarea sentimentelor, care ne iau astfel în stăpânire."... "Deci în loc să ne lipim de acţiunea afectivă secundară şi nedefinită a manifestărilor muzicale, este vorba de a pătrunde în interiorul lucrărilor şi de a explica forţa specifică a impresiilor lor din legile propriului ei organism." ❙ Despre lucrarea "Despre frumosul muzical" vorbeşte Rudolf Steiner şi în prelegerea din 3 decembrie 1906, în ***Esenţa muzicalităţii*** ❙ " Das Wesen des Musikalischen, GA 283.

34 *Kant nu are reprezentarea clară a ceea ce se află în ambientul perceput al omului*: Vezi operele filozofului din Königsberg, Immanuel Kant, 1742-1804, îndeosebi "Critica raţiunii pure" (1781/1786); "Critica raţiunii practice" (1788); "Critica puterii de judecată" (1790). În "Critica raţiunii pure" se spune de exemplu în "Teoria elementară, partea întâi. Estetică transcendentală, par. 8": "Deci am vrut să spunem că toată concepţia noastră nu ar fi nimic altceva decât reprezentarea de evenimente, că lucrurile pe care le privim nu sunt, în sine, cele pe care credem că le vedem, şi nici relaţiile lor nu sunt create în sine precum ne apar, şi că dacă eliminăm cu totul subiectul nostru, sau chiar şi numai structura subiectivă a simţurilor, întreaga constituţie, toate raporturile obiectelor ar dispărea în spaţiu şi timp, ba chiar spaţiul şi timpul ar dispărea, iar toate manifestările n-ar putea exista în sine, ci doar în noi. Care ar fi relaţia cu lucrurile în sine şi separat de toate această receptivitate, cu senzorialitatea noastră, ne rămâne cu totul necunoscut. Nu cunoaştem nimic în afara modului nostru de a percepe, care ne este specific, deşi nu ţine de fiecare fiinţă, însă de fiecare om. ...Predicatele apariţiei pot fi alăturate însuşi obiectului, raportat la simţul nostru, de exemplu, trandafirului culoarea roşie, sau mirosul; dar aparenţa nu poate niciodată să-i fie ataşată ca şi predicat obiectului, tocmai pentru că i se alătură doar obiectului în sine ceea ce se ataşează doar în raport cu simţurile sau în genere se referă la subiect, de exemplu, cele două toarte care erau considerate la început a fi ataşate lui Saturn." ❙ Rudolf Steiner scrie despre teoria cunoaşterii a lui Kant în ***Linii fundamentale ale unei teorii a cunoaşterii în concepţia goetheană despre lume***, GA 2, p. 36şu. şi 71-75, şi în cap. "Problema fundamentală a teoriei cunoaşterii la Kant" şi "Teoria cunoaşterii după Kant" în ***Adevăr şi ştiinţă. Prolog la o filosofie a libertăţii***, GA 3, precum şi în cap.IV, p.68 şu., " Lumea ca reprezentare", în ***Filosofia libertăţii***. Fundamente ale unei concepţii moderne despre lume, GA 4. Vezi şi cap. "Epoca lui Kant şi al lui Goethe", în

Enigmele filosofiei, GA 18, "Concepţiile despre lume în Evul Mediu şi în contemporaneitate", în ***Despre filosofie, istorie şi literatură***, GA 51 şi prelegerea din 14 octombrie 1909, în ***Metamorfoze ale vieii sufleteşti. Căi ale trăirilor sufleteşti***, partea întâi, GA 58.

35 *În anumite ţinuturi ale Pământului, de exemplu în Italia de sud*: Acestea sunt despre Solfatara din Pozzuoli, un vulcan pe jumătate stins din Golful Napoli, cu un diametru al craterului de aproape 770 m. Aburii bogaţi în sulf ce se ridică acolo neîncetat din numeroase crăpături ("fumaroli") se înmulţesc vizibil atunci când se aduce hârtie arzândă sau o făclie în raza fumarolelor.

36 *Căci şi Kant, aflându-se în faţa pragului morţii*: Despre anii de bătrâneţe ai lui Kant (1742-1804) vezi îndeosebi biografiile secretarului său din timpul multor ani, Reinhold Bernhard Jachmann , "Immanuel Kant înfăţişat în scrisori către un prieten" ❙ "Immanuel Kant geschildert in Briefen an einen Freund" (Königsberg,1804) şi al succesorului său, Ehregott Andreas Wasianski, "Immanuel Kant în ultimii săi ani de viaţă. O contribuţie la cunoaşterea caracterului său şi a vieţii sale casnice, din lucrul zilnic cu el" ❙ "Immanuel Kant in seinen letzten Lebensjahren. Ein Beitrag zur Kenntnis seinesCharakters und häuslichen Lebens aus dem täglichen Umgange mit ihm" (Königsberg, 1804).

37 *Karl Ludwig Michelet*, 1801-1893, profesor de filozofie la Universitatea din Berlin. A fost considerat ca reprezentant al stângii liberale a şcolii hegeliene şi a activat din 1823 la editarea lucrărilor lui Hegel. Vezi şi autobiografia sa, "Adevăr din viaţa mea" ❙ "Wahrheit aus meinem Leben" (Berlin, 1884). Lucrări: "Antropologie şi psihologie" ❙ "Anthropologie und Psychologie" (Berlin, 1840); "Istorie a umanităţii în evoluţia ei din 1775" ❙ "Geschichte der Menschheit in ihrem Entwickelungsgang seit 1775" (Berlin, 1855-60); "Sistemul filozofiei ca ştiinţă exactă" ❙ "Das System der Philosophie als exakter Wissenschaft" (Berlin, 1876-81). ❙ În prelegerea din 12 octombrie 1922, în ***Forţe spirituale în coexistenţa generaţiei vechi cu cea tânără*** (curs pedagogic pentru tineret) ❙ "Geistige Wirkenskräfte im Zusammenleben von alter und junger Generation (Pädagogischer Jugenndkurs)", GA 217, Rudolf Steiner menţionează că Eduard von Hartmann i-a povestit această mică anecdotă. ❙ Vezi şi cap. "Lupta pentru spirit", în ***Enigmele filosofiei***, GA 18.

38 *Eduard Zeller*, 1814-1908, istoric al filosofei, profesor de teologie la Berna şi Marburg, apoi profesor de filozofie la Heidelberg şi Berlin. Iniţial adept al lui Hegel, s-a îndepărtat mai târziu de punctul acestuia de vedere şi a încercat să completeze idealismul printr-un realism "sănătos". Lucrări: "Filosofia grecilor" ❙ "Die Philosophie der Griechen" (Tübingen, 1844-52); "Istoria apostolilor în studiu critic" ❙ "Die Apostelgeschichte kritisch untersucht" (Stuttgart, 1854); "Fundament al istoriei filozofei greceşti" ❙ "Grundriß der Geschichte der griechischen Philosophie" (Leipzig ,1883). Rudolf Steiner l-a menţionat pe Zeller în capitolul "Ecouri ale modului de reprezentare kantian", în ***Enigmele filosofiei***, GA 18.

39 *Moriz Benedikt*, 1835-1920, medic, antroplog criminalist, profesor de patologie neurală, a fondat împreună cu Lombroso antropologia criminală. Relaţia dintre afect şi sentiment este tratată în partea a doua, "Izvoare şi fundamente ale vieţii sufleteşti", din "Ştiinţa despre suflet a omului ca o ştiinţă pură a experimentului" ❙ "Die Seelenkunde des Menschen als reine Erfahrungswissenschaft", Leipzig, 1895. Acolo se spune, în par.14: "Senzaţia eliberată de impresie şi apărând ca imagine de memorie în conştienţă devine sentiment. Cele mai multe sentimente se nasc însă din trăiri multiplu întreţesute (asociate), unde toate sau o mare parte sunt deja independente de stimuli momentani exteriori şi astfel prezintă deja sentimente simple." Alte lucrări: "Despre psihofizica moralei şi a dreptului" ❙ "Zur Psychophysik der Moral und des Rechtes", Viena ,1875; "Din viaţa mea" ❙ "Aus meinem Leben", Viena, 1906; "Teoria radiestezistă şi a pendulului" ❙ "Ruten- und Pendellehre", Viena şi Leipzig, 1917. ❙ Despre "Teoria sufletului omului" vorbeşte Steiner şi în prelegerea din 12 ianuarie 1911, cuprinsă în ***Răspunsuri ale ştiinţei spirituale la marile întrebări ale existenţei*** ❙ "Antworten der Geisteswissenschaft auf die großen Fragen des Daseins", GA 60. Cercetările criminal antropologice ale lui Benedikt sunt menţionate de Rudolf Steiner printre altele în prelegerea din 28 martie 1912 în ***Istoria omenirii în lumina cercetării spirituale*** ❙ "Menschengeschichte im Lichte der Geistesforschung", GA 61.

40 *Laurenz Müllner*, 1848-1911, profesor de filosofie la facultatea de teologie, rector al Universităţii vieneze, 1894-95 şi profesor al poetei Marie Eugenie delle Grazie. Vezi şi dedicaţia lui Moritz Benedikt în lucrarea sa, "Ştiinţa sufletului omului ca ştiinţă pură a experimentului", Leipzig, 1895 şi prezentările lui Rudolf Steiner despre întâlnirea sa personală cu Müllner, în ***Povestea vieţii mele***, GA 28, precum şi în scrierea sa, ***Despre enigma omului***, GA 20.

41 *Fritz Mauthner*, 1849-1923, scriitor şi filosof lingvist. Deoarece considera că cearta filosofilor era doar o ceartă după cuvinte, a încercat să o înlăture printr-o critică a limbii, a terminologiei. Astfel consideră că evoluţia cunoaşterii este doar posibilă atunci când cuvântul creşte prin "folosire metaforică". Vezi lucrările sale "Contribuţii la critica limbii" ❙ "Beiträge zur Kritik der Sprache" (1901/02); "Vorbirea" ❙ "Die Sprache" (1907); şi, îndeosebi, "Dicţionar de filosofie. Noi contribuţii la o critică a limbii" ❙ "Wörterbuch der Philosophie. Neue Beiträge zu einer Kritik der Sprache" (1910/11), vol.1 (1910), articolul "spirit". Acolo se spune: "Când spiritus a fost în sfârşit tradus definitiv prin Geist (spirit, în lb.germ., n.tr.), trebuie să fi fost simţit odată cu aceasta şi un verb pentru aburire, suflare, dar şi pentru ardere, înspumare, fermentare (gären ❙ în orig., n.tr.), (din care, cu mult mai târziu, s-a format cuvântul Gas; inventatorul cuvântului, van Helmont, îşi aduce el însuşi aminte de haos ❙ dar numai după descoperire ❙, cu care cuvântul Gas se aseamănă foarte mult în limba olandeză; dar derivarea sa a venit de la gären, gäscht; Adelung încă a mai combătut cuvântul gaz; Campe a propus spirit de aer)." Vezi la aceasta şi prelegerea lui Steiner din 23 aprilie 1919, în ***Studiul spiritual al problemelor sociale şi pedagogice*** ❙ "Geisteswissenschaftliche Behandlung sozialer und pädagogischer Fragen", GA 192. ❙ O discutare a cărţii lui Mauthner "Ateismul şi istoria sa în Occident" ❙ "Der Atheismus und seine Geschichte im Abendlande" (Stuttgart şi Berlin, 1922) se găseşte sub titlul "O nouă carte despre ateism", în volumul ***Ideea Goetheanumului în miezul crizei culturale a contemporaneităţii*** ❙ "Der Goetheanumgedanke inmitten der Kulturkrisis der Gegenwart", GA 36.

42 *ceva cum este tripartiţia*: Despre tripatiţie vezi îndeosebi ***Puncte centrale ale problemei sociale*** ❙ "Die Kernpunkte der sozialen Frage", GA 23; apoi ***Scrieri despre tripartiţia organismului social şi despre situaţia vremii, 1915-1921*** ❙ "Aufsätze über die Dreigliederung des sozialen Organismus und zur Zeitlage 1915 - 1921", GA 24 şi seria "Contribuţii la ediţia completă Rudolf Steiner", caietele 24/25, 27/28, 88, 106.

43 *Omul are cu totul 12 simţuri*: Vezi la aceasta cap. IV, 5: " Despre adevăratul fundament al relaţiei intenţionale", în ***Despre enigmele sufletului***, GA 21. Despre teoria simţurilor a lui Rudolf Steiner vezi şi scrierea ***Antroposofie. Un fragment din anul 1910*** ❙ "Antoposophie. Ein Fragment aus dem Jahre 1910", GA 45, ciclul de prelegeri ***Anthroposofie, psihosofie, pneumatosofie*** ❙ "Anthroposophie Psychoophie, Pneumatosophie", GA 115, prelegerea din 20 iunie 1916, în ***Fiinţa lumii şi calitatea de eu*** ❙ "Weltenwesen und Ichheit", GA 169, prelegerile din 12 august şi 2 septembrie 1916, în ***Enigma omului. Fundalul spiritual al istoriei omeneşti***, GA 170, prelegerea din 25 august 1918, în ***Ştiinţa despre devenirea omului*** ❙ " Die Wissenschaft vom Werden des Menschen" , GA 183 şi prelegerea din 22 iulie 1921, în ***Devenirea omului, sufletul lumii şi spiritul lumii***. Partea a doua ❙ "Menschenwerden Weltenseele und Weltengeist. Zweiter Teil", GA 206, apoi caietele 14, 34 si 58/59 ale ciclului "Contributii la editia

completă Rudolf Steiner”. ❙ Despre cele douăsprezece simţuri ale omului în relaţie cu imaginaţia, inspiraţia şi intuiţia, vezi şi prelegerea din 8 august 1920, în ***Ştiinţa spirituală drept cunoaştere a impulsului fundamental al configuraţiei sociale*** ❙ “Geisteswissenschaft als Erkenntnis der Grundimpulse sozialer Gestaltung”, GA 199 (şi ca prelegere separată). Deja Amos Comenius numeşte în scrierea sa apărută postum, “Triertium Catholicum”, douăsprezece simţuri, pe care le împarte în trei grupe. Sensus Externi: Tactus, Gustus, Olfactus, Auditus, Visus. ❙ Sensus Interni: Attentionis (vulgo Communis), Imaginationis, Ratiocinii, Memoriae. ❙ Sensus Intimi: Lux Mentis/Notitiae Communes, Motus Voluntatis/Instinctus Com., Vis facultatum/Impetus seu Conscientia. ❙ Vezi Milada Blekastad “Comenius. Încercare de rezuma al vieţii, operei şi destinului lui Jan Amos Komensky” ❙ “Comenius. Versuch eines Umrisses von Leben, Werk und Schicksal des Jan Amos Komensky”, ed. a 2-a lărgită, Berlin şi New York, 1992 (vezi şi ed.1, Oslo/Praga 1969, p.693).

44 *Vreunul mai adaugă încă un simţ*: Theodor Ziehen, de exemplu vorbeşte despre “senzaţii de stare şi mişcare” în prelegerea a 15-a a lucrării sale, adesea citată de Steiner, “Linii directoare ale psihologiei fiziologice” ❙ “Leitfaden der physiologischen Psychopogie” (Jena, 1896); Frederick Tracy şi Joseph Stimpfl menţionează un “simţ al căldurii”, “senzaţii organice şi de muşchi (simţ tactil intern)” în primul capitol (VI, VII, VIII) al lucrării lor “Psihologia copilăriei” ❙ “Psychologie der Kindheit” (Leipzig, 1908); Josef Klemens Kreibig, în scrierea sa “Simţurile omului” ❙ “Die Sinne des Menschen” (Leipzig şi Berlin, 1900), adaugă la celelalte simţuri un “simţ al senzaţiei generale (simţ vital)”, un “simţ static” şi un “simţ al perceperii mişcării” (cap.II). “Simţul vital” este menţionat şi de Robert Zimmermann în “Propedeutica filozofică” (Viena, 1867) în în paragraful “Psihologie empirică”, par.90.

45 *Ieri am utilizat forma sferică pentru cap, forma lunară pentru trunchi şi forma lineară pentru membre*: Vezi prelegerea din 28 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

46 *Logica de şcoală descompune de obicei concluziile*: Deja în scrierile fundamentale ale lui Aristotel despre logică (“Analitica”), pe care le-a redacta în cele şase scrieri ale “Organonului” său, se găsesc trei aşa numite “Figuri de concluzie”, din care fiecare, din nou are patru forme (moduri). Un sumar cuprinzător şi scurt al teoriilor lui Aristotel despre noţiune, judecată şi concluzie se găseşte în “Istoria Filosofiei” ❙ “Geschichte der Philosophie” de Curt Friedlein, Berlin 1984, sau şi la cuvântul “Aristotel” în “Mică istorie a filosofiei” ❙ “Kleinen Philosophiegeschichte” de Johannes Hirschberger, Freiburg/Basel/Viena, 1985.

47 *“Toţi oamenii sunt muritori”*: Vezi, de exemplu, în “Fundamente ale logicii şi Enciclopedie a cunoaşterii” ❙ “Grundzüge der Logik und Enzyklopedie des Wissens” de Hermann Lotze, Leipzig, 1883 sau în “Psihologie şi Logică” ❙ “Psychologie und Logik” (Berlin şi Leipzig, 1914) de Th.Ehrenhaus, cap. “Concluziile”, paragraful 51.

48 *Hermann Bahr*, 1863-1934, poet austriac, scriitor, lector, critic de teatru şi dramaturg de sensibilitate deosebită şi mare capacitate de transformare: pornind de la naturalism, s-a transformat în decadent, neo-romantic, impresionist şi în sfârşit în expresionist, în toate domeniile dezvoltării literare prevăzând mereu formele viitoare. Rudolf Steiner l-a cunoscut pe Hermann Bahr “de când era un foarte tânăr student”, şi i-a urmărit foarte atent cursul vieţii. Vezi la aceasta şi prezentările lui Rudolf Steiner în cele două prelegeri din 6 iunie 1916, în ciclul ***Fiinţa lumii şi calitatea de eu***, GA 169 şi din 10 decembrie 1916, în ***Observaţii asupra istoriei timpului.*** Partea întâi, GA 173.

49 *dacă aşezaţi alături sepia, şoarecele şi omul*: Vezi prelegerea din 28 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294 şi discuţiile de seminar din 29 august 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

50 *atunci când îi povestiţi o fabulă şi o aplicaţi asupra omului*: Vezi la aceasta prelegerea din 28 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294 şi discuţia de seminar din 29 august 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

51 *Eu am avut în vedere aceasta prin prezentarea în faţa dumneavoastră a două piese de lectură*: Vezi discuţia de seminar din 27 august 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

52 *August Heinrich Hoffmann von Fallersleben*, 1798-1874, poet german al curentului Vormärz, cunoscut pentru cântecele sale populare (“Alle Vögel sind schon da”), şi ca editor al “Deutschlandlied”. După studiul teologiei, filologiei şi a arheologiei printre altele, activ ca profesor pentru limba germană şi literatură în Breslau şi ca bibliotecar, temporar exilat din cauza angajării sale politice (“Unpolitische Lieder”). Poezia despre viorea este citită şi discutată de Steiner în discuţia de seminar din 27 august 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

53 *Astăzi se practică de obicei predarea intuitivă după metoda socratică*: Un “fel, de a dezvolta cunoştinţe prin discuţii” numeşte Curt Friedlein “metoda socratică” în a sa “Istorie a Filosofiei” (Berlin, 1984): “Într-aceasta se pot distinge doi paşi întotdeauna succesivi de gândire în procedeul lui Socrate, unul (dublu) negativ şi unul pozitiv. Mai întâi îşi reţine propria părere, intră mai mult în punctele de vedere ale partenerului, se arată neştiutor şi se lasă instruit. În a doua parte a demersului de gândire negativ îl conduce pe interlocutor prin întrebări în cruciş şi curmeziş, prin concluzionarea din afirmaţiile acestuia dinainte, să se încurce în contradicţii, îl face în final să recunoască: ştiu că nu ştiu nimic. Această primă parte a procedeului este numită «ironia socratică». ❙ De abia atunci începe Socrate în cel de-al doilea demers, cel pozitiv, să-şi dezvolte propriile învăţături, însă din nou nu doct ci îl determină pe interlocutor, prin întrebări pe măsură să ajungă singur la cunoaşterea pe care el, Socrate, vrea să i-o inducă.”

54 *că omul are diferite forme în cele trei componente ale fiinţei sale*: Vezi la aceasta şi prelegerile din 28 august 1919, din ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294 şi din 13 iunie 1921, în ***Cunoaşterea omului şi structurarea instruirii*** ❙ “Menschenerkenntnis und Unterrichtgestaltung”, GA 302.

55 *am atras atenţia asupra faptului*: Vezi prelegerea din 28 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

56 *Acum, Goethe a observat prima dată la un craniu de berbec, în Veneţia*: Vezi în “Caiete zilnice şi anuale pentru 1790” ❙ “Tag- und Jahresheften”(ediţia Sophia, vol.35,, partea întâi, p.15; ediţia Hamburg, vol.10, p. 435). Acolo se zice: “Pe când mă plimbam adesea pe dunele de la Lido..., am găsit un craniu de oaie din fericire atât de curăţat, mi-a... confirmat din nou acel adevăr găsit mai devreme de către mine: toate oasele craniului ar fi luat naştere din oase de vertebră transformate...”; Rudolf Steiner menţionează acelaşi citat în cap. “Omului, precum şi animalelor, le trebuie adăugată o vertebră intermediară” în primul volum al lucrării “Scrieri de ştiinţe ale naturii” de Goethe, editat în primul volum al lui Kürschner “Deutscher National-Literatur” (p. 316). O altă dată, Goethe menţionează această dscoperire, atât de importantă pentru el, în scrierea “Un stimulent deosebit printr-un singur cuvânt plin de spirit” ❙ “Bedeutende

Fördernis durch ein einziges geistreiches Wort" ("Scrieri de ştiinţe ale naturii", vol. 2). Acolo se spune (p.34): "...de abia în anul 1791, când am ridicat din nisi-pul unei curţi de cimitir evreieşti, acoperită de dune, în Veneţia un craniu spart de berbec, am priceput într-o clipă că oasele feţei ar fi de asemenea de dezvoltat din vertebre...".

57 *şi în celelalte prelegeri*: Vezi conferinţa din 28 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

58 *Într-un alt context v-am spus*: Vezi conferinţa din 29 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

59 *am mai relevat acest lucru din alte puncte de vedere*: Vezi conferinţa din 21 august 1919 în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

60 *la începutul epocilor de viaţă pe care vi le-am arătat, care ţin de vârsta de nouă şi de doisprezece ani*: În conferinţa din 29 august 1919 în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

61 *în relaţie cu întreg ambientul lumii vegetale*: Despre relaţia omului cu lumea plantelor vezi şi discuţiile de seminar din 30 august şi 1 septembrie 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

62 *cum am afirmat cu alte ocazii*: Vezi discuţia de seminar din 2 septembrie 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

63 *„Sângele este un suc cu totul deosebit"*: Citat din "Faust I" al lui Goethe, camera de studiu. Vezi încă şi conferinţa cu acelaşi titlu a lui Rudolf Steiner din 25 octombrie 1906 în ***Cunoaşterea suprasensibilului în timpul nostru şi semnificaţia acesteia pentru viaţa de azi*** ❙ "Die Erkenntnis des Übersinnlichen in unsere Zeit und deren Bedeutung für das heutige Leben", GA 55. Apărută şi separat.

64 *Darwinismul*: Charles Darwin (1809-1882), om de ştiinţă englez, medic, geolog şi botanist, a publicat în 1859 ceea ce a iniţiat o nouă epocă a gândirii şi a reprezentărilor din ştiinţele naturii: "Despre originea speciilor prin selecţie na-turală sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existenţă". Aceasta constituie o culme a "dovezilor" pentru o teorie a descendenţei speciilor bazată pe mutaţia acestora prin influenţă exterioară, însuşiri ereditare şi supraproducţie a fiinţelor vii care, toate determină o "luptă pentru existenţă" al cărei rezultat este "selecţia naturală". Darwin încheie capitolul 15 al susnumitei lucrări cu cuvintele: "Există o măreţie în concepţia aceasta a vieţii, cu numeroasele ei forţe, însufleţite iniţial de Creator în câteva forme sau numai într-una singură şi în timp ce planeta noastră îşi continuă rotaţia după legea imuabilă a gravitaţiei, nenuărate forme dintre cele mai frumoase şi mai minunate, apărute dintr-un început atât de simplu, s-au dezvoltat şi continuă încă să se dezvolte". (Trad. românească sub redacţia Acad. Vasile D. Mârza, Edit. Academiei Republicii Populare Romîne, 1957; n. ed. rom.)

Totuşi, această concepţie a fost aplicată abia mai târziu şi la om, astfel încât, curând, s-a afirmat, cam lapidar, că "omul provine din maimuţă". Rudolf Steiner a scris pentru "Pierers Konversationslexikon", ediţia a VII-a, 1888 şu, printre altele şi două articole despre "Darwin" şi "Darwinism" (retipărite în "Scrisori, vol.I: 1881-1890" ❙ "Briefe, I.Band" Bibl. Nr. 38, pag. 243 şu);în acestea se spune: "Chiar şi numai în treacăt, să remarcăm aici că nici Darwin, nici Haeckel, nici vreun alt darwinist cu autoritate, n-au vorbit vreodată despre o descendenţă a omului din maimuţele superioare, ca de exemplu gorila, ci că omul şi maimuţele hominide pot fi considerate drept cele mai bine organizate două ramificaţii mergând alături în paralel, şi trimiţând la o origine comună". ❙ Alte opere semnificative ale lui Darwin sunt: "Descendenţa omului şi selecţia sexuală" (Londra 1871) şi "Expresia emoţiilor la oameni şi la animale" (Londra, 1872). ❙ Rudolf Steiner tratează în amănunt efectul scrierilor darwiniene asupra gândirii secolului al XIX-lea, în capitolul "Darwinism şi concepţie despre lume" din ***Enigmele filosofiei***, GA 18. Vezi şi conferinţa din 28 martie 1912 "Darwin şi cercetarea suprasensibilă" din volumul ***Istoria omului în lumina cercetării spirituale***, GA 61 precum şi conferinţa din 25 decembrie 1921, în ***Evoluţia sănătoasă a fiinţei omeneşti. O introducere în pedagogia şi didactica antroposofică*** ❙ "Die gesunde Entwickelung des Menschenwesens. Eine Einführung in die anthroposophische Pädagogik und Didaktik", GA 303.

65 *Friedrich Wilhelm Joseph Schelling*, 1775-1854, filosof al idealismului german. Filosofia sa provine din doctrina ştiinţei, pentru ca, trecând prin filosofia naturii şi filosofia identităţii să se dezvolte, în cele din urmă, ca filosofie a religiei. Schelling a fost admis încă de la şaisprezece ani în Abaţia Tübinger, unde a legat prietenie cu Hegel şi cu Hölderlin. După studiul teologiei, filologiei, filosofiei, iar mai târziu al matematicii şi al ştiinţelor naturii, a activat ca profesor în Jena, Würzburg, Erlangen şi München. Opere: "Despre posibilitatea unei forme a filosofiei în general" ❙ "Über die Möglichkeit einer Form der Philosophie überhaupt" (Tübingen 1795); "Bruno sau despre sistemul natural şi divin al lucrurilor" ❙ "Bruno oder über das natürliche und göttliche System der Dinge" (Berlin 1802); "Filosofie şi religie" ❙ "Philosophie und Religion" (Tübingen1804); "Despre zeităţile din Samotrace" ❙ "Über die die Gottheiten von Samothrake" (1815); "Filosofia revelaţiei" ❙ "Philosophie der Offenbarung"; "Prelegeri asupra metodei studiului academic" ❙ "Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums" (Stuttgart şi Tübingen 1803) au fost ţinute în vara lui 1802 la universitatea din Jena şi ofereau ❙ după "Lexiconul filosofilor" ❙ "Philosophen Lexikon" de la Editura Gruyter (Berlin 1950) ❙ "într-o formă generală, inteligibilă o schiţă a întregii filosofii a lui Schelling". Despre Schelling, vezi şi articolele lui Rudolf Steiner "Clasicii concepţiei despre lume şi viaţă" din ***Enigmele filosofiei***, GA 18, "Imaginea despre lume a idealismului german" din ***Enigmele omului***, GA 20, "La omagierea lui Schelling", în "Lucifer - Gnosis", GA 34 şi conferinţa lui Rudolf Steiner din 26 mai 1910, în ***Căi şi scopuri ale omului spiritual*** ❙ "Wege und Ziele des geistigen Menschen", GA 125.

66 *Din alocuţiunea ţinută la serbarea de deschidere a Şcolii Libere Waldorf la 7 septembrie 1919*: Alocuţiune rostită la serbarea de deschidere: la 7 septembrie 1919, apărută în întregime în ***Rudolf Steiner şi şcoala Waldorf. Cuvântări pentru copii, părinţi şi dascăli*** ❙ "Rudolf Steiner in der Waldorfschule. Ansprachen für Kinder, Eltern und Lehrer", GA 298.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

NOTE

La această ediţie

Prima ediţie din 1932 avea ca prefaţă un cuvânt de mulţumire al colegiului profesoral al Şcolii Libere Waldorf. El descrie situaţia în care a fost dat acest curs:

"După sfârşitul Războiului Mondial, Rudolf Steiner a ţinut, ca urmare a rugăminţilor unor membri ai Societăţii Antroposofice, şi în Stuttgart prelegerile sale cuprinzătoare despre tripartiţia organismului social, care constituie conţinutul cărţii sale "Punctele centrale ale problematicii sociale". Sugestiile date acolo de Dr.Rudolf Steiner l-au făcut pe domnul consilier comercial Emil Molt să ia hotărârea de a fonda o şcoală care să reprezinte un fel de germene pentru o viaţă spirituală liberă. La rugămintea sa, Dr.Rudolf Steiner a preluat conducerea spirituală a acestei şcoli şi s-a preocupat neobosit de prosperitatea ei.

Deschiderea Şcolii Libere Waldorf a fost precedată de un curs pedagogic, pe care l-a ţinut Dr.Rudolf Steiner timp de trei săptămâni în august şi septembrie 1919, în faţa primilor pedagogi ai Şcolii Waldorf şi a unui număr de personalităţi ce doreau să lucreze în spiritul pedagogiei sale.

Acest curs a cuprins trei manifestări. Mai întâi au fost ţinute patrusprezece prelegeri despre antropologia antroposofică ❙ fundament al unei pedagogii corespunzătoare vremurilor noastre şi viitorului apropiat. Ele apar în această carte. S-au adăugat prelegeri care prezentau efectele antropologiei antroposofice în lucrul metodic şi didactic în instruire şi educare. Ele formează, împreună cu prelegerile acestei cărţi, la conţinutul căreia se referă mereu, o unitate.

Manifestările conferinţelor au fost urmate de discuţii sub formă de seminare, în care Rudolf Steiner a discutat cu pedagogii prelucrarea practică a anumitor domenii de instruire şi căile spre o soluţionare a problemelor educative. Aceste discuţii sunt de asemenea publicate.

Ascultătorii au trăit în acest curs un eveniment spiritual care ❙ petrecându-se în liniştea cercului cel mai restrâns ❙ vroia să slujească omenirii în evoluţia sa superioară. Pedagogii Şcolii Libere Waldorf doresc să însoţească această lucrare a lui Rudolf Steiner cu sentimentele mulţumirii lor profunde, acum că porneşte în lume, pentru a fecunda educarea şi instruirea peste tot acolo unde este preluată cu înţelegere."

*

Bazele de text: Pentru structurarea textului acestei ediţii au fost consultate următoarele documente:

❙ transcrierea dactilografiată a notiţelor stenografice; cuvântul de deschidere a fost stenografiată de Rudolf Meyer, conferinţele de la 1-5 septembrie 1919 au fost costenografiate de doamna Hummel, care a sosit special pentru aceasta de la Köln. Celelalte conferinţe au fost costenografiate de diferiţi particpanţi la curs. Stenogramele înseşi nu mai există. Notiţele au fost redactate după încheierea cursului de unii participanţi şi apoi multiplicate.

❙ multiplicarea manuscrisului din anii douăzeci, care conţine unele completări din notiţele diferiţilor participanţi.

❙ prima ediţie de carte (Dornach 1932), în care fuseseră preluate alte completări din notiţele participanţilor.

❙ notiţele manuscrise ale lui E.A.Karl Stockmeyer.

Desenele pe tablă ale lui Rudolf Steiner au fost şterse după fiecare prelegere. Desenele preluate în acest volum au ca bază schiţele diferiţilor participanţi. Pe baza notiţelor amănunţite ale lui E.A.Karl Stockmeyer a fost posibilă adăugarea desenelor nepreluate în ediţii anterioare, respectiv găsirea, în unele cazuri, unei mai bune corespondenţe cu textul.

Titlul volumului provine de la Rudolf Steiner. Vezi pentru asta prezentarea Mariei Steiner în postfaţa acestui volum.

Notările personale ale lui Rudolf Steiner pentru cursurile prezentate pentru pedagogi în Stuttgart (1919-1921) au apărut în caietul 31 al ciclului "Contribuţii la ediţia completă Rudolf Steiner", Dornach 1970.

Publicaţii anterioare: Multiplicări de manuscris fără an (începutul anilor douăzeci); prima ediţie de carte, editată de Marie Steiner, Dornach 1932 (fără discursul din 20 august); a 2-a ediţie, Dresda 1940, editată de Marie Steiner; a 3-a ed., Freiburg 1947, ed. de Marie Steiner cu postfaţă, note şi cuprins de cuvinte cheie de E.A.Karl Stockmeyer; a 4-a ed. Dornach 1951, revăzută; a 5-a ed. Dornach 1960 (Ed.Completă); a 6-a ed. Dornach 1968; a 7-a ed., revăzută din nou şi adăugită cu discursul din 20 august 1919, Dornach 1973; a 8-a ed. Dornach 1980, tipărire în faximil fotomecanică; ediţiile 4 - 8 au fost editate de H. R. Niederhäuser.

Referitor la ediţia a 9-a: Textul, precum şi desenele au fost verificate amănunţit încă o dată pe baza numeroaselor documente existente. Corecturile corespunzătoare de text, precum şi adăugiri şi rearanjări de desene sunt menţionate în *referiri la text*, respectiv motivate. Corecturile referitoare la punctuaţie, ortografie şi greşelile de tipar nu sunt menţionate. Discursul ţinut în preziua cursului, care a fost tipărit în ediţiile anterioare în încheierea prelegerilor, a fost ❙ conform desfăşurării în timp ❙ aşezat înaintea primei prelegeri, în timp ce citatele din "Discursul la serbarea de deschidere a Şcolii Libere Waldorf cu cuvinte însoţitoare de Marie Steiner" (înainte la începutul volumului), apar doar în *Anexă*. *Sumarele de conţinut* au fost extinse considerabil, precum şi referirile la text, în care s-au introdus şi unele menţiuni esenţiale de Wolfgang Schad, Stuttgart.

Referiri la text

Lucrări ale lui Rudolf Steiner, care au apărut în ediţia completă (GA), sunt menţionate în cele ce urmează cu numărul respectiv din bibliografie. Vezi şi sumarul din finalul cărţii.

1 *Alocuţiune*: Cuvintele reproduse aici se bazează pe notiţele stenografice (incomplete) ale lui Rudolf Meyer şi notiţele lui Emil Molt şi E.A.Karl Stockmeyer. Redactarea textului a fost făcută de Erich Gabert.

Au fost prezenţi: Berta Molt, Emil Molt, Caroline von Heydebrand, E.A.Karl Stockmeyer, Leonie von Mirbach, Elfriede Herrmann, Rudolf Treichler, Hertha Koegel, Paul Baumann, Rudolf Meyer, Johannes Geyer, Herbert Hahn, Friedrich Oehlschlegel.

La curs au mai participat în afară de cei numiţi mai sus: Marie Steiner, Elisabeth Dollfus-Baumann, Hannah Lang, Ludwig Noll, Mieta Waller-Pyle, Hermann Heisler (?).

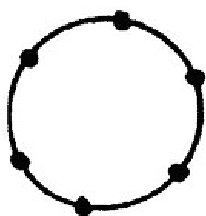
Ca oaspeţi au participat: Andreas Körner, Luise Kieser, Walter Johannes Stein, Alexander Strakosch, Karl Emil Wolfer. Invitaţia de a participa ca oaspeţi a fost făcută doar acelor membri ai societăţii antroposofice care vroiau să fondeze în alte locuri o instituţie similară. În afară de aceasta au fost contactaţi pedagogi care făceau parte din "Consiliul de cultură". K.E.Wolfer şi A.Körner fuseseră invitaţi pentru "propagandă".

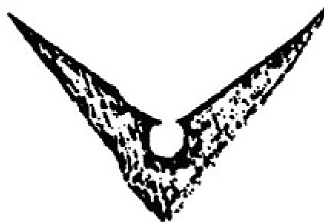
Au mai fost invitate Ida şi Maria Uhland. Acestora nu li s-a permis însă participarea din partea oficialităţilor pedagogice.

2 *Un fel de rugăciune*: Cuvintele nu au fost reţinute stenografic. Participanţii Caroline von Heydebrand (1886-1938) şi Herbert Hahn (1890-1970) au redactat din memorie conţinutul cuvintelor rostite de Rudolf Steiner. În continuarea redării acestor notiţe urmează, referitor la acelaşi procedeu, copia după notele din jurnal ale lui Walter Johannes Stein (1891-1957), care a particpat de asemnena la curs:

Note ale Carolinei von Heydebrand

"Vrem să ne formulăm astfel gândurile încât să putem conştientiza: În spatele fiecăruia dintre noi se află Îngerul său, cu mâinile aşezate lin pe creştet; acest Înger vă dă puterea de care aveţi nevoie. | Deasupra capetelor voastre pluteşte hora Arhanghelilor. Ei poartă de la unul la altul ceea ce unul are de dat celuilalt. Ei leagă sufletele voastre. Astfel se face curajul de care aveţi nevoie. (Din curaj, Arhanghelii formează un potir.) | Lumina înţelepciunii ne este dăruită de fiinţele înalte ale Arhailor, care nu se strâng în horă, ci venind din începuturile primordiale se revelă şi dispar în depărtări primordiale. Intră doar ca o formă de picătură în acest spaţiu. (În potirul curajului picură de la spiritul activ al timpului o picătură de lumină a timpului.)"

Note ale lui Herbert Hahn

"Putem purta în conştiinţă, în timp ce ne îndreptăm activ spre pedagogia acestei a cincea epoci de cultură şi vrem să fim activi în ea ca pedagogi, faptul că fiinţele celei de a treia ierarhii doresc să se lege de munca noastră.

În spatele fiecărui membru în parte a colegiului în devenire vedem stând Îngerul. El pune amândouă mâinile pe capul omului pământean încredinţat ocrotirii sale. Iar în această atitudine şi cu acest gest lasă el să treacă forţă. Este forţa care înzestrează fapta intenţionată cu imaginaţiile necesare. Imaginând creator, trezind cu forţă imaginaţii, stă astfel în spatele fiecăruia Îngerul.

Dacă ridicăm privirea, vedem deasupra capetelor viitorilor pedagogi o seamă de Arhangheli. Rotindu-se şi întorcându-se în cerc, poartă ei ceea ce vrea să crească în rezultatul întâlnirii spirituale a fiecăruia cu Îngerul său, înspre ceilalţi. Şi poartă acestea îmbogăţiţi de forţele tuturor celorlalţi, înapoi la fiecare în parte. | În această rotire, care acţionează ca o faptă formatoare spirituală, se formează deasupra capetelor celor uniţi prin strădania comună | un potir. Iar acest potir are o anumită substanţă: ea este formată din curaj. | În acelaşi timp, Arhanghelii ce se unesc rotind permit pătrunderea în mişcarea lor, în formarea lor a forţelor inspirative de creaţie. Ei deschid izvorul pentru acele inspiraţii care ne sunt necesare pentru fapta noastră.

Dacă privirea văzătorului se ridică şi mai mult, ajunge sus până în regiunea Arhailor. Ei nu se înfăţişează ca o comunitate. Dar din sfera lor, sfera luminii, ei lasă să picure un strop în potirul curajului. Putem simţi că acest strop de lumină ne este dăruit de spiritul bun al vremurilor noastre, care stă în spatele fondatorului şi a fondării acestei şcoli noi. Sunt forţe de intuiţie creatoare ce acţionează în acest dar de lumină. Ele vor să trezească intuiţiile necesare în cei care se îndreaptă spre această tânără faptă pedagogică.

Astfel contribuie a treia ierarhie | dăruind forţă, curaj şi lumină | la fondarea ce se desfăşoară acum. Prin imaginaţie, inspiraţie, intuiţie vrea să se lege de fapta noastră pământeană".

Dintr-o agendă mai timpurie, nedatată, a lui Herbert Hahn:

Închipuiţi-vă felul în care în spatele fiecăruia dintre dumneavoastră stă Îngerul propriu: Îngerul vrea să dea putere.

Deasupra dumneavoastră tuturora se învârte în cerc, purtând fructele lucrării şi experienţa fiecăruia, unul către celălalt, un cerc de Arhangheli. Din rotirea şi purtarea lor, Arhanghelii formează un potir al curajului.

Din înălţimi bunul spirit al timpului, care este unul dintre Arhai, coboară un strop de lumină în potir: Astfel, Arhaii dăruiesc un strop de lumină."

Note de jurnal în 21 august 1919, ale lui Walter Johannes Stein

"Începutul cursului. Deschidere prin Dr.Steiner, la orele 9.

Forţă ǀ Îngeri
Curaj ǀ Arhangheli
Lumină ǀ Arhai

Mulţumiţi...[bunelor spirite], care i-au inspirat lui Molt ideea. Zeii vor lucra mai departe cu ceea ce va reieşi din fapta noastră."

3 *dragului nostru domn Molt*: Emil Molt (1876-1936), directorul fabricii de ţigarete Waldorf-Astoria din Stuttgart, consilier comercial. El a organizat cursuri de instruire pentru muncitorii aparţinând intreprinderii sale. De aici s-a născut în final gândul de a organiza o şcoală pentru copiii muncitorilor săi. Pentru crearea şi conducerea acestei "şcoli Waldorf" l-a numit pe Rudolf Steiner. Molt a fost în 1919 unul dintre cei mai implicaţi reprezentanţi ai ideii de tripartiţie a lui Rudolf Steiner. Vezi Emil Molt, "Proiect al unei biografii", Stuttgart 1972, precum şi unele dintre scrierile sale în seria "Contribuţii la Operele Complete Rudolf Steiner", caietul nr.103, Dornach, Mihaeli 1989.

4 *Am amintit odată un exemplu*: Vezi ***Ştiinţa spirituală*** ("Die Geisteswissenschaft im Umriss"), GA 13, cap. "Dezvoltarea lumii şi omul", p.170 ş.u.

5 *În ceea ce priveşte aceste trei componente ale fiinţei omeneşti*: Despre membrele fiinţei omului vezi îndeosebi cap. "Fiinţa omului", în ***Teosofie*** ("Theosophie"), GA 9, şi cap "Fiinţa omenirii", în ***Ştiinţa spirituală*** ("Die Geisteswissenschaft im Umriss"), GA 13; apoi ***Metamorfoze ale vieţii sufleteşti. Căi ale trăirilor sufleteşti*** ("Metamorphosen des Seelenlebens. Pfade der Seelenerlebnisse"), GA 58 şi 59.

6 *întregul sistem tripartit al omului fizic*: Referitor la tripartiţia organismului natural ǀ deci nu a întregii fiinţe ǀ vezi şi cap.IV, 6: "Dependenţele fizice şi spirituale ale fiinţei omeneşti", în ***Despre enigme sufletului*** ("Von Selenrätseln"), GA 21.

7 *ceea ce cunoaşte între momentul trezirii şi cel al adormirii*: Vezi şi cap. "Somn şi moarte", în ***Ştiinţa spirituală***, GA 13.

8 *pedagogia herbartiană, activă în cercuri largi, şi-a bazat măsurile ei educative pe psihologia herbartiană*: Johann Friedrich Herbart, 1776-1841, filozof şi pedagog; a predat în Göttingen, temporar ca profesor particular în Berna. Cunoscut ca fondator al pedagogiei ştiinţifice care, la rândul ei, trebuie să fie strâns legată de filozofia practică (etică) şi de psihologie. Opere: "Pedagogie generală" ("Allgemeine Pädagogik") (1806), "Manual de psihologie" ("Lehrbuch zur Psychologie") (1816), "Prelegeri pedagogice" (Umriss pädagogischer Vorlesungen") (1835). Rudolf Steiner vorbeşte despre concepţia sa în captolul "Concepţii reacţionare", în ***Enigmele filozofiei*** ("Die Rätsel der Philosophie"), GA 18. Vezi şi prelegerea din 4 decembrie 1903, în ***Învăţătură spirituală despre suflet şi privire asupra lumii*** ("Spirituelle Seelenlehre und Weltbetrachtung"), GA 52.

9 *ceea ce numim în mod obişnuit reprezentare*: Vezi şi cap. "Individualitatea umană", în ***Filosofia libertăţii*** ("Die Philosophie der Freiheit"), GA 4.

10 "*Cogito, ergo sum*": Această propoziţie a fost formulată de filozoful, matematicianul, astronomul şi fizicianul Rene Descartes (1596-1650), care a servit ca ofiţer sub diferite comenzi, a trăit mult timp în Olanda şi în final a fost chemat de regina Christine în Suedia, unde a şi murit. Vezi în opera sa "Principia philosophiae" (Amsterdam 1644), îndeosebi paragrafele 1, 7, 11-14 din partea întâi. La afirmaţia renumită "Cogito, ergo sum", ajunge în par.7; acolo spune: "Prin faptul că respingem orice lucru îndoielnic şi îl arătăm ca fiind fals, putem uşor admite că nu există Dumnezeu, nici cer, nici corp; că noi înşine nu avem nici mâini, nici picioare, nici un fel de corp; dar nu putem presupune ca noi, cei care gândim acestea, să nu fim nimic; căci este o contradicţie ca ceea ce gândeşte, în momentul în care gândeşte, să nu existe. Deci afirmaţia: Eu gândesc, deci sunt (ego cogito, ergo sum) este cunoaşterea primă şi cea mai sigură dintre toate care se oferă unuia ce filozofează ordonat." ǀ Rudolf Steiner vorbeşte despre "Cogito, ergo sum" în cap.III "Gândirea în slujba concepţiei despre lume", în ***Filosofia Libertăţii***, GA 4, şi în prelegerea din 12 octombrie 1918, în ***Polaritatea dintre durată şi dezvoltare în viaţa omenească*** ("Die Polarität von Dauer und Entwickelung im Menschenleben"), GA 184, din 10 aprilie 1913, în ***Rezultate ale cercetării spirituale*** ("Ergebnisse der Geistesforschung"), GA 62, şi în cap. "Imaginea lumii în idealismul german", în scrierea ***Despre enigma omului*** ("Vom Menschenrätsel"), GA 20. Vezi şi afirmaţiile despre Descartes în cap. "Concepţiile epocilor de început ale dezvoltării gândirii", în ***Enigmele filozofiei*** ("Die Rätsel der Philosophie"), GA 18.

11 *Arthur Schopenhauer*, 1788-1860, a studiat la Göttingen şi Berlin ştiinţele naturii şi filosofia, a trăit după absolvirea din Jena în Weimar şi Dresda, a candidat fără succes în Berlin. În final s-a stabilit ǀ singuratic şi amărât, pentru că se simţea respins şi neînţeles ǀ în 1833 în Frankfurt. Deabia din anii patruzeci ai secolului al 19-lea a cunoscut din ce în ce mai multă atenţie şi a devenit în anii şaptezecei ai secolului 19 chiar "filosof la modă". Despre voinţă ca germene a spiritual-sufletescului, vezi îndeosebi cartea a patra a operei sale principale "Lumea ca voinţă şi reprezentare" (1819): "Lumea ca voinţă, afirmare şi negare a voinţei". Vezi şi biografia pe care a scris-o Rudolf Steiner pentru introducerea la ediţia Cotta a "operelor lui Arthur Schopenhauer", cuprinsă în ***Biografii şi schiţe biografice*** (Biographien und biographische Skizzen") GA 33, şi cap. "Concepţii reacţionare", în ***Enigmele filozofiei***, GA 18, precum şi prelegerea din 4 decembrie 1920, în ***Legătura dintre spiritualitatea lumii şi fizicul omului*** ("Die Brücke zwischen der Weltgeistigkeit und dem Physischen des Menschen"), GA 202.

12 *În măsura în care fiziologia crede că se află în posesia a ceva, atunci când vorbeşte despre nervii senzitivi şi cei motorii*: În prelegerea din 6 noiembrie 1916, în ***Karma meseriei*** ("Das Karma des Berufes"), GA 172, Rudolf Steiner vorbeşte despre aşa numiţii nervi senzoriali şi motori, după cum urmează:
"Nervii sunt cu toţii organizaţi unitar, şi au cu toţii o singură funcţiune. Aşa numiţii nervi motori se deosebesc de aşa numiţii nervi senzoriali doar prin aceea că cei senzoriali sunt orientaţi înspre slujirea perceperii mediului, în timp ce aşa numiţii nervi motori servesc perceperii propriului organism." Vezi şi cap. IV, 6: " Dependenţele fizice şi spirituale ale entităţii umane" ("Die physischen und geistigen

Abhängigkeiten der Menschen-Wesenheit"), în ***Despre enigme sufletului***, GA 21, prelegerea din 21 aprilie 1920, în ***Înnoirea artei didactico-pedagogice prin ştiinţa spirituală*** („Die Erneuerung der pädagogischer - didaktischer Kunst durch Geisteswissenschaft"), GA 301 şi prelegerile din 7 şi 12 decembrie 1919, în ***Tratarea spiritual-ştiinţifică a problemelor sociale şi pedagogice*** ("Geisteswissenschaftliche Behandlung sozialer und pädagogischer Fragen"), GA 192, precum şi compilaţia lui Herbert Hensel şi Hans Jürgen Scheurle, "Despre problema nervilor motori şi senzoriali. Extrase din lucrări ale lui Rudolf Steiner" ("Zur Frage der motorischen und senzitiven Nerven. Auszüge aus Werken Rudolf Steiner"), Marburg, 1979; ed.nouă (1992) ca parte a doua (anexă documentară) în publicaţia editată de Wolfgang Schad "Organizarea nervoasă a omului şi problema socială" ("Die menschliche Nervenorganisation und die soziale Frage") (două vol.), Stuttgart 1992.

13 *acelei decizii bisericeşti dogmatice care a fost luată în anul 869*: În anul 869 a avut loc la Constantinopol al optulea conciliu ecumenic ce a avut scopul de a lua măsuri împotriva patriarhului Photius. În "Canones contra Photium", se spune (Canonul 11) după cum urmează: " În timp ce Vechiul şi Noul Testament arată că omul are doar suflet inteligent şi raţional, iar toţi părinţii şi învăţătorii bisericii, vorbind de la Dumnezeu, întăresc această părere, există unii... care au decăzut într-o asemenea nemernicie de a enunţa cu neruşinare dogma că omul ar avea două suflete, şi ei afirmă, pe baza anumitor cercetări neştiinţifice, că prin însăşi înţelepciunea li se confirmă propria erezie". Foarte preţuit de Rudolf Steiner, filosoful catolic Otto Willmannn scrie în lucrarea sa în trei volume "Istoria idealismului" ❙ "Geschichte der Idealismus", prima ediţie, Braunschweig 1894, secţiunea VIII, §54, "Idealismul creştin ca desăvârşire a Antichităţii" (vol.II, 111): "Abuzul făcut de gnostici cu deosebirea paulinică dintre omul pneumatic şi cel psihic, prin aceea că primul s-a pretins a fi expresia desăvârşirii sale, al doilea ca reprezentant declarat al creştinilor cuprinşi în legile bisericii, a determinat biserica să abroge explicit trihotomia" ❙ Rudolf Steiner revine mereu în numeroase conferinţe asupra acestei hotărâri a Conciliului; vezi de ex. conferinţele din 5 februarie şi 2 aprilie 1918 în ***Moarte Pământească şi viaţă comică. Daruri de viaţă antroposofice. Necesităţi de conştienţă pentru prezent şi viitor***, GA 181, conferinţa din 8 septembrie 1918 din ***Polaritatea dintre durată şi dezvoltare în viaţa omenească*** ❙ "Die Polarität von Dauer und Entwickelung im Menschenleben", GA 184 şi conferinţa din 21 noiembrie 1919, din ***Misiunea lui Mihael*** ❙ "Die Sendung Michaels", GA 194. Vezi pentru această temă şi articolele lui Stefan Leber, "Despre Conciliul 869" - "Zum Konzil 869", în publicaţia "Comunicări din activitatea antroposofică din Germania" ❙ "Mitteilungen aus der anthroposophischen Arbeit in Deutschland", Paşte 1973 şi ale lui Johannes Geyer: "Un Conciliu şi urmările sale cultural-istorice: "desfinţarea" spiritului" ❙ "Ein Konzil und seine kulturgeschichtlichen Folgen: Die "Abschaffung" des Geistes", în publicaţia "Arta educaţiei" ❙ "Erziehungs Kunst" Nr. 10/11 1964, precum şi în volumul "Lupta pentru imaginea omului. Al optulea Conciliu ecumenic din 869 şi urmările sale" ❙ "Der Kampf um das Menschenbild. Das achte ökumenische Konzil von 869 und seine Folgen", Ed. H.H.Schoffler, Verlag am Goetheanum, Dornach 1986, în care sunt adunate aceste şi alte scrieri pe această temă.

14 *Julius Robert Mayer*, 1814-1878, medic şi cercetător german al naturii, a postulat în 1842 legea despre conservarea energiei şi a demonstrat echivalenţa mişcării mecanice cu căldura: "Căldura şi mişcarea se transformă una într-alta." ("Observaţii despre echivalentul mecanic al căldurii", 1851). "Forţele sunt deci: obiecte indestructibile, transformabile, imponderabile". "Pe cât de puţin se poate între timp afirma despre relaţia dintre forţa gravitaţională şi mişcare: esenţa forţei gravitaţionale ar fi mişcarea, pe atât de puţin este această concluzie valabilă pentru căldură. Vrem mai degrabă să concluzionăm contrariul, că, pentru a deveni căldură, mişcarea ❙ fie ea simplă sau vibratorie, precum lumina, căldura iradiantă etc. ❙ ar trebui să înceteze să mai fie mişcare." ("Observaţii despre forţele naturii nevii" ❙ "Bemerkungen über die Kräfte der unbelebten Natur", 1842) Vezi şi "Robert Mayer despre conservarea forţei. Patru expuneri" ❙ "Robert Mayer über die Enthaltung der Kraft. Vier Abhandlungen", editate de Albert Neuburger, Leipzig f.a. Acolo se găsesc scrierile menţionate mai sus, precum şi cele două expuneri "Mişcarea organică în relaţia ei cu metabolismul" ❙ Die organische Bewegung in ihrem Zusammenhang mit dem Stoffwechsel", (1845) şi "Despre determinarea cantitativă şi calitativă a forţelor" ❙ Über die quantitative und qualitative Bestimmung der Kräfte", (1841). Despre importanţa acestei legi postulate de Mayer vezi şi prelegerea din 16 aprilie 1918, în ***Moarte Pământească şi viaţă comică. Daruri de viaţă antroposofice. Necesităţi de conştienţă pentru contemporaneitate şi viitor*** ("Erdensterben und Weltenleben. Anthroposophische Lebensgaben. Bewußtseins-Notwendigkeiten für Gegenwart und Zukunft"), GA 181.

15 *Ceea ce ne aduce într-un anumit raport cu lumea exterioară, mai întâi prin simţuri, cu totul în sfera celor douăsprezece simţuri*: vezi indicaţia la pag. 106, "Omul are întru totul douăsprezece simţuri".

16 *Platon*, 428-348 î.Chr. În "Timaios" spune: "Dintre instrumentele de simţ au format mai întâi ochii plini de lumină, pe care i-au fixat aici din următorul motiv. Câtă parte a focului nu are proprietatea de a arde, dar prea bine o are pe cea de a produce lumina blândă, pe atâta au contribuit ca acesta să devină corpul ingenios al fiecărei zi. Ei au făcut tocmai ca acest foc ce se află în noi, înrudit şi neamestecat, să izvorască prin ochi şi au netezit şi îndesit întregul glob ocular, mai ales însă mijlocul său, pentru ca să se opună cu atât mai mult pătrunderii celuilalt foc, mai aspru şi să-i permită accesul doar celui pur luminator. Când luminozitatea zilei înconjoară ceea ce izvorăşte din ochi, atunci se uneşte asemănarea cu asemănarea izvorâtoare şi formează aici un întreg al forţei vederii din înrudiri, în linie dreaptă, unde ceea ce răzbate dinăuntru se opune la ceea ce întâlneşte în afară." ❙ Despre Platon vezi şi cap. "Platon ca mistic", în ***Creştinismul ca fapt mistic şi misteriile Antichităţii***, GA 8; cap. "Concepţia despre lume a gânditorilor greci", în ***Enigmele filozofiei***, GA 18; şi autoreferatul prelegerilor ţinute muncitorilor în trimestrul de iarnă 1901, la Berlin, "Concepţiile greceşti", în ***Despre filozofie, istorie şi literatură*** ("Über Philosophie, Geschichte und Literatur"), GA 51.

17 *„indiciile locale" din filozofia lui Lotze*: Rudolf Hermann Lotze, 1817-1881, fiziolog şi filozof activ în Leipzig, Göttingen şi Berlin, s-a opus vitalismului pentru o explicaţie mecanică a naturii exterioare. El însuşi îşi numeşte concepţia sa "idealism teleologic". "Semnele locale" sunt menţionate de el în primul volum al operei sale "Microcosmos. Idei pentru istoria naturală şi istoria omenirii. Încercare a unei antropologii" ❙ "Mikrokosmus. Ideen zur Naturgeschichte und Geschichte der Menschheit. Versuch einer Anthropologie" (Leipzig f.a.), şi anume în al doilea capitol al celei de a treia cărţi, "Viaţa" ❙ "Das Leben", la paginile 347, 349, 358. Acolo se spune "...cauza constrictivă, din care sufletul acordă fiecărei impresii poziţia sa definită în spaţiu, pe care şi-o reprezintă, nu se află în poziţia înseşi pe care o are impresia în organul de simţ,... că, mai mult, fiecare motiv poate să stea doar într-o însuşire calitativă de vreun fel, pe care o cucereşte impresia, de dragul naturii originale a locului în care atinge corpul, în plus faţă de restul determinării ei calitative. Doar pentru astfel de distincţii este abordabilă conştienţa, iar acestea îi vor sluji ca şi caracteristici sau ca semne locale, după indicaţiile cărora se va trece la redesfăşurarea impresiilor într-o imagine spaţială...". Alte lucrări: "Interdependenţa lucrurilor" ❙ "Der Zusammenhang der Dinge" (Berlin f.a.); "Fundamente ale filosofiei practice" ❙ Grundzüge der praktischen Philosophie" (Leipzig 1899); "Fundamente ale filosofiei naturii" ❙ Grundzüge der Naturphilosophie" (Leipzig 1889), "Fundamente ale filosofiei religiei" ❙ "Grundzüge der Religionsphilosophie" (Leipzig 1894); "Fiziologie generală a vieţii corporale" ❙ "Allgemeine Physiologie des körperlichen Lebens", 1851. Rudolf Steiner vorbeşte despre Lotze în cap. "Concepţii moderne idealiste" în ***Enigmele filozofiei***, GA 18 şi în prelegerea din 15 ianuarie 1914, în ***Ştiinţa spirituală ca bun al vieţii*** ❙ "Geisteswissenschaft als Lebensgut", GA 63.

18 *în care Pământul se afla încă în starea de nebuloasă a lui Kant-Laplace*: Rudolf Steiner arată aici înspre "ipoteza nebulară" a filosofului şi matematicianului Immanuel Kant (1724-1804), conform căreia Pământul s-a format dintr-o nebuloasă primară, şi înspre teoriile pe care le-a dezvoltat matematicianul şi astronomul francez Pierre Simon Laplace (1749-1827) independent de Kant (şi, în multe, diferit). | Vezi opera lui Kant, "Istoria generală a naturii şi teoria cerului sau încercare asupra cuprinderii şi originii omeneşti a întregii construcţii lumeşti, după fundamentele newtoniene, împreună cu două suplimente" | "Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels oder Versuch von der Verfassung und dem menschlichen Ursprunge des ganzen Weltgebäudes nach Newtonschen Grundsätzen abgehandelt, nebst zwei Supplementen", Leipzig f.a.(1755), şi de către Laplace, operele "Exposition du systeme de monde", 1796 şi "Traite de Mecanique celeste", 5 volume, Paris 1799-1825 (în germ.: "Mecanica cerului" | "Mechanik des Himmels", Berlin).

19 *Eduard von Hartmann*, 1842-1906, a început mai întâi cariera militară, a demisionat însă în 1865 din cauza unei afecţiuni de genunchi, care îl silea la un mod de existenţă culcată; astfel s-a dedicat studiilor filosofice, a promovat în 1867 şi a publicat în 1869 "Filosofia inconştientului. Încercare a unei concepţii despre lume" - "Die Philosophie des Unbewußten. Versuch einer Weltanschauung". Vezi acolo îndeosebi cap. XIV: "Scopul procesului lumii şi însemnătatea conştienţei". Despre propunerea lui Hartmann "de a arunca Pământul în aer printr-o instalaţie uriaşă" vezi şi prelegerile lui Rudolf Steiner din 26 martie 1914, în ***Ştiinţa spirituală ca bun al vieţii***, GA 63 şi din 14 mai 1924, în ***Istoria omenirii şi concepţiile popoarelor civilizate*** | "Die Geschichte der Menschheit und die Weltanschauungen der Kulturvölker", GA 353. | Despre Eduard von Hartmann în general, vezi cap. " Concepţii moderne idealiste", în ***Enigmele filozofiei***, GA 18, scrierea "Eduard von Hartmann. Concepţia şi însemnătatea sa", în ***Fundamente metodice ale antroposofiei*** | "Methodische Grundlagen der Anthroposophie", GA 30 şi necrologul "Eduard von Hartmann", în " ***Lucifer – Gnosis***", GA 34.

20 *în primele scrieri ale mele*: Vezi ***Introduceri la scrierile de ştiinţe ale naturii ale lui Goethe*** (1884-1897), GA1, ***Linii fundamentale ale unei teorii a cunoaşterii în concepţia goetheană despre lume*** (1886), GA 2; ***Adevăr şi ştiinţă*** (1892), GA 3; ***Filosofia libertăţii.*** Fundamente ale unei concepţii moderne | rezultate sufleteşti ale observărilor după metodă ştiinţifică (1894), GA 4.

21 *capitolul final despre libertate din scrierea mea*: În capitolul al optulea "Observaţii finale practice" a scrierii ***Adevăr şi ştiinţă***. Preambul la o filosofie a libertăţii, GA 3, se spune: "Am văzut că în ştiinţa noastră se trăieşte miezul cel mai din interior al lumii. Armonia legică, de care este stăpânit universul, se revelează în cunoaşterea umană". Cu această scriere (fără "Preambul" şi capitolul final "Observaţii finale practice"), promovase Rudolf Steiner în 1891 la Universitatea din Rostock, la prof. Heinrich von Stein pentru titlul de doctor în filosofie. Scrierea este "Dedicată domnului dr. Eduard von Hartmann în caldă veneraţie". Titlul dizertaţiei era "Fundamentele teoriei cunoaşterii cu deosebită aplecare înspre doctrina ştiinţei a lui Fichte. Prolegomena la înţelegerea cu sine însăşi a conştienţei filozofice ". Vezi şi vol V al ciclului „Studii asupra lui Rudolf Steiner", despre "Dizertaţiile lui Rudolf Steiner", Dornach 1991.

22 *psihologii de formaţie mai mult herbartiană*: De ex. Robert Zimmermann ("Propedeutică filosofică" | "Philosophische Propädeutik", 1852). Vezi la aceasta şi indicaţia pentru pag. 30.

23 *la wundtieni, mai mult după latura voinţei*: Wilhelm Wundt, 1832-1920, filosof, psiholog şi fiziolog. Fondator al primului institut pentru psihologie experimentală (în Leipzig). Rudolf Steiner denumeşte filosofia lui Wundt adesea ca aflându-se sub dogmatismul conciliului de la Constantinopol, la care s-a stabilit că omul constă doar din trup şi suflet (vezi şi indicaţia la pag. 46). Despre Wundt vezi şi cap. "Concepţii moderne idealiste" în ***Enigmele filozofiei***, GA 18 şi scrierea "Cercetări sufleteşti moderne", în ***Fundamente metodice ale antroposofiei*** | "Methodische Grundlagen der Anthroposophie", GA 30.

24 *această psihanaliză porneşte de obicei de la un exemplu clasic*: Exemplul şcolăresc al femeii alergând în faţa caleştii este dat adesea de Rudolf Steiner (Vezi de ex. prelegerile menţionate mai sus). C.G.Jung (1875-1961) prezintă acest eveniment în lucrarea sa "Psihologia proceselor inconştiente" | "Die Psychologie der unbewußten Prozesse" (Zürich, 1917). Această lucrare a fost mai târziu prelucrată de către acesta de mai multe ori: în 1925 a apărut sub titlul "Inconştientul în viaţa sufletească normală şi cea bolnavă" | "Das Unbewußte im normalen und kranken Seelenleben", în 1942, după o nouă prelucrare, sub titlul "Despre psihologia inconştientului" | "Über die Psychologie des Unbewußten". Pasajul respectiv din ediţia din 1917 sună: "Cunosc un caz al unei tinere doamne, care suferă de isterie cronică, drept urmare a unei sperieturi subite. Fusese într-o seară în societate şi se afla la circa 12 noaptea în compania mai multor cunoscuţi, pe drumul către casă, când, dintr-o dată, o caleaşcă în pas rapid a apărut din spate. Ceilalţi s-au ferit, ea însă a rămas, ţintuită de sperietură, în mijlocul străzii şi alergă în direcţia mersului cailor. Vizitiul pocni cu biciul şi înjură; nu ajută la nimic, ea alergă întreaga stradă în jos, care ducea la un pod. Acolo o lăsară puterile şi, pentru a nu ajunge sub copitele cailor, vru să se arunce de disperare în râu, a putut fi însă împiedicată de trecători..."

25 *de aceea acolo, reforma şcolară a lui Lunaciarski*: Anatol Vasilievici Lunacearski (1875-1933), scriitor şi politician rus, comisar pentru educaţia poporului între 1917-1929, în Rusia după Revoluţia din Octombrie, după aceea preşedintele Academiei de arte din Moscova. În scrierea sa "Sarcinile culturale ale clasei muncitoare" (Berlin-Wilmersdorf 1919), se zice: "Omul, în sine o mică tabula rasa, o hârtie nescrisă, începe de mic copil să preia semnele scrierii vieţii. De acestea, de felul în care vor fi primele impresii ale mediului, primele influenţe ale oamenilor din jur, primele experienţe în relaţiile cu persoanele mai îndepărtate, de familie, de şcoală şi de structura socială, în care sunt siliţi să trăiască, | va depinde întregul conţinut sufletesc al personalităţii respective. Sufletul este ca un punct de intersecţie ale anumitor linii de forţă spi-rtuală şi senzorială a vieţii societăţii." Iar în scrierea sa "Despre educaţia poporului" (Berlin, 1971): "Materialismul dialectic, pe care îl reprezentăm, ne sileşte să ne construim pedagogia pe cunoştinţe ştiinţifice exacte. Trebuie să cunoaştem organismul copilului foarte exact din punct de vedere anatomic, fiziologic şi social-biologic, căci atunci devine clar cu ce material de conştienţă vine la şcoală un copil de opt ani şi din ce mediu provine acest material. ... Fără o justă observare a igienei în dezvoltarea copilului, fără o cultură a corpului, just organizată, şi fără sport nu vom obţine niciodată o generaţie sănătoasă."

26 *Eram odată într-o instituţie de învăţământ de la ţară*: Rudolf Steiner a vizitat în timpul unei şederi de mai multe săptămâni în Turingia, în vara anului 1905, "Căminul de educare la ţară" fondat de dr.Hermann Lietz (1868-1919) în Haubinda. A fost un gând de-al lui Lietz, de a forma căminele ca "Locaşuri pentru formarea vie a personalităţii". Elevii trebuiau să fie activi independent în multe domenii | ştiinţă, artă, meşteşugărie, agricultură. Între elevi şi profesori trebuia să existe o relaţie de camaraderie. "Excrescenţele intelectualiste ale culturii marilor oraşe" erau refuzate. | Rudolf Steiner menţionează această vizită şi în conferinţa din 17 iunie 1921 (vezi ***Conferinţe cu profesorii Şcolii Libere Waldorf din Stuttgart***, GA 300b).

27 *Dacă studiaţi teoria culorilor a lui Goethe, la care m-am referit odată în acest context* : Vezi ***Scrierile de ştiinţe ale naturii ale lui Goethe***, ed. şi comentate de Rudolf Steiner, în seria "Deutsche National Literatur" a lui Kürschner (1884-97), 5 volume, vol. III, GA 1c, reeditare Dornach, 1975.

28 *şi anume în partea ei fiziologic-didactică*: Este evident vorba despre prima parte "Culori fiziologice" din "Partea didactică", în lucrarea lui Goethe "Proiect al unei teorii a culorilor" ❙ "Entwurf einer Farbenlehre".

29 *pentru ca această voinţă să ne încadreze în omenirea ca întreg şi în procesul lumii ca atare*: Vezi ***Filosofia libertăţii***, GA 4, îndeosebi cap.IX "Ideea de libertate".

30 *Franz Brentano*, 1838-1917, un nepot al lui Clemens Brentano, teolog catolic şi profesor de filozofie în Würzburg, până când în 1873, în baza dogmei infailibilităţii, a ieşit din bisercă şi a renunţat la profesorat. Din 1874 a activat ca profesor şi mai apoi ca docent particular în Viena. Rudolf Steiner i-a dedicat în 1917 în scrierea ***Despre enigmele sufletului*** (GA 21) un panegiric. Vezi şi scrierile despre el, în ***Ideea Goetheanumului în mijlocul crizei culturale a contemporaneităţii***, GA 36. Lucrări: "Psihologia lui Aristotel (Mainz ,1867); "Psihologia din punct de vedere empiric" ❙ "Psychologie vom empyrischen Standpunkt" (Leipzig, 1874); "Despre originea cunoaşterii morale"❙ "Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis" (Leipzig, 1889). În al doilea volum din "Psihologia din punct de vedere empiric: Despre clasificarea fenomenelor psihice" prelucrează în capitolul al şaptelea "Imposibilitatea de a uni într-o clasă fundamentală judecata şi relaţia afectivă". Acolo se spune: "În domeniul judecăţii există un adevărat şi un fals. Între acestea nu există însă nici un mijloc, tot atât cât şi între a fi şi a nu fi, după cunoscuta lege a terţului exclus. Opus acestui lucru există pentru legea iubirii nu doar un «bun» şi un «rău», ci şi un «mai bine» şi «mai puţin bine», «mai rău» şi «mai puţin rău». Aceasta ţine de specificitatea preferinţei faţă de o anumită clasă de relaţii afective, cărora, cum spuneam în scrierea mea «Originea cunoaşterii morale», în domeniul judecăţii nu au nici un corespondent. ... Astfel se vrea şi se alege adesea şi răul, în timp ce judecând printr-o procedură corectă niciodată nu va fi permis accesul unui neadevăr, pentru a face astfel întregul mai adevărat." Într-un articol al lui Alois Höfler despre "Franz Brentano în Viena" se spune: "Asemănător ca şi la această... pereche de noţiuni psihic-fizic s-a aprins o ceartă virulentă şi în legătură cu distincţia lui Brentano între reprezentare şi judecată. ... Brentano are meritul (iar eu văd în acesta pe cel mai mare şi poate pe singurul care rămâne), de a fi pătruns şi în filosofia germană până la a spune că, de exemplu, la judecata «Copacul este verde» nu este vorba de pura compunere a reprezentărilor, care există deja în «copacul verde», ci de faptul că eu exprim prin acea frază lingvistică: Eu cred (sunt de acord, susţin) faptul că acest copac este verde. Sigwart, Wundt şi mulţi alţii au atacat absolut vehement această teorie de judecată a lui Brentano." ("Austria dinlăuntru" ❙ "Österreich von Innen", Süddeutsche Monatshefte, Leipzig şi München, mai 1917).

31 *Christoph von Sigwart*, 1830-1904, a studiat teologia şi filozofia la Tübingen, unde a şi activat ca profesor de filosofie, între 1864-1904. El a reprezentat concepţia teleologică despre lume. Lucrări: "Ulrich Zwingli; caracterul teologiei sale cu privire deosebită asupra lui Pico della Mirandola" ❙ "Ulrich Zwingli der Charakter seiner Theologie mit besonderer Rücksicht auf Picis von Mirandula dargestellt" (Stuttgart, 1855); "Tratatul nou descoperit al lui Spinoza despre Dumnezeu, despre om şi fericirea acestuia" ❙ "Sinozas neu entdeckter Traktat von Gott, dem Menschen und dessen Glückseligkeit" (Gotha, 1866); "Logică" (Freiburg, 1873-78).

32 *Richard Wagner*, 1813-1883, compozitor, poet şi scriitor muzical. Primul proiect al "Maeştrilor cântăreţi din Nürnberg" provine din anii 1840 (prima ediţie, Mainz, 1862), prima reprezentaţie a avut însă loc deabia în 1868. Beckmesser este "supraveghetorul" printre muzicanţi, el este atent doar ca re-gulile preluate să fie respectate. Walter von Stolzing în schimb, se lasă condus în cântarea sa numai de sentimentul său, de entuziasmul său. Odată atenţionat de Hans Sachs asupra regulilor, poate să se ţină fără efort de ele, fără a-şi pierde sentimentul cântărilor sale, în timp ce Beckmesser, pentru că nu poate să înflăcăreze un text străin prin propriul suflet, devine batjocura poporului. ❙ Despre Richard Wagner, Rudolf Steiner vorbeşte la 28 martie 1907, în ***Cunoaşterea suprasensibilului în vremea noastră*** ❙ "Die Erkenntnis der Übersinnlichen in unserer Zeit", GA 55 şi la 29 iulie 1906, cuprins în ***Misteriul cristic*** ❙ "Das christliche Mysterium", GA 97.

33 *Eduard Hanslick*, 1825-1904, critic muzical şi scriitor, profesor la Universitatea din Viena: "Despre frumosul muzical" ❙ "Vom Musikalisch-Schönen" (Leipzig, 1854). În prefaţă, Hanslick subliniază: "Oponenţi pasionali mi-au compus între timp o întreagă polemică despre ce este afectul, în timp ce orice cititor fără prejudecăţi şi atent poate recunoaşte fără greutate că eu protestez doar împotriva greşitei imixtiuni a sentimentelor în ştiinţă, deci că lupt doar împotriva acelor fabulatori estetici care, sub pretenţia de a învăţa muzicianul, îşi prezintă doar visele lor opiate răsunătoare. Eu sunt cu totul de părerea că valoarea ultimă a frumosului va fi găsită nemijlocit prin evidenţa sentimentului. Dar tot atât de mult sunt de părere că din toate formele de apelare la sentiment nu se poate deduce nici o singură lege. Această convingere formează singurul postulat negativ al acestei cercetări. El se îndreaptă mai întâi, şi în principal, împotriva concepţiei general acceptate că muzica trebuie să «înfăţişeze sentimente». ...Acelui postulat negativ i se opune corespunzător cel pozitiv: frumuseţea unei piese tonale este specific muzicală, deci inerentă legăturilor tonale, fără legătură cu un cerc de gânduri străin, extra muzical. ...De atunci avem şi «Tristan», «Inelul Nibelungilor» ale lui Richard Wagner şi teoria sa despre «melodia nesfârşită», adică acea lipsă de formă, înălţată la principiu, vraja opiumului cântată şi violinată, pentru a cărui cult s-a şi deschis la Bayreuth un Templu". Chiar în scriere se spune: "Modul de tratare de până acum a esteticii muzicale suferă aproape cu totul din cauza abordării sensibile greşite, cum că nu s-ar preocupa numai cu motivarea a ceea ce este frumos în muzică, cât mai mult cu prezentarea sentimentelor, care ne iau astfel în stăpânire."... "Deci în loc să ne lipim de acţiunea afectivă secundară şi nedefinită a manifestărilor muzicale, este vorba de a pătrunde în interiorul lucrărilor şi de a explica forţa specifică a impresiilor lor din legile propriului ei organism." ❙ Despre lucrarea "Despre frumosul muzical" vorbeşte Rudolf Steiner şi în prelegerea din 3 decembrie 1906, în ***Esenţa muzicalităţii*** ❙ " Das Wesen des Musikalischen, GA 283.

34 *Kant nu are reprezentarea clară a ceea ce se află în ambientul perceput al omului*: Vezi operele filozofului din Königsberg, Immanuel Kant, 1742-1804, îndeosebi "Critica raţiunii pure" (1781/1786); "Critica raţiunii practice" (1788); "Critica puterii de judecată" (1790). În "Critica raţiunii pure" se spune de exemplu în "Teoria elementară, partea întâi. Estetică transcendentală, par. 8": "Deci am vrut să spunem că toată concepţia noastră nu ar fi nimic altceva decât reprezentarea de evenimente, că lucrurile pe care le privim nu sunt, în sine, cele pe care credem că le vedem, şi nici relaţiile lor nu sunt create în sine precum ne apar, şi că dacă eliminăm cu totul subiectul nostru, sau chiar şi numai structura subiectivă a simţurilor, întreaga constituţie, toate raporturile obiectelor ar dispărea în spaţiu şi timp, ba chiar spaţiul şi timpul ar dispărea, iar toate manifestările n-ar putea exista în sine, ci doar în noi. Care ar fi relaţia cu lucrurile în sine şi separat de toate această receptivitate, cu senzorialitatea noastră, ne rămâne cu totul necunoscut. Nu cunoaştem nimic în afara modului nostru de a percepe, care ne este specific, deşi nu ţine de fiecare fiinţă, însă de fiecare om. ...Predicatele apariţiei pot fi alăturate însuşi obiectului, raportat la simţul nostru, de exemplu, trandafirului culoarea roşie, sau mirosul; dar aparenţa nu poate niciodată să-i fie ataşată ca şi predicat obiectului, tocmai pentru că i se alătură doar obiectului în sine ceea ce se ataşează doar în raport cu simţurile sau în genere se referă la subiect, de exemplu, cele două toarte care erau considerate la început a fi ataşate lui Saturn." ❙ Rudolf Steiner scrie despre teoria cunoaşterii a lui Kant în ***Linii fundamentale ale unei teorii a cunoaşterii în concepţia goetheană despre lume***, GA 2, p. 36şu. şi 71-75, şi în cap. "Problema fundamentală a teoriei cunoaşterii la Kant" şi "Teoria cunoaşterii după Kant" în ***Adevăr şi ştiinţă. Prolog la o filosofie a libertăţii***, GA 3, precum şi în cap.IV, p.68 şu., " Lumea ca reprezentare", în ***Filosofia libertăţii***. Fundamente ale unei concepţii moderne despre lume, GA 4. Vezi şi cap. "Epoca lui Kant şi al lui Goethe", în

Enigmele filosofiei, GA 18, "Concepţiile despre lume în Evul Mediu şi în contemporaneitate", în ***Despre filosofie, istorie şi literatură***, GA 51 şi prelegerea din 14 octombrie 1909, în ***Metamorfoze ale vieii sufleteşti. Căi ale trăirilor sufleteşti***, partea întâi, GA 58.

35 *În anumite ţinuturi ale Pământului, de exemplu în Italia de sud*: Acestea sunt despre Solfatara din Pozzuoli, un vulcan pe jumătate stins din Golful Napoli, cu un diametru al craterului de aproape 770 m. Aburii bogaţi în sulf ce se ridică acolo neîncetat din numeroase crăpături ("fumaroli") se înmulţesc vizibil atunci când se aduce hârtie arzândă sau o făclie în raza fumarolelor.

36 *Căci şi Kant, aflându-se în faţa pragului morţii*: Despre anii de bătrâneţe ai lui Kant (1742-1804) vezi îndeosebi biografiile secretarului său din timpul multor ani, Reinhold Bernhard Jachmann , "Immanuel Kant înfăţişat în scrisori către un prieten" ❙ "Immanuel Kant geschildert in Briefen an einen Freund" (Königsberg,1804) şi al succesorului său, Ehregott Andreas Wasianski, "Immanuel Kant în ultimii săi ani de viaţă. O contribuţie la cunoaşterea caracterului său şi a vieţii sale casnice, din lucrul zilnic cu el" ❙ "Immanuel Kant in seinen letzten Lebensjahren. Ein Beitrag zur Kenntnis seinesCharakters und häuslichen Lebens aus dem täglichen Umgange mit ihm" (Königsberg, 1804).

37 *Karl Ludwig Michelet*, 1801-1893, profesor de filozofie la Universitatea din Berlin. A fost considerat ca reprezentant al stângii liberale a şcolii hegeliene şi a activat din 1823 la editarea lucrărilor lui Hegel. Vezi şi autobiografia sa, "Adevăr din viaţa mea" ❙ "Wahrheit aus meinem Leben" (Berlin, 1884). Lucrări: "Antropologie şi psihologie" ❙ "Anthropologie und Psychologie" (Berlin, 1840); "Istorie a umanităţii în evoluţia ei din 1775" ❙ "Geschichte der Menschheit in ihrem Entwickelungsgang seit 1775" (Berlin, 1855-60); "Sistemul filozofiei ca ştiinţă exactă" ❙ "Das System der Philosophie als exakter Wissenschaft" (Berlin, 1876-81). ❙ În prelegerea din 12 octombrie 1922, în ***Forţe spirituale în coexistenţa generaţiei vechi cu cea tânără*** (curs pedagogic pentru tineret) ❙ "Geistige Wirkenskräfte im Zusammenleben von alter und junger Generation (Pädagogischer Jugenndkurs)", GA 217, Rudolf Steiner menţionează că Eduard von Hartmann i-a povestit această mică anecdotă. ❙ Vezi şi cap. "Lupta pentru spirit", în ***Enigmele filosofiei***, GA 18.

38 *Eduard Zeller*, 1814-1908, istoric al filosofei, profesor de teologie la Berna şi Marburg, apoi profesor de filozofie la Heidelberg şi Berlin. Iniţial adept al lui Hegel, s-a îndepărtat mai târziu de punctul acestuia de vedere şi a încercat să completeze idealismul printr-un realism "sănătos". Lucrări: "Filosofia grecilor" ❙ "Die Philosophie der Griechen" (Tübingen, 1844-52); "Istoria apostolilor în studiu critic" ❙ "Die Apostelgeschichte kritisch untersucht" (Stuttgart, 1854); "Fundament al istoriei filozofei greceşti" ❙ "Grundriß der Geschichte der griechischen Philosophie" (Leipzig ,1883). Rudolf Steiner l-a menţionat pe Zeller în capitolul "Ecouri ale modului de reprezentare kantian", în ***Enigmele filosofiei***, GA 18.

39 *Moriz Benedikt*, 1835-1920, medic, antroplog criminalist, profesor de patologie neurală, a fondat împreună cu Lombroso antropologia criminală. Relaţia dintre afect şi sentiment este tratată în partea a doua, "Izvoare şi fundamente ale vieţii sufleteşti", din "Ştiinţa despre suflet a omului ca o ştiinţă pură a experimentului" ❙ "Die Seelenkunde des Menschen als reine Erfahrungswissenschaft", Leipzig, 1895. Acolo se spune, în par.14: "Senzaţia eliberată de impresie şi apărând ca imagine de memorie în conştienţă devine sentiment. Cele mai multe sentimente se nasc însă din trăiri multiplu întreţesute (asociate), unde toate sau o mare parte sunt deja independente de stimuli momentani exteriori şi astfel prezintă deja sentimente simple." Alte lucrări: "Despre psihofizica moralei şi a dreptului" ❙ "Zur Psychophysik der Moral und des Rechtes", Viena ,1875; "Din viaţa mea" ❙ "Aus meinem Leben", Viena, 1906; "Teoria radiestezistă şi a pendulului" ❙ "Ruten- und Pendellehre", Viena şi Leipzig, 1917. ❙ Despre "Teoria sufletului omului" vorbeşte Steiner şi în prelegerea din 12 ianuarie 1911, cuprinsă în ***Răspunsuri ale ştiinţei spirituale la marile întrebări ale existenţei*** ❙ "Antworten der Geisteswissenschaft auf die großen Fragen des Daseins", GA 60. Cercetările criminal antropologice ale lui Benedikt sunt menţionate de Rudolf Steiner printre altele în prelegerea din 28 martie 1912 în ***Istoria omenirii în lumina cercetării spirituale*** ❙ "Menschengeschichte im Lichte der Geistesforschung", GA 61.

40 *Laurenz Müllner*, 1848-1911, profesor de filosofie la facultatea de teologie, rector al Universităţii vieneze, 1894-95 şi profesor al poetei Marie Eugenie delle Grazie. Vezi şi dedicaţia lui Moritz Benedikt în lucrarea sa, "Ştiinţa sufletului omului ca ştiinţă pură a experimentului", Leipzig, 1895 şi prezentările lui Rudolf Steiner despre întâlnirea sa personală cu Müllner, în ***Povestea vieţii mele***, GA 28, precum şi în scrierea sa, ***Despre enigma omului***, GA 20.

41 *Fritz Mauthner*, 1849-1923, scriitor şi filosof lingvist. Deoarece considera că cearta filosofilor era doar o ceartă după cuvinte, a încercat să o înlăture printr-o critică a limbii, a terminologiei. Astfel consideră că evoluţia cunoaşterii este doar posibilă atunci când cuvântul creşte prin "folosire metaforică". Vezi lucrările sale "Contribuţii la critica limbii" ❙ "Beiträge zur Kritik der Sprache" (1901/02); "Vorbirea" ❙ "Die Sprache" (1907); şi, îndeosebi, "Dicţionar de filosofie. Noi contribuţii la o critică a limbii" ❙ "Wörterbuch der Philosophie. Neue Beiträge zu einer Kritik der Sprache" (1910/11), vol.1 (1910), articolul "spirit". Acolo se spune: "Când spiritus a fost în sfârşit tradus definitiv prin Geist (spirit, în lb.germ., n.tr.), trebuie să fi fost simţit odată cu aceasta şi un verb pentru aburire, suflare, dar şi pentru ardere, înspumare, fermentare (gären ❙ în orig., n.tr.), (din care, cu mult mai târziu, s-a format cuvântul Gas; inventatorul cuvântului, van Helmont, îşi aduce el însuşi aminte de haos ❙ dar numai după descoperire ❙, cu care cuvântul Gas se aseamănă foarte mult în limba olandeză; dar derivarea sa a venit de la gären, gäscht; Adelung încă a mai combătut cuvântul gaz; Campe a propus spirit de aer)." Vezi la aceasta şi prelegerea lui Steiner din 23 aprilie 1919, în ***Studiul spiritual al problemelor sociale şi pedagogice*** ❙ "Geisteswissenschaftliche Behandlung sozialer und pädagogischer Fragen", GA 192. ❙ O discutare a cărţii lui Mauthner "Ateismul şi istoria sa în Occident" ❙ "Der Atheismus und seine Geschichte im Abendlande" (Stuttgart şi Berlin, 1922) se găseşte sub titlul "O nouă carte despre ateism", în volumul ***Ideea Goetheanumului în miezul crizei culturale a contemporaneităţii*** ❙ "Der Goetheanumgedanke inmitten der Kulturkrisis der Gegenwart", GA 36.

42 *ceva cum este tripartiţia*: Despre tripatiţie vezi îndeosebi ***Puncte centrale ale problemei sociale*** ❙ "Die Kernpunkte der sozialen Frage", GA 23; apoi ***Scrieri despre tripartiţia organismului social şi despre situaţia vremii, 1915-1921*** ❙ "Aufsätze über die Dreigliederung des sozialen Organismus und zur Zeitlage 1915 - 1921", GA 24 şi seria "Contribuţii la ediţia completă Rudolf Steiner", caietele 24/25, 27/28, 88, 106.

43 *Omul are cu totul 12 simţuri*: Vezi la aceasta cap. IV, 5: " Despre adevăratul fundament al relaţiei intenţionale", în ***Despre enigmele sufletului***, GA 21. Despre teoria simţurilor a lui Rudolf Steiner vezi şi scrierea ***Antroposofie. Un fragment din anul 1910*** ❙ "Antoposophie. Ein Fragment aus dem Jahre 1910", GA 45, ciclul de prelegeri ***Anthroposofie, psihosofie, pneumatosofie*** ❙ "Anthroposophie Psychoophie, Pneumatosophie", GA 115, prelegerea din 20 iunie 1916, în ***Fiinţa lumii şi calitatea de eu*** ❙ "Weltenwesen und Ichheit", GA 169, prelegerile din 12 august şi 2 septembrie 1916, în ***Enigma omului. Fundalul spiritual al istoriei omeneşti***, GA 170, prelegerea din 25 august 1918, în ***Ştiinţa despre devenirea omului*** ❙ " Die Wissenschaft vom Werden des Menschen" , GA 183 şi prelegerea din 22 iulie 1921, în ***Devenirea omului, sufletul lumii şi spiritul lumii***. Partea a doua ❙ "Menschenwerden Weltenseele und Weltengeist. Zweiter Teil", GA 206, apoi caietele 14, 34 şi 58/59 ale ciclului "Contribuţii la ediţia

completă Rudolf Steiner”. ❙ Despre cele douăsprezece simţuri ale omului în relaţie cu imaginaţia, inspiraţia şi intuiţia, vezi şi prelegerea din 8 august 1920, în ***Ştiinţa spirituală drept cunoaştere a impulsului fundamental al configuraţiei sociale*** ❙ “Geisteswissenschaft als Erkenntnis der Grundimpulse sozialer Gestaltung”, GA 199 (şi ca prelegere separată). Deja Amos Comenius numeşte în scrierea sa apărută postum, “Triertium Catholicum”, douăsprezece simţuri, pe care le împarte în trei grupe. Sensus Externi: Tactus, Gustus, Olfactus, Auditus, Visus. ❙ Sensus Interni: Attentionis (vulgo Communis), Imaginationis, Ratiocinii, Memoriae. ❙ Sensus Intimi: Lux Mentis/Notitiae Communes, Motus Voluntatis/Instinctus Com., Vis facultatum/Impetus seu Conscientia. ❙ Vezi Milada Blekastad “Comenius. Încercare de rezuma al vieţii, operei şi destinului lui Jan Amos Komensky” ❙ “Comenius. Versuch eines Umrisses von Leben, Werk und Schicksal des Jan Amos Komensky”, ed. a 2-a lărgită, Berlin şi New York, 1992 (vezi şi ed.1, Oslo/Praga 1969, p.693).

44 *Vreunul mai adaugă încă un simţ*: Theodor Ziehen, de exemplu vorbeşte despre “senzaţii de stare şi mişcare” în prelegerea a 15-a a lucrării sale, adesea citată de Steiner, “Linii directoare ale psihologiei fiziologice” ❙ “Leitfaden der physiologischen Psychopogie” (Jena, 1896); Frederick Tracy şi Joseph Stimpfl menţionează un “simţ al căldurii”, “senzaţii organice şi de muşchi (simţ tactil intern)” în primul capitol (VI, VII, VIII) al lucrării lor “Psihologia copilăriei” ❙ “Psychologie der Kindheit” (Leipzig, 1908); Josef Klemens Kreibig, în scrierea sa “Simţurile omului” ❙ “Die Sinne des Menschen” (Leipzig şi Berlin, 1900), adaugă la celelalte simţuri un “simţ al senzaţiei generale (simţ vital)”, un “simţ static” şi un “simţ al perceperii mişcării” (cap.II). “Simţul vital” este menţionat şi de Robert Zimmermann în “Propedeutica filozofică” (Viena, 1867) în în paragraful “Psihologie empirică”, par.90.

45 *Ieri am utilizat forma sferică pentru cap, forma lunară pentru trunchi şi forma lineară pentru membre*: Vezi prelegerea din 28 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

46 *Logica de şcoală descompune de obicei concluziile*: Deja în scrierile fundamentale ale lui Aristotel despre logică (“Analitica”), pe care le-a redacta în cele şase scrieri ale “Organonului” său, se găsesc trei aşa numite “Figuri de concluzie”, din care fiecare, din nou are patru forme (moduri). Un sumar cuprinzător şi scurt al teoriilor lui Aristotel despre noţiune, judecată şi concluzie se găseşte în “Istoria Filosofiei” ❙ “Geschichte der Philosophie” de Curt Friedlein, Berlin 1984, sau şi la cuvântul “Aristotel” în “Mică istorie a filosofiei” ❙ “Kleinen Philosophiegeschichte” de Johannes Hirschberger, Freiburg/Basel/Viena, 1985.

47 *“Toţi oamenii sunt muritori”*: Vezi, de exemplu, în “Fundamente ale logicii şi Enciclopedie a cunoaşterii” ❙ “Grundzüge der Logik und Enzyklopedie des Wissens” de Hermann Lotze, Leipzig, 1883 sau în “Psihologie şi Logică” ❙ “Psychologie und Logik” (Berlin şi Leipzig, 1914) de Th.Ehrenhaus, cap. “Concluziile”, paragraful 51.

48 *Hermann Bahr*, 1863-1934, poet austriac, scriitor, lector, critic de teatru şi dramaturg de sensibilitate deosebită şi mare capacitate de transformare: pornind de la naturalism, s-a transformat în decadent, neo-romantic, impresionist şi în sfârşit în expresionist, în toate domeniile dezvoltării literare prevăzând mereu formele viitoare. Rudolf Steiner l-a cunoscut pe Hermann Bahr “de când era un foarte tânăr student”, şi i-a urmărit foarte atent cursul vieţii. Vezi la aceasta şi prezentările lui Rudolf Steiner în cele două prelegeri din 6 iunie 1916, în ciclul ***Fiinţa lumii şi calitatea de eu***, GA 169 şi din 10 decembrie 1916, în ***Observaţii asupra istoriei timpului.*** Partea întâi, GA 173.

49 *dacă aşezaţi alături sepia, şoarecele şi omul*: Vezi prelegerea din 28 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294 şi discuţiile de seminar din 29 august 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

50 *atunci când îi povestiţi o fabulă şi o aplicaţi asupra omului*: Vezi la aceasta prelegerea din 28 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294 şi discuţia de seminar din 29 august 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

51 *Eu am avut în vedere aceasta prin prezentarea în faţa dumneavoastră a două piese de lectură*: Vezi discuţia de seminar din 27 august 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

52 *August Heinrich Hoffmann von Fallersleben*, 1798-1874, poet german al curentului Vormärz, cunoscut pentru cântecele sale populare (“Alle Vögel sind schon da”), şi ca editor al “Deutschlandlied”. După studiul teologiei, filologiei şi a arheologiei printre altele, activ ca profesor pentru limba germană şi literatură în Breslau şi ca bibliotecar, temporar exilat din cauza angajării sale politice (“Unpolitische Lieder”). Poezia despre viorea este citită şi discutată de Steiner în discuţia de seminar din 27 august 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

53 *Astăzi se practică de obicei predarea intuitivă după metoda socratică*: Un “fel, de a dezvolta cunoştinţe prin discuţii” numeşte Curt Friedlein “metoda socratică” în a sa “Istorie a Filosofiei” (Berlin, 1984): “Într-aceasta se pot distinge doi paşi întotdeauna succesivi de gândire în procedeul lui Socrate, unul (dublu) negativ şi unul pozitiv. Mai întâi îşi reţine propria părere, intră mai mult în punctele de vedere ale partenerului, se arată neştiutor şi se lasă instruit. În a doua parte a demersului de gândire negativ îl conduce pe interlocutor prin întrebări în cruciş şi curmeziş, prin concluzionarea din afirmaţiile acestuia dinainte, să se încurce în contradicţii, îl face în final să recunoască: ştiu că nu ştiu nimic. Această primă parte a procedeului este numită «ironia socratică». ❙ De abia atunci începe Socrate în cel de-al doilea demers, cel pozitiv, să-şi dezvolte propriile învăţături, însă din nou nu doct ci îl determină pe interlocutor, prin întrebări pe măsură să ajungă singur la cunoaşterea pe care el, Socrate, vrea să i-o inducă.”

54 *că omul are diferite forme în cele trei componente ale fiinţei sale*: Vezi la aceasta şi prelegerile din 28 august 1919, din ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294 şi din 13 iunie 1921, în ***Cunoaşterea omului şi structurarea instruirii*** ❙ “Menschenerkenntnis und Unterrichtgestaltung”, GA 302.

55 *am atras atenţia asupra faptului*: Vezi prelegerea din 28 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

56 *Acum, Goethe a observat prima dată la un craniu de berbec, în Veneţia*: Vezi în “Caiete zilnice şi anuale pentru 1790” ❙ “Tag- und Jahresheften”(ediţia Sophia, vol.35,, partea întâi, p.15; ediţia Hamburg, vol.10, p. 435). Acolo se zice: “Pe când mă plimbam adesea pe dunele de la Lido…, am găsit un craniu de oaie din fericire atât de curăţat, mi-a… confirmat din nou acel adevăr găsit mai devreme de către mine: toate oasele craniului ar fi luat naştere din oase de vertebră transformate…”; Rudolf Steiner menţionează acelaşi citat în cap. “Omului, precum şi animalelor, le trebuie adăugată o vertebră intermediară” în primul volum al lucrării “Scrieri de ştiinţe ale naturii” de Goethe, editat în primul volum al lui Kürschner “Deutscher National-Literatur” (p. 316). O altă dată, Goethe menţionează această dscoperire, atât de importantă pentru el, în scrierea “Un stimulent deosebit printr-un singur cuvânt plin de spirit” ❙ “Bedeutende

Fördernis durch ein einziges geistreiches Wort” (“Scrieri de ştiinţe ale naturii”, vol. 2). Acolo se spune (p.34): “...de abia în anul 1791, când am ridicat din nisi-pul unei curţi de cimitir evreieşti, acoperită de dune, în Veneţia un craniu spart de berbec, am priceput într-o clipă că oasele feţei ar fi de asemenea de dezvoltat din vertebre...”.

57 *şi în celelalte prelegeri*: Vezi conferinţa din 28 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

58 *Într-un alt context v-am spus*: Vezi conferinţa din 29 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

59 *am mai relevat acest lucru din alte puncte de vedere*: Vezi conferinţa din 21 august 1919 în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

60 *la începutul epocilor de viaţă pe care vi le-am arătat, care ţin de vârsta de nouă şi de doisprezece ani*: În conferinţa din 29 august 1919 în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

61 *în relaţie cu întreg ambientul lumii vegetale*: Despre relaţia omului cu lumea plantelor vezi şi discuţiile de seminar din 30 august şi 1 septembrie 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

62 *cum am afirmat cu alte ocazii*: Vezi discuţia de seminar din 2 septembrie 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

63 *„Sângele este un suc cu totul deosebit”*: Citat din “Faust I” al lui Goethe, camera de studiu. Vezi încă şi conferinţa cu acelaşi titlu a lui Rudolf Steiner din 25 octombrie 1906 în ***Cunoaşterea suprasensibilului în timpul nostru şi semnificaţia acesteia pentru viaţa de azi*** ❙ “Die Erkenntnis des Übersinnlichen in unsere Zeit und deren Bedeutung für das heutige Leben”, GA 55. Apărută şi separat.

64 *Darwinismul*: Charles Darwin (1809-1882), om de ştiinţă englez, medic, geolog şi botanist, a publicat în 1859 ceea ce a iniţiat o nouă epocă a gândirii şi a reprezentărilor din ştiinţele naturii: “Despre originea speciilor prin selecţie na-turală sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existenţă”. Aceasta constituie o culme a “dovezilor” pentru o teorie a descendenţei speciilor bazată pe mutaţia acestora prin influenţă exterioară, însuşiri ereditare şi supraproducţie a fiinţelor vii care, toate determină o “luptă pentru existenţă” al cărei rezultat este “selecţia naturală”. Darwin încheie capitolul 15 al susnumitei lucrări cu cuvintele: “Există o măreţie în concepţia aceasta a vieţii, cu numeroasele ei forţe, însufleţite iniţial de Creator în câteva forme sau numai într-una singură şi în timp ce planeta noastră îşi continuă rotaţia după legea imuabilă a gravitaţiei, nenuărate forme dintre cele mai frumoase şi mai minunate, apărute dintr-un început atât de simplu, s-au dezvoltat şi continuă încă să se dezvolte”. (Trad. românească sub redacţia Acad. Vasile D. Mârza, Edit. Academiei Republicii Populare Romîne, 1957; n. ed. rom.)

Totuşi, această concepţie a fost aplicată abia mai târziu şi la om, astfel încât, curând, s-a afirmat, cam lapidar, că “omul provine din maimuţă”. Rudolf Steiner a scris pentru “Pierers Konversationslexikon”, ediţia a VII-a, 1888 şu, printre altele şi două articole despre “Darwin” şi “Darwinism” (retipărite în “Scrisori, vol.I: 1881-1890” ❙ “Briefe, I.Band” Bibl. Nr. 38, pag. 243 şu);în acestea se spune: “Chiar şi numai în treacăt, să remarcăm aici că nici Darwin, nici Haeckel, nici vreun alt darwinist cu autoritate, n-au vorbit vreodată despre o descendenţă a omului din maimuţele superioare, ca de exemplu gorila, ci că omul şi maimuţele hominide pot fi considerate drept cele mai bine organizate două ramificaţii mergând alături în paralel, şi trimiţând la o origine comună”. ❙ Alte opere semnificative ale lui Darwin sunt: “Descendenţa omului şi selecţia sexuală” (Londra 1871) şi “Expresia emoţiilor la oameni şi la animale” (Londra, 1872). ❙ Rudolf Steiner tratează în amănunt efectul scrierilor darwiniene asupra gândirii secolului al XIX-lea, în capitolul “Darwinism şi concepţie despre lume” din ***Enigmele filosofiei***, GA 18. Vezi şi conferinţa din 28 martie 1912 “Darwin şi cercetarea suprasensibilă” din volumul ***Istoria omului în lumina cercetării spirituale***, GA 61 precum şi conferinţa din 25 decembrie 1921, în ***Evoluţia sănătoasă a fiinţei omeneşti. O introducere în pedagogia şi didactica antroposofică*** ❙ “Die gesunde Entwickelung des Menschenwesens. Eine Einführung in die anthroposophische Pädagogik und Didaktik”, GA 303.

65 *Friedrich Wilhelm Joseph Schelling*, 1775-1854, filosof al idealismului german. Filosofia sa provine din doctrina ştiinţei, pentru ca, trecând prin filosofia naturii şi filosofia identităţii să se dezvolte, în cele din urmă, ca filosofie a religiei. Schelling a fost admis încă de la şaisprezece ani în Abaţia Tübinger, unde a legat prietenie cu Hegel şi cu Hölderlin. După studiul teologiei, filologiei, filosofiei, iar mai târziu al matematicii şi al ştiinţelor naturii, a activat ca profesor în Jena, Würzburg, Erlangen şi München. Opere: “Despre posibilitatea unei forme a filosofiei în general” ❙ “Über die Möglichkeit einer Form der Philosophie überhaupt” (Tübingen 1795); “Bruno sau despre sistemul natural şi divin al lucrurilor” ❙ “Bruno oder über das natürliche und göttliche System der Dinge” (Berlin 1802); “Filosofie şi religie” ❙ “Philosophie und Religion” (Tübingen1804); “Despre zeităţile din Samotrace” ❙ “Über die die Gottheiten von Samothrake” (1815); “Filosofia revelaţiei” ❙ “Philosophie der Offenbarung”; “Prelegeri asupra metodei studiului academic” ❙ “Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums” (Stuttgart şi Tübingen 1803) au fost ţinute în vara lui 1802 la universitatea din Jena şi ofereau ❙ după “Lexiconul filosofilor” ❙ “Philosophen Lexikon” de la Editura Gruyter (Berlin 1950) ❙ “într-o formă generală, inteligibilă o schiţă a întregii filosofii a lui Schelling”. Despre Schelling, vezi şi articolele lui Rudolf Steiner “Clasicii concepţiei despre lume şi viaţă” din ***Enigmele filosofiei***, GA 18, “Imaginea despre lume a idealismului german” din ***Enigmele omului***, GA 20, “La omagierea lui Schelling”, în “Lucifer - Gnosis”, GA 34 şi conferinţa lui Rudolf Steiner din 26 mai 1910, în ***Căi şi scopuri ale omului spiritual*** ❙ “Wege und Ziele des geistigen Menschen”, GA 125.

66 *Din alocuţiunea ţinută la serbarea de deschidere a Şcolii Libere Waldorf la 7 septembrie 1919*: Alocuţiune rostită la serbarea de deschidere: la 7 septembrie 1919, apărută în întregime în ***Rudolf Steiner şi şcoala Waldorf. Cuvântări pentru copii, părinţi şi dascăli*** ❙ “Rudolf Steiner in der Waldorfschule. Ansprachen für Kinder, Eltern und Lehrer”, GA 298.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

NOTE

La această ediţie

Prima ediţie din 1932 avea ca prefaţă un cuvânt de mulţumire al colegiului profesoral al Şcolii Libere Waldorf. El descrie situaţia în care a fost dat acest curs:

“După sfârşitul Războiului Mondial, Rudolf Steiner a ţinut, ca urmare a rugăminţilor unor membri ai Societăţii Antroposofice, şi în Stuttgart prelegerile sale cuprinzătoare despre tripartiţia organismului social, care constituie conţinutul cărţii sale “Punctele centrale ale problematicii sociale”. Sugestiile date acolo de Dr.Rudolf Steiner l-au făcut pe domnul consilier comercial Emil Molt să ia hotărârea de a fonda o şcoală care să reprezinte un fel de germene pentru o viaţă spirituală liberă. La rugămintea sa, Dr.Rudolf Steiner a preluat conducerea spirituală a acestei şcoli şi s-a preocupat neobosit de prosperitatea ei.

Deschiderea Şcolii Libere Waldorf a fost precedată de un curs pedagogic, pe care l-a ţinut Dr.Rudolf Steiner timp de trei săptămâni în august şi septembrie 1919, în faţa primilor pedagogi ai Şcolii Waldorf şi a unui număr de personalităţi ce doreau să lucreze în spiritul pedagogiei sale.

Acest curs a cuprins trei manifestări. Mai întâi au fost ţinute patrusprezece prelegeri despre antropologia antroposofică ‖ fundament al unei pedagogii corespunzătoare vremurilor noastre şi viitorului apropiat. Ele apar în această carte. S-au adăugat prelegeri care prezentau efectele antropologiei antroposofice în lucrul metodic şi didactic în instruire şi educare. Ele formează, împreună cu prelegerile acestei cărţi, la conţinutul căreia se referă mereu, o unitate.

Manifestările conferinţelor au fost urmate de discuţii sub formă de seminare, în care Rudolf Steiner a discutat cu pedagogii prelucrarea practică a anumitor domenii de instruire şi căile spre o soluţionare a problemelor educative. Aceste discuţii sunt de asemenea publicate.

Ascultătorii au trăit în acest curs un eveniment spiritual care ‖ petrecându-se în liniştea cercului cel mai restrâns ‖ vroia să slujească omenirii în evoluţia sa superioară. Pedagogii Şcolii Libere Waldorf doresc să însoţească această lucrare a lui Rudolf Steiner cu sentimentele mulţumirii lor profunde, acum că porneşte în lume, pentru a fecunda educarea şi instruirea peste tot acolo unde este preluată cu înţelegere.”

*

Bazele de text: Pentru structurarea textului acestei ediţii au fost consultate următoarele documente:

‖ transcrierea dactilografiată a notiţelor stenografice; cuvântul de deschidere a fost stenografiată de Rudolf Meyer, conferinţele de la 1-5 septembrie 1919 au fost costenografiate de doamna Hummel, care a sosit special pentru aceasta de la Köln. Celelalte conferinţe au fost costenografiate de diferiţi particpanţi la curs. Stenogramele înseşi nu mai există. Notiţele au fost redactate după încheierea cursului de unii participanţi şi apoi multiplicate.

‖ multiplicarea manuscrisului din anii douăzeci, care conţine unele completări din notiţele diferiţilor participanţi.

‖ prima ediţie de carte (Dornach 1932), în care fuseseră preluate alte completări din notiţele participanţilor.

‖ notiţele manuscrise ale lui E.A.Karl Stockmeyer.

Desenele pe tablă ale lui Rudolf Steiner au fost şterse după fiecare prelegere. Desenele preluate în acest volum au ca bază schiţele diferiţilor participanţi. Pe baza notiţelor amănunţite ale lui E.A.Karl Stockmeyer a fost posibilă adăugarea desenelor nepreluate în ediţii anterioare, respectiv găsirea, în unele cazuri, unei mai bune corespondenţe cu textul.

Titlul volumului provine de la Rudolf Steiner. Vezi pentru asta prezentarea Mariei Steiner în postfaţa acestui volum.

Notările personale ale lui Rudolf Steiner pentru cursurile prezentate pentru pedagogi în Stuttgart (1919-1921) au apărut în caietul 31 al ciclului “Contribuţii la ediţia completă Rudolf Steiner”, Dornach 1970.

Publicaţii anterioare: Multiplicări de manuscris fără an (începutul anilor douăzeci); prima ediţie de carte, editată de Marie Steiner, Dornach 1932 (fără discursul din 20 august); a 2-a ediţie, Dresda 1940, editată de Marie Steiner; a 3-a ed., Freiburg 1947, ed. de Marie Steiner cu postfaţă, note şi cuprins de cuvinte cheie de E.A.Karl Stockmeyer; a 4-a ed. Dornach 1951, revăzută; a 5-a ed. Dornach 1960 (Ed.Completă); a 6-a ed. Dornach 1968; a 7-a ed., revăzută din nou şi adăugită cu discursul din 20 august 1919, Dornach 1973; a 8-a ed. Dornach 1980, tipărire în faximil fotomecanică; ediţiile 4 - 8 au fost editate de H. R. Niederhäuser.

Referitor la ediţia a 9-a: Textul, precum şi desenele au fost verificate amănunţit încă o dată pe baza numeroaselor documente existente. Corecturile corespunzătoare de text, precum şi adăugiri şi rearanjări de desene sunt menţionate în *referiri la text*, respectiv motivate. Corecturile referitoare la punctuaţie, ortografie şi greşelile de tipar nu sunt menţionate. Discursul ţinut în preziua cursului, care a fost tipărit în ediţiile anterioare în încheierea prelegerilor, a fost ‖ conform desfăşurării în timp ‖ aşezat înaintea primei prelegeri, în timp ce citatele din “Discursul la serbarea de deschidere a Şcolii Libere Waldorf cu cuvinte însoţitoare de Marie Steiner” (înainte la începutul volumului), apar doar în *Anexă*. *Sumarele de conţinut* au fost extinse considerabil, precum şi referirile la text, în care s-au introdus şi unele menţiuni esenţiale de Wolfgang Schad, Stuttgart.

Referiri la text

Lucrări ale lui Rudolf Steiner, care au apărut în ediţia completă (GA), sunt menţionate în cele ce urmează cu numărul respectiv din bibliografie. Vezi şi sumarul din finalul cărţii.

1 *Alocuţiune*: Cuvintele reproduse aici se bazează pe notiţele stenografice (incomplete) ale lui Rudolf Meyer şi notiţele lui Emil Molt şi E.A.Karl Stockmeyer. Redactarea textului a fost făcută de Erich Gabert.

Au fost prezenţi: Berta Molt, Emil Molt, Caroline von Heydebrand, E.A.Karl Stockmeyer, Leonie von Mirbach, Elfriede Herrmann, Rudolf Treichler, Hertha Koegel, Paul Baumann, Rudolf Meyer, Johannes Geyer, Herbert Hahn, Friedrich Oehlschlegel.

La curs au mai participat în afară de cei numiţi mai sus: Marie Steiner, Elisabeth Dollfus-Baumann, Hannah Lang, Ludwig Noll, Mieta Waller-Pyle, Hermann Heisler (?).

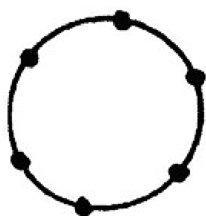
Ca oaspeţi au participat: Andreas Körner, Luise Kieser, Walter Johannes Stein, Alexander Strakosch, Karl Emil Wolfer. Invitaţia de a participa ca oaspeţi a fost făcută doar acelor membri ai societăţii antroposofice care vroiau să fondeze în alte locuri o instituţie similară. În afară de aceasta au fost contactaţi pedagogi care făceau parte din "Consiliul de cultură". K.E.Wolfer şi A.Körner fuseseră invitaţi pentru "propagandă".

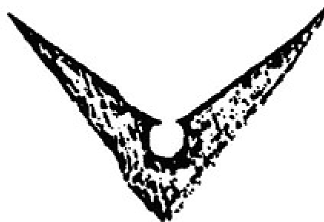
Au mai fost invitate Ida şi Maria Uhland. Acestora nu li s-a permis însă participarea din partea oficialităţilor pedagogice.

2 *Un fel de rugăciune*: Cuvintele nu au fost reţinute stenografic. Participanţii Caroline von Heydebrand (1886-1938) şi Herbert Hahn (1890-1970) au redactat din memorie conţinutul cuvintelor rostite de Rudolf Steiner. În continuarea redării acestor notiţe urmează, referitor la acelaşi procedeu, copia după notele din jurnal ale lui Walter Johannes Stein (1891-1957), care a particpat de asemnena la curs:

Note ale Carolinei von Heydebrand

"Vrem să ne formulăm astfel gândurile încât să putem conştientiza: În spatele fiecăruia dintre noi se află Îngerul său, cu mâinile aşezate lin pe creştet; acest Înger vă dă puterea de care aveţi nevoie. ❙ Deasupra capetelor voastre pluteşte hora Arhanghelilor. Ei poartă de la unul la altul ceea ce unul are de dat celuilalt. Ei leagă sufletele voastre. Astfel se face curajul de care aveţi nevoie. (Din curaj, Arhanghelii formează un potir.) ❙ Lumina înţelepciunii ne este dăruită de fiinţele înalte ale Arhailor, care nu se strâng în horă, ci venind din începuturile primordiale se revelă şi dispar în depărtări primordiale. Intră doar ca o formă de picătură în acest spaţiu. (În potirul curajului picură de la spiritul activ al timpului o picătură de lumină a timpului.)"

Note ale lui Herbert Hahn

"Putem purta în conştiinţă, în timp ce ne îndreptăm activ spre pedagogia acestei a cincea epoci de cultură şi vrem să fim activi în ea ca pedagogi, faptul că fiinţele celei de a treia ierarhii doresc să se lege de munca noastră.

În spatele fiecărui membru în parte a colegiului în devenire vedem stând Îngerul. El pune amândouă mâinile pe capul omului pământean încredinţat ocrotirii sale. Iar în această atitudine şi cu acest gest lasă el să treacă forţă. Este forţa care înzestrează fapta intenţionată cu imaginaţiile necesare. Imaginând creator, trezind cu forţă imaginaţii, stă astfel în spatele fiecăruia Îngerul.

Dacă ridicăm privirea, vedem deasupra capetelor viitorilor pedagogi o seamă de Arhangheli. Rotindu-se şi întorcându-se în cerc, poartă ei ceea ce vrea să crească în rezultatul întâlnirii spirituale a fiecăruia cu Îngerul său, înspre ceilalţi. Şi poartă acestea îmbogăţiţi de forţele tuturor celorlalţi, înapoi la fiecare în parte. ❙ În această rotire, care acţionează ca o faptă formatoare spirituală, se formează deasupra capetelor celor uniţi prin strădania comună ❙ un potir. Iar acest potir are o anumită substanţă: ea este formată din curaj. ❙ În acelaşi timp, Arhanghelii ce se unesc rotind permit pătrunderea în mişcarea lor, în formarea lor a forţelor inspirative de creaţie. Ei deschid izvorul pentru acele inspiraţii care ne sunt necesare pentru fapta noastră.

Dacă privirea văzătorului se ridică şi mai mult, ajunge sus până în regiunea Arhailor. Ei nu se înfăţişează ca o comunitate. Dar din sfera lor, sfera luminii, ei lasă să picure un strop în potirul curajului. Putem simţi că acest strop de lumină ne este dăruit de spiritul bun al vremurilor noastre, care stă în spatele fondatorului şi a fondării acestei şcoli noi. Sunt forţe de intuiţie creatoare ce acţionează în acest dar de lumină. Ele vor să trezească intuiţiile necesare în cei care se îndreaptă spre această tânără faptă pedagogică.

Astfel contribuie a treia ierarhie ❙ dăruind forţă, curaj şi lumină ❙ la fondarea ce se desfăşoară acum. Prin imaginaţie, inspiraţie, intuiţie vrea să se lege de fapta noastră pământeană".

Dintr-o agendă mai timpurie, nedatată, a lui Herbert Hahn:

Închipuiţi-vă felul în care în spatele fiecăruia dintre dumneavoastră stă Îngerul propriu: Îngerul vrea să dea putere.

Deasupra dumneavoastră tuturora se învârte în cerc, purtând fructele lucrării şi experienţa fiecăruia, unul către celălalt, un cerc de Arhangheli. Din rotirea şi purtarea lor, Arhanghelii formează un potir al curajului.

Din înălţimi bunul spirit al timpului, care este unul dintre Arhai, coboară un strop de lumină în potir: Astfel, Arhaii dăruiesc un strop de lumină."

Note de jurnal în 21 august 1919, ale lui Walter Johannes Stein

"Începutul cursului. Deschidere prin Dr.Steiner, la orele 9.

Forţă ǀ Îngeri
Curaj ǀ Arhangheli
Lumină ǀ Arhai

Mulţumiţi...[bunelor spirite], care i-au inspirat lui Molt ideea. Zeii vor lucra mai departe cu ceea ce va reieşi din fapta noastră."

3 *dragului nostru domn Molt*: Emil Molt (1876-1936), directorul fabricii de ţigarete Waldorf-Astoria din Stuttgart, consilier comercial. El a organizat cursuri de instruire pentru muncitorii aparţinând intreprinderii sale. De aici s-a născut în final gândul de a organiza o şcoală pentru copiii muncitorilor săi. Pentru crearea şi conducerea acestei "şcoli Waldorf" l-a numit pe Rudolf Steiner. Molt a fost în 1919 unul dintre cei mai implicaţi reprezentanţi ai ideii de tripartiţie a lui Rudolf Steiner. Vezi Emil Molt, "Proiect al unei biografii", Stuttgart 1972, precum şi unele dintre scrierile sale în seria "Contribuţii la Operele Complete Rudolf Steiner", caietul nr.103, Dornach, Mihaeli 1989.

4 *Am amintit odată un exemplu*: Vezi ***Ştiinţa spirituală*** ("Die Geisteswissenschaft im Umriss"), GA 13, cap. "Dezvoltarea lumii şi omul", p.170 ş.u.

5 *În ceea ce priveşte aceste trei componente ale fiinţei omeneşti*: Despre membrele fiinţei omului vezi îndeosebi cap. "Fiinţa omului", în ***Teosofie*** ("Theosophie"), GA 9, şi cap "Fiinţa omenirii", în ***Ştiinţa spirituală*** ("Die Geisteswissenschaft im Umriss"), GA 13; apoi ***Metamorfoze ale vieţii sufleteşti. Căi ale trăirilor sufleteşti*** ("Metamorphosen des Seelenlebens. Pfade der Seelenerlebnisse"), GA 58 şi 59.

6 *întregul sistem tripartit al omului fizic*: Referitor la tripartiţia organismului natural ǀ deci nu a întregii fiinţe ǀ vezi şi cap.IV, 6: "Dependenţele fizice şi spirituale ale fiinţei omeneşti", în ***Despre enigme sufletului*** ("Von Selenrätseln"), GA 21.

7 *ceea ce cunoaşte între momentul trezirii şi cel al adormirii*: Vezi şi cap. "Somn şi moarte", în ***Ştiinţa spirituală***, GA 13.

8 *pedagogia herbartiană, activă în cercuri largi, şi-a bazat măsurile ei educative pe psihologia herbartiană*: Johann Friedrich Herbart, 1776-1841, filozof şi pedagog; a predat în Göttingen, temporar ca profesor particular în Berna. Cunoscut ca fondator al pedagogiei ştiinţifice care, la rândul ei, trebuie să fie strâns legată de filozofia practică (etică) şi de psihologie. Opere: "Pedagogie generală" ("Allgemeine Pädagogik") (1806), "Manual de psihologie" ("Lehrbuch zur Psychologie") (1816), "Prelegeri pedagogice" (Umriss pädagogischer Vorlesungen") (1835). Rudolf Steiner vorbeşte despre concepţia sa în captolul "Concepţii reacţionare", în ***Enigmele filozofiei*** ("Die Rätsel der Philosophie"), GA 18. Vezi şi prelegerea din 4 decembrie 1903, în ***Învăţătură spirituală despre suflet şi privire asupra lumii*** ("Spirituelle Seelenlehre und Weltbetrachtung"), GA 52.

9 *ceea ce numim în mod obişnuit reprezentare*: Vezi şi cap. "Individualitatea umană", în ***Filosofia libertăţii*** ("Die Philosophie der Freiheit"), GA 4.

10 "*Cogito, ergo sum*": Această propoziţie a fost formulată de filozoful, matematicianul, astronomul şi fizicianul Rene Descartes (1596-1650), care a servit ca ofiţer sub diferite comenzi, a trăit mult timp în Olanda şi în final a fost chemat de regina Christine în Suedia, unde a şi murit. Vezi în opera sa "Principia philosophiae" (Amsterdam 1644), îndeosebi paragrafele 1, 7, 11-14 din partea întâi. La afirmaţia renumită "Cogito, ergo sum", ajunge în par.7; acolo spune: "Prin faptul că respingem orice lucru îndoielnic şi îl arătăm ca fiind fals, putem uşor admite că nu există Dumnezeu, nici cer, nici corp; că noi înşine nu avem nici mâini, nici picioare, nici un fel de corp; dar nu putem presupune ca noi, cei care gândim acestea, să nu fim nimic; căci este o contradicţie ca ceea ce gândeşte, în momentul în care gândeşte, să nu existe. Deci afirmaţia: Eu gândesc, deci sunt (ego cogito, ergo sum) este cunoaşterea primă şi cea mai sigură dintre toate care se oferă unuia ce filozofează ordonat." ǀ Rudolf Steiner vorbeşte despre "Cogito, ergo sum" în cap.III "Gândirea în slujba concepţiei despre lume", în ***Filosofia Libertăţii***, GA 4, şi în prelegerea din 12 octombrie 1918, în ***Polaritatea dintre durată şi dezvoltare în viaţa omenească*** ("Die Polarität von Dauer und Entwickelung im Menschenleben"), GA 184, din 10 aprilie 1913, în ***Rezultate ale cercetării spirituale*** ("Ergebnisse der Geistesforschung"), GA 62, şi în cap. "Imaginea lumii în idealismul german", în scrierea ***Despre enigma omului*** ("Vom Menschenrätsel"), GA 20. Vezi şi afirmaţiile despre Descartes în cap. "Concepţiile epocilor de început ale dezvoltării gândirii", în ***Enigmele filozofiei*** ("Die Rätsel der Philosophie"), GA 18.

11 *Arthur Schopenhauer*, 1788-1860, a studiat la Göttingen şi Berlin ştiinţele naturii şi filosofia, a trăit după absolvirea din Jena în Weimar şi Dresda, a candidat fără succes în Berlin. În final s-a stabilit ǀ singuratic şi amărât, pentru că se simţea respins şi neînţeles ǀ în 1833 în Frankfurt. Deabia din anii patruzeci ai secolului al 19-lea a cunoscut din ce în ce mai multă atenţie şi a devenit în anii şaptezecei ai secolului 19 chiar "filosof la modă". Despre voinţă ca germene a spiritual-sufletescului, vezi îndeosebi cartea a patra a operei sale principale "Lumea ca voinţă şi reprezentare" (1819): "Lumea ca voinţă, afirmare şi negare a voinţei". Vezi şi biografia pe care a scris-o Rudolf Steiner pentru introducerea la ediţia Cotta a "operelor lui Arthur Schopenhauer", cuprinsă în ***Biografii şi schiţe biografice*** (Biographien und biographische Skizzen") GA 33, şi cap. "Concepţii reacţionare", în ***Enigmele filozofiei***, GA 18, precum şi prelegerea din 4 decembrie 1920, în ***Legătura dintre spiritualitatea lumii şi fizicul omului*** ("Die Brücke zwischen der Weltgeistigkeit und dem Physischen des Menschen"), GA 202.

12 *În măsura în care fiziologia crede că se află în posesia a ceva, atunci când vorbeşte despre nervii senzitivi şi cei motorii*: În prelegerea din 6 noiembrie 1916, în ***Karma meseriei*** ("Das Karma des Berufes"), GA 172, Rudolf Steiner vorbeşte despre aşa numiţii nervi senzoriali şi motori, după cum urmează:
"Nervii sunt cu toţii organizaţi unitar, şi au cu toţii o singură funcţiune. Aşa numiţii nervi motori se deosebesc de aşa numiţii nervi senzoriali doar prin aceea că cei senzoriali sunt orientaţi înspre slujirea perceperii mediului, în timp ce aşa numiţii nervi motori servesc perceperii propriului organism." Vezi şi cap. IV, 6: " Dependenţele fizice şi spirituale ale entităţii umane" ("Die physischen und geistigen

Abhängigkeiten der Menschen-Wesenheit”), în ***Despre enigme sufletului***, GA 21, prelegerea din 21 aprilie 1920, în ***Înnoirea artei didactico-pedagogice prin ştiinţa spirituală*** („Die Erneuerung der pädagogischer - didaktischer Kunst durch Geisteswissenschaft”), GA 301 şi prelegerile din 7 şi 12 decembrie 1919, în ***Tratarea spiritual-ştiinţifică a problemelor sociale şi pedagogice*** (“Geisteswissenschaftliche Behandlung sozialer und pädagogischer Fragen”), GA 192, precum şi compilaţia lui Herbert Hensel şi Hans Jürgen Scheurle, “Despre problema nervilor motori şi senzoriali. Extrase din lucrări ale lui Rudolf Steiner” (“Zur Frage der motorischen und senzitiven Nerven. Auszüge aus Werken Rudolf Steiner”), Marburg, 1979; ed.nouă (1992) ca parte a doua (anexă documentară) în publicaţia editată de Wolfgang Schad “Organizarea nervoasă a omului şi problema socială” (“Die menschliche Nervenorganisation und die soziale Frage”) (două vol.), Stuttgart 1992.

13 *acelei decizii bisericeşti dogmatice care a fost luată în anul 869*: În anul 869 a avut loc la Constantinopol al optulea conciliu ecumenic ce a avut scopul de a lua măsuri împotriva patriarhului Photius. În “Canones contra Photium”, se spune (Canonul 11) după cum urmează: “ În timp ce Vechiul şi Noul Testament arată că omul are doar suflet inteligent şi raţional, iar toţi părinţii şi învăţătorii bisericii, vorbind de la Dumnezeu, întăresc această părere, există unii... care au decăzut într-o asemenea nemernicie de a enunţa cu neruşinare dogma că omul ar avea două suflete, şi ei afirmă, pe baza anumitor cercetări neştiinţifice, că prin însăşi înţelepciunea li se confirmă propria erezie”. Foarte preţuit de Rudolf Steiner, filosoful catolic Otto Willmannn scrie în lucrarea sa în trei volume “Istoria idealismului” | “Geschichte der Idealismus”, prima ediţie, Braunschweig 1894, secţiunea VIII, §54, “Idealismul creştin ca desăvârşire a Antichităţii” (vol.II, 111): “Abuzul făcut de gnostici cu deosebirea paulinică dintre omul pneumatic şi cel psihic, prin aceea că primul s-a pretins a fi expresia desăvârşirii sale, al doilea ca reprezentant declarat al creştinilor cuprinşi în legile bisericii, a determinat biserica să abroge explicit trihotomia” | Rudolf Steiner revine mereu în numeroase conferinţe asupra acestei hotărâri a Conciliului; vezi de ex. conferinţele din 5 februarie şi 2 aprilie 1918 în ***Moarte Pământească şi viaţă comică. Daruri de viaţă antroposofice. Necesităţi de conştienţă pentru prezent şi viitor***, GA 181, conferinţa din 8 septembrie 1918 din ***Polaritatea dintre durată şi dezvoltare în viaţa omenească*** | “Die Polarität von Dauer und Entwickelung im Menschenleben”, GA 184 şi conferinţa din 21 noiembrie 1919, din ***Misiunea lui Mihael*** | “Die Sendung Michaels”, GA 194. Vezi pentru această temă şi articolele lui Stefan Leber, “Despre Conciliul 869” - “Zum Konzil 869”, în publicaţia “Comunicări din activitatea antroposofică din Germania” | “Mitteilungen aus der anthroposophischen Arbeit in Deutschland”, Paşte 1973 şi ale lui Johannes Geyer: “Un Conciliu şi urmările sale cultural-istorice: “desfinţarea” spiritului” | “Ein Konzil und seine kulturgeschichtlichen Folgen: Die “Abschaffung” des Geistes”, în publicaţia “Arta educaţiei” | “Erziehungs Kunst” Nr. 10/11 1964, precum şi în volumul “Lupta pentru imaginea omului. Al optulea Conciliu ecumenic din 869 şi urmările sale” | “Der Kampf um das Menschenbild. Das achte ökumenische Konzil von 869 und seine Folgen”, Ed. H.H.Schoffler, Verlag am Goetheanum, Dornach 1986, în care sunt adunate aceste şi alte scrieri pe această temă.

14 *Julius Robert Mayer*, 1814-1878, medic şi cercetător german al naturii, a postulat în 1842 legea despre conservarea energiei şi a demonstrat echivalenţa mişcării mecanice cu căldura: “Căldura şi mişcarea se transformă una într-alta.” (“Observaţii despre echivalentul mecanic al căldurii”, 1851). “Forţele sunt deci: obiecte indestructibile, transformabile, imponderabile”. “Pe cât de puţin se poate între timp afirma despre relaţia dintre forţa gravitaţională şi mişcare: esenţa forţei gravitaţionale ar fi mişcarea, pe atât de puţin este această concluzie valabilă pentru căldură. Vrem mai degrabă să concluzionăm contrariul, că, pentru a deveni căldură, mişcarea | fie ea simplă sau vibratorie, precum lumina, căldura iradiantă etc. | ar trebui să înceteze să mai fie mişcare.” (“Observaţii despre forţele naturii nevii” | “Bemerkungen über die Kräfte der unbelebten Natur”, 1842) Vezi şi “Robert Mayer despre conservarea forţei. Patru expuneri” | “Robert Mayer über die Enthaltung der Kraft. Vier Abhandlungen”, editate de Albert Neuburger, Leipzig f.a. Acolo se găsesc scrierile menţionate mai sus, precum şi cele două expuneri “Mişcarea organică în relaţia ei cu metabolismul” | Die organische Bewegung in ihrem Zusammenhang mit dem Stoffwechsel”, (1845) şi “Despre determinarea cantitativă şi calitativă a forţelor” | Über die quantitative und qualitative Bestimmung der Kräfte”, (1841). Despre importanţa acestei legi postulate de Mayer vezi şi prelegerea din 16 aprilie 1918, în ***Moarte Pământească şi viaţă comică. Daruri de viaţă antroposofice. Necesităţi de conştienţă pentru contemporaneitate şi viitor*** (“Erdensterben und Weltenleben. Anthroposophische Lebensgaben. Bewußtseins-Notwendigkeiten für Gegenwart und Zukunft”), GA 181.

15 *Ceea ce ne aduce într-un anumit raport cu lumea exterioară, mai întâi prin simţuri, cu totul în sfera celor douăsprezece simţuri*: vezi indicaţia la pag. 106, “Omul are întru totul douăsprezece simţuri”.

16 *Platon*, 428-348 î.Chr. În “Timaios” spune: “Dintre instrumentele de simţ au format mai întâi ochii plini de lumină, pe care i-au fixat aici din următorul motiv. Câtă parte a focului nu are proprietatea de a arde, dar prea bine o are pe cea de a produce lumina blândă, pe atâta au contribuit ca acesta să devină corpul ingenios al fiecărei zi. Ei au făcut tocmai ca acest foc ce se află în noi, înrudit şi neamestecat, să izvorască prin ochi şi au netezit şi îndesit întregul glob ocular, mai ales însă mijlocul său, pentru ca să se opună cu atât mai mult pătrunderii celuilalt foc, mai aspru şi să-i permită accesul doar celui pur luminator. Când luminozitatea zilei înconjoară ceea ce izvorăşte din ochi, atunci se uneşte asemănarea cu asemănarea izvorâtoare şi formează aici un întreg al forţei vederii din înrudiri, în linie dreaptă, unde ceea ce răzbate dinăuntru se opune la ceea ce întâlneşte în afară.” | Despre Platon vezi şi cap. “Platon ca mistic”, în ***Creştinismul ca fapt mistic şi misteriile Antichităţii***, GA 8; cap. “Concepţia despre lume a gânditorilor greci”, în ***Enigmele filozofiei***, GA 18; şi autoreferatul prelegerilor ţinute muncitorilor în trimestrul de iarnă 1901, la Berlin, “Concepţiile greceşti”, în ***Despre filozofie, istorie şi literatură*** (“Über Philosophie, Geschichte und Literatur”), GA 51.

17 *„indiciile locale” din filozofia lui Lotze*: Rudolf Hermann Lotze, 1817-1881, fiziolog şi filozof activ în Leipzig, Göttingen şi Berlin, s-a opus vitalismului pentru o explicaţie mecanică a naturii exterioare. El însuşi îşi numeşte concepţia sa “idealism teleologic”. “Semnele locale” sunt menţionate de el în primul volum al operei sale “Microcosmos. Idei pentru istoria naturală şi istoria omenirii. Încercare a unei antropologii” | “Mikrokosmus. Ideen zur Naturgeschichte und Geschichte der Menschheit. Versuch einer Anthropologie” (Leipzig f.a.), şi anume în al doilea capitol al celei de a treia cărţi, “Viaţa” | “Das Leben”, la paginile 347, 349, 358. Acolo se spune “...cauza constrictivă, din care sufletul acordă fiecărei impresii poziţia sa definită în spaţiu, pe care şi-o reprezintă, nu se află în poziţia înseşi pe care o are impresia în organul de simţ,... că, mai mult, fiecare motiv poate să stea doar într-o însuşire calitativă de vreun fel, pe care o cucereşte impresia, de dragul naturii originale a locului în care atinge corpul, în plus faţă de restul determinării ei calitative. Doar pentru astfel de distincţii este abordabilă conştienţa, iar acestea îi vor sluji ca şi caracteristici sau ca semne locale, după indicaţiile cărora se va trece la redesfăşurarea impresiilor într-o imagine spaţială...”. Alte lucrări: “Interdependenţa lucrurilor” | “Der Zusammenhang der Dinge” (Berlin f.a.); “Fundamente ale filosofiei practice” | Grundzüge der praktischen Philosophie” (Leipzig 1899); “Fundamente ale filosofiei naturii” | Grundzüge der Naturphilosophie” (Leipzig 1889), “Fundamente ale filosofiei religiei” | “Grundzüge der Religionsphilosophie” (Leipzig 1894); “Fiziologie generală a vieţii corporale” | “Allgemeine Physiologie des körperlichen Lebens”, 1851. Rudolf Steiner vorbeşte despre Lotze în cap. “Concepţii moderne idealiste” în ***Enigmele filozofiei***, GA 18 şi în prelegerea din 15 ianuarie 1914, în ***Ştiinţa spirituală ca bun al vieţii*** | “Geisteswissenschaft als Lebensgut”, GA 63.

18 *în care Pământul se afla încă în starea de nebuloasă a lui Kant-Laplace*: Rudolf Steiner arată aici înspre "ipoteza nebulară" a filosofului şi matematicianului Immanuel Kant (1724-1804), conform căreia Pământul s-a format dintr-o nebuloasă primară, şi înspre teoriile pe care le-a dezvoltat matematicianul şi astronomul francez Pierre Simon Laplace (1749-1827) independent de Kant (şi, în multe, diferit). | Vezi opera lui Kant, "Istoria generală a naturii şi teoria cerului sau încercare asupra cuprinderii şi originii omeneşti a întregii construcţii lumeşti, după fundamentele newtoniene, împreună cu două suplimente" | "Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels oder Versuch von der Verfassung und dem menschlichen Ursprunge des ganzen Weltgebäudes nach Newtonschen Grundsätzen abgehandelt, nebst zwei Supplementen", Leipzig f.a.(1755), şi de către Laplace, operele "Exposition du systeme de monde", 1796 şi "Traite de Mecanique celeste", 5 volume, Paris 1799-1825 (în germ.: "Mecanica cerului" | "Mechanik des Himmels", Berlin).

19 *Eduard von Hartmann*, 1842-1906, a început mai întâi cariera militară, a demisionat însă în 1865 din cauza unei afecţiuni de genunchi, care îl silea la un mod de existenţă culcată; astfel s-a dedicat studiilor filosofice, a promovat în 1867 şi a publicat în 1869 "Filosofia inconştientului. Încercare a unei concepţii despre lume" - "Die Philosophie des Unbewußten. Versuch einer Weltanschauung". Vezi acolo îndeosebi cap. XIV: "Scopul procesului lumii şi însemnătatea conştienţei". Despre propunerea lui Hartmann "de a arunca Pământul în aer printr-o instalaţie uriaşă" vezi şi prelegerile lui Rudolf Steiner din 26 martie 1914, în ***Ştiinţa spirituală ca bun al vieţii***, GA 63 şi din 14 mai 1924, în ***Istoria omenirii şi concepţiile popoarelor civilizate*** | "Die Geschichte der Menschheit und die Weltanschauungen der Kulturvölker", GA 353. | Despre Eduard von Hartmann în general, vezi cap. " Concepţii moderne idealiste", în ***Enigmele filozofiei***, GA 18, scrierea "Eduard von Hartmann. Concepţia şi însemnătatea sa", în ***Fundamente metodice ale antroposofiei*** | "Methodische Grundlagen der Anthroposophie", GA 30 şi necrologul "Eduard von Hartmann", în " ***Lucifer | Gnosis***", GA 34.

20 *în primele scrieri ale mele*: Vezi ***Introduceri la scrierile de ştiinţe ale naturii ale lui Goethe*** (1884-1897), GA1, ***Linii fundamentale ale unei teorii a cunoaşterii în concepţia goetheană despre lume*** (1886), GA 2; ***Adevăr şi ştiinţă*** (1892), GA 3; ***Filosofia libertăţii.*** Fundamente ale unei concepţii moderne | rezultate sufleteşti ale observărilor după metodă ştiinţifică (1894), GA 4.

21 *capitolul final despre libertate din scrierea mea*: În capitolul al optulea "Observaţii finale practice" a scrierii ***Adevăr şi ştiinţă***. Preambul la o filosofie a libertăţii, GA 3, se spune: "Am văzut că în ştiinţa noastră se trăieşte miezul cel mai din interior al lumii. Armonia legică, de care este stăpânit universul, se revelează în cunoaşterea umană". Cu această scriere (fără "Preambul" şi capitolul final "Observaţii finale practice"), promovase Rudolf Steiner în 1891 la Universitatea din Rostock, la prof. Heinrich von Stein pentru titlul de doctor în filosofie. Scrierea este "Dedicată domnului dr. Eduard von Hartmann în caldă veneraţie". Titlul dizertaţiei era "Fundamentele teoriei cunoaşterii cu deosebită aplecare înspre doctrina ştiinţei a lui Fichte. Prolegomena la înţelegerea cu sine însăşi a conştienţei filozofice ". Vezi şi vol V al ciclului „Studii asupra lui Rudolf Steiner", despre "Dizertaţiile lui Rudolf Steiner", Dornach 1991.

22 *psihologii de formaţie mai mult herbartiană*: De ex. Robert Zimmermann ("Propedeutică filosofică" | "Philosophische Propädeutik", 1852). Vezi la aceasta şi indicaţia pentru pag. 30.

23 *la wundtieni, mai mult după latura voinţei*: Wilhelm Wundt, 1832-1920, filosof, psiholog şi fiziolog. Fondator al primului institut pentru psihologie experimentală (în Leipzig). Rudolf Steiner denumeşte filosofia lui Wundt adesea ca aflându-se sub dogmatismul conciliului de la Constantinopol, la care s-a stabilit că omul constă doar din trup şi suflet (vezi şi indicaţia la pag. 46). Despre Wundt vezi şi cap. "Concepţii moderne idealiste" în ***Enigmele filozofiei***, GA 18 şi scrierea "Cercetări sufleteşti moderne", în ***Fundamente metodice ale antroposofiei*** | "Methodische Grundlagen der Anthroposophie", GA 30.

24 *această psihanaliză porneşte de obicei de la un exemplu clasic*: Exemplul şcolăresc al femeii alergând în faţa caleştii este dat adesea de Rudolf Steiner (Vezi de ex. prelegerile menţionate mai sus). C.G.Jung (1875-1961) prezintă acest eveniment în lucrarea sa "Psihologia proceselor inconştiente" | "Die Psychologie der unbewußten Prozesse" (Zürich, 1917). Această lucrare a fost mai târziu prelucrată de către acesta de mai multe ori: în 1925 a apărut sub titlul "Inconştientul în viaţa sufletească normală şi cea bolnavă" | "Das Unbewußte im normalen und kranken Seelenleben", în 1942, după o nouă prelucrare, sub titlul "Despre psihologia inconştientului" | "Über die Psychologie des Unbewußten". Pasajul respectiv din ediţia din 1917 sună: "Cunosc un caz al unei tinere doamne, care suferă de isterie cronică, drept urmare a unei sperieturi subite. Fusese într-o seară în societate şi se afla la circa 12 noaptea în compania mai multor cunoscuţi, pe drumul către casă, când, dintr-o dată, o caleaşcă în pas rapid a apărut din spate. Ceilalţi s-au ferit, ea însă a rămas, ţintuită de sperietură, în mijlocul străzii şi alergă în direcţia mersului cailor. Vizitiul pocni cu biciul şi înjură; nu ajută la nimic, ea alergă întreaga stradă în jos, care ducea la un pod. Acolo o lăsară puterile şi, pentru a nu ajunge sub copitele cailor, vru să se arunce de disperare în râu, a putut fi însă împiedicată de trecători..."

25 *de aceea acolo, reforma şcolară a lui Lunaciarski*: Anatol Vasilievici Lunacearski (1875-1933), scriitor şi politician rus, comisar pentru educaţia poporului între 1917-1929, în Rusia după Revoluţia din Octombrie, după aceea preşedintele Academiei de arte din Moscova. În scrierea sa "Sarcinile culturale ale clasei muncitoare" (Berlin-Wilmersdorf 1919), se zice: "Omul, în sine o mică tabula rasa, o hârtie nescrisă, începe de mic copil să preia semnele scrierii vieţii. De acestea, de felul în care vor fi primele impresii ale mediului, primele influenţe ale oamenilor din jur, primele experienţe în relaţiile cu persoanele mai îndepărtate, de familie, de şcoală şi de structura socială, în care sunt siliţi să trăiască, | va depinde întregul conţinut sufletesc al personalităţii respective. Sufletul este ca un punct de intersecţie ale anumitor linii de forţă spi-rtuală şi senzorială a vieţii societăţii." Iar în scrierea sa "Despre educaţia poporului" (Berlin, 1971): "Materialismul dialectic, pe care îl reprezentăm, ne sileşte să ne construim pedagogia pe cunoştinţe ştiinţifice exacte. Trebuie să cunoaştem organismul copilului foarte exact din punct de vedere anatomic, fiziologic şi social-biologic, căci atunci devine clar cu ce material de conştienţă vine la şcoală un copil de opt ani şi din ce mediu provine acest material. ... Fără o justă observare a igienei în dezvoltarea copilului, fără o cultură a corpului, just organizată, şi fără sport nu vom obţine niciodată o generaţie sănătoasă."

26 *Eram odată într-o instituţie de învăţământ de la ţară*: Rudolf Steiner a vizitat în timpul unei şederi de mai multe săptămâni în Turingia, în vara anului 1905, "Căminul de educare la ţară" fondat de dr.Hermann Lietz (1868-1919) în Haubinda. A fost un gând de-al lui Lietz, de a forma căminele ca "Locaşuri pentru formarea vie a personalităţii". Elevii trebuiau să fie activi independent în multe domenii | ştiinţă, artă, meşteşugărie, agricultură. Între elevi şi profesori trebuia să existe o relaţie de camaraderie. "Excrescenţele intelectualiste ale culturii marilor oraşe" erau refuzate. | Rudolf Steiner menţionează această vizită şi în conferinţa din 17 iunie 1921 (vezi ***Conferinţe cu profesorii Şcolii Libere Waldorf din Stuttgart***, GA 300b).

27 *Dacă studiaţi teoria culorilor a lui Goethe, la care m-am referit odată în acest context* : Vezi ***Scrierile de ştiinţe ale naturii ale lui Goethe***, ed. şi comentate de Rudolf Steiner, în seria "Deutsche National Literatur" a lui Kürschner (1884-97), 5 volume, vol. III, GA 1c, reeditare Dornach, 1975.

28 *şi anume în partea ei fiziologic-didactică*: Este evident vorba despre prima parte "Culori fiziologice" din "Partea didactică", în lucrarea lui Goethe "Proiect al unei teorii a culorilor" ❙"Entwurf einer Farbenlehre".

29 *pentru ca această voinţă să ne încadreze în omenirea ca întreg şi în procesul lumii ca atare*: Vezi ***Filosofia libertăţii***, GA 4, îndeosebi cap.IX "Ideea de libertate".

30 *Franz Brentano*, 1838-1917, un nepot al lui Clemens Brentano, teolog catolic şi profesor de filozofie în Würzburg, până când în 1873, în baza dogmei infailibilităţii, a ieşit din bisercă şi a renunţat la profesorat. Din 1874 a activat ca profesor şi mai apoi ca docent particular în Viena. Rudolf Steiner i-a dedicat în 1917 în scrierea ***Despre enigmele sufletului*** (GA 21) un panegiric. Vezi şi scrierile despre el, în ***Ideea Goetheanumului în mijlocul crizei culturale a contemporaneităţii***, GA 36. Lucrări: "Psihologia lui Aristotel (Mainz ,1867); "Psihologia din punct de vedere empiric" ❙ "Psychologie vom empyrischen Standpunkt" (Leipzig, 1874); "Despre originea cunoaşterii morale"❙ "Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis" (Leipzig, 1889). În al doilea volum din "Psihologia din punct de vedere empiric: Despre clasificarea fenomenelor psihice" prelucrează în capitolul al şaptelea "Imposibilitatea de a uni într-o clasă fundamentală judecata şi relaţia afectivă". Acolo se spune: "În domeniul judecăţii există un adevărat şi un fals. Între acestea nu există însă nici un mijloc, tot atât cât şi între a fi şi a nu fi, după cunoscuta lege a terţului exclus. Opus acestui lucru există pentru legea iubirii nu doar un «bun» şi un «rău», ci şi un «mai bine» şi «mai puţin bine», «mai rău» şi «mai puţin rău». Aceasta ţine de specificitatea preferinţei faţă de o anumită clasă de relaţii afective, cărora, cum spuneam în scrierea mea «Originea cunoaşterii morale», în domeniul judecăţii nu au nici un corespondent. ... Astfel se vrea şi se alege adesea şi răul, în timp ce judecând printr-o procedură corectă niciodată nu va fi permis accesul unui neadevăr, pentru a face astfel întregul mai adevărat." Într-un articol al lui Alois Höfler despre "Franz Brentano în Viena" se spune: "Asemănător ca şi la această... pereche de noţiuni psihic-fizic s-a aprins o ceartă virulentă şi în legătură cu distincţia lui Brentano între reprezentare şi judecată. ... Brentano are meritul (iar eu văd în acesta pe cel mai mare şi poate pe singurul care rămâne), de a fi pătruns şi în filosofia germană până la a spune că, de exemplu, la judecata «Copacul este verde» nu este vorba de pura compunere a reprezentărilor, care există deja în «copacul verde», ci de faptul că eu exprim prin acea frază lingvistică: Eu cred (sunt de acord, susţin) faptul că acest copac este verde. Sigwart, Wundt şi mulţi alţii au atacat absolut vehement această teorie de judecată a lui Brentano." ("Austria dinlăuntru" ❙"Österreich von Innen", Süddeutsche Monatshefte, Leipzig şi München, mai 1917).

31 *Christoph von Sigwart*, 1830-1904, a studiat teologia şi filozofia la Tübingen, unde a şi activat ca profesor de filosofie, între 1864-1904. El a reprezentat concepţia teleologică despre lume. Lucrări: "Ulrich Zwingli; caracterul teologiei sale cu privire deosebită asupra lui Pico della Mirandola" ❙ "Ulrich Zwingli der Charakter seiner Theologie mit besonderer Rücksicht auf Picis von Mirandula dargestellt" (Stuttgart, 1855); "Tratatul nou descoperit al lui Spinoza despre Dumnezeu, despre om şi fericirea acestuia" ❙"Sinozas neu entdeckter Traktat von Gott, dem Menschen und dessen Glückseligkeit" (Gotha, 1866); "Logică" (Freiburg, 1873-78).

32 *Richard Wagner*, 1813-1883, compozitor, poet şi scriitor muzical. Primul proiect al "Maeştrilor cântăreţi din Nürnberg" provine din anii 1840 (prima ediţie, Mainz, 1862), prima reprezentaţie a avut însă loc deabia în 1868. Beckmesser este "supraveghetorul" printre muzicanţi, el este atent doar ca re-gulile preluate să fie respectate. Walter von Stolzing în schimb, se lasă condus în cântarea sa numai de sentimentul său, de entuziasmul său. Odată atenţionat de Hans Sachs asupra regulilor, poate să se ţină fără efort de ele, fără a-şi pierde sentimentul cântărilor sale, în timp ce Beckmesser, pentru că nu poate să înflăcăreze un text străin prin propriul suflet, devine batjocura poporului. ❙ Despre Richard Wagner, Rudolf Steiner vorbeşte la 28 martie 1907, în ***Cunoaşterea suprasensibilului în vremea noastră*** ❙ "Die Erkenntnis der Übersinnlichen in unserer Zeit", GA 55 şi la 29 iulie 1906, cuprins în ***Misteriul cristic*** ❙ "Das christliche Mysterium", GA 97.

33 *Eduard Hanslick*, 1825-1904, critic muzical şi scriitor, profesor la Universitatea din Viena: "Despre frumosul muzical" ❙"Vom Musikalisch-Schönen" (Leipzig, 1854). În prefaţă, Hanslick subliniază: "Oponenţi pasionali mi-au compus între timp o întreagă polemică despre ce este afectul, în timp ce orice cititor fără prejudecăţi şi atent poate recunoaşte fără greutate că eu protestez doar împotriva greşitei imixtiuni a sentimentelor în ştiinţă, deci că lupt doar împotriva acelor fabulatori estetici care, sub pretenţia de a învăţa muzicianul, îşi prezintă doar visele lor opiate răsunătoare. Eu sunt cu totul de părerea că valoarea ultimă a frumosului va fi găsită nemijlocit prin evidenţa sentimentului. Dar tot atât de mult sunt de părere că din toate formele de apelare la sentiment nu se poate deduce nici o singură lege. Această convingere formează singurul postulat negativ al acestei cercetări. El se îndreaptă mai întâi, şi în principal, împotriva concepţiei general acceptate că muzica trebuie să «înfăţişeze sentimente». ...Acelui postulat negativ i se opune corespunzător cel pozitiv: frumuseţea unei piese tonale este specific muzicală, deci inerentă legăturilor tonale, fără legătură cu un cerc de gânduri străin, extra muzical. ...De atunci avem şi «Tristan», «Inelul Nibelungilor» ale lui Richard Wagner şi teoria sa despre «melodia nesfârşită», adică acea lipsă de formă, înălţată la principiu, vraja opiumului cântată şi violinată, pentru a cărui cult s-a şi deschis la Bayreuth un Templu". Chiar în scriere se spune: "Modul de tratare de până acum a esteticii muzicale suferă aproape cu totul din cauza abordării sensibile greşite, cum că nu s-ar preocupa numai cu motivarea a ceea ce este frumos în muzică, cât mai mult cu prezentarea sentimentelor, care ne iau astfel în stăpânire."... "Deci în loc să ne lipim de acţiunea afectivă secundară şi nedefinită a manifestărilor muzicale, este vorba de a pătrunde în interiorul lucrărilor şi de a explica forţa specifică a impresiilor lor din legile propriului ei organism." ❙ Despre lucrarea "Despre frumosul muzical" vorbeşte Rudolf Steiner şi în prelegerea din 3 decembrie 1906, în ***Esenţa muzicalităţii*** ❙" Das Wesen des Musikalischen, GA 283.

34 *Kant nu are reprezentarea clară a ceea ce se află în ambientul perceput al omului*: Vezi operele filozofului din Königsberg, Immanuel Kant, 1742-1804, îndeosebi "Critica raţiunii pure" (1781/1786); "Critica raţiunii practice" (1788); "Critica puterii de judecată" (1790). În "Critica raţiunii pure" se spune de exemplu în "Teoria elementară, partea întâi. Estetică transcendentală, par. 8": "Deci am vrut să spunem că toată concepţia noastră nu ar fi nimic altceva decât reprezentarea de evenimente, că lucrurile pe care le privim nu sunt, în sine, cele pe care credem că le vedem, şi nici relaţiile lor nu sunt create în sine precum ne apar, şi că dacă eliminăm cu totul subiectul nostru, sau chiar şi numai structura subiectivă a simţurilor, întreaga constituţie, toate raporturile obiectelor ar dispărea în spaţiu şi timp, ba chiar spaţiul şi timpul ar dispărea, iar toate manifestările n-ar putea exista în sine, ci doar în noi. Care ar fi relaţia cu lucrurile în sine şi separat de toate această receptivitate, cu senzorialitatea noastră, ne rămâne cu totul necunoscut. Nu cunoaştem nimic în afara modului nostru de a percepe, care ne este specific, deşi nu ţine de fiecare fiinţă, însă de fiecare om. ...Predicatele apariţiei pot fi alăturate însuşi obiectului, raportat la simţul nostru, de exemplu, trandafirului culoarea roşie, sau mirosul; dar aparenţa nu poate niciodată să-i fie ataşată ca şi predicat obiectului, tocmai pentru că i se alătură doar obiectului în sine ceea ce se ataşează doar în raport cu simţurile sau în genere se referă la subiect, de exemplu, cele două toarte care erau considerate la început a fi ataşate lui Saturn." ❙ Rudolf Steiner scrie despre teoria cunoaşterii a lui Kant în ***Linii fundamentale ale unei teorii a cunoaşterii în concepţia goetheană despre lume***, GA 2, p. 36şu. şi 71-75, şi în cap. "Problema fundamentală a teoriei cunoaşterii la Kant" şi "Teoria cunoaşterii după Kant" în ***Adevăr şi ştiinţă. Prolog la o filosofie a libertăţii***, GA 3, precum şi în cap.IV, p.68 şu., " Lumea ca reprezentare", în ***Filosofia libertăţii***. Fundamente ale unei concepţii moderne despre lume, GA 4. Vezi şi cap. "Epoca lui Kant şi al lui Goethe", în

Enigmele filosofiei, GA 18, "Concepţiile despre lume în Evul Mediu şi în contemporaneitate", în ***Despre filosofie, istorie şi literatură***, GA 51 şi prelegerea din 14 octombrie 1909, în ***Metamorfoze ale vieii sufleteşti. Căi ale trăirilor sufleteşti***, partea întâi, GA 58.

35 *În anumite ţinuturi ale Pământului, de exemplu în Italia de sud*: Acestea sunt despre Solfatara din Pozzuoli, un vulcan pe jumătate stins din Golful Napoli, cu un diametru al craterului de aproape 770 m. Aburii bogaţi în sulf ce se ridică acolo neîncetat din numeroase crăpături ("fumaroli") se înmulţesc vizibil atunci când se aduce hârtie arzândă sau o făclie în raza fumarolelor.

36 *Căci şi Kant, aflându-se în faţa pragului morţii*: Despre anii de bătrâneţe ai lui Kant (1742-1804) vezi îndeosebi biografiile secretarului său din timpul multor ani, Reinhold Bernhard Jachmann , "Immanuel Kant înfăţişat în scrisori către un prieten" ❙ "Immanuel Kant geschildert in Briefen an einen Freund" (Königsberg,1804) şi al succesorului său, Ehregott Andreas Wasianski, "Immanuel Kant în ultimii săi ani de viaţă. O contribuţie la cunoaşterea caracterului său şi a vieţii sale casnice, din lucrul zilnic cu el" ❙ "Immanuel Kant in seinen letzten Lebensjahren. Ein Beitrag zur Kenntnis seinesCharakters und häuslichen Lebens aus dem täglichen Umgange mit ihm" (Königsberg, 1804).

37 *Karl Ludwig Michelet*, 1801-1893, profesor de filozofie la Universitatea din Berlin. A fost considerat ca reprezentant al stângii liberale a şcolii hegeliene şi a activat din 1823 la editarea lucrărilor lui Hegel. Vezi şi autobiografia sa, "Adevăr din viaţa mea" ❙ "Wahrheit aus meinem Leben" (Berlin, 1884). Lucrări: "Antropologie şi psihologie" ❙ "Anthropologie und Psychologie" (Berlin, 1840); "Istorie a umanităţii în evoluţia ei din 1775" ❙ "Geschichte der Menschheit in ihrem Entwickelungsgang seit 1775" (Berlin, 1855-60); "Sistemul filozofiei ca ştiinţă exactă" ❙ "Das System der Philosophie als exakter Wissenschaft" (Berlin, 1876-81). ❙ În prelegerea din 12 octombrie 1922, în ***Forţe spirituale în coexistenţa generaţiei vechi cu cea tânără*** (curs pedagogic pentru tineret) ❙ "Geistige Wirkenskräfte im Zusammenleben von alter und junger Generation (Pädagogischer Jugenndkurs)", GA 217, Rudolf Steiner menţionează că Eduard von Hartmann i-a povestit această mică anecdotă. ❙ Vezi şi cap. "Lupta pentru spirit", în ***Enigmele filosofiei***, GA 18.

38 *Eduard Zeller*, 1814-1908, istoric al filosofei, profesor de teologie la Berna şi Marburg, apoi profesor de filozofie la Heidelberg şi Berlin. Iniţial adept al lui Hegel, s-a îndepărtat mai târziu de punctul acestuia de vedere şi a încercat să completeze idealismul printr-un realism "sănătos". Lucrări: "Filosofia grecilor" ❙ "Die Philosophie der Griechen" (Tübingen, 1844-52); "Istoria apostolilor în studiu critic" ❙ "Die Apostelgeschichte kritisch untersucht" (Stuttgart, 1854); "Fundament al istoriei filozofei greceşti" ❙ "Grundriß der Geschichte der griechischen Philosophie" (Leipzig ,1883). Rudolf Steiner l-a menţionat pe Zeller în capitolul "Ecouri ale modului de reprezentare kantian", în ***Enigmele filosofiei***, GA 18.

39 *Moriz Benedikt*, 1835-1920, medic, antroplog criminalist, profesor de patologie neurală, a fondat împreună cu Lombroso antropologia criminală. Relaţia dintre afect şi sentiment este tratată în partea a doua, "Izvoare şi fundamente ale vieţii sufleteşti", din "Ştiinţa despre suflet a omului ca o ştiinţă pură a experimentului" ❙ "Die Seelenkunde des Menschen als reine Erfahrungswissenschaft", Leipzig, 1895. Acolo se spune, în par.14: "Senzaţia eliberată de impresie şi apărând ca imagine de memorie în conştienţă devine sentiment. Cele mai multe sentimente se nasc însă din trăiri multiplu întreţesute (asociate), unde toate sau o mare parte sunt deja independente de stimuli momentani exteriori şi astfel prezintă deja sentimente simple." Alte lucrări: "Despre psihofizica moralei şi a dreptului" ❙ "Zur Psychophysik der Moral und des Rechtes", Viena ,1875; "Din viaţa mea" ❙ "Aus meinem Leben", Viena, 1906; "Teoria radiestezistă şi a pendulului" ❙ "Ruten- und Pendellehre", Viena şi Leipzig, 1917. ❙ Despre "Teoria sufletului omului" vorbeşte Steiner şi în prelegerea din 12 ianuarie 1911, cuprinsă în ***Răspunsuri ale ştiinţei spirituale la marile întrebări ale existenţei*** ❙ "Antworten der Geisteswissenschaft auf die großen Fragen des Daseins", GA 60. Cercetările criminal antropologice ale lui Benedikt sunt menţionate de Rudolf Steiner printre altele în prelegerea din 28 martie 1912 în ***Istoria omenirii în lumina cercetării spirituale*** ❙ "Menschengeschichte im Lichte der Geistesforschung", GA 61.

40 *Laurenz Müllner*, 1848-1911, profesor de filosofie la facultatea de teologie, rector al Universităţii vieneze, 1894-95 şi profesor al poetei Marie Eugenie delle Grazie. Vezi şi dedicaţia lui Moritz Benedikt în lucrarea sa, "Ştiinţa sufletului omului ca ştiinţă pură a experimentului", Leipzig, 1895 şi prezentările lui Rudolf Steiner despre întâlnirea sa personală cu Müllner, în ***Povestea vieţii mele***, GA 28, precum şi în scrierea sa, ***Despre enigma omului***, GA 20.

41 *Fritz Mauthner*, 1849-1923, scriitor şi filosof lingvist. Deoarece considera că cearta filosofilor era doar o ceartă după cuvinte, a încercat să o înlăture printr-o critică a limbii, a terminologiei. Astfel consideră că evoluţia cunoaşterii este doar posibilă atunci când cuvântul creşte prin "folosire metaforică". Vezi lucrările sale "Contribuţii la critica limbii" ❙ "Beiträge zur Kritik der Sprache" (1901/02); "Vorbirea" ❙ "Die Sprache" (1907); şi, îndeosebi, "Dicţionar de filosofie. Noi contribuţii la o critică a limbii" ❙ "Wörterbuch der Philosophie. Neue Beiträge zu einer Kritik der Sprache" (1910/11), vol.1 (1910), articolul "spirit". Acolo se spune: "Când spiritus a fost în sfârşit tradus definitiv prin Geist (spirit, în lb.germ., n.tr.), trebuie să fi fost simţit odată cu aceasta şi un verb pentru aburire, suflare, dar şi pentru ardere, înspumare, fermentare (gären ❙ în orig., n.tr.), (din care, cu mult mai târziu, s-a format cuvântul Gas; inventatorul cuvântului, van Helmont, îşi aduce el însuşi aminte de haos ❙ dar numai după descoperire ❙, cu care cuvântul Gas se aseamănă foarte mult în limba olandeză; dar derivarea sa a venit de la gären, gäscht; Adelung încă a mai combătut cuvântul gaz; Campe a propus spirit de aer)." Vezi la aceasta şi prelegerea lui Steiner din 23 aprilie 1919, în ***Studiul spiritual al problemelor sociale şi pedagogice*** ❙ "Geisteswissenschaftliche Behandlung sozialer und pädagogischer Fragen", GA 192. ❙ O discutare a cărţii lui Mauthner "Ateismul şi istoria sa în Occident" ❙ "Der Atheismus und seine Geschichte im Abendlande" (Stuttgart şi Berlin, 1922) se găseşte sub titlul "O nouă carte despre ateism", în volumul ***Ideea Goetheanumului în miezul crizei culturale a contemporaneităţii*** ❙ "Der Goetheanumgedanke inmitten der Kulturkrisis der Gegenwart", GA 36.

42 *ceva cum este tripartiţia*: Despre tripatiţie vezi îndeosebi ***Puncte centrale ale problemei sociale*** ❙ "Die Kernpunkte der sozialen Frage", GA 23; apoi ***Scrieri despre tripartiţia organismului social şi despre situaţia vremii, 1915-1921*** ❙ "Aufsätze über die Dreigliederung des sozialen Organismus und zur Zeitlage 1915 - 1921", GA 24 şi seria "Contribuţii la ediţia completă Rudolf Steiner", caietele 24/25, 27/28, 88, 106.

43 *Omul are cu totul 12 simţuri*: Vezi la aceasta cap. IV, 5: " Despre adevăratul fundament al relaţiei intenţionale", în ***Despre enigmele sufletului***, GA 21. Despre teoria simţurilor a lui Rudolf Steiner vezi şi scrierea ***Antroposofie. Un fragment din anul 1910*** ❙ "Antoposophie. Ein Fragment aus dem Jahre 1910", GA 45, ciclul de prelegeri ***Anthroposofie, psihosofie, pneumatosofie*** ❙ "Anthroposophie Psychoophie, Pneumatosophie", GA 115, prelegerea din 20 iunie 1916, în ***Fiinţa lumii şi calitatea de eu*** ❙ "Weltenwesen und Ichheit", GA 169, prelegerile din 12 august şi 2 septembrie 1916, în ***Enigma omului. Fundalul spiritual al istoriei omeneşti***, GA 170, prelegerea din 25 august 1918, în ***Ştiinţa despre devenirea omului*** ❙ " Die Wissenschaft vom Werden des Menschen" , GA 183 şi prelegerea din 22 iulie 1921, în ***Devenirea omului, sufletul lumii şi spiritul lumii***. Partea a doua ❙ "Menschenwerden Weltenseele und Weltengeist. Zweiter Teil", GA 206, apoi caietele 14, 34 şi 58/59 ale ciclului "Contribuţii la ediţia

completă Rudolf Steiner”. ❙ Despre cele douăsprezece simţuri ale omului în relaţie cu imaginaţia, inspiraţia şi intuiţia, vezi şi prelegerea din 8 august 1920, în ***Ştiinţa spirituală drept cunoaştere a impulsului fundamental al configuraţiei sociale*** ❙ “Geisteswissenschaft als Erkenntnis der Grundimpulse sozialer Gestaltung”, GA 199 (şi ca prelegere separată). Deja Amos Comenius numeşte în scrierea sa apărută postum, “Triertium Catholicum”, douăsprezece simţuri, pe care le împarte în trei grupe. Sensus Externi: Tactus, Gustus, Olfactus, Auditus, Visus. ❙ Sensus Interni: Attentionis (vulgo Communis), Imaginationis, Ratiocinii, Memoriae. ❙ Sensus Intimi: Lux Mentis/Notitiae Communes, Motus Voluntatis/Instinctus Com., Vis facultatum/Impetus seu Conscientia. ❙ Vezi Milada Blekastad “Comenius. Încercare de rezuma al vieţii, operei şi destinului lui Jan Amos Komensky” ❙ “Comenius. Versuch eines Umrisses von Leben, Werk und Schicksal des Jan Amos Komensky”, ed. a 2-a lărgită, Berlin şi New York, 1992 (vezi şi ed.1, Oslo/Praga 1969, p.693).

44 *Vreunul mai adaugă încă un simţ*: Theodor Ziehen, de exemplu vorbeşte despre “senzaţii de stare şi mişcare” în prelegerea a 15-a a lucrării sale, adesea citată de Steiner, “Linii directoare ale psihologiei fiziologice” ❙ “Leitfaden der physiologischen Psychopogie” (Jena, 1896); Frederick Tracy şi Joseph Stimpfl menţionează un “simţ al căldurii”, “senzaţii organice şi de muşchi (simţ tactil intern)” în primul capitol (VI, VII, VIII) al lucrării lor “Psihologia copilăriei” ❙ “Psychologie der Kindheit” (Leipzig, 1908); Josef Klemens Kreibig, în scrierea sa “Simţurile omului” ❙ “Die Sinne des Menschen” (Leipzig şi Berlin, 1900), adaugă la celelalte simţuri un “simţ al senzaţiei generale (simţ vital)”, un “simţ static” şi un “simţ al perceperii mişcării” (cap.II). “Simţul vital” este menţionat şi de Robert Zimmermann în “Propedeutica filozofică” (Viena, 1867) în în paragraful “Psihologie empirică”, par.90.

45 *Ieri am utilizat forma sferică pentru cap, forma lunară pentru trunchi şi forma lineară pentru membre*: Vezi prelegerea din 28 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

46 *Logica de şcoală descompune de obicei concluziile*: Deja în scrierile fundamentale ale lui Aristotel despre logică (“Analitica”), pe care le-a redacta în cele şase scrieri ale “Organonului” său, se găsesc trei aşa numite “Figuri de concluzie”, din care fiecare, din nou are patru forme (moduri). Un sumar cuprinzător şi scurt al teoriilor lui Aristotel despre noţiune, judecată şi concluzie se găseşte în “Istoria Filosofiei” ❙ “Geschichte der Philosophie” de Curt Friedlein, Berlin 1984, sau şi la cuvântul “Aristotel” în “Mică istorie a filosofiei” ❙ “Kleinen Philosophiegeschichte” de Johannes Hirschberger, Freiburg/Basel/Viena, 1985.

47 *“Toţi oamenii sunt muritori”*: Vezi, de exemplu, în “Fundamente ale logicii şi Enciclopedie a cunoaşterii” ❙ “Grundzüge der Logik und Enzyklopedie des Wissens” de Hermann Lotze, Leipzig, 1883 sau în “Psihologie şi Logică” ❙ “Psychologie und Logik” (Berlin şi Leipzig, 1914) de Th.Ehrenhaus, cap. “Concluziile”, paragraful 51.

48 *Hermann Bahr*, 1863-1934, poet austriac, scriitor, lector, critic de teatru şi dramaturg de sensibilitate deosebită şi mare capacitate de transformare: pornind de la naturalism, s-a transformat în decadent, neo-romantic, impresionist şi în sfârşit în expresionist, în toate domeniile dezvoltării literare prevăzând mereu formele viitoare. Rudolf Steiner l-a cunoscut pe Hermann Bahr “de când era un foarte tânăr student”, şi i-a urmărit foarte atent cursul vieţii. Vezi la aceasta şi prezentările lui Rudolf Steiner în cele două prelegeri din 6 iunie 1916, în ciclul **Fiinţa lumii şi calitatea de eu**, GA 169 şi din 10 decembrie 1916, în ***Observaţii asupra istoriei timpului.*** Partea întâi, GA 173.

49 *dacă aşezaţi alături sepia, şoarecele şi omul*: Vezi prelegerea din 28 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294 şi discuţiile de seminar din 29 august 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

50 *atunci când îi povestiţi o fabulă şi o aplicaţi asupra omului*: Vezi la aceasta prelegerea din 28 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294 şi discuţia de seminar din 29 august 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

51 *Eu am avut în vedere aceasta prin prezentarea în faţa dumneavoastră a două piese de lectură*: Vezi discuţia de seminar din 27 august 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

52 *August Heinrich Hoffmann von Fallersleben*, 1798-1874, poet german al curentului Vormärz, cunoscut pentru cântecele sale populare (“Alle Vögel sind schon da”), şi ca editor al “Deutschlandlied”. După studiul teologiei, filologiei şi a arheologiei printre altele, activ ca profesor pentru limba germană şi literatură în Breslau şi ca bibliotecar, temporar exilat din cauza angajării sale politice (“Unpolitische Lieder”). Poezia despre viorea este citită şi discutată de Steiner în discuţia de seminar din 27 august 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

53 *Astăzi se practică de obicei predarea intuitivă după metoda socratică*: Un “fel, de a dezvolta cunoştinţe prin discuţii” numeşte Curt Friedlein “metoda socratică” în a sa “Istorie a Filosofiei” (Berlin, 1984): “Într-aceasta se pot distinge doi paşi întotdeauna succesivi de gândire în procedeul lui Socrate, unul (dublu) negativ şi unul pozitiv. Mai întâi îşi reţine propria părere, intră mai mult în punctele de vedere ale partenerului, se arată neştiutor şi se lasă instruit. În a doua parte a demersului de gândire negativ îl conduce pe interlocutor prin întrebări în cruciş şi curmeziş, prin concluzionarea din afirmaţiile acestuia dinainte, să se încurce în contradicţii, îl face în final să recunoască: ştiu că nu ştiu nimic. Această primă parte a procedeului este numită «ironia socratică». ❙ De abia atunci începe Socrate în cel de-al doilea demers, cel pozitiv, să-şi dezvolte propriile învăţături, însă din nou nu doct ci îl determină pe interlocutor, prin întrebări pe măsură să ajungă singur la cunoaşterea pe care el, Socrate, vrea să i-o inducă.”

54 *că omul are diferite forme în cele trei componente ale fiinţei sale*: Vezi la aceasta şi prelegerile din 28 august 1919, din ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294 şi din 13 iunie 1921, în ***Cunoaşterea omului şi structurarea instruirii*** ❙ “Menschenerkenntnis und Unterrichtgestaltung”, GA 302.

55 *am atras atenţia asupra faptului*: Vezi prelegerea din 28 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

56 *Acum, Goethe a observat prima dată la un craniu de berbec, în Veneţia*: Vezi în “Caiete zilnice şi anuale pentru 1790” ❙ “Tag- und Jahresheften”(ediţia Sophia, vol.35,, partea întâi, p.15; ediţia Hamburg, vol.10, p. 435). Acolo se zice: “Pe când mă plimbam adesea pe dunele de la Lido..., am găsit un craniu de oaie din fericire atât de curăţat, mi-a... confirmat din nou acel adevăr găsit mai devreme de către mine: toate oasele craniului ar fi luat naştere din oase de vertebră transformate...”; Rudolf Steiner menţionează acelaşi citat în cap. “Omului, precum şi animalelor, le trebuie adăugată o vertebră intermediară” în primul volum al lucrării “Scrieri de ştiinţe ale naturii” de Goethe, editat în primul volum al lui Kürschner “Deutscher National-Literatur” (p. 316). O altă dată, Goethe menţionează această dscoperire, atât de importantă pentru el, în scrierea “Un stimulent deosebit printr-un singur cuvânt plin de spirit” ❙ “Bedeutende

Fördernis durch ein einziges geistreiches Wort" ("Scrieri de ştiinţe ale naturii", vol. 2). Acolo se spune (p.34): "...de abia în anul 1791, când am ridicat din nisi-pul unei curţi de cimitir evreieşti, acoperită de dune, în Veneţia un craniu spart de berbec, am priceput într-o clipă că oasele feţei ar fi de asemenea de dezvoltat din vertebre...".

57 *şi în celelalte prelegeri*: Vezi conferinţa din 28 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

58 *Într-un alt context v-am spus*: Vezi conferinţa din 29 august 1919, în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

59 *am mai relevat acest lucru din alte puncte de vedere*: Vezi conferinţa din 21 august 1919 în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

60 *la începutul epocilor de viaţă pe care vi le-am arătat, care ţin de vârsta de nouă şi de doisprezece ani*: În conferinţa din 29 august 1919 în ***Arta educaţiei. Metodică şi didactică***, GA 294.

61 *în relaţie cu întreg ambientul lumii vegetale*: Despre relaţia omului cu lumea plantelor vezi şi discuţiile de seminar din 30 august şi 1 septembrie 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

62 *cum am afirmat cu alte ocazii*: Vezi discuţia de seminar din 2 septembrie 1919, în ***Arta educaţiei. Discuţii de seminar şi prelegeri despre planul de învăţământ***, GA 295.

63 *„Sângele este un suc cu totul deosebit"*: Citat din "Faust I" al lui Goethe, camera de studiu. Vezi încă şi conferinţa cu acelaşi titlu a lui Rudolf Steiner din 25 octombrie 1906 în ***Cunoaşterea suprasensibilului în timpul nostru şi semnificaţia acesteia pentru viaţa de azi*** ❙ "Die Erkenntnis des Übersinnlichen in unsere Zeit und deren Bedeutung für das heutige Leben", GA 55. Apărută şi separat.

64 *Darwinismul*: Charles Darwin (1809-1882), om de ştiinţă englez, medic, geolog şi botanist, a publicat în 1859 ceea ce a iniţiat o nouă epocă a gândirii şi a reprezentărilor din ştiinţele naturii: "Despre originea speciilor prin selecţie na-turală sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existenţă". Aceasta constituie o culme a "dovezilor" pentru o teorie a descendenţei speciilor bazată pe mutaţia acestora prin influenţă exterioară, însuşiri ereditare şi supraproducţie a fiinţelor vii care, toate determină o "luptă pentru existenţă" al cărei rezultat este "selecţia naturală". Darwin încheie capitolul 15 al susnumitei lucrări cu cuvintele: "Există o măreţie în concepţia aceasta a vieţii, cu numeroasele ei forţe, însufleţite iniţial de Creator în câteva forme sau numai într-una singură şi în timp ce planeta noastră îşi continuă rotaţia după legea imuabilă a gravitaţiei, nenuărate forme dintre cele mai frumoase şi mai minunate, apărute dintr-un început atât de simplu, s-au dezvoltat şi continuă încă să se dezvolte". (Trad. românească sub redacţia Acad. Vasile D. Mârza, Edit. Academiei Republicii Populare Romîne, 1957; n. ed. rom.)

Totuşi, această concepţie a fost aplicată abia mai târziu şi la om, astfel încât, curând, s-a afirmat, cam lapidar, că "omul provine din maimuţă". Rudolf Steiner a scris pentru "Pierers Konversationslexikon", ediţia a VII-a, 1888 şu, printre altele şi două articole despre "Darwin" şi "Darwinism" (retipărite în "Scrisori, vol.I: 1881-1890" ❙ "Briefe, I.Band" Bibl. Nr. 38, pag. 243 şu);în acestea se spune: "Chiar şi numai în treacăt, să remarcăm aici că nici Darwin, nici Haeckel, nici vreun alt darwinist cu autoritate, n-au vorbit vreodată despre o descendenţă a omului din maimuţele superioare, ca de exemplu gorila, ci că omul şi maimuţele hominide pot fi considerate drept cele mai bine organizate două ramificaţii mergând alături în paralel, şi trimiţând la o origine comună". ❙ Alte opere semnificative ale lui Darwin sunt: "Descendenţa omului şi selecţia sexuală" (Londra 1871) şi "Expresia emoţiilor la oameni şi la animale" (Londra, 1872). ❙ Rudolf Steiner tratează în amănunt efectul scrierilor darwiniene asupra gândirii secolului al XIX-lea, în capitolul "Darwinism şi concepţie despre lume" din ***Enigmele filosofiei***, GA 18. Vezi şi conferinţa din 28 martie 1912 "Darwin şi cercetarea suprasensibilă" din volumul ***Istoria omului în lumina cercetării spirituale***, GA 61 precum şi conferinţa din 25 decembrie 1921, în ***Evoluţia sănătoasă a fiinţei omeneşti. O introducere în pedagogia şi didactica antroposofică*** ❙ "Die gesunde Entwickelung des Menschenwesens. Eine Einführung in die anthroposophische Pädagogik und Didaktik", GA 303.

65 *Friedrich Wilhelm Joseph Schelling*, 1775-1854, filosof al idealismului german. Filosofia sa provine din doctrina ştiinţei, pentru ca, trecând prin filosofia naturii şi filosofia identităţii să se dezvolte, în cele din urmă, ca filosofie a religiei. Schelling a fost admis încă de la şaisprezece ani în Abaţia Tübinger, unde a legat prietenie cu Hegel şi cu Hölderlin. După studiul teologiei, filologiei, filosofiei, iar mai târziu al matematicii şi al ştiinţelor naturii, a activat ca profesor în Jena, Würzburg, Erlangen şi München. Opere: "Despre posibilitatea unei forme a filosofiei în general" ❙ "Über die Möglichkeit einer Form der Philosophie überhaupt" (Tübingen 1795); "Bruno sau despre sistemul natural şi divin al lucrurilor" ❙ "Bruno oder über das natürliche und göttliche System der Dinge" (Berlin 1802); "Filosofie şi religie" ❙ "Philosophie und Religion" (Tübingen1804); "Despre zeităţile din Samotrace" ❙ "Über die die Gottheiten von Samothrake" (1815); "Filosofia revelaţiei" ❙ "Philosophie der Offenbarung"; "Prelegeri asupra metodei studiului academic" ❙ "Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums" (Stuttgart şi Tübingen 1803) au fost ţinute în vara lui 1802 la universitatea din Jena şi ofereau ❙ după "Lexiconul filosofilor" ❙ "Philosophen Lexikon" de la Editura Gruyter (Berlin 1950) ❙ "într-o formă generală, inteligibilă o schiţă a întregii filosofii a lui Schelling". Despre Schelling, vezi şi articolele lui Rudolf Steiner "Clasicii concepţiei despre lume şi viaţă" din ***Enigmele filosofiei***, GA 18, "Imaginea despre lume a idealismului german" din ***Enigmele omului***, GA 20, "La omagierea lui Schelling", în "Lucifer - Gnosis", GA 34 şi conferinţa lui Rudolf Steiner din 26 mai 1910, în ***Căi şi scopuri ale omului spiritual*** ❙ "Wege und Ziele des geistigen Menschen", GA 125.

66 *Din alocuţiunea ţinută la serbarea de deschidere a Şcolii Libere Waldorf la 7 septembrie 1919*: Alocuţiune rostită la serbarea de deschidere: la 7 septembrie 1919, apărută în întregime în ***Rudolf Steiner şi şcoala Waldorf. Cuvântări pentru copii, părinţi şi dascăli*** ❙ "Rudolf Steiner in der Waldorfschule. Ansprachen für Kinder, Eltern und Lehrer", GA 298.

Rudolf Steiner

ANTROPOLOGIA GENERALĂ CA BAZĂ A PEDAGOGIEI

GA 293

RUDOLF STEINER DESPRE NOTIŢELE DE LA PRELEGERI

Din autobiografia lui Rudolf Steiner ***Cursul vieţii mele*** (cap. 35, 1925)

Rezultatul activităţii mele antroposofice a devenit disponibil sub două forme; în primul rând cărţile mele făcute publice pentru întreaga lume, în al doilea rând un mare număr de cursuri concepute iniţial doar ca tipărituri particulare, şi care urmau să fie vândute numai membrilor Societăţii Teosofice (mai târziu Antroposofice). Acestea erau stenogramele mai mult sau mai puţin bine făcute asupra conferinţelor şi care | din pricina lipsei de timp | nu au mai fost corectate de mine. Eu aş fi preferat ca cele rostite oral să rămână cuvânt rostit. Insă membrii voiau tipărirea privată a cursurilor. Şi aşa au luat ele fiinţă. Dacă aş fi avut timp să le corectez, nu ar mai fi fost nevoie de la început de restricţia "numai pentru membri". Actualmente, nu mai este valabilă de mai bine de un an.

Aici, în ***Cursul vieţii mele***, este necesar să spun, înainte de toate, cum se leagă cele două: cărţile mele publice şi tipăriturile particulare, în ceea ce am elaborat ca antroposofie.

Cel care vrea să înţeleagă lupta lăuntrică şi eforturile depuse de mine în vederea promovării antroposofiei în conştienţa prezentului, acela trebuie să o facă pe baza scrierilor publicate. În acestea am supus analizei tot ceea ce există drept strădanie de cunoaştere de-a lungul timpurilor. Acolo am expus ceea ce mi s-a confirmat mereu în contemplarea spirituală, ceea ce a devenit | desigur în multe privinţe într-o formă imperfectă | edificiul antroposofiei.

Pe lângă această cerinţă de a întemeia antroposofia, şi legat de aceasta, de a sluji numai celor ce rezultă când ai de transmis lumii actuale de cultură în general comunicări din lumea spirituală, s-a adăugat şi aceea de a veni întru totul în întâmpinarea a ceea ce s-a instituit ca necesitate sufletească în membrii Societăţii, ca o dorinţă înspre spiritual.

Înainte de toate exista puternica înclinaţie de a solicita expunerea Evangheliilor şi în general conţinutul Bibliei în acea lumină care s-a dovedit a fi antroposofică. Voiau să asculte comunicări asupra acestor revelaţii date omenirii. Pe când se ţineau cicluri de conferinţe interne în sensul acestei cerinţe, a mai apărut încă ceva. La aceste conferinţe participau numai membrii. Ei erau familiarizaţi cu comunicările de început ale antroposofiei. Li se putea vorbi întocmai ca unor avansaţi în domeniul antroposofiei. Conţinutul acestor conferinţe interne era astfel redat cum nu ar fi putut fi în lucrările destinate publicării.

În aceste cercuri restrânse puteam vorbi într-un mod pe care ar fi trebuit sa-l configurez cu totul altfel dacă lucrurile ar fi fost de la început destinate expunerii publice.

Astfel încât cele două: scrierile publice şi cele private au în realitate două provenienţe diferite. Scrierile publicate sunt rezultatul a ceea ce au constituit propriile mele căutări şi eforturi; în tipăriturile particulare se află şi căutările şi eforturile Societăţii. Căci ascultam reverberaţia vieţii sufleteşti a membrilor şi, într-o vie convieţuire cu ea, se năştea conţinutul conferinţelor.

Nicăieri nu s-a afirmat, nici în cea mai mică măsură, ceva care să nu fie cel mai pur rezultat al antroposofiei ce se întemeia. Nu poate fi vorba de nici o concesie făcută prejudecăţilor sau presentimentelor membrilor Societăţii. Cel care citeşte aceste tipărituri particulare le poate lua în cel mai deplin sens drept ceea ce are de spus antroposofia. De aceea am putut, fără nici o ezitare, când solicitările în această privinţă au devenit prea insistente, să renunţăm la măsura de a răspândi aceste tipărituri numai în cercul membrilor Societăţii. Totuşi, trebuie luat în considerare faptul că în stenogramele nerevizuite de mine există greşeli.

Bine înţeles, dreptul de a emite o judecată asupra conţinutului acestor tipărituri particulare poate fi recunoscut numai aceluia care a îndeplinit condiţiile prealabile ale unei astfel de judecăţi. Şi pentru majoritatea acestor tipărituri, această condiţie este cel puţin cunoaşterea antroposofică a omului, a cosmosului, în măsura în care fiinţa sa este expusă în antroposofie, şi a ceea ce se găseşte drept "istorie antroposofică" în comunicările primite din lumea spirituală.

EDIȚIA OPERELOR COMPLETE ALE LUI RUDOLF STEINER

Alcătuită după: Rudolf Steiner – Opera literară şi artistică.
O privire de ansamblu bibliografică
(Numărul bibliografic, *cursiv* în paranteze)

A. SCRIERI

I. Opere (GA1-28)

Scrierile goetheene de ştiinţe ale naturii, editate şi comentate de R. Steiner, 5 volume, 1883-97, ediţie nouă 1975 (*GA 1a-e*) ; ediţie separată a Introducerilor, 1925 (*GA 1*)
Linii fundamentale ale unei teorii a cunoaşterii în concepţia goetheană despre lume,1886 (*GA 2*)
Adevăr şi ştiinţă. Preludiul unei „Filosofii a libertăţii“, 1892 (*GA 3*)
Filosofia libertăţii. Trăsături fundamentale ale unei concepţii moderne despre lume, 1894 (*GA 4*)
Friedrich Nietzsche, un luptător împotriva timpului său, 1895 (*GA 5*)
Concepţia despre lume a lui Goethe, 1897 (*GA 6*)
Concepţia despre lume a lui Goethe, 1897 (*GA 6*)
Mistica la începuturile vieţii spirituale contemporane şi legătura ei cu concepţia modernă despre lume, 1901 (*GA 7*)
Creştinismul ca fapt mistic şi misteriile Antichităţii, 1902 (*GA 8*)
Teosofie. Introducere în cunoaşterea suprasensibilă a lumii şi menirea omului, 1904 (GA 9)
Cum se dobândesc cunoştinţe despre lumile superioare? 1904-05 (*GA 10*)
Din Cronica Akasha, 1904-08 (*GA 11*)
Treptele cunoaşterii superioare, 1905-08 (*GA 12*)
Ştiinţa oculta în rezumat, 1910 (*GA 13*)
Patru drame-misterii, 1910-13 (*GA 14*)
Conducerea spirituală a omului şi a omenirii, 1911 (*GA 15*)
Calendar sufletesc antroposofic, 1912 (în *GA 40*)
Un drum către cunoaşterea de sine a omului, 1912 (*GA 16*)
Pragul lumii spirituale, 1913 (*GA 17*)
Enigmele filozofiei – O expunere schiţată a istoriei acestora, 1914 (*GA 18*)
Despre enigma omenească, 1916 (*GA 20*)
Despre enigme sufleteşti, 1917 (*GA 21*)
Spiritualitatea lui Goethe manifestată în „Faust“ şi în basmul „Despre Şarpele verde şi frumoasa floare de crin“, 1918 (*GA 22*)
Puncte centrale ale problemei sociale în necesităţile vieţii prezente şi din viitor, 1919 (*GA 23*)
Articole asupra structurii tripartite a organismului social şi asupra situaţiei momentului, 1915-21 (*GA 24*)
Cosmologie, religie şi filosofie, 1922 (*GA 25*)
Teze antroposofice, 1924-25 (*GA 26*)
Fundamente pentru extinderea artei vindecării pe baza cunoştinţelor ştiinţei spirituale, 1925. De Dr. Rudolf Steiner şi Dr. med. Ita Wegman (*GA 27*)
Viaţa mea, 1923-25 (*GA 28*)

II. Articole (GA 29-37)

Articole referitoare la dramaturgie 1889-1901 (*GA 29*)
Fundamente metodice ale antroposofiei 1884-1901 (*GA 30*)
Articole referitoare la cultură şi istorie 1887-1901 (*GA 31*)
Articole referitoare la literatură 1886-1902 (*GA 32*)
Biografii şi schiţe biografice 1894-1905 (*GA 33*)
Articole din „Lucifer-Gnosis“ 1903-1908 (*GA 34*)
Filosofie şi antroposofie 1904-1918 (*GA 35*)
Articole din „Das Goetheanum“ 1921-1925 (*GA 36*)

III. Publicaţii postume (GA 38-50)

Scrisori – Maxime – Prelucrări pentru scenă – Schiţe pentru cele patru drame-misterii 1910-1913 – Antroposofie. Un fragment din anul 1910 – Schiţe şi fragmente – Din carnetele de note şi de pe foi separate – (*GA 38-47*)

B. CONFERINŢE

B.I. Conferinţe publice (GA 51-89)

Cicluri de conferinţe publice la Berlin, 1903/1904 până în 1917/18 (*GA 51-67*)
Cicluri de conferinţe şi cursuri la şcoli superioare, în alte locuri din Europa 1906-1924 (*GA 68-84*)

B.II. Conferinţe ţinute în faţa membrilor Societăţii Antroposofice (90-270)

Conferinţe şi cicluri de conferinţe cu conţinut general-antroposofic – Christologie şi comentarii ale Evangheliilor – Cunoaşterea spiritual-ştiinţifică a omului – Istorie cosmică şi istorie umană – Fundalul spiritual al problemei sociale – Omul în legătura sa cu Cosmosul – Consideraţii asupra karmei – (*GA 91-244*)
Conferinţe şi scrieri referitoare la istoria mişcării antroposofice şi a Societăţii Antroposofice (*GA 251-263*)

B.III. Conferinţe şi cursuri asupra unor domenii particulare ale vieţii (GA 271-354)

Conferinţe despre artă: Arta în general – Euritmie – Arta vorbirii şi arta dramatică – Muzică – Arte plastice – Istoria artei (*GA 271-292*)
Conferinţe referitoare la educaţie (*GA 293-311*)
Conferinţe referitoare la medicină (*GA 312-319*)
Conferinţe referitoare la ştiinţele naturii (*GA 320-327*)
Conferinţe referitoare la viaţa socială şi tripartiţia organismului social (*GA 328-341*)
Conferinţe pentru preoţii comunităţii creştine (*GA 342-346*)
Conferinţe pentru muncitorii care lucrau la construcţia Goetheanumului (*GA 347-354*)

C. OPERA ARTISTICĂ

Reproduceri ale schiţelor grafice şi a celor pictate de Rudolf Steiner, în albume sau foi separate: Schiţe pentru pictura primului Goetheanum – Schiţe pentru exersarea picturii – Placate cu programul reprezentaţiilor de euritmie – Forme pentru euritmie – Schiţe pentru figurile de euritmie – Desene la tablă din timpul conferinţelor, ş. a. *(GA K 12-58)*

Fiecare volum poate fi obţinut separat.
Volumele din Operele Complete sunt alcătuite unitar în cadrul fiecărei grupe.